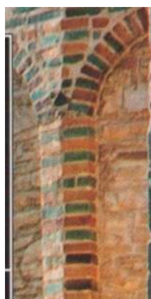

DOMINIQUE
FERNANDE

ZW
/V /w

romana

Fotografii de
FERRANTE FERRANT
I*
UT TA /T A MTTA C
4

Ce mai poate spune lumii de astăzi, aflată în epoca Internetului, o carte de călătorii prin România ? Enorm de multe lucruri, atunci cînd privirea autorului nu alunecă grăbită şi indiferentă în căutarea unor confirmări facile pentru idei prestabilite; cînd dorinţa de a-i înţelege pe oameni si istoria lor îi deschide inima, fără a-i anestezia spiritul critic; cînd îşi alege drept «ghizi» personalităţi precum Enescu, Panait Istrati, Eliade, Ionesco sau Cioran, prin opera cărora încearcă să-şi aproprieze peisajul şi oamenii.

ISBN 973-50-0047-4

Dar, mai presus de toate, o carte cum e *Rapsodia româna* a lui Dominique Fcrnandez ne vorbeşte nouă, românilor, prezentîndu-ne chipul pe care-1 arătăm lumii, cu luminile şi umbrele lui. Depinde de noi dacă ne vom recunoaşte sau nu în el.

Pe copertâ: Minâstirea Neamţ (foto Dan Dinescu
)Această carte a fost editată cu sprijinul
MINISTERULUI FRANCEZ AL AFACERILOR EXTERNE ŞI AL AMBASADEI FRANŢEI ÎN ROMÂNIA

DOMINIQUE FERNANDEZ s-a născut la Paris În 1929. După absolvirea Şcolii Normale Superioare, este numit profesor la Institutul francez de la Napoli. Doctorat în litere în 1968, cu teza „Eşecul lui Pavese". Debut literar în 1959, cu romanul *L*

'Ecorce des pierres. **Activitate publicistică susţinută la** *Nouvel Observateur.*

Autor a cincisprezece romane, al unui libret de operă, a numeroase eseuri, cărţi de călătorie şi traduceri din limba italiană. Romanul *Porporino ou les mystères de Naples* **a obţinut premiul Médicis în 1974, iar** *Dans la main de l'ange,* **premiul Goncourt în 1982.**

FERRANTE FERRANTI, născut în 1960, arhitect de origine siciliană, este autorul fotografiilor la mai multe volume de călătorii ale lui Dominique Fernandez

.DOMINIQUE FERNANDEZ

RAPSODIA ROMÂNĂ

HUMANITAS
BUCUREŞTI

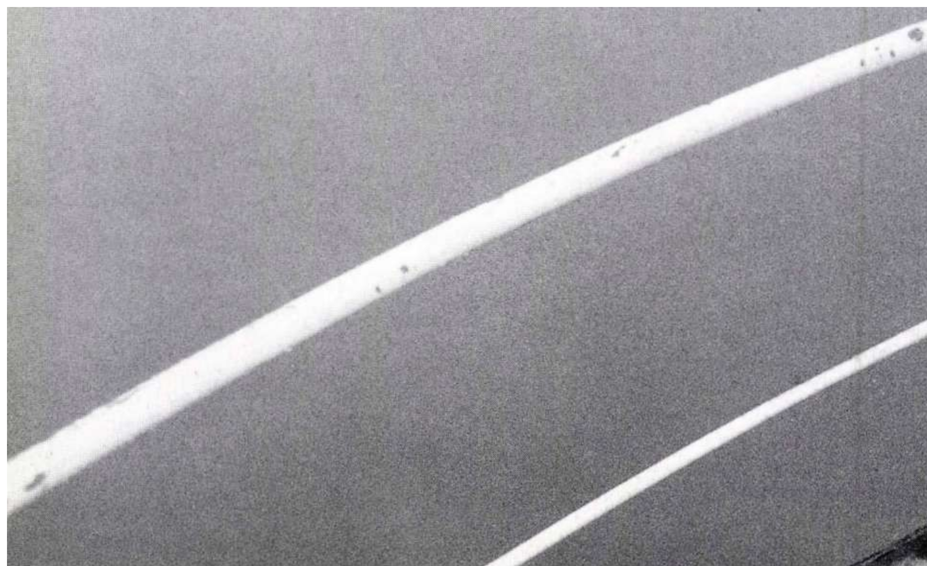
Fotografii de FERRANTE FERRANTI Traducere din

franceză de ADRIANA GLIGA

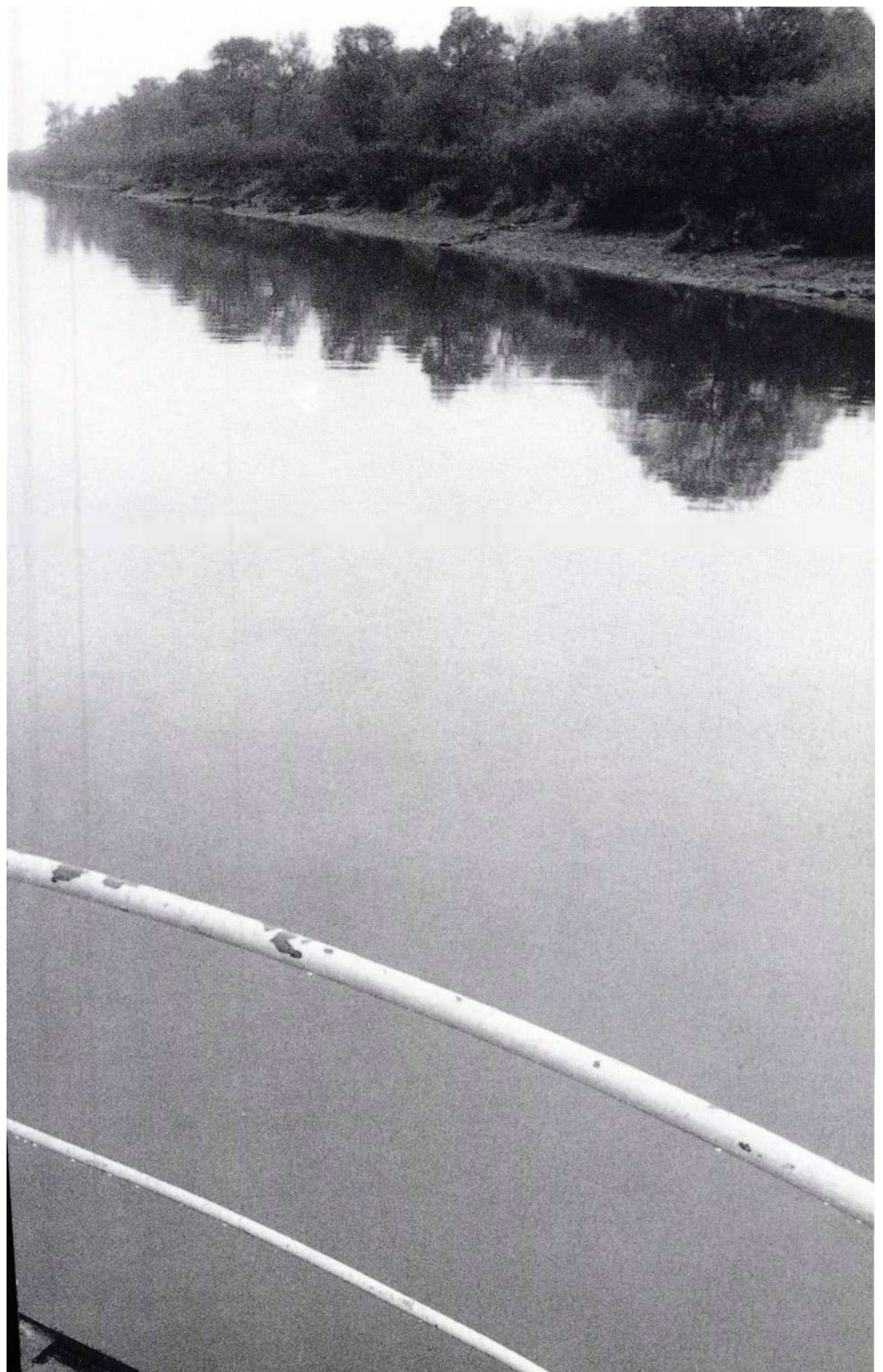
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
FERNANDEZ, DOMINIQUE
Rapsodia română / Dominique Femandez, fotografii de Ferrante Ferranti; trad. : Adriana Gliga. Bucureşti: Humanitas, 2000 280 p.; 22 cm.
Tit. orig. (fre): Rhapsodie roumaine. ISBN 973-50-0047-4
I. Ferranti, Ferrante (il.)
II. Gliga, Adriana (trad.)
821.133.1-992 913(498) (0:82-992)

 ISBN 973-50-0047-4*Lui Norbert Dodille.*

mw^
mÎn România la fel ca în Italia

România nu are presă bună. Ponegrită, calomniată şi, ceea ce este mai grav, ignorată, ea nu suscită decît neîncredere şi dispreţ. Faima proastă pe care o are Bucureştiul a început de cu mult înainte de regimul comunist. Prinţul Antoine Bibesco, pe care Proust l-a cunoscut la Paris în 1899 şi de care 1-a legat o prietenie prejudiciată de indiscreţiile şi perfidiile junelui şi chipeşului ataşat de ambasadă, spunea oricui era dispus să-1 asculte că „fericirea de a fi diplomat român este că nu poţi să fii trimis la Bucureşti". Prinţul Grigore Brâncoveanu, care avea să devină tatăl poe- tei Anna de Noailles, se instalase la Paris încă din vremea celui de-al Doilea Imperiu. O parte a înaltei nobilimi danu- biene prefera să trăiască în Franţa, de cînd un Hohen- zollern devenise principe al României — la îndemnul lui Napoleon III însuşi care, consultat de Ion Brătianu, îl sfătuise să ofere unui german coroana noului stat format prin unirea Moldovei cu Muntenia. Atunci cînd princi- patul a fost înălţat la rangul de regat, Carol de Hohen- zollern şi-a luat numele de Carol I.

Prestigiul capitalei franceze a atras apoi artişti, precum sculptorul Constantin Brâncuşi sau pictorul Victor Brauner, si scriitori, cum ar fi Tristan Tzara ori Panait Istrati. Vicisitudinile din a doua treime a secolului nostru au

În cîmpia Banatului.

Paginile precedente: Delta Dunării.

accelerat acest exod: de la George Enescu la Eugen Ionesco, de la Mircea Eliade la Emil Cioran, se pare că intelectualitatea română nu numai că şi-a ales Parisul ca loc de reşedinţă, dar şi limba franceză ca mijloc de exprimare. S-ar putea crede — şi mulţi sînt, sincer, de această părere — că, o dată ce toţi cei care însemnau ceva în domeniul gîndirii şi al creaţiei au plecat în Occident, în ţară nu au mai rămas decît inteligenţe de mîna a doua sau lachei. De ce ar mai merge cineva la Bucureşti altfel decît din obligaţie de serviciu ?

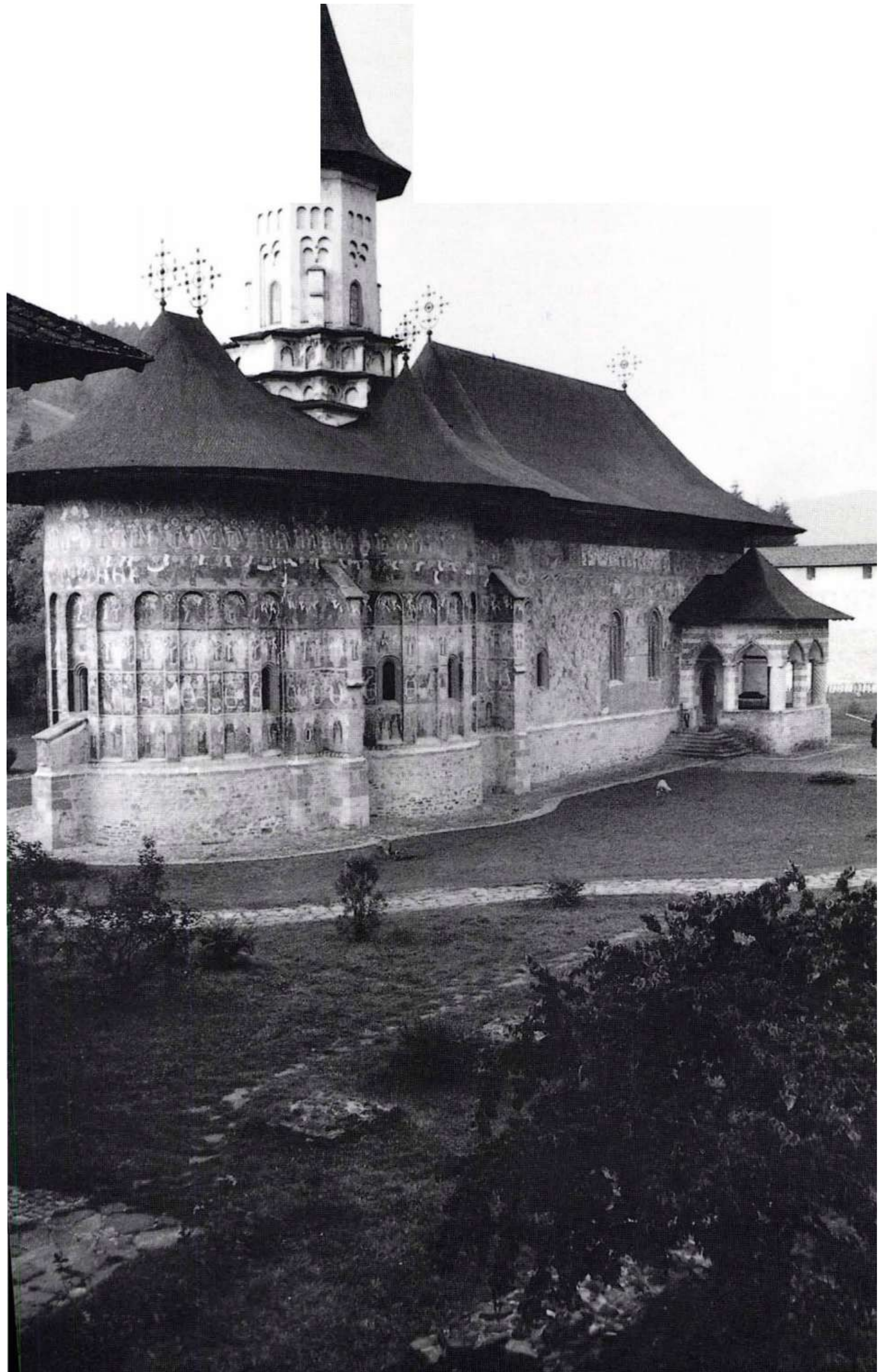
De aici şi discreditarea culturală la care a ajuns capitala României, ca să nu mai vorbim

de blamul politic. Un occidental atît de bine intenţionat faţă de civilizaţia Europei Centrale precum italianul Claudio Magris nu s-a putut împiedica, în cartea sa *Danubius*,* să califice Bucureştiul drept „Paris al Balcanilor", ca şi cum Bucureştiul nu ar fi fost decît o reproducere, grosolană şi stîngace, a tiparului stabilit de Oraşul-Lumină, ultima etapă a unui proces de degradare ce ar fi dus, pe măsură ce înaintai spre est şi coborai spre sud, la această copie lipsită de valoare a modelului nord-occidental.

Este cu atît mai greu să combaţi această opinie cu cît evenimentele din ultimii cincizeci de ani, inclusiv „aşa-zisa revoluţie" din 1989, după expresia pe care am auzit-o atît de des din gura prietenilor mei români, au sfîrşit prin a distruge o faimă instaurată cu mare greutate de Paul Morand, într-o carte *(Bucureşti)* apărută în 1935. „Nu a mai rămas nimic din Bucureştiul lui Paul Morand", spun românii înşişi, trişti şi dezamăgiţi. Chiar nimic, aş adăuga eu, în afară de atracţia faţă de Franţa şi o cunoaştere a limbii franceze pe care o jumătate de secol de dictatură nu le-au făcut să dispară, ori chiar această familiaritate cu un

"ᵛ Traducere românească de Adrian Niculescu, Ed. Univers, Bucureşti, 1994.

Mînăstirea Suceviţa

scriitor francez dispreţuit sau necunoscut de mulţi francezi care se consideră citiţi. Românii practică o autoironie feroce, ce îi face să se arate sceptici de îndată ce le spui că îţi place ţara lor şi că te simţi bine în capitala lor. Se tem să nu fie iarăşi păcăliţi, printr-o simplă formulă de politeţe care să ascundă o aversiune de neclintit. La Ialta, Occidentul i-a vîndut ruşilor, iar acum se tem că interesul pe care-1 manifestă faţă de ei aceia care i-au trădat cîndva şi apoi i-au uitat vreme îndelungată ar putea ascunde o curiozitate bolnăvicioasă. Succesul de care s-a bucurat în Franţa şi În întreaga lume cartea lui Virgil Gheorghiu *Ora 25* (1949), povestirea necazurilor unui ţăran român în Europa din perioada războiului, rămîne pentru ei imaginea compătimirii echivoce pe care o trezeşte ţara lor în străinătate.

Este adevărat căîn Franţa nu se vorbeşte despre România decît atunci cînd vreun scandal mai răsunător indignează sau înduioşează opinia publică: tragedia orfanilor, traficul cu copii, măsuri nedrepte împotriva minorităţii maghiare, invadarea Bucureştiului de către mineri — România nu atrage atenţia decît prin răni, prin stigmate şi prin mîrşăvii. Niciodată vreun cuvînt, în mass-media care au impus această imagine negativă, despre frumuseţile şi comorile acestei ţări, despre ţinuturile încă virgine, despre diversitatea peisajelor — de cîmpie, de munte, maritime, lagunare —, despre minunile Deltei, despre farmecul oraşelor, despre splendoarea mînăstirilor şi a castelelor, nici despre tăria morală, puterea de îndurare, curajul unui popor pe care cincizeci de ani de tiranie, de obscurantism şi de mizerie nu 1-au doborît, unde cărtile sînt la fel de binevenite ca medicamentele sau

alimentele, unde întîlneşti de multe ori mai multă pasiune pentru cele ale spiritului, mai multă cultură veritabilă şi sete intelectuală decît în Europa consumului şi a comodităţii

.Nici un român nu m-a întrebat vreodată despre violurile de elevi din liceele franceze, nici despre răzmeriţele care se iscă periodic la noi la periferii. Ei sînt în stare să ne recite pe dinafară din Rimbaud sau din Apollinaire, iar noi nici măcar nu ştim de numele lui Eminescu.

În cartea de faţă, în care dorinţa de a repara o nedreptate prea veche s-a suprapus peste surprindere, simpatie şi emoţie, nu va fi vorba despre politică: în primul rînd, fiindcă nu am nici un fel de competenţă în domeniu, şi, mai ales, fiindcă viaţa politică românească — redusă la excesele ei funeste sau sîngeroase — este singurul lucru pe care îl reţin francezii, mi s-a părut că ar însemna să prelungesc necunoaşterea şi proasta părere de care are parte această ţară dacă aş relua la nesfîrşit nişte probleme şi aş insista asupra unor personaje ce nu prea au darul de a-i reface imaginea.

Unul dintre rezultatele cele mai perfide ale divizării Europei în două blocuri a fost acela de a face să se creadă că turismul de agrement, curiozitatea dezinteresată, plăcerea călătoriei nu interesau decît jumătatea occidentală, tot ce se afla la Est nefiind decît de domeniul oamenilor de stat, al economiştilor, al politologilor. Avem oare dreptul să ignorăm în continuare existenţa concretă, calităţile, virtuţile a milioane de locuitori, precum şi decorul în care trăiesc şi amintirile din istoria lor? Am vizitat România (patru călătorii în şase ani) aşa cum vizităm Italia sau Spania: hotărîţi, desigur, să nu trecem cu vederea neajunsurile în care se zbate unul din cele mai chinuite şi nedreptăţite popoare din secolul nostru, dar şi să ne plimbăm, să hoinărim, să ne oprim pe marginea drumului şi să stăm de vorbă cu oamenii, la fel ca în orice ţară al cărei regim şi

ai cărei conducători, vremelnici, contează mai puţin decît mediul vital, resursele umane, frumuseţile naturale, monumentele, creatiile trecute sau actuale.

Cînd ne aflăm la Roma, ne gîndim oare cine locuieşte la Quirinal sau cine este şeful guvernului ? Aşadar, ajun- gînd în România, să încetăm să aplicăm o discriminare jignitoare în sine şi să ne întrebăm mai curînd: ce poate această ţară să ne înveţe, să ne aducă prin creaţiile sale vii

?

Către Orient

În Germania, automobilele gonesc cu 150 km/oră, în Austria cu 130, în Ungaria încă mai merg cu 100, în România se tîrăsc cu 60. Cînd debarci în Tanzania sau în Brazilia, după zece sau douăsprezece ore de zbor, ţi se pare normal să te simţi catapultat într-o altă lume: îndepărtată, exotică, subdezvoltată. De la München la Timişoara, cu maşina, călătoria nu durează decît o zi, şi eşti foarte surprins, după ce ai părăsit dimineaţa o ţară înstărită, nou-nouţă, lucitoare, o ţară din secolul al XXI-lea, să ajungi, după ce ai trecut trei frontiere, dar fără soluţii de continuitate, într-o ţară arhaică, secătuită, părăginită, o ţară din secolul al XIX-lea, avînd, ici-colo, rămăşiţe din Evul Mediu.

Scăderea progresivă a vitezei reprezintă un dublu simbol. În România nu se poate circula mai repede, din cauza stării dezastruoase a drumurilor şi a înaintării anevoioase a celorlalte vehicule: găuri pe care le întîlneşti pe neaşteptate pe şosea, vechi Renault-uri 12 (rebotezate „Dacia") cu motoare obosite, cu caroserii peticite, cu pneuri uzate de nenumăratele reşapări şi vulcanizări; ca să nu mai punem la socoteală căruţele trase de cai, de măgari, de boi, de bivoli, care circulă de multe ori în cortegiu, şi care noaptea nu sînt semnalizate de nici o lanternă sau ochi

În biserica de la Moldoviţa.

de pisică; nici cirezile de vaci, turmele de oi, cîrdurile de gîşte care ocupă şoseaua pe toată lăţimea ei; nici vitele singuratice sau caii care traversează pe neaşteptate.

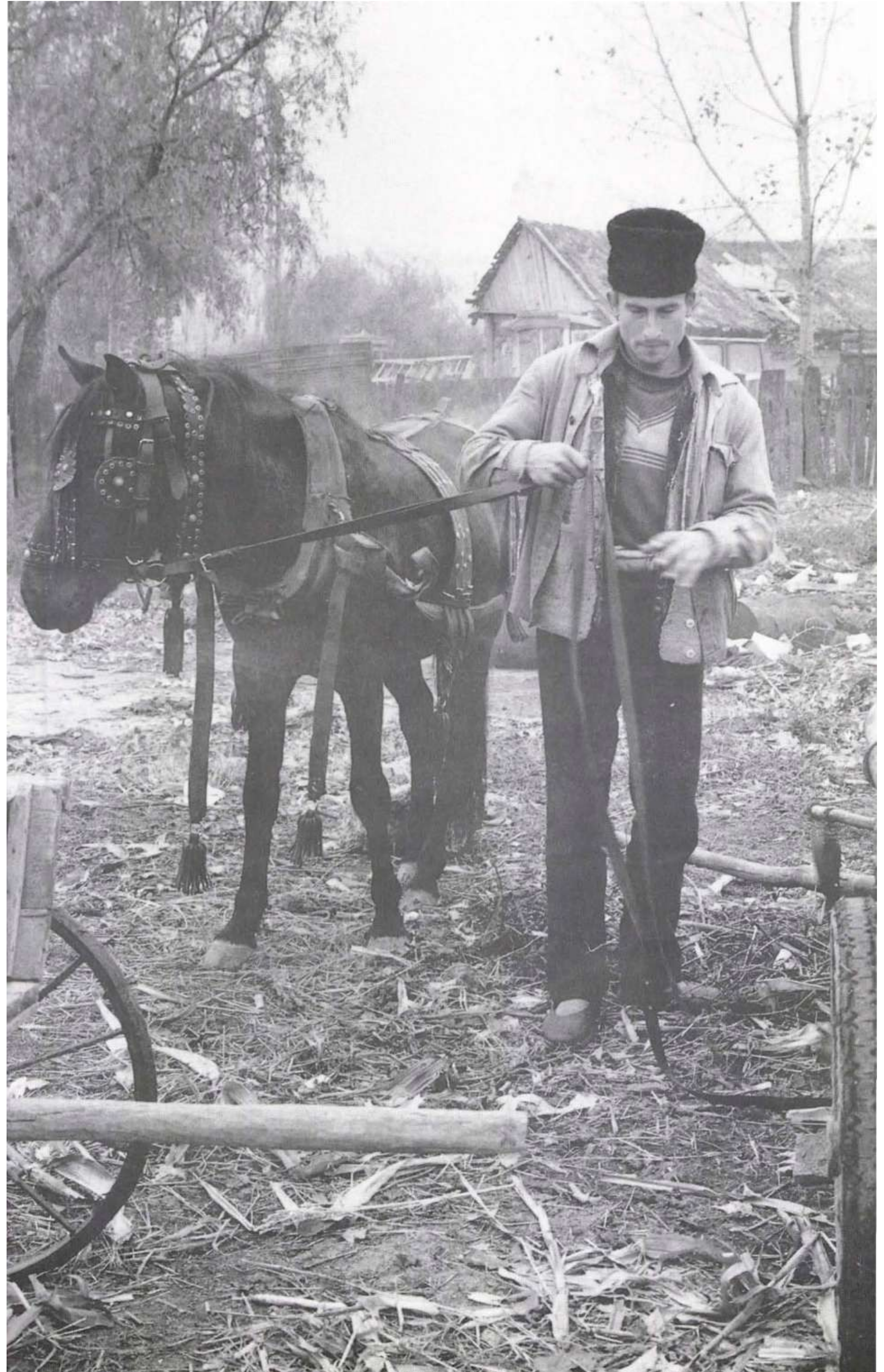
Şaizeci la oră, din cauza lipsei infrastructurilor, a lipsei de întreţinere şi a obiceiului, înrădăcinat în rîndul populaţiei rurale, de a considera drumul ca parte a cîmpului sau a păşunii; dar poate şi din cauza unei înţelepciuni pe care noi, popoarele grăbite, care calculăm în kilometri şi în medii orare, am pierdut-o. Ce prostie să înjuri surpătu- rile, îmbulzeala, gîtuirile de trafic ! Începi să te laşi prins de atracţiile încetinelii româneşti, care îţi

permite să priveşti peisajul, să te opreşti oricînd, să nu te zoreşti, să-ţi trăieşti călătoria. Totul este lent, savuros, dens, totul îndeamnă la duioşie în această ţară. Chiar şi cuvîntul *Imediat,* care serveşte drept răspuns la întrebări din cele mai diverse („Cînd vine peştele ? — *Imediat!"* „Drumul spre Braşov? — Drept înainte, pe urmă *imediat* la stînga!"), este pronunţat cu o lentoare şi o savoare delicioase, ca şi cum s-ar vrea să i se dea nerăbdătorului timpul să savureze ironia unui adverb contrar filozofiei naţionale.

Din Ungaria, plată şi monotonă, vastă cîmpie peste care vîntul „progresului" a suflat într-o clipă şi a măturat cincizeci de ani de mizerie, din Ungaria care s-a modernizat în mare viteză şi este deja reinclusă în Occident, să treci în România înseamnă să intri într-un alt univers şi să mergi înapoi în timp. Satu Mare, Oradea sau Nădlac, primele oraşe întîlnite, frontiere palpabile, ale sărăciei, ale subuti- lării, ale degradării, dar şi ale farmecului şi aventurii. Pompele de benzină rare, şi nu întotdeauna aprovizionate; casa şi masa problematice, chiar în oraşe. În ce altă ţară din Europa te mai plimbi încă la fel ca în secolul al XIX-lea, expus neplăcerilor şi cu promisiunea bucuriilor neprevăzutului ?

La hotelul Continental din Timişoara, un fel de hotel luxos ce imită stilul occidental, din cele două lifturi ale

Tîrg de *cai la* Tîrgu Frumos

acestui zgîrie-nori unul era defect, iar celălalt nu urca decît pînă la etajul al doilea. În camere, nici o lampă de plafon; ca singură lumină, două veioze cu becuri de 25 de waţi. Valetul-hamal şi cameristele îşi petrec noaptea ghemuiţi pe fotoliile din hol. Este deja caravanseraiul, souk-ul. La Timişoara, oraşul cel mai evoluat din România, cu o piaţă principală luminată strălucitor, o Operă nouă şi arătoasă, un magazin de îngheţată italienesc (90 de lei cornetul în 1992, o avere aici!), o conştiinţă politică mai dezvoltată, oraşul care a fost primul ce s-a ridicat, în 1989, împotriva tiranului, din cauza avantajelor sale, a acestei superiorităţi. Dar, de îndată ce părăseşti piaţa principală, corso-ul, Opera, magazinul de îngheţată, pătrunzi pe străzi întunecate şi pustii, şi chiar şi Piaţa Unirii, gloria arhitectonică a capitalei Banatului, rămîne cufundată în beznă. Dalele ştirbite ale pavajului şi pajiştea din mijlocul pieţei au rămas neschimbate, şi nu te-ar mira deloc să vezi turme păscînd în faţa frumoaselor faţade cu înalţi pilaştri baroci, vestigii ale Imperiului austro-ungar.

De ce această izolare a României, această prăpastie între ea şi Ungaria, care totuşi a împărtăşit acelaşi destin timp de cincizeci de ani, această decădere, această lipsă de mij-loace, sau de voinţă combativă, această incapacitate de a deveni modernă ? În minte îţi vin de îndată două explicaţii. Regimul comunist, proprietatea de stat generalizată, atrofierea initiativei individuale, inutilitatea de a te strădui cîtuşi de puţin într-un sistem în care nu profiţi cu nimic muncind mai repede şi mai bine au dus la indiferenţă, la delăsare, la nepăsare, la resemnare şi la mediocritate.

Au dus ? Oare nu trebuie să căutăm o cauză anterioară comunismului şi independentă de politică ? O trăsătură a temperamentului naţional ? Ceva foarte vechi şi foarte adînc, care face parte din firea românului ? Într-un cuvînt, o

înclinaţie înnăscută spre nonşalanţă, puţin spre *far* nien- ie ? Şi imputabilă, poate, influenţei combinate a Sudului şi a Orientului ? Aceste atitudini leneşe, Înţelepte, această indiferenţă faţă de eficienţă, de unde pot ele să provină dacă nu din vecinătatea, din conivenţa cu popoarele de pe meridianul treizeci ? Da, desigur, romanii au ocupat cîndva România, căreia i-au dat numele de Dacia. Despre această colonizare dăinuie numeroase mărturii, şi în primul rînd limba, neolatină, bogată în cuvinte ce evocă în mod nemijlocit prezenţa legiunilor romane: cum ar fi *ba- trîn,* derivat din latinescul *veteranus,* soldat care şi-a încheiat stagiul militar. Însă Roma nu şi-a lăsat deloc pe malurile Dunării amprenta virtuţilor sale (ordinea, disciplina, rigoarea), sau poate doar sub formă de nostalgie şi de aspiraţie la o severitate imposibilă. Urmele primilor colonişti au fost şterse de numeroşi alţi invadatori: mongoli, tătari, slavi, turci. Secole la rînd, Asia a contaminat prin moravurile şi vitalitatea sa anarhică Peninsula Balcanică, trans- formînd Dacia lui Traian în bazar.

Comunismul, departe de a introduce vreo raţionalitate în această dezordine, nu a fost, se ştie, decît o domnie a privilegiaţilor şi a profitorilor, a boierilor şi a paşalelor. În loc să combată influenţa orientală, aşa cum pretindea că o face prin măsurile de planificare şi de nivelare, el a stimulat indolenţa şi a descurajat efortul. Astfel că aceste două cauze, democraţia populară şi apropierea de Asia, s-au conjugat pentru a face din România un avanpost al Orientului.

În cursul călătoriilor noastre, ne-am jucat întrebîn- du-ne : în această deteriorare generală, ce trăsătură se explică prin gestiunea comunistă ? Care altă trăsătură nu ţine decît de Orient ? Vom avea aproape tot timpul tendinţa de a raporta la Ceauşescu şi la miniştrii săi tot ceea ce ne displace — urîţenia periferiilor,

semiobscuritatea lugubră din restaurante, bucătăria mizerabilă — şi la Orient tot ceea ce ne este simpatic — lipsa de simţ practic sau burghez, nepăsarea, lipsa de talent pentru afaceri, fatalismul, umorul şi zeflemeaua ca revanşe pentru eşecul cronic. Un proverb românesc: „Care este diferenţa între un optimist şi un pesimist ? — Pesimistul spune că mai rău nu se poate. Iar optimistul: ba se poate."

Însă prietenii noştri români nu ar fi de acord cu o astfel de analiză. A le spune că ceea ce ne place la ei provine din sud-est este o jignire la fel de gravă ca a-i spune unui milanez sau unui florentin că adevărata Italie începe de la Terracina, la sud de Roma, la limita vechiului regat al Neapolelui. Românii neagă relaţiile lor cu turcii, aşa cum italienii resping legăturile lor cu lumea levantină şi musulmană, cum spaniolii tăgăduiesc rădăcinile lor islamice. Se vor europeni, trecutul lor otoman îi dezgustă. Ca prim prinţ şi rege şi-au ales, în secolul trecut, un Hohenzollern, tocmai pentru a înălţa împotriva efluviilor moleşitoare ale Asiei zidul aspru al virilităţii germane.

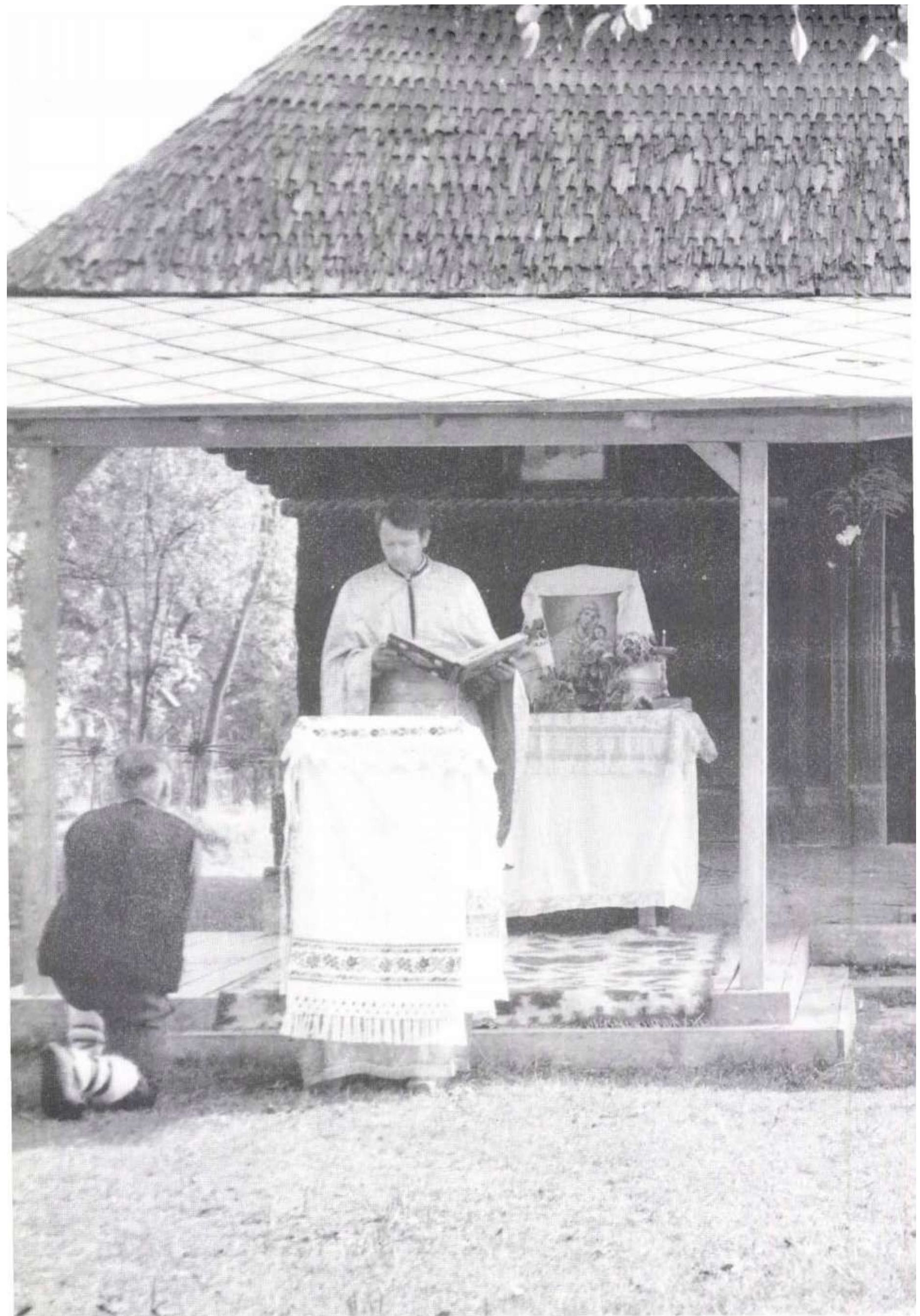
Paul Labbe, autorul unui ghid publicat în 1913 la Hachette, *La Vivante Roumanie,* consemnase deja această aversiune. „Românii sînt şi vor să fie latini, chiar şi cei din clasele înalte, care ar avea atîtea motive să se revendice de la Constantinopol, de la Atena sau de la Smirna. Dar astfel de origini nu sînt niciodată mărturisite; există o axiomă la Bucureşti: România nu este o ţară a Orientului."

După 1989, ce putea fi mai tentant decît să învinuieşti regimul comunist de tot ce merge prost sau nu merge deloc ? Ca şi cum această confuzie, această neputinţă nu ar avea o origine mai îndepărtată. Asia, Orientul sînt omniprezente în România: în negativ şi în pozitiv, În ce e bun şi ce e rău, în delăsarea cantonierilor şi în talentul violoniştilor, în murdăria locurilor publice şi în aurul icoanelor, în haosul din

economie şi în creaţiile de artă; dintotdeauna şi pretutindeni, nu în stare pură, desigur, ci subtil amestecate cu celelalte elemente, latina din Dacia, germana şi maghiara din Transilvania — amalgam ce face seducţia extraordinară a acestei ţări, creuzet al unor civilizaţii corn-plementare, răspîntie a raselor, experienţelor şi aventurilor, cămin al metisajului cultural.

Cine ar putea nega, de exemplu, că mînăstirile şi bisericile sînt deseori rezultatul unei combinaţii bizantine, cisterciene s i de Renas tere italiană ? Sau că, în înses i tradiţiile populare, se regăseşte un mănunchi de influenţe extra-europene ? Mircea Eliade povesteşte, în *Memorii* („O colibă în Himalaya"), din ce cauză, ca tînăr erudit, s-a orientat spre religiile asiatice. Cînd a publicat *Yoga,* primul dintre studiile sale despre hinduism, se simţea, spune el, mult mai aproape de universul spiritual al ţăranului român şi mai în măsură să contribuie la înţelegerea acestui univers, decît traducînd Kant, cum o făceau prietenii lui de la Universitate. „Elementele de unitate a culturilor populare indiene, mediteraneene şi balcanice îmi dovedeau că *aici* există acel univers organic, rezultatul unei istorii comune (istoria civilizaţiilor ţărăneşti), iar nu construit în mod abstract. Noi, cei din Răsăritul Europei, am fi putut sluji de punte între Occident şi Asia."
Este de remarcat „balcanicul", mult mai dificil de mărturisit, mult mai puţin glorios decît cel „indian". Eliade s-a dus să petreacă cinci ani în Bengal şi în Himalaya, nu la Istanbul. Extremul-Orient, aflat într-o depărtare magică, este mult mai puţin redutabil pentru un român decît Orientul Apropiat. Pe fratele lui întru nepăsare şi delăsare, dublura lui cu ochi de catifea, nu pe malurile Gangelui se teme să-1 întîinească, ci pe ţărmurile Mării Negre ori chiar la Bucureşti, în colcăiala

bazarurilor colorate de pe strada Lipscani
.

Slujbă la Ocna Şugatag

Maramureş

Mare vine de la latinescul *magnus.* Primul oraş în care ajungem, intrînd prin nord-vestul ţării, se numeşte Satu Mare. Ceva mai departe, Baia Mare oferă o găzduire oarecum acceptabilă, la hotelul Mara, la marginea unei pieţe atît de mari că au renunţat s-o mai paveze sau s-o asfalteze: s-au mulţumit să pună ici-colo cîteva dale de ciment, pe imensul teren rămas ca un maidan. Clădirile de beton dimprejur par nelocuite, căci nu se văd lumini. La stîlpii de iluminat arde un bec din zece. Decor solemn şi sărăcăcios : gen Mussolini, dar fără bani. Hotelul, ca să-şi respecte numele, are un hol imens, cu stîlpi din beton impresionanţi, o scară în spirală fastuoasă şi înzorzonată după gustul comediilor americăneşti, şi ciorchini de lampadare cu becuri lipsă. La sosire, într-o sîmbătă seara, pe semiîntuneric, pe scară urcă o nuntă, în accentele *Marşului nupţial* al lui Mendelssohn. Doamna corpolentă de la recepţie, care a văzut pe paşaportul prietenului nostru Norbert că
• • A* A 1** A 1 A* Cw •A1A
mîine va împlini un an în plus, îi oferă, atunci cînd îşi ia cheia de la cameră, după cină, o garoafă roşie.

Duminică, ora şapte dimineaţă: sîntem singuri în restaurantul abia luminat. Un chelner somnoros se apropie cu carneţelul lui. În România, diferitele feluri de mîncare ale micului dejun se comandă separat, inclusiv porţia de

În biserica de la Săpînţa

.unt sau de dulceaţă, care sînt notate unul cîte unul pentru nota de plată, sistem ce nu încurajează rapiditatea. Chelnerul pleacă şi apoi începe, cu pasul lui tărăgănat, un du-te-vino absurd, prima dovadă a extraordinarei lipse de simţ practic a românilor. Vedem cum se-ntoarce din bucătărie cu ceştile, pe care ni le pune în faţă, în ordine; pe urmă pleacă; pe urmă se-ntoarce cu tacîmurile; pleacă; se-ntoarce cu şerveţelele. Fiece mişcare, fiece gest poartă amprenta unei lentori sacerdotale. Încă un drum pentru zahărul tos, pe care-1 aduce pe o farfurioară (în România nu există zaharniţă, tot aşa cum nu există vas pentru muştar, pentru piper, sau solniţă: farfurioara serveşte drept recipient universal); încă unul pentru ceai; un altul pentru pîine; un altul pentru unt şi dulceaţă. Şapte drumuri, în loc să aducă totul pe o tavă. Nu tăvile lipsesc în România, ci ideea de a comasa şapte acţiuni într-una singură. Sosesc în fine brînza — sub singurele două forme în care e cunoscut acest aliment, *caşcaval,* brînză fermentată de un galben pal *(caciocavallo* în Italia), şi *telemea* (brînză albă de oaie, sărată, savuroasă), salamul şi ouăle. Fericiţi cei care le-au comandat ochiuri sau omletă. Oul moale este periculos de consumat, ouarul fiind la fel de necunoscut precum zaharniţa sau solniţa.

După Baia Mare, treci printr-un defileu şi intri în Maramureş. Maramureş! Un nume la fel de frumos şi melodios ca regiunea pe care o denumeşte. Văi străjuite de munţi, dăinuire medievală, muzeu viu al tradiţiilor, Maramureşul îşi păstrează inţacţe saţele din lemn. Maşini foarte puţine; mulţe tractoare, cu remorci cu fîn sau cu porumb; şi mai ales căruţe, trase de cai (doi cai, de obicei, plus mîn- zul care tropăie alături); roţi de lemn, uneori înlocuite cu roţi de cauciuc. Minunate tărîmuri virgine, fără o pan-

cartă, fără un stîlp indicator. Terenul este cultivat tot: regim de mică proprietate. Cirezi de vite, turme de oi, care se simt ca la ele acasă pe drum şi pe care baciul nu se zoreşte să le mîne pe margini. Cîteva găini, mult mai puţin numeroase decît gîştele. În România, pretutindeni sînt gîşte. Plutoane, falange, batalioane. Ce fac cu toate gîştele astea? Este o enigmă faptul că, în pofida acestei abunden- ţe, nu găseşti niciodată, nici la restaurant şi nici la piaţă, carne de gîscă ori de pui, şi eşti condamnat la veşnica bucată de porc.

Duminica, toată lumea poartă costumul popular, la fel de firesc cum ne punem noi o cămaşă curată. În această zonă îndepărtată, Evul Mediu a dăinuit pînă în secolul al XVIII-lea. La Ocna Şugatag, primul sat în care ajungem, biserica, avînd hramul cuvioasei Paraschiva, datează din 1753. Toată din lemn, inclusiv acoperişul cu şindrilă, este reprezentativă pentru tipul pe care-1 vom întîlni pretutindeni în satele româneşti: streaşină dublă deasupra naosului şi pronaosului, turn pătrat înconjurat de o galerie acoperită, de unde tîşneşte o turlă cu opt pante. Interiorul este împărţit în trei spaţii: pronaosul (sau nartexul) şi naosul (sau nava), încăperi pătrate împodobite cu covoare albastre şi cu ţesături agăţate pe pereţi, apoi, despărţit prin catapeteasmă (alcătuită aici nu din icoane preţioase, ci din broderii cu flori sau cu chipul lui Cristos) şi invizibil, altarul, unde numai preotul are dreptul să intre. Dimensiuni foarte mici, din cauza tehnicii de construcţie. Dispuse numai pe orizontală, grinzile se ţin unele de altele prin îmbucări în formă de coadă de rîndunică, fără cuie sau scoabe. În această vale cu vite, porumb şi mere, fierul era un material mult prea rar şi costisitor. Ferestre minuscule si, ca unic ornament, un brîu în

formă de torsadă care încadrează uşa de la intrare şi străbate la jumătatea înălţimii pereţii exteriori, precum o friză, astfel că toată biserica pare îmbrăcinată. Ingenuu talisman menit să protejeze un edificiu atît de fragil de riscurile dezagregării ? Biserica a rezistat, totuşi: nu pare nici nouă, nici veche, ci dintr-o altă vreme, solidă, intactă, cioplită dintr-un lemn veşnic, casă primitoare mai degrabă decît lăcaş sfînt.

Preotul, tînăr, cu patrafir aurit, ţine slujba în faţa cîtor- va femei îngenuncheate direct pe pămînt. Ele poartă basma, bluză albă, şi au picioarele învelite în piei de oaie legate cu şireturi negre. Libertatea slujbei ortodoxe: ieşi, intri, treci din naos în pronaos, nimeni nu se uită la tine, nimeni nu te bagă în seamă. Preotul însuşi, cu cădelniţa lui pe care o leagănă din cînd în cînd printre credincioşi, are aerul că se plimbă.

La ora zece şi jumătate, constat o oarece mişcare. În faţa bisericii, sub streaşină, este adusă o masă, este acoperită cu o pînză de altar; dascălul îşi ia afară pupitrul şi cartea; slujba continuă, în aer liber, pentru ţăranii care încep să sosească din sat şi pe care biserica, mult prea mică, n-ar avea cum să-i cuprindă. Primii sosesc bătrînii şi se răspîndesc, în faţa bisericii, printre mormintele din cimitir. Costumul bărbătesc constă dintr-un pantalon din pînză albă, lung pînă la jumătatea gambei, şi dintr-o vestă din piele de oaie neagră. Unii îşi ţin pălăria de paie în mînă, iar alţii o pun, pur şi simplu, pe una din crucile funerare. Femeile poartă fuste cu dungi orizontale roşii şi negre, bluze şi basmale înflorate. Bărbaţii şi femeile ocupă locuri diferite: bărbaţii în faţa bisericii, femeile pe cele două laturi ale cercului. Toţi în picioare, în mijlocul pajiştei. Sobrietate lipsită de rigiditate. Soare strălucitor de septembrie.

Mormintele sînt simple movile acoperite de iarbă. Printre cruci, cresc meri. Tinerii nu-şi fac apariţia decît pe la unsprezece. Doi băieţi vin şi se aşază la umbră. Îşi agaţă de braţele unei cruci minusculele pălării de paie, ce seamănă cu un bol răsturnat, al cărui picior este împodobit cu o panglică de mai multe culori. Te-ntrebi cum poate un astfel de acoperămînt să stea pe cap; pare-se că e însemnul producătorilor de cuverturi, tăbăcari şi ţesători. Slujba continuă. Nu există ceva mai pur, mai emoţionant decît această liturghie în aer liber, în care cultul Domnului se

Slujbă la Ocna Şugatag

RAPSODIA ROMÂNĂ

.

îngemănează cu cel al soarelui şi al morţilor. Cît se citeşte Evanghelia, toată lumea îngenunchează; cei mai vîrstnici, cu articulaţiile anchilozate, se pleacă doar, cît pot de mult. Noduroşi ca merii, cu un braţ întins în faţă pentru a-şi păstra echilibrul, ei seamănă, în această poziţie stranie, cu personajele unor *pieta* de lemn medievale.

Este imposibil de descris, fără a o trăda, această scenă de o simplitate şi o nobleţe unice, compusă: 1) din frumuseţea naturală a costumelor şi a gesturilor; 2) din lipsa totală de urîţenie. Cît timp îi va trebui civilizaţiei industriale pentru a ajunge în această vale pînă acum sustrasă istoriei ? Cinci ani ? Zece ? Probabil că primele vor dispărea costumele. Televiziunea va impune modelul standard. Dar obiceiurile ? Sentimentele ? Viaţa lăuntrică ? Viaţa spirituală ? „Ce părere aveţi de viaţa noastră spirituală ?" am fost întrebat, peste tot, în România (de ziarişti, intelectuali, care nu dădeau un sens religios acestei expresii). N-am
A 1 w * w 1 w A f-> A
îndrăznit să le spun că, in Franţa, ar provoca risete cu această formulă demodată. Şi fără îndoială că cei doi băie- ţandri ţesători, cu pantaloni lungi şi veste de stofă, ştiu mai multe decît bunicii lor în izmene de pînză albă şi ilic din piele de oaie. Dar e oare sigur că ar schimba fără tristeţe străvechea puritate a riturilor lor pentru nişte avantaje materiale

?Săpînţa, la graniţa cu Ucraina, este celebră datorită cimitirului ei. Fiece mort îşi are aici monumentul lui din lemn, sculptat şi pictat în culori vii, care-1 înfăţişează cu meseria lui (ţesătoarea, gospodina, zidarul, minerul, veterinarul, măcelarul,

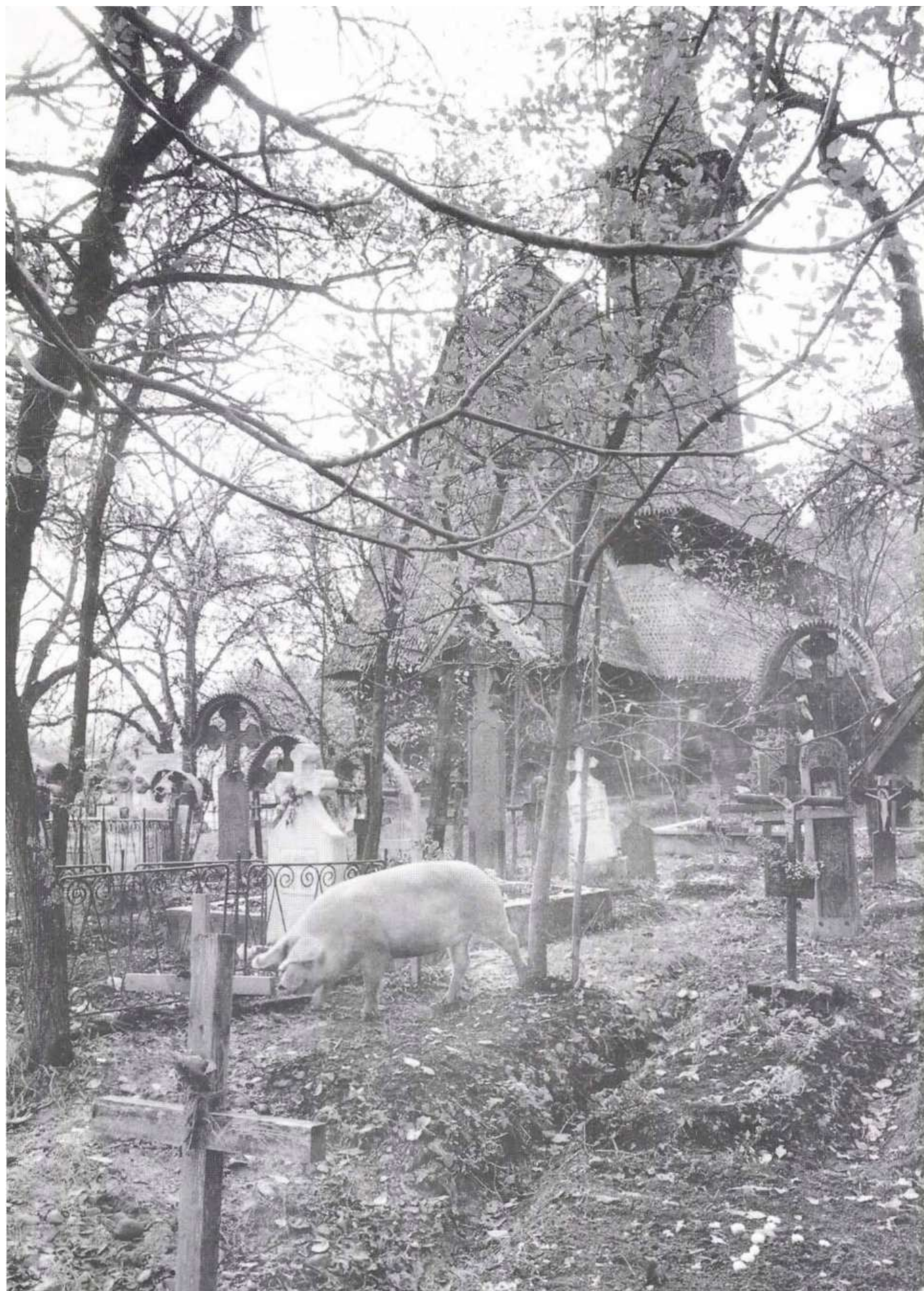
oierul, culegătorul de mere, toţi îmbrăcaţi cu tradiţionalele izmene albe lungi pînă la jumătatea gambei) sau în timpul accidentului ce 1-a costat viaţa (lovit de un taxi, azvîrlit din tren, asasinat). Cîteva asasinate, în acest sat tihnit. Pe cruce este gravat un mic poem, în care mortul se prezintă şi îşi rezumă viaţa. „Am dus-o pîn' la bătrîneţe, cîntînd pe la ospeţe." Muzica pare să conserve mai bine decît lectura. „În viaţă mult am citit, la treizeci şi doi de ani boala m-a răpit", se plînge o femeie aplecată deasupra cărţii ei. „Am fost tare înrăit, femeile m-au iubit" : cel ce vorbeşte aşa e unul de la Securitate. Emblema PC-ului care-i împodobea crucea a fost înlocuită cu doi porumbei. O tînără femeie protestează că nu e atît de vinovată precum se zice. Umor şi mai ascuţit în unele inscripţii în care mortul se mîndreşte cu defectele lui.

Autorul acestor *ex-voto* de o impertinentă naivitate ? Ion Pătraş, sculptor, pictor şi poet, mort la şaizeci şi nouă de ani, în 1977. Mitică Pop, discipolul lui, a preluat ştafeta. El a sculptat, pe monumentul funerar al maestrului său, o cruce mică pe care acesta e pe cale s-o sculpteze. O artă cît se poate de vie. Mai multe din aceste morminte sînt foarte recente. Un tînăr ne duce să vedem, în sat, casa lui Pătraş şi cabana din lemn de alături unde Pop, care astăzi e plecat, şi-a instalat atelierul. Vopselele sînt franţuzeşti, după cum o dovedesc cutiile goale lăsate prin curte. Vedem mai multe cruci vechi, cu culori şterse, cu reliefuri tocite, proptite de perete. „Cînd o cruce e prea stricată, e scoasă, e adusă aici, şi Mitică face o copie nouă care e pusă la loc pe mormînt." Şi modelul original ? întrebăm noi. „E aruncat." Pe faţada casei lui arătoase, Ion Pătraş pusese panouri de lemn cu efigia marilor oameni de stat români:

Bogdan, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul şi alţii. În mijlocul acestei galerii de portrete, un medalion rotund rămîne gol. „Acolo era Ceauşescu: a fost scos şi ars", ne spune tînărul cu un aer de satisfacţie josnică în care se ghiceşte răzbunarea slugoiului.

La ieşirea din Săpînţa, bluze brodate, covoare de un roşu aprins, cuverturi din lînă de oaie sînt atîrnate pe pridvorul unei case de lemn. Cumpărăm o cuvertură frumoasă, albă şi grea, de la o bătrînă ţărancă colţoasă şi aspră, care nu vrea să lase un leu din preţul destul de ridicat. Îmi face plăcere să mă gîndesc că această splendoare miţoas

ă

a fost ţesută de băieţii cu ciudate pălării depaie, prea mici pentru ţeasta lor.

Cele mai frumoase sate din Maramureş se află pe malurile Izei, de la Sighet la Săcel. Rozavlea, cu biserica sa din lemn de brad, de la 1717, Bogdan Vodă (1718), Dra- gomireşti, a cărui biserică (1722) a fost transportată la Muzeul Satului din Bucureşti. La Ieud, trecem rîul să vedem, pe colina de peste apă, cea mai veche din aceste biserici de lemn (1364), aşezată pe povîrniş, în mijlocul cimitirului. Constat că bisericile din secolul al XVIII-lea nu se deosebesc cu nimic de biserica din al XlV-lea. Vreme de trei sute cincizeci de ani, modelul s-a transmis neschimbat: aceleaşi streşini pentru a proteja pereţii, acelaşi turn pătrat cu foişor, aceeaşi turlă cu opt pante, aceeaşi împărţire interioară în trei încăperi, aceeaşi tehnică de asamblare a scîndurilor prin îmbucări în coadă de rîndu- nică, fără cuie sau scoabe. Singura deosebire, la Ieud lipseşte brîul exterior în torsadă. Acest motiv s-a răspîndit în România abia cu începere din secolul al XVI-lea, după modelul bisericii episcopale de la Curtea de Argeş, fostă capitală a Munteniei. În cimitirul de la Ieud, un porc gras scurmă printre morminte. Pe vîrful colinei se înalţă un edificiu din lemn, un fel de turn, scund şi pătrăţos. Este clopotniţa, izolată şi departe de biserică, după un obicei frecvent în biserica ortodoxă, unde nu se trag clopotele decît în situaţii excepţionale. Vom avea prilejul să descoperim prin ce chemare poetică şi încîntătoare sînt convocaţi credincioşii la slujbă.

În acele părţi ale României unde puterea a fost exercitată de principi, s-a dezvoltat o arhitectură în piatră: Bucovina, Muntenia, Oltenia. Folosirea exclusivă a lemnului în Maramureş dovedeşte dăinuirea, secole de-a rîndul, a unei civilizaţii

ţărăneşti. Biserica, clopotniţa de lemn erau expresia satului, a pămîntului. Cuvîntul *ţara* provine din

Biserica şi cimitirul de la Ieud

.latinescul *terra,* în timp ce în alte limbi romanice, *pays, paese* sau *pais* vin de la *pagus,* sat. Mai presus decît satul, în România, este pămîntul, măsură teritorială şi politică a unităţii. În plină cîmpie, ici-colo, construcţii ciudate izbesc privirea: o cruce de lemn aşezată între două scîn- duri în evantai, totul acoperit cu un mic acoperiş din şiţă şi împodobit cu figuri pictate sau sculptate. Este o *troiţă,* sanctuar rudimentar, biserica de pe cîmp, pentru rugile trecătorului solitar. Trunchiul de copac care pivotează pe o furcă şi indică o fîntînă cu cumpănă nu are nici el o valoare mai puţin sacră. Pămînt, lemn, apă, oi — ţăranul nu are alte avuţii. Le slăveşte în accentele tînguitoare şi nostalgice pe care le scoate din taragot, un instrument de origine maghiară — sau poate mai veche, dacă e adevărat că derivă din zurna iraniană, folosită de ieniceri în timpul invaziilor otomane: sunetul era atît de violent şi insuportabil, încît adversarul o lua la fugă fără să mai lupte. Taragotul modern, care seamănă cu oboiul, cu saxofonul şi cu fagotul, are calitatea opusă: este imposibil să nu fii vrăjit de aceste cadenţe languroase şi melancolice, în care transpare tristeţea ciobanului, *spleen-ul* singurătăţii.

Un sat românesc nu are nici piaţă, nici centru: el e compus din două şiruri de case aliniate de-a lungul drumului, puţin mai retrase, dincolo de dubla protecţie a unui şanţ şi a unui gard. Şanţul şi şirul de pari sînt poate o mărturie a vremurilor cînd trebuiau să se apere de invadatorii turci şi mongoli. În satele cele mai sărace, îngrăditura nu este făcută din pari verticali, ci din crengi împletite, dispuse pe orizontală. Casele nu sînt lipite unele de altele, fiecare este izolată în mijlocul terenului ei, fiecare este frumoasă pe toate cele patru laturi. Pentru a

trece dincolo de gard, păşeşti printr-o poartă monumentală, şi ea tot din lemn, construcţie înaltă ce cuprinde o poartă pentru vehicule şi o uşă pentru pietoni, sub o streaşină cu şindrilă. Uşile, stîlpii şi buiandrugii sînt bogat împodobiţi cu detalii lucrate cu migală şi dragoste. Printre motivele alese cel mai adesea putem recunoaşte Pomul vieţii, Soarele, Şarpele, simboluri ale vitalităţii şi fecundităţii rurale. În Maramureş, unde arta cioplitorilor în lemn s-a păstrat nealterată de-a lungul secolelor (unele din aceste porţi sînt noi), o uliţă de sat este o expoziţie permanentă de sculptură, o vitrină a artei ţărăneşti. Biserica nu se află nici la o răscruce, nici într-o piaţă: este o casă printre altele, uneori în mijlocul, uneori într-un capăt al satului, cu şanţul ei, gardul, poarta, asemeni celorlalte case, şi curtea ei unde, spre deosebire de celelalte case, în loc de animale domestice şi de unelte agricole, se văd morminte (dar, uneori, şi cîte un porc).

Bogdan Vodă, cel mai mare dintre aceste sate, are mai multe şiruri de case. Te poţi plimba pe străduţe între gardurile curţilor. Printr-o poartă, zărim un mînz. Femeia, aflată în pragul casei, ne invită să intrăm în curte. Băiatul ei, Gheorghiţă, de zece ani, cu o mutrişoară rotundă sub căciuliţa de lînă, are o carte, *Ultimul mohican,* în traducere românească. Mama vrea să ne dea să luăm cu noi lapte, ouă, alimente de negăsit în magazinele din oraşe: laptele, din lipsă de maşini frigorifice, ouăle, printr-un mister al desfacerii. Ne-ar da tot ce are. Sîntem obligaţi să acceptăm, pînă la urmă, un sac de mere: delicioase merele astea, mici, zbîrcite, acrişoare, fructe adevărate, nefalsificate, nedenaturate.

Liliana, o prietenă de la Cluj, ne duce apoi la o familie pe care o cunoaşte oarecum.

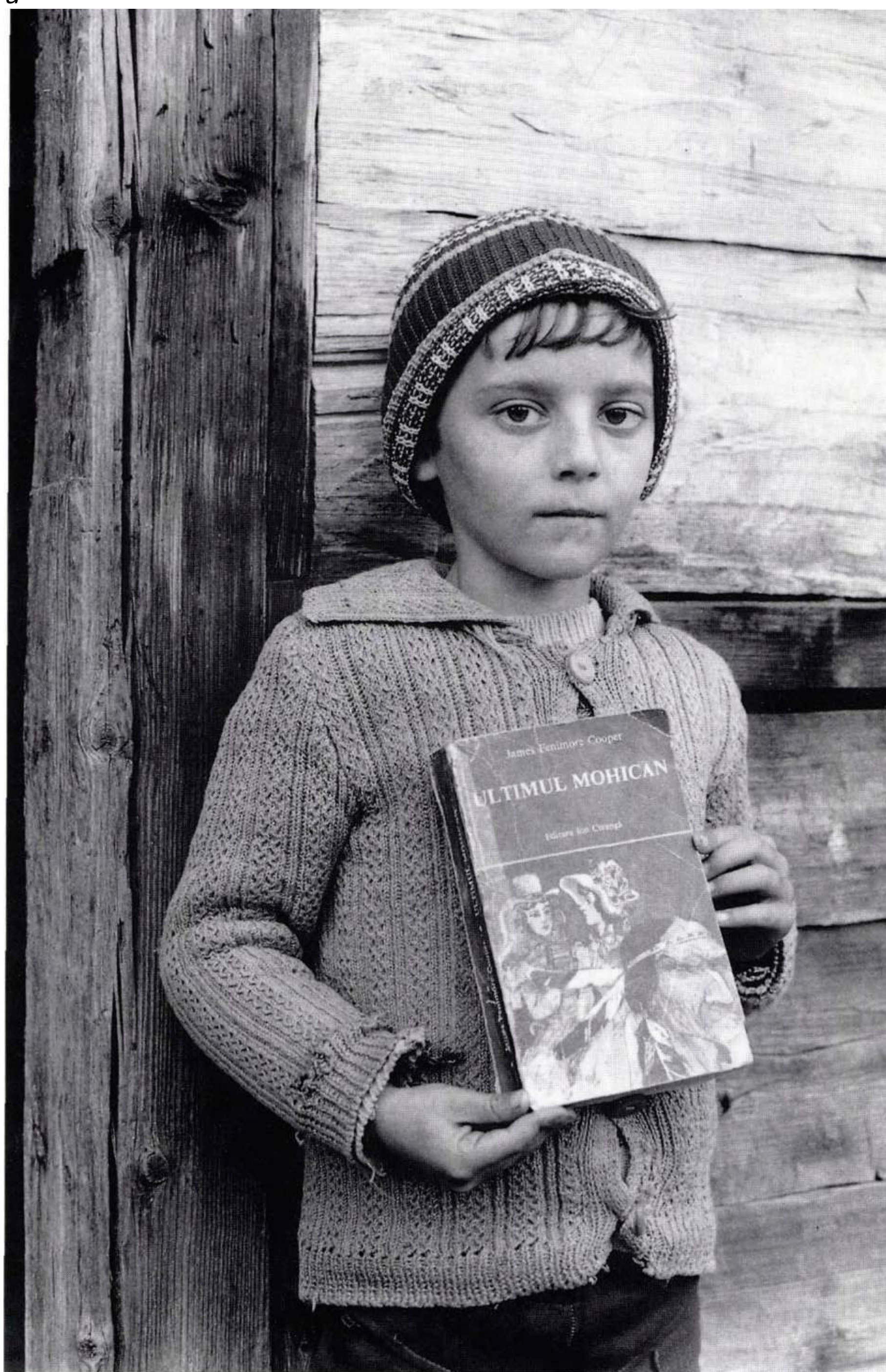
Familia Mariş locuieşte într-o casă de cărămidă, tatăl fiind zidar. Azi nu e acasă. Vizita noastră neaşteptată le ia prin surprindere pe mamă şi pe cele două fiice, chipeşe, blonde, cu faţa rotundă şi plină, în costum traditional, ca toate femeile din sat, în această duminică: fustă largă peste jupoane, ciorapi, pantofi cu toc, bluză brodată, vestă brodată ale cărei feţe nu se unesc. Vor neapărat să ne oprească la prînz.

În timp ce una aprinde

DIN COPILARIEA ME

Cimitirul de la Săpînţ

a

Bogdan Vodă: **Ultimul mohican.**lemnele din sobă, celelalte toarnă într-un ceaun mare toate proviziile din casă, mălai, apă, sare, untură de porc, smîn- tînă, brînză, pe care le amestecă cu un făcăleţ. În timp ce fiertura se face la foc mic, ne conduc să facem un tur prin

camere, împodobite cu covoare şi ţesături. Mobile puţine, în afara paturilor înalte cu cuverturi brodate. Pe urmă degustăm, lîngă sobă,

delicioasa mămăligă, care este felul de mîncare naţional şi din care constă toată masa, un fel de *polenta* copioasă şi hrănitoare, care se udă cu ţuică, virilul rachiu de prune.

Lîngă vechea biserică de lemn e în curs de construcţie o biserică de piatră, care va fi mare şi va face notă discordantă, prin dimensiuni ca şi prin material. Prima ofensivă a urîţeniei, înainte de reclamele pentru Coca-Cola. „Unii preoţi, avea să-mi explice, la Bucureşti, Radu Io- nescu, membru în Comisia monumentelor istorice, ar vrea să scape de bisericile din lemn şi să le înlocuiască cu construcţii noi. Avem mari probleme să-i împiedicăm s-o facă." Printre zvonurile care au ajuns în Franţa, se zice că Ceauşescu a pus să fie demolate satele vechi, să fie dărî- mate biserici. Acest lucru nu e adevărat decît pentru Moldova, în zonele de cultură de grîu, unde aceste distrugeri au fost provocate din dorinţa de a mări suprafaţa culti- vabilă, nu din pur vandalism. Patrimoniul românesc are mai multe motive să se teamă de unele iniţiative ale preoţilor. Aceştia 1-au sprijinit înainte vreme pe Ceauşescu, iar acum se pregătesc, în ajunul alegerilor prezidenţiale (septembrie 1992), să-i facă pe ţărani să-1 voteze pe Iliescu. Nu are rost s-o ascundem: scorul lui Iliescu a fost cel mai bun în aceste ţinuturi atît de pure, în aceste peisaje de o frumuseţe atît de intactă, în aceste sate unde timpul s-a oprit în loc, printre aceşti oameni atît de ospitalieri. In Maramureş şi în Moldova, regiunea cu mînăstirile sublime. Mere, popi, porci, porticuri dantelate, cum ar putea conştiinţa democratică să se dezvolte într-un asemenea decor?

Promisesem să nu spun nimic despre politică. Imposibil, totuşi, să nu evoc modul fermecător în care ni s-a înfăţişat, în acea după-amiază de duminică, pe drumul ce merge de-a lungul Izei. Deodată, o aglomeraţie. O mică adunare de ţărani în costume populare înconjoară o orchestră rustică, cu două viori, două ghitare şi o tobă. Căruţe cu panglici, cai împopoţonaţi, băieţi în straie albe, încălecînd fără şa. Să fie vreo nuntă ? Violonistul cel mai vîrstnic, cu faţa pătată şi fălci de bătrîn *facendero* sud-ame- rican, ne spune că se pregătesc să-1 întîmpine pe Emil Constantinescu, candidatul opoziţiei, care e în drum spre Sighet, unde are loc o adunare. Serenadă cîmpenească pentru profesorul cu barbişon, purtătorul de cuvînt al studenţilor şi al intelectualilor, speranţa României. Chiar şi în Maramureş, i-am văzut peste tot fotografia, pe stîlpii de iluminat, pe bulumacii gardurilor, pe cadrele porţilor, printre sori şi şerpi. Nu se poate

spune că a avut o campanie prost organizată sau că n-ar fi fost prezent şi în ultimul cătun. Nici că i-ar fi lipsit total ataşamentul populaţiei, din moment ce acest sat pierdut din Transilvania şi-a înhămat caii şi a angajat o orchestră pentru a-i agrementa turneul electoral cu ritmuri şi cadenţe pe care nu le-ar fi dispreţuit nici Bartok. Cînd va trece ? În cinci minute sau în două ore. Cu regret, sîntem nevoiţi să plecăm mai departe, fără a fi asistat la această întîlnire istorică a folclorului ţărănesc şi a raţiunii moderne. Cîţiva kilometri mai departe, ne intersectăm cu convoiul lui: precedate de o maşină de poliţie, vreo şase Dacii modeste, ce nu par a fi într-o stare mai bună decît restul parcului auto românesc.

E tîrziu, prea tîrziu ca să mai încercăm să găsim un adăpost peste noapte la părintele Isidor Berbecar, popă la Botiţa şi prieten de-al lui Frederic. Un *Guide bleu* din 1966, pe care l-am descoperit pe un chei parizian, semnalează la Borşa, „staţiune climaterică" de munte, la hotarul dintre Maramureş şi Bucovina, un „Complex turistic" format din două „cabane-hotel bine echipate". Ne spunem : este idealul pentru cina aniversară a lui Norbert. Norbert are *Guide bleu* într-o ediţie din 1981 — pare-se că ultima, această lucrare fiind retrasă din comerţ din pricina unor opinii prea complezente despre Ceauşescu. Şi în 1981 se vorbeşte despre „Complexul turistic" de la Borşa dar, printr-o ciudată inversiune a timpului, se spune „în curs de dezvoltare", iar cele două „cabane-hotel" au dispărut cu echipament şi toate celelalte. Să mergem totuşi să vedem: două hoteluri gigantice din beton, cu acoperiş foarte înclinat (e singura lor asemănare cu o cabană), triste pe dinafară, îngheţate şi lugubre înăuntru. În camere, care ar putea fi plăcute dacă n-ar fi lipsa de lumină şi starea jalnică a instalaţiilor sanitare, există covoare şi fotolii îmbrăcate în stofă. Cînd ajungi într-un hotel românesc, este prudent să întrebi dacă e apă caldă, şi între ce ore. La Borşa, numai dimineaţa, de la şapte la nouă, din cîte spune recepţionera. Veiozele nu au bec, salteaua e groasă cît un pesmet

.Şi mai sinistră e sala de restaurant: uriaşă, pustie, ilustrare a acelei megalomanii a regimului ce nu avea mijloace pe măsura politicii sale. Nu sînt alţi clienţi în afară de noi. Toate feţele de masă sînt atît de oribil pătate că ezităm să ne aşezăm. O tînără, care pare puţin ruşinată, acceptă să schimbe una, pentru noi. Se întoarce cu o

faţă de masă nouă, care, în loc de douăzeci de pete de grăsime, nu are decît zece. Oftat întristat al tinerei. Norbert cere vin roşu. Iarăşi

oftat, de negare. Aceeaşi mimică pentru ţuică, pentru piper, pentru una, pentru alta. „ Vodcă poloneză, da, s-ar putea să avem." Dar de mîncare? Două antreuri: ciorbă de burtă şi caşcaval pane, un singur fel principal, invariabila felie de porc. Norbert adoră ciorba de burtă; susţine că e întotdeauna excelentă; din asta însă avea să scuipe prima înghiţitură, cu o scîrbă indignată. Nici noi nu avem mai mult noroc. Caşcavalul pane este o delicatesă, dar nu si atunci cînd înoată într-un ulei dubios. Oroare! Felia de porc este şi ea pane. Pesmetul, umflat ca un burete, musteşte de untură veche de prăjeală. Din fericire, unul din rarele articole ce nu lipsesc din restaurant este ardeiul, din care fata, bucuroasă, ne aduce trei, proaspeţi şi lucioşi; ardeiul iute, care poate fi roşu sau verde, providenţa satelor româneşti, leac miraculos, numit *iute* (aprins) din cauza forţei lui pătrunzătoare, care face să-ţi ia gura foc, purifică stomacul, curăţă intestinele, dizolvînd precum soda grăsimile rîncede din staţiunile climaterice. Totuşi, un păhărel de vodcă poloneză ar fi numai bun ca să termine chiuretarea. O chemăm din nou pe fată, care vine imediat, pe cît de dornică să ne servească, pe atît de neputincioasă să ne satisfacă.

„Îmi pare rău, ne spune ea întorcîndu-se de la bucătărie. Barmanul s-a dus la culcare şi a luat cheia cu el."

Barman, da, a folosit acest cuvînt, îşi închipuie că responsabilul cu sticlele din hotelul ei prăpădit merită acest nume. Înduioşătoare himeră, mod de a se autoconvinge că, prin magia unui cuvînt american luat din filme, ar putea să se risipească mizeria comunistă. Noapte cu lună, superbă şi îngheţată. Nu sîntem nici la jumătatea lui septembrie şi termometrul, care ziua a urcat la peste douăzeci şi cinci de grade, a scăzut acum la zero. În faţa hotelului, staţionează un autocar. Vine din Ucraina învecinată. Călătorii, înfăşuraţi în pături, sînt gata să doarmă în vehicul. În alt colţ al parcării s-au grupat două sau trei maşini particulare. Şi ocupanţii lor se pregătesc să petreacă noaptea la bord. Plăci de Înmatriculare ruseşti. Ruşi şi ucraineni străbat România, vînzînd în pieţe mărunţişuri de neimaginat, ace de gămălie, piepteni, pastă de dinţi, piese desperecheate de broaşte de uşă, bucăţi de lacăte, arcuri, cuie, şuruburi, pe care le expun pe capota maşinilor

În cameră, plapumă la fel de subţire ca salteaua. Utilitatea cuverturii cumpărate la Săpînţa: cinci kilograme de lînă bună de oaie, care nu

vor fi în plus.

Serbare politică lîngă Sighet

.

Mînăstirile din Bucovina

După ocupaţia romană, care a durat mai puţin de două secole, de la cucerirea de către Traian (106) pînă la părăsirea ordonată de Aurelian (275), trecerea la ortodoxia bizantină a fost evenimentul cel mai important în istoria culturală a României. Ţara fusese creştinată cu începere din secolul al II-lea. Cam prin secolul al X-lea, ritul grec, importat de către bulgarii slavizaţi, a luat locul ritului latin, cu consecinţe incalculabile. După cum sugerează Louis Reau *(L 'Art roumain,* Larousse, 1946), această opţiune în favoarea Bizanţului a rupt România de Occidentul creştin. Locuitorii ei nu au participat nici la mişcarea artei romane şi a celei gotice franceze, nici la Renaşterea italiană, faţă de care au rămas chiar mai străini decît ruşii înşişi, căci arhitecţi din Bologna, Milano şi Veneţia au venit în secolul al XV-lea să construiască Kremlinul de la Moscova. Fără germani, care au introdus în Transilvania, prin intermediul coloniilor lor săseşti, elemente de arhitectură gotice, schisma estetică ar fi fost la fel de totală ca schisma religioasă.

Arta bizantină a pătruns abia tîrziu în România, nu înainte de secolul al XIV -lea; şi s-a prelungit aici pînă în secolul al XVII-lea. La Iaşi, biserica Trei Ierarhi datează din 1639, iar mînăstirea Golia din 1650. Cele mai frumoa-

Măturător la mînăstirea Suceviţa.

se biserici sînt vechi din secolele al XV-lea şi al XVI-lea, şi se află grupate în nordul Moldovei, în regiunea numită, după pădurile ei de fagi, Bucovina. Rezultatul influenţei bizantine a fost aservirea artei faţă de Biserică (nici un fel de alte forme, decît cele religioase) şi proscrierea sculpturii, ca mijloc de expresie prea profan. În Bucovina se găsesc zeci de mînăstiri şi de biserici, de multe ori pictate cu fresce spectaculoase. Iată, pentru a simplifica lucrurile, o listă cronologică a celor mai remarcabile edificii. Din ea reiese întîrzierea artei româneşti, atît faţă de arta rusească, care îsi luase avînt încă din secolul al XI-lea, cît şi faţă de arta occidentală, unde Evul Mediu părăsise scena încă din secolul al XV-lea. Impresia de irealitate pe care o resimte călătorul, pătrunzînd în aceste văi şi descoperind aici aceste comori misterioase, se explică în parte prin sentimentul de a fi acolo în afara timpului, într-un colţ al Europei uitat de istorie.

Rădăuţi, 1430 (domnia lui Alexandru cel Bun).

Putna, către 1480.

Pătrăuţi, 1487.

Voroneţ, 1488.

Neamţ, 1497.

Aceste patru biserici, sub domnia lui Ştefan cel Mare.

Humor, 1530.

Moldovita, 1532.

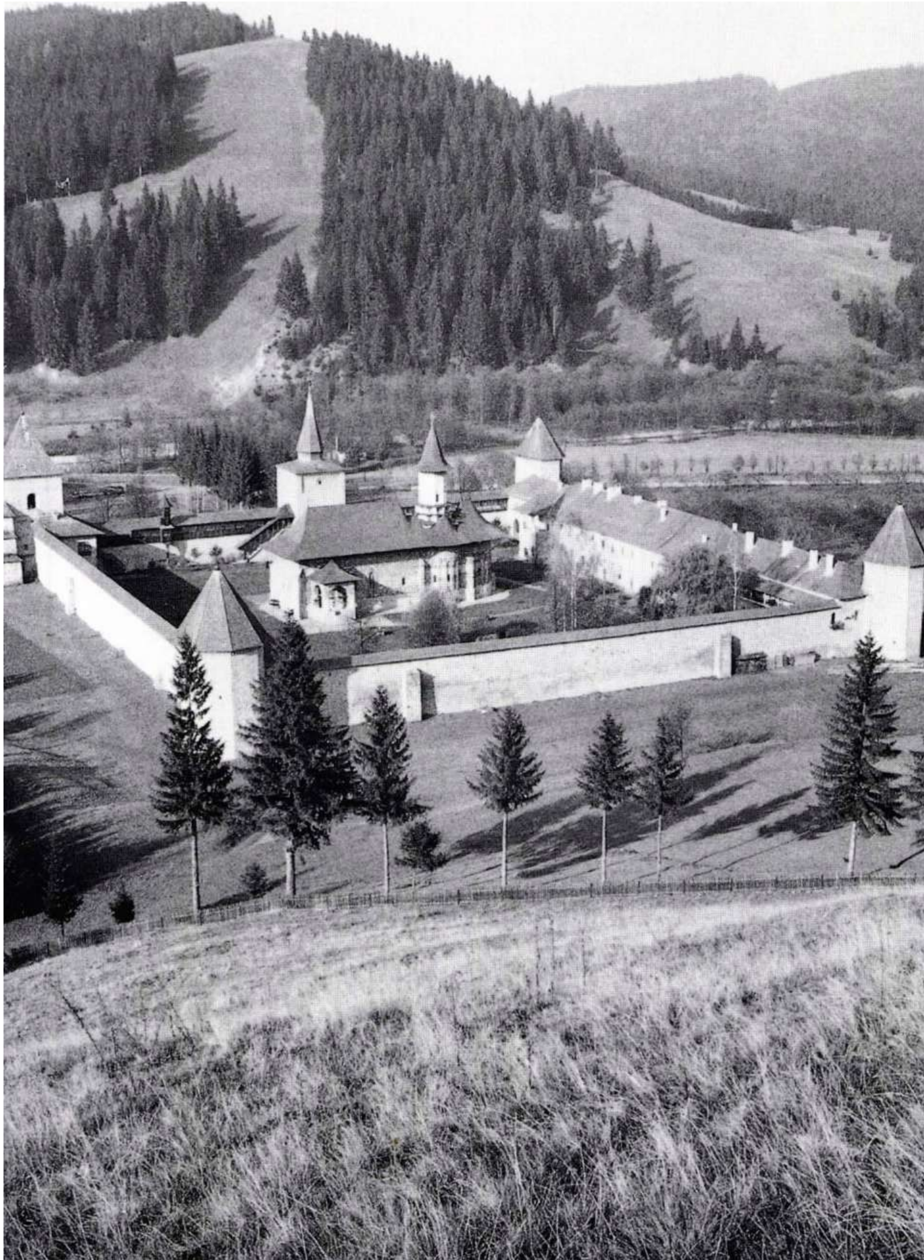
Aceste două biserici, sub domnia lui Petru Rareş.

Suceviţa, 1585.
Dragomirna, 1609.
Lucrarea monumentală a lui Paul Henry *(Les églises de la*

Moldavie du Nord, două volume, Librairie Ernest Leroux, 1930) rămîne studiul cel mai complet despre acest ansamblu extraordinar de mînăstiri, destul de greu accesibile, de cele mai multe ori izolate în plin cîmp, într-un decor magnific de coline, şi protejate de o incintă de ziduri,

Mînăstirea Suceviţa

.

împotriva turcilor şi a mongolilor. Ele serveau totodată de locuri de rugăciune, de locuri de muncă şi de lăcaşuri sfinte unde erau înmormîntaţi domnitorii. Mormîntul lui Ştefan cel Mare se poate vedea în mînăstirea Putna, una dintre cele mai vechi, dar care a fost denaturată de restaurări.

Nu departe de incinta fortificată, se află la Putna cea mai veche biserică din Moldova, din secolul al XIV-lea, din lemn, transportată

aici pentru a o feri de turci, care nu se aventurau niciodată în păduri. Bîrne asamblate în coadă de rîndunică, sau de peşte, fără nici un cui sau piesă de fier. Pe acoperiş, cruce din fier forjat, care are ca soclu

o semilună răsturnată. S-au spus multe despre această parti- cularitate, comună întregii regiuni, şi care este o caracteristică a multor biserici româneşti. Simbol al victoriei Crucii asupra Semilunii ? Părere răspîndită, dar de nesusţinut, căci turcii, multă vreme suzerani ai ţării, nu ar fi tolerat o emblemă atît de insultătoare. În realitate, baza crucilor bizantine este întotdeauna înflorată; la Muntele Athos se pot vedea numeroase exemple ale acestei ornamentaţii; iar semiluna de pe bisericile româneşti nu este decît o stilizare extremă a acestor ornamente vegetale — poate, totuşi, cu o aluzie criptică, sau chiar umoristică, la superioritatea adevăratei credinţe.

Biserica de la Pătrăuţi a stabilit planul ce va fi copiat peste tot: o navă pătrată, flancată de două abside laterale şi prelungită spre est cu o absidă semi-circulară care cuprinde altarul, ferit privirilor de iconostas; deasupra navei, o cupolă cu tambur, pe pandantive; înainte de navă, pe latura dinspre vest, un nartex pătrat. Cupola, mai largă la bază, urcă micşorîndu-se, datorită jocului subtil al unor arcade care se restrîng În partea superioară. Conturul uşilor şi al ferestrelor este subliniat printr-un ancadrament de piatră.

La Neamţ, zece ani mai tîrziu, o inovaţie în acest plan: între nartex şi navă a fost introdusă încăperea mormintelor. Defuncţii pot continua să urmărească sfînta slujbă, dar, moartea fiind considerată murdară, trebuie să rămînă separaţi de locul sfinţit. Zidurile exterioare sînt decorate cu cărămizi smălţuite şi cu discuri policrome, obicei răs- pîndit în Moldova înainte de apariţia frescelor.

Pictura murală a început la sfîrşitul secolului al XV-lea şi s-a dezvoltat în al XVI-lea. Cele mai frumoase biserici, patru la număr, cărora frescele le dau o strălucire fără seamăn, sînt Voroneţ, Humor, Moldoviţa şi Suceviţa. Fiecare se află în incinta unei mînăstiri, izolată în mijlocul pajiştii, astfel că îi poţi da ocol. Dimensiunile construcţiei fiind mici, zidurile sînt pictate nu doar pe dinăuntru, ci şi în afară, astfel încît credincioşii veniţi din satele învecinate să participe la cult, şi să citească, precum dintr-o carte, scenele Istoriei sfinte. Programul, stabilit de regulile canonice, nu diferă prea mult de la o mînăstire la alta, cu excepţia culorilor. Fiecare biserică are tonalitatea ei dominantă. Albastrul de la Voroneţ, amestecat cu lapislazuli, produce, pe fundalul întunecat al brazilor, un efect de-a dreptul minunat. Cu excepţia faţadei nordice, deseori deteriorată din cauza expunerii ei, decoraţia aproape intactă a celorlalţi pereţi a păstrat o prospeţime miraculoasă.

Picturile interioare. Cristos Pantocrator în cupolă, figură nobilă şi severă. În navă, scene ale Patimilor. Cina cea de taină are aspecte foarte emoţionante: Cristos îşi lasă
mîna în cea a lui Ioan, care o ia cu un gest mîngîietor. Loc important acordat lepădării lui Petru, din cauza valorii umane a episodului. Voroneţul este mai sobru, mai mistic. Aici îl vedem pe Cristos servindu-se de o scară pentru a urca pe cruce. La Humor şi la Moldoviţa există mai multă mişcare şi sentiment. La Moldoviţa, fresca votivă, ca- re-1 înfăţişează pe Petru Rareş, cu soţia sa Elena şi copiii, stă mărturie unei arte deja realiste a portretului. Petru este de tip moldav, Elena de tip slav. Cît despre Fecioară, ea este o tărancă română.

În vreme ce nava este rezervată Bisericii cereşti şi etalează cu maiestuozitate episoade din viaţa Domnului, narte- xul (precedat uneori de un exonartex) proslăveşte Biserica militantă şi oferă spectacolul unei aglomeraţii terestre de sfinţi şi martiri, foarte viu şi pitoresc. Calendar al sfinţilor la Voroneţ, minologhion complet la Moldoviţa. Nici o diferenţiere individuală a personajelor, care pot fi recunoscute după martiriul lor (decapitare, înec, rug, jar, lapidare, sfîrtecare, crucificare) sau după costum, după starea socială. Profeţii sînt desculţi (privilegiu rezervat doar lor) şi poartă veşminte lungi. Barbă şi mantie împodobită cu un cadrilaj pentru episcopi; sutană lungă albă pentru diaconii imberbi; barbă, etolă şi, la fel ca pentru episcopi şi diaconi, încălţări pentru eremiţi. Asceţii sînt goi, cu o barbă imensă. Stîlpnicii, bărboşi, cu mantie, dispar pînă la brîu într-o coloană. Încălţăminte şi văl pentru femeile sfinte. Straie scurte, cizme, tichie pentru călăi, dar fără barbă.

Picturile exterioare. Cele mai uimitoare, mai faimoase.

La Voroneţ, găsim programul tipic.

Absidele. La locul de onoare, căci e vorba de zidurile altarului, Biserica triumfătoare îşi etalează gloriile, conform unei ierarhii minut ioase. Sus de tot, se îns iruie o friză cu îngeri, busturi, purtînd fiecare un medalion cu Cristos. Al doilea registru aparţine serafimilor. Sub el, profeţii înconjoară tronul Maicii Domnului; mai jos, Cristos, sub forma euharistică a Pruncului în Pocal, între doi îngeri şi două grupuri de apostoli. Episcopi şi eremiţi ocupă penultimul registru, ultimul fiind rezervat martirilor, avîndu-1 în centru pe Sfîntul Gheorghe, patronul Voroneţului. La Moldoviţa, martirii se află deasupra călugărilor şi eremiţilor, iar Cristos este înfăţişat printr-un miel care ţine prapurul Învierii. La Moldoviţa, locul Sfîn- tului Gheorghe este luat de Pruncul în Pocal, iar la Suceviţa, de Sfîntul Ioan Botezătorul. Diferenţe de detaliu, ce nu schimbă cu nimic simbolismul general. Aceste şiruri de figuri înconjoară cele trei abside. Paul Henry spune, pe bună dreptate, că clericii, aflaţi cel mai jos, servesc drept

Biserica de la Voroneţ

legătură între pămînt şi cer. Ei dovedesc prin prezenţa lor că desăvîrşirea în îndeplinirea îndatoririlor religioase este o cale pentru

a ajunge în rai.

Ierarhia nu este doar verticală, ci şi orizontală. De exemplu, cei mai preţuiţi dintre cei cincizeci şi patru de profeţi sînt cei mai aproape de Maica Domnului, în ordinea importanţei: Aaron şi pe urmă David, în stînga ei, Melhi- sedec şi pe urmă Moise, în dreapta ei. Melhisedec are în- tîietate faţă de Moise; ofranda adusă de el lui Avraam îi conferă această cinste. Dintre cei şaizeci de apostoli, Petru şi apoi Matei stau în stînga lui Cristos, Pavel şi apoi Ioan în dreapta lui. După Matei urmează Marcu, Andrei, Iacov, Filip etc., iar după Ioan îi recunoaştem pe Luca, Simon, Var- tolomeu, Torna etc. Aceeaşi ordine riguroasă pentru cei şaizeci şi unu de episcopi şi cei şaizeci şi cinci de martiri.

Faţadele. De la o mînăstire la alta, se regăsesc trei teme constante: Arborele lui Iesei, Imnul acatist, Judecata de Apoi. La ele se adaugă, aproape pretutindeni, Viaţa unui sfînt şi, uneori, trei motive secundare, Asediul Constan- tinopolelui, Vămile, Scara duhovnicească.

Arborele lui Iesei. Cel de la Voroneţ este cel mai bine conservat. O primă axă verticală simbolizează descendenţa strămoşilor lui Cristos, rezumată prin figurile lui Ies ei, David, Solomon, Roboam, Ozia, Manase, Iehonia şi Maica Domnului. Dar această temă, la fel ca în Occidentul medieval, s-a complicat cu alte elemente. De o parte şi de alta a trunchiului central, profeţii stau pe post de gardă de onoare. Nu mai puţin de o sută treizeci de figuri, apar- ţinînd celor Douăsprezece Triburi, compun această imensă scenă simbolică a unirii celor două Testamente. Toată vechea Lege este convocată pentru a consfinţi învăţătura lui Isus. Asta nu e tot, căci, particularitate comună tuturor Arborilor lui Iesei din Orient, filozofii păgîni vin să-i sprijine cu mărturia lor pe profeţii biblici. Tucidide, Socrate, Platon, Aristotel, Pitagora, Sibila, Homer, fiecare desemnat prin numele său, colaborează la apoteoza lui Cristos.

Imnul acatist. Pictat în cinstea Maicii Domnului singură. Era numit astfel deoarece credincioşii trebuiau să-1 cîn- te în picioare, fără să se aşeze. El ocupă de regulă peretele sudic, cu excepţia Voroneţului, unde, amplasat pe peretele nordic, a fost grav deteriorat. Acest imn se compune din douăzeci şi patru de strofe, primele douăsprezece ilustrînd viaţa Maicii Domnului, celelalte douăsprezece relatînd episoade simbolice (Maica Domnului protectoare, Maica Domnului uimindu-i prin lumina ei pe credincioşi,

Maica Domnului într-un cerc de retori etc.). Corolarul Imnului acatist, Rugul aprins simbolizează fecioria Mariei, sub forma unei stînci încununate cu un mare buchet de flori din care ies, în medalion, Maica Domnului şi Pruncul. Moise este înfăţişat în chip de adorator.

Asediul Constantinopolelui. Este un alt corolar al Imnului acatist; dar nu-l întîlnim decît de două ori, la Humor şi la Moldoviţa. Nu este vorba de asediul din 1453, care s-a încheiat cu victoria turcilor şi a slăbit lumea creştină, ci de cel din 626, cînd perşii au fost respinşi, datorită intervenţiei Maicii Domnului. Fresca reprezintă o incintă fortificată, atacată pe mare şi pe uscat, şi, înlăuntrul zidurilor, o procesiune, care desfăşoară un văl cu chipul lui Cristos. În imaginarul pictorilor cele două asedii se confundă: asediatorii sînt turci, poartă turbane şi, anacronism flagrant, folosesc tunuri.

Judecata de Apoi. Ea ocupă peretele vestic, deasupra intrării, pentru a-i edifica pe credincioşi asupra sfîrşitului vieţii creştineşti. La Voroneţ, intrarea este spre nord şi spre sud, dar Judecata rămîne pictată pe peretele occidental.

Se disting cinci registre, de sus în jos. Sus de tot, Cel vechi de Zile se află în mijlocul Cerului, ale cărui porţi sînt larg deschise. Doi îngeri împăturesc o bandă purtînd semnele zodiacului, după un verset din Apocalipsă: „la

r

cerul s-a retras ca un pergament înfăşurat", semn că vremurile au luat sfîrşit. In registrul următor, Cristos, cu picioarele aşezate pe roţi de foc înaripate, se înalţă între cei doisprezece Apostoli, care se

detaşează pe fundalul miliţiilor cereşti, într-o profuziune de aureole aurii. Registrul al treilea: Tronul gol, care-1 aşteaptă pe Judecător,

între, de o parte, cei Aleşi, împărţiţi în profeţi, episcopi, martiri, eremiţi, şi, de cealaltă parte, cei care, nevoind să creadă, vor fi alungaţi în tenebrele exterioare. Pe urmă, asistăm la cîntărirea sufletelor, scenă ce prilejuieşte înfruntări comice între îngeri şi demoni. În fine, o grădină luminoasă înfăţişează Paradisul, şi, pe partea opusă, Învierea îi arată pe morţi ieşind din mormînt şi animalele sălbatice (caracatiţă, balenă, urs, leu, dragon înaripat, elefant), devenite docile şi dornice săparticipe la evenimentul supranatural, scuipînd pe gură şi dînd înapoi resturile umane pe care le înghiţiseră. Rîul de foc ce tîşneşte din picioarele lui Cristos îi tîrăşte pe damnaţi în Gheena simbolizată prin- tr-o pîlnie.

Ar fi multe detalii savuroase de menţionat. Cei aleşi se prezintă la Judecată îmbrăcaţi. Sînt cîntăriţi goi, din grijă pentru echitate şi anonimat. Îşi pun din nou hainele ca să intreîn Rai. Cei respinşi nu ispăşesc o încălcare a legii morale, ca în Occident: ei sînt necredincioşi, eretici, evrei cu tichie ţuguiată, turci cu turban, musulmani, perşi, armeni. La Moldoviţa, călugării catolici fac parte din trupă! În Iad, damnaţii rămîn goi. Între Rîul de foc şi Rai, moartea Celui drept şi a Celui păcătos formează un contrapunct plin de graţie. Aici, îngerul îl izbeşte pe muribund cu o lovitură de lance, dincolo, culege sufleţelul ce-i iese pe gură, în vreme ce David cîntă la un instrument ce nu e o harfă, ci o cobză moldovenească, un fel de chitară. Constatăm că, deseori, corpul Diavolului a fost distrus sistematic, prin lovituri de ciocan, de călugări sau de ţărani

Voroneţ: **Judecata de Apoi.**

care atribuiau imaginii lui, printr-o magie animistă, o putere malefică. La Moldoviţa, un drac îl trage de barbă pe primul evreu. La Voroneţ, unii diavoli, reprezentaţi la modul fantastic, au feţe pe genunchi şi pe burtă. În partea de jos de tot a frescei, Pămîntul, cu o pălărie ascuţită, ajută cum poate mai bine la Înviere, în timp ce Marea, personificată şi ea ca zeiţă, dă înapoi o navă pe care o înghiţise cîndva.

Scenele complementare. Uneori Geneza este pictată pe un spaţiu rămas liber, printr-un episod inspirat dintr-o legendă populară, „contractul lui Adam". Conform acestei credinţe, ilustrată la Voroneţ, Humor şi Suceviţa, Diavolul nu-l lasă pe Adam să-şi are ogorul decît dacă acesta îi dă sufletul lui după moarte: asta ar fi originea damnării.

Cît despre Vămi, sau Etapele cereşti, ele redau, la Voroneţ, Humor, Suceviţa şi Moldoviţa, călătoria sufletului, după ce, eliberat de învelişul lui carnal, se porneşte la drum, însoţit de îngerul său păzitor. Numeroase obstacole: la fiecare popas, trebuie să se justifice, în faţa demonilor care-1 opresc şi îi prezintă lista păcatelor lui. Sufletul nu ajunge în Rai decît după ce a trecut de toate vămile.

Temă anexă, pe care nu o întîlnim decît la Suceviţa: Scara duhovnicească, un fel de primăJudecată. Morţii trebuie să urce treptele, însoţiţi de îngeri. Fiecare din cele treizeci de trepte poartă numele unei virtuţi sau al unui păcat. Am numărat cincizeci şi doi de îngeri şi vreo patruzeci de călugări care încercau să urce. Cincisprezece reuşesc să urce şi să apuce mîna lui Cristos care-i aşteaptă în vîrf; nouă ratează o treaptă şi alunecă în hău, ceilalţi se prăvălesc direct în Iad.

În sfîrşit, mai mulţi sfinţi sînt slăviţi printr-o frescă ce le evocă meritele: Nicolae la Humor şi la Voroneţ, Ioa- chim la Moldoviţa, Pahomie la Suceviţa. Tot la Voroneţ,

Suceviţa: Scara duhovnicească

Ioan cel Nou, preacinstit negustor din Trapezunt, denunţat exarhului Moldovei de căpitanul corabiei pe care se îmbarcase, un catolic perfid, ca musulman. A fost biciuit şi decapitat.

Cele două figuri impunătoare care străjuiesc uşa de intrare de la Voroneţ îi prezintă pe mitropolitul Grigore şi pe sihastrul Daniil, care

1-a sfătuit pe Ştefan cel Mare să întemeieze aici mînăstirea.

Poetică alianţă de modele teologice şi de superstiţii populare, toate aceste fresce vibrează şi scînteiază prin culorile lor. Dacă la Voroneţ domină albastrul, distinctiv pentru Suceviţa e verdele. Aurul nimburilor, albul şi verdele straielor de dedesubt, roşul şi brunul mantiilor, pata roşie a Rîului de foc, marele dreptunghi alb care îi reuneşte pe cei Aleşi şi reprezintă ştergarul moldovenesc, tivit cu albastru, toate aceste nuante, de o vioiciune strălucitoare, creează o diversitate infinită şi însufleţesc zidurile cu o viaţă inepuizabilă.

Suceviţa. Aceste descrieri vor părea seci. Cum să redai surprinderea, emoţia ce te cuprind în faţa acestor mărturii ale unei arte care s-a dezvoltat în afara timpului ? Fiecare vizită este o aventură. Nici un fel de indicatoare pe drumuri, nici o dotare turistică în jurul mînăstirilor, nici chioşc cu răcoritoare, nici comerţ cu suveniruri. Vă puteţi imagina Mont-Saint-Michel complet sălbatic? Din cauza lipsei de protecţie, unele fresce au dispărut pentru totdea-una. La Arbore, de exemplu, nu a mai rămas aproape nimic. În alte locuri, se fac restaurări.

Suceviţa, cea mai impunătoare prin dimensiuni şi cea mai recentă (1585) din mînăstirile pictate, va rămîne cea mai dragă inimilor noastre. Am petrecut acolo o noapte, găzduiţi de călugăriţe. Ceauşescu nu a desfiinţat cîtuşi de puţin viaţa monahală. O plăcuţă, pusă în nartex, poartă menţiunea, impusă sub dictatură: „Complex de artă medievală românească". Astăzi, călugăriţele au şters aceste cuvinte şi le-au înlocuit cu „Mînăstire". Ne-ar da cu plăcere să mîncăm de cină, dacă, prea ocupate cu pregătirile, nu ar trebui să primească mîine o „delegaţie". Paturile pe care ni le-au pus la dispoziţie au fost cu adevărat cele mai bune din cîte am avut în călătoriile noastre în România: înalte, adînci, cu cearceafuri de o fineţe princiară şi de un alb strălucitor, plăpumi groase şi pufoase. Cît despre micul-de- jun, nu ni se mai servise niciodată unul de o asemenea calitate. În faţa noastră, în trapeză, erau puse : lapte de la vacile lor, ouă de la găinile lor, dulceaţă de vişine din grădina lor, toate mult mai proaspete, mai apetisante, mai savuroase decît produsele vîndute în magazine. Între timp, ele aşezau masa pentru ospăţ. Ministrul român al Telecomunicaţiilor îşi anunţase venirea în compania colegului său german. Faţă de masă albă brodată, decor cu trandafiri, patru pahare în faţa fiecărui comesean. La prînz, aveam să vedem sosind cortegiul, întîmpinat de patru femei din sat

în costum popular (lizieră de blană la mîneci, veşminte brodate), care le-au prezentat vizitatorilor, în faţa portalului de acces în incintă, tripla ofrandă rituală de vin, de pîine şi de sare. Omagiul tradiţiei către modernitate, al pămîntului arhaic către tehnicile de transmisie fără fir, tot atît de miraculoase şi tulburătoare pentru aceste suflete crescute departe de lume ca şi peregrinarea defuncţilor prin aer.

Mînăstirea are o istorie nefericită, pe care nu ai bănui-o după singurătatea ce o înconjoară, calmul rustic al văii în care este ascunsă, la picioarele unei coline cu o pădurice plăcută. Ctitorii au murit în exil sau otrăviţi. Elisabeta, soţia domnitorului Simion Movilă, unul dintre întemeietori, asasinat, a fost luată în captivitate de turci, în 1616. Disperată, şi-a tăiat cele două cosiţe brune pe care a reuşit să le facă să ajungă la mînăstire într-o casetă de argint, ce poate fi văzută şi azi, suspendată de candelabrul cel mare din biserică, între ouăle de struţ. Aceste vicisitudini explică faptul că pictorii au suprimat din program Asediul Constantinopolelui: de data asta, Maica Domnului nu ştiuse să o apere de turci pe nenorocita domniţă. Din acelaşi motiv, fără-ndoială, concaaltarului, rezervată de obicei unei imagini a Maicii Domnului, este ocupată de Înălţare.

Frescele interioare se disting printr-un nou simţ al peisajului şi al povestirii. Stîncile, arborii şi oile din Rugul aprins se conturează cu precizie. Oraşele îşi înalţă turnurile semeţe şi acoperişurile piramidale. O Viaţă a lui Moise în patruzeci de scene umple camera mormintelor; altarul profetului seamănă cu o biserică moldovenească. În nartex, minolonghion complet, o adevărată harababură, care cuprinde cele Şapte Concilii, Viaţa Sfîntului Gheorghe şi Viaţa Sfîntului Nicolae. Şi acolo, o multitudine de detalii pitoreşti atestă „progresul" artiştilor. Doi catîri îndărătnici, pe care o călăuză îi mînă cu lovituri de bici, aduc moaştele Sfîntului Ştefan; un alt catîr, lovit în cap, se înţepeneşte pe picioarele dindărăt, hotărît să nu mai facă nici un pas sub ordinele acestei brute. Caravelei care transportă rămăşiţele lui Ioan Gură de Aur şi se pregăteşte să acosteze la mal, unde e aşteptată de o procesiune, nu îi lipsesc nici hobanele, nici gabiile, nici diverşii mateloţi care execută manevra.

O altă inovaţie, un soi de brîu, sau tor, întrerupt ici-colo de o torsiune, delimitează compartimentele. Ornament necunoscut în restul Bucovinei şi care pare să provină, în opinia lui Paul Henry, dintr-un model valah.

Exonartexul este şi el acoperit cu fresce, cu o gigantică Judecată de Apoi, şi diferite scene simbolice — Înţelepciunea lui Solomon, Visul lui Nabucodonosor, Lîna lui

Ghedeon — sau istorice — Viaţa Sfîntului Ioan Boteză-
torul, a lui Avraam, a Sfîntului Ioan cel Nou

.Frescele exterioare prezintă temele obişnuite, dar cu o amploare ieşită din comun. Şapte registre de figuri acoperă absidele. Subtile desene geometrice pun în valoare robele episcopilor. Sfîntul Ioan Botezătorul, înzestrat cu o pereche de aripi şi îmbrăcat cu o tunică din blană de cămilă, se află în registrul inferior, ţinîndu-şi pe braţe capul tăiat, între eremiţi goi ale căror bărbi coboară pînă la pămînt.

Arborele lui Iesei este mai dezvoltat decît în alte locuri. Dar pictorii par a fi uitat sensul a ceea ce pictau. Filozofii greci, în loc să încadreze arborele central, sînt înşiruiţi dedesubt. Unii poartă nume de neînţeles: Goliud, Umid, Vason, Selim (Solon?), Astakoe, produse pure ale fanteziei sau alterări ale unor nume greşit recopiate.

În locul Asediului Constantinopolelui, scenele complementare ale Imnului acatist oferă variante importante. Încoronarea Fecioarei e o temă importată din Occident: influenţă tardivă a artei italiene, recognoscibilă de asemenea, în a douăzeci şi patra strofă a Imnului acatist, în ampla mantie a Fecioarei, ale cărei falduri îi adăpostesc pe credincioşi ca sub un cort. Cît despre tabloul Pocro- văţului, sau Sărbătoarea vălului, este un motiv specific rusesc. Catedrala ce serveşte de fundal scenei arborează cele cinci cupole cu bulb aurit din arhitectura moscovită.

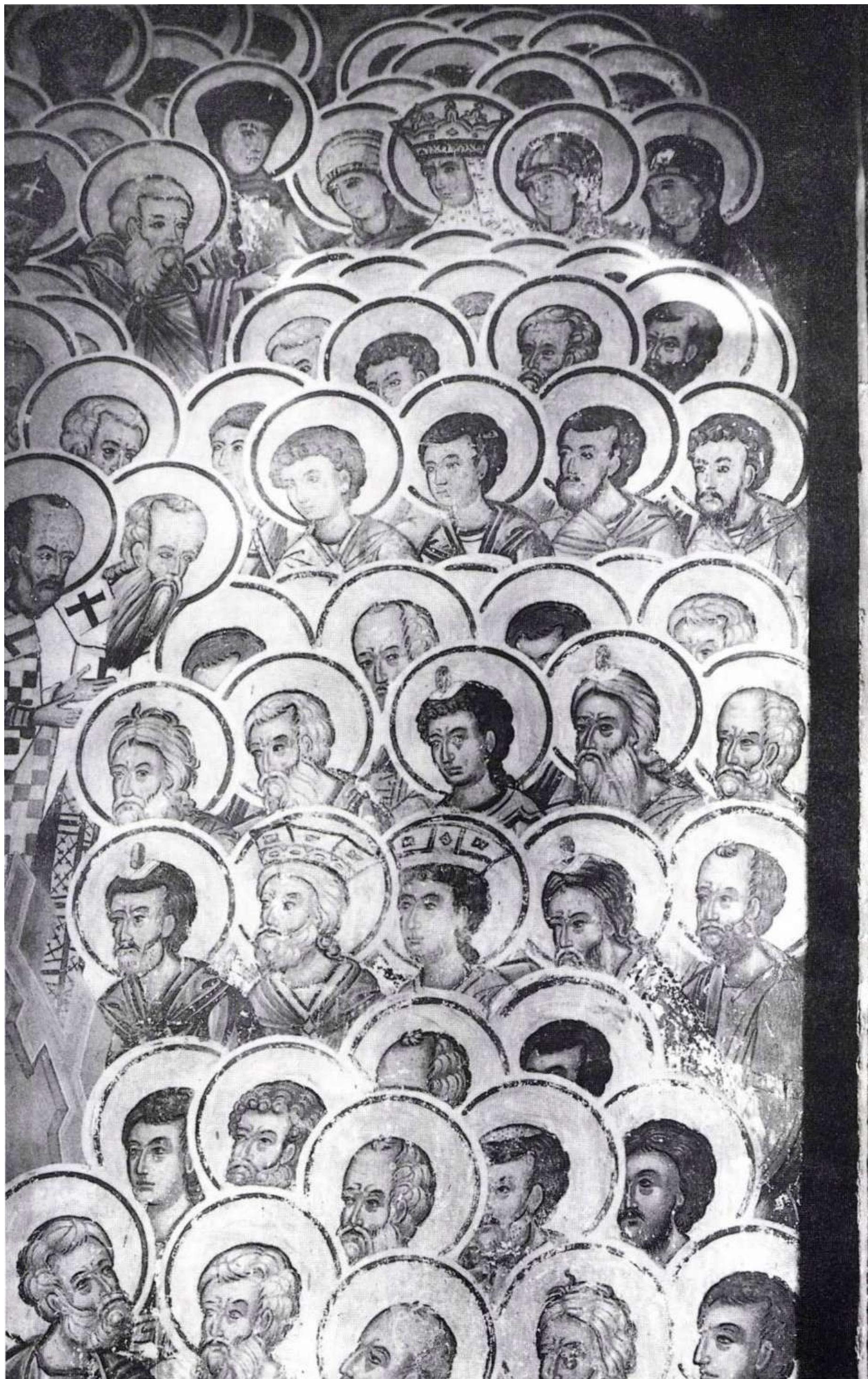
Dacă, la acest sfîrşit de secol al XVI-lea, pictura românească pare să se deschidă influenţelor străine, la Su- ceviţa se observă şi recrudescenţa unor legende locale. Frămîntările lui Adam sînt povestite pe larg în Facerea, cu faimosul Pact. Adam, în robă lungă roşie, desfăşoară un pergament în faţa Diavolului, care e galben şi în pielea goală, dar lipsit de sex. Mîndria Suceviţei rămîne Scara duhovnicească, care ocupă toată înălţimea peretelui nordic. Scara împarte scena în diagonală : sus, în dreapta, îngerii şi cei aleşi; jos, în stînga, damnaţii. Ei se prăbuşesc de pe trepte, cu spatele în jos, chinuiţi de diavoli cenuşii cu aripi de lilieci, cu o bucată de pînză în jurul şoldurilor, înarmaţi cu dinţi ascuţiţi, rînjitori, cu bărbi pînă la brîu. Un dublu monstru cu trei capete enorme verzi reprezintă gurile Iadului. Luptă între bine şi rău, fără răgaz s i fără crutare, as a era văzută viata în aceste locuri, surîză- toare vara, dar foarte aspre în iernile lungi.

Cinasem într-un han prost, la trei sau patru kilometri, unde am mîncat un cotlet gras de porc, hrană cu mult inferioară sarmalelor, acele foi de varză în care e înfăşurat orez cu carne tocată, ce aveau să le fie servite a doua zi miniştrilor. Cînd ne-am întors pe jos la

mînăstire, În acea noapte de 14 spre 15 septembrie, luna plină lucea pe cerul curat. Paznicul, care ne aşteptase, a închis porţile în urma noastră. Biserica ne-a apărut deodată, luminată de raze, scînteind cu mii de paiete. Albul aureolelor, albul etolelor, fundalul alb al mantiilor cu desene geometrice, fundalul alb al scenelor dedicate lui Adam, simbol al luminii lui Dumnezeu, toate aceste părţi deschise la culoare ieşeau în evidenţă cu o forţă şi o strălucire excepţionale. Personajele, obligate la o oarecare discreţie în timpul zilei, profitau deîntuneric şi de linişte pentru a scăpăra şi a-şi răspîndi asupra noastră splendoarea.

A doua zi dimineaţă, am fost treziţi de ciripitul păsărilor în copaci. Speram să auzim clopotele. Dar a fost mult mai frumos. În România, clopotele nu sună decît rareori. Clopotniţa e ridicată, cel mai des, deoparte de biserică. Altădată, nu se intra aici decît pentru a da alarma, la apropierea unui invadator. În zilele noastre, clopotele se trag doar la mari sărbători. Am văzut ieşind din mînăstire o călugăriţă. Purta pe umărul stîng o scîndură lungă şi îngustă, *toaca,* şi avea în mîna dreaptă un ciocănel de lemn. Ca să cheme la slujbă, a făcut înconjurul bisericii, lovind cu ciocănelul în scîndură, cînd în centru, cînd spre extremităţi, pentru a produce note mai joase sau mai înalte, modulînd un adevărat cînt. În faţa imaginii Sfîntului Ioan Botezătorul, pictată pe absida din mijloc, pe faţa exterioară a altarului, s-a plecat şi şi-a făcut cruce de trei ori, sub privirea eremiţilor a căror goliciune este ascunsă numai de barbă.

Biserica de la Suceviţa

Ne aştepta o ultimă surpriză. În faţa portalului mînăs- tirii, un băieţandru de vreo cincisprezece ani, echipat cu un măturoi rudimentar, dădea la o parte primele frunze moarte. Îmbrăcat cu un

pulover pe gît, peste care avea o haină largă de postav, acoperit pînă la sprîncene de o căciulă înaltă de astrahan, încerca oare să-şi

ascundă, sub această abundenţă de veşminte, frumuseţea extraordinară ? Sau, dimpotrivă, disimularea făcea parte dintr-o strategie de seducţie ? Un fel de Greta Garbo masculină — însă androginul prevala asupra masculului —, combinaţie de delicateţe latină şi de mister slav, a înclinat puţin capul ca să ne zîmbească uşor şi să ne fixeze cu ochi mari, seducători.

După ce s-a lăsat fotografiat o dată, de două ori, s-a îndepărtat brusc, a dispărut — fie că s-a temut, ca ţăranii români, că imaginea îi va fura o parte din fiinţă, fie că i-a fost deodată ruşine de a fi fost surprins la o îndeletnicire atît de banală ca cea de curăţenie.

Poate că era un înger din absidă, coborît din al doilea registru, ori un serafim din friza superioară, ascunzîndu-şi sub îmbrăcămintea rustică de lucrător aripile roşii tivite cu alb. La Suceviţa, ca de altfel pe nici unul din zidurile bisericilor din Bucovina, nu este reprezentat Purgatoriul. Nu există cale de mijloc: trebuie să aparţii fie Raiului, fie Iadului.

Ultima construită dintre marile mînăstiri, Dragomirna, nu a fost pictată la exterior. Nava, de o înălţime neobişnuită, disproporţionează edificiul, care păstrează totuşi o ţinută semeaţă în centrul incintei fortificate. De la nar- tex la navă, urci şapte trepte, care reprezintă cele şapte zile ale facerii. Coloanele sînt împărţite în trei bandouri, care se întrepătrund printr-un motiv geometric: dublu simbol, atît al Sfintei Treimi, cît şi al unirii celor trei principate, Moldova, Muntenia şi Transilvania, în 1601, sub conducerea lui Mihai Viteazul, cu şapte ani înainte de construirea mînăstirii. La exterior, torul ce încinge mînăstire

ala orizontală la jumătatea înălţimii, ornament împrumutat de la bisericile valahe, este alcătuit din trei brîuri împletite.

Ajunşi la apusul zilei, am ascultat, lîngă popa cu patrafir aurit, trei măicuţe, în faţa unei strane pivotante, alternînd psalmi şi litanii. Biserica, pustie, se cufunda în noapte. Nicicînd glasuri mai limpezi nu au luminat tenebrele.

Suceviţa: David şi Desprinderea sufletului.

Oedip

După mînăstiri, mergem spre extremul nord al Bucovinei, aproape pînă la frontiera ucraineană, în căutarea casei natale a lui George Enescu. Satului Liveni i s-a dat numele lui: abia dacă e un sat, cîteva case risipite într-o vîlcea. Părinţii compozitorului locuiau într-o izbă complet albă, relativ spaţioasă, avînd pe latura din faţă un cerdac acoperit de o streaşină sprijinită pe stîlpi. Un orizont imens către o cîmpie pustie. Pînă şi oile sînt negre şi accentuează tristeţea peisajului. Încă din septembrie, ţăranii îşi îndeasă pe cap cuşma de astrahan. Această parte a Moldovei justifică pesimismul lui Mircea Eliade, care atribuie ascendenţelor lui moldoveneşti puternica-i înclinaţie spre melancolie şi deprimare, de care nu 1-a salvat, pretinde el, decît aspra vitalitate a strămoşilor lui, crescători de cai în lunca Dunării. Dar Enescu, de unde şi-a tras caracterul, energia, puterea de muncă ? Din contactul cu ţiganii, care se pare că au fost iniţiatorii lui şi primii lui maeştri ?

O astfel de ipoteză îi revoltă pe români. Într-o culegere de eseuri publicată în 1985, un anume Mircea Voicana se ridică cu indignare Împotriva ideii că violoniştii ambulanţi ar fi putut trezi gustul pentru muzică al copilului din izba moldovenească. Calomnie! se indignează istoricul. „Primele impresii ale lui Enescu se leagă de folclorul *ţără-*
Bucureşti: Palatul Cantacuzino, astăzi Muzeul Enescu.
nesc (subliniază el) şi nu de cel al lăutarilor. Aşadar, dacă tinem cu tot dinadinsul să s tim cine a fost, în afară de tatăl său şi chiar fără voie, primul « profesor » în materie de muzică al marelui Enescu, iată-1: ţăranul român, sătenii din modestul Liveni." Se poate recunoaşte în acest text doctrina oficială comunistă, acel naţionalism estetic ce interzice să i se atribuie unui

mare om influente străine, dar şi o animozitate viscerală, un rasism cultivat de către comunişti dar anterior regimului lor, voinţa de a nega, oricît de neverosimil ar fi, rolul muzicanţilor ambulanţi în formarea celui mai faimos compozitor român.

Dovada că a simţit farmecul ţiganilor, în sensul puternic, în sensul magic, eu o văd în eforturile pe care şi le-a impus pentru a-1 combate. Cînd a vrut să dea ţării lui o operă naţională, nu a scris oare *Oedip* după un libret francez ? Ca şi cînd, pentru a se apăra de influenţa unei etnii ce-şi afişează cu fală rădăcinile non-europene, s-ar fi simţit obligat să ceară la Paris un antidot literar. Magnifică şi unică operă a lui Enescu, în care se reflectă toate elanurile, toate contradicţiile, toată bogăţia culturii române, această capodoperă nu a fost orchestrată complet decît în 1931, şi creată în 1936, la Paris, după un sfert de secol de gestaţie. Enescu alesese subiectul încă din 1909, după o reprezentaţie cu *Oedip rege* la Comedia-franceză. Piesa lui Sofocle, jucată de Mounet-Sully, îl tulburase. Oedip, mit în care se conjugă Grecia arhaică a instinctului elementar şi Grecia clasică a măiestriei intelectuale. Tragedie a luptei inegale între un curaj disperat şi o fatalitate inexorabilă. Un tînăr român nici c-ar fi putut găsi o ocazie mai bună de a pune în scenă, prin intermediul destinului aparte al unui om, drama colectivă a patriei lui

.La douăzeci şi opt de ani, avea deja o bogată experienţă muzicală. La patru ani, în 1885, prima vioară, fabricată de tatăl său; la cinci ani, primele lecţii de teorie, cu un profesor din laşi. De la şapte la treisprezece ani, studii la Viena şi iniţiere, în anturajul lui Brahms în persoană, în clasicismul german. De la paisprezece la optsprezece ani, lecţii de compoziţie la Paris, sub îndrumarea autoritară a lui Massenet, apoi a lui Faure, codiscipoli fiindu-i Maurice Ravel şi Florent Schmitt. La douăzeci de ani, era deja autorul unei creaţii

bogate, *Suitele române, Poema română, Rapsodiile române,* dar şi, fără nici o legătură cu folclorul, primele două sonate pentru vioară şi pian, prima sonată pentru violoncel şi pian, primul cvintet pentru pian şi coarde, octuorul. Ni-l putem imagina destul de bine, din această scurtă înşiruire, oscilînd între moştenirea pămîn- tului natal şi nevoia de a deschide tradiţia locală influenţelor „europene". Fastuoasa carieră internaţională pe care a avut-o după aceea nu 1-a împiedicat să revină cu regularitate în ţara lui, la Bucureşti şi chiar la laşi, capitala Moldovei, să cînte la vioară sau la pian, să dirijeze şi chiar să dea lecţii — doi din cei mai mari artişti ai secolului nostru, Yehudi Menuhin şi Dinu Lipatti, i-au fost elevi, la Paris şi în România. Perioada războiului a petrecut-o în România, de unde a plecat definitiv în 1946, întîi la New York şi apoi la Paris, unde a murit în 1955.

Edmond Fleg, care a scris pentru Enescu, la cererea acestuia, libretul lui *Oedip,* era cunoscut ca poet şi ca unul dintre reprezentanţii de frunte ai culturii israelite în limba franceză. Un evreu deci, care avea să-i aducă muzicianului un ecou al vieţii rătăcitoare a proscrişilor, aşa cum acesta o cunoscuse probabil la ţiganii din copilăria lui — dar un poet francez totodată, **uJ;I** emisar al expresiei occidentale. Şi ce este *Oedip,* dacă nu o lungă şi patetică relatare a conflictului dintre un blestem implacabil şi efortul unui om de a-l zădărnici ? Fleg şi Enescu şi-au conceput personajul ca pe un model de voinţă, de luciditate, de energie, contra căruia se înverşunează un destin potrivnic. Ce concluzii a tras Freud din legendă, nu-i interesează : eroul lor nu are nici o tulburare incestuoasă, nici un „complex".

Opera lor rămîne la altitudinea marilor tragici greci, ei refuză să se angajeze în meandrele inconştientului, să sondeze misterele fenomenelor psihice subterane.

Tema destinului răsună încă din uvertură, prin flautul care cîntă în solo o doină, formă muzicală luată din folclorul român, un fel de psalmodie liturgică, monotonă şi resemnată, dar ornată cu vocalize şi tremolouri. Această doină revine la începutul actului al II-lea, modulată pe fluierul cîmpenesc de către Cioban. Înconjurat de caprele lui, şezînd pe o piatră la răscrucea a trei drumuri, personaj secundar dacă ţinem seama doar de numărul foarte redus de măsuri pe care le cîntă, Ciobanul capătă totuşi o importanţă simbolică esenţială"'.

In momentul cînd îşi încheie tînguirea printr-un oftat disperat, Oedip soseşte pe unul dintre drumuri, apoi Laios pe altul. Fiul îşi ucide tatăl sub ochii Ciobanului, care devine astfel martorul şi memoria crimei. Trebuie să fi străbătut plaiurile româneşti şi să fi văzut înălţîn- du-se ici-colo, pe întinderea cîmpurilor, în mijlocul turmei sale, un păstor solitar înfăşurat în blana lui de oaie, ca să Înţelegi în ce măsură Ciobanul lui Enescu, figură emblematică naţională, depăşeşte convenţia pastorală a mitului grecesc. Cu fluierul şi cu doina lui, ce n-ar putea fi de nicăieri altundeva, el rezumă condiţia nomadă şi precară a unui popor cu graniţe nesigure şi cu o istorie plină de nenorociri.

Cu toate acestea, nimic n-ar fi mai fals decît să considerăm această operă o elegie despre nefericirea românilor. Oedip al lui Fleg şi Enescu e un luptător înnăscut ; refuză să se supună ursitei ; luptă din răsputeri pentru a o înfrînge.

În excelenta înregistrare EMI din 1989, acest rol i-a fost încredinţat marelui Nicolai Gedda. José Van Dam

interpretează rolul titular, cu o autoritate magnifică, în centrul unei distribuţii exemplare.
Cioban din Maramureş

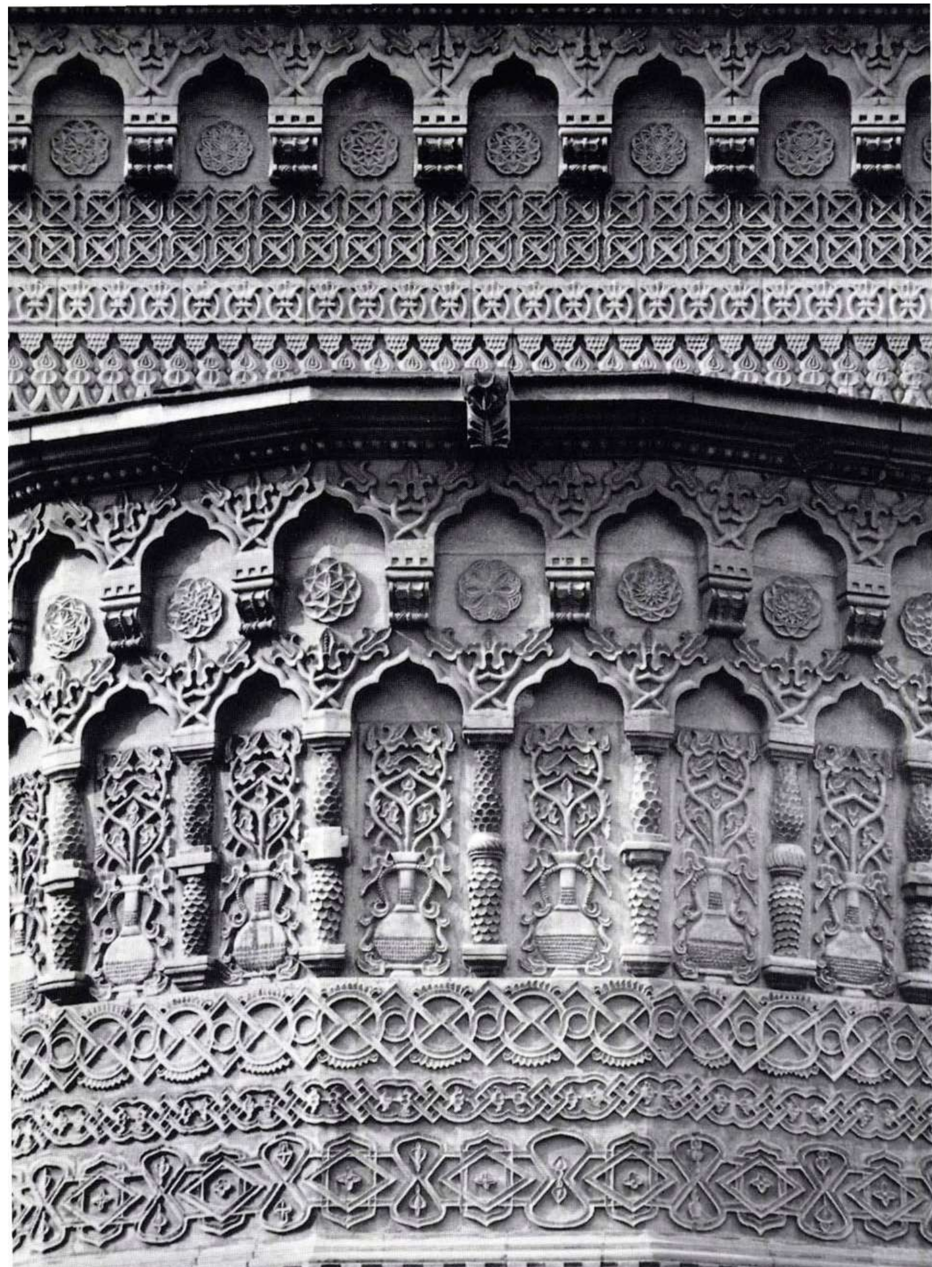

Sfinxului care-i spune, ameninţător, convins deja că are o nouă pradă : „Numeşte pe cineva sau numeşte ceva care să fie mai mare decît Destinul!", el îi răspunde: „Omul! Omul ! Omul e mai puternic decît destinul ! ", cu o atare convingere că Sfinxul, zăpăcit, intră de-ndată în convulsiile agoniei.
Acest manifest umanist nu are nimic vag sau retoric : putem crede că Enescu şi-a oglindit în el propria aventu- ră. El, fiu de ţărani moldoveni, smuls printr-un miracol unei sorţi obscure şi ajuns la o celebritate internaţională, nu era el dovada vie că încrederea în „om", în resursele lui creatoare, în capacităţile lui vitale, este capabilă să mute munţii din loc ? Cu condiţia să se sustragă fascinaţiei şi vrăjilor Orientului, cu condiţia să opună fluierului asiatic Cuvîntul occidental. Alegerea unui libret francez s-a înscris în această strategie de luptă, de rezistenţă. Franţa, patria (presupusă) a Raţiunii, îi oferea lui Enescu un antidot pentru „farmecele" dunărene, Logosul articulat în limba lui Descartes şi a lui Voltaire o contraotravă pentru fluierul magic al Ciobanului. Pe cît exaltă doina puterea forţelor opuse omului şi melancolia supunerii faţă de destin, pe atît poezia lui Edmond Fleg (folosind un stil mult mai datat decît cel al muzicii) preamăreşte în alexandrini viguroşi convingerea că prin raţiune, caracter, curaj pot fi învinse Eriniile ostile

.Cine triumfă în *Oedip* ? Între destin şi voinţa umană, cui îi atribuie Enescu victoria ? În actul al II-lea, după în- frîngerea Sfinxului, destinul aparent învins îşi face din nou simţită prezenţa. Oedip este primit în palatul reginei, ada- mat de tebanii pe care i-a scăpat de monstru. Deodată, iată-1 faţă în faţă cu Iocasta: tocmai în acest moment, doina Ciobanului îşi face auzită cantilena tînguitoare. Semn că învingătorul nu este decît un Învingător provizoriu, şi că destinul îşi va lua revanşa, împingîndu-1 pe trufaş în patul propriei lui mame. Totuşi, în actul al IV-lea şi ultimul, Eumenidele binevoitoare îl primesc pe pămîntul atenian pe erou, care-şi găseşte oarecum pacea alături de ele. „Fost-a o singură clipă, în

viaţa-mi de victimă, În care să nu mă fi luptat cu zeii ce m-au mînat ?" protestează el, înainte de a conchide : „Eu, eu sînt nevinovat, nevinovat, nevinovat ! Voinţa-mi nici o clipă nu fu cu-a mele crime ! Învinsu-am destinul! Învinsu-am destinul!"

Acesta ar fi aşadar „mesajul" operei: un act reînnoit de credinţă în energia şi tenacitatea umană. Dar ceea ce rămîne întipărit în memoria ascultătorului, ceea ce 1-a vrăjit şi continuă să-şi exercite magia în amintirea lui, nu este acest crez voluntarist, ci melancolia fluierului Ciobanului. Rezolvare muzicală **versus** rezolvare a Raţiunii: textul lui Edmond Fleg ar înclina să păstreze încrederea în forţele voinţei, dar muzica lui George Enescu, raţiune supremă a operei, inflexiunile modale desprinse din liturghia bizantină, parfumurile orientale cu care este impregnată fiecare măsură, în fine revenirea obsedantă la doină sugerează înfrîngerea Logosului occidental, a cărui emfază e neputincioasă să înăbuşe cîntul duios şi jeluitor al pribegiei

Moldova

Iaşiul nu este doar capitala Moldovei: am simţit bătînd aici inima României. Nu fiindcă oraşul ar fi frumos. Ca toate celelalte, a fost desfigurat. De unde i se trage farmecul ? De la poziţia lui periferică, aproape de frontiera cu fosta URSS ? Răspîntie a Europei şi a Orientului, pepinieră de mari scriitori şi de spirite originale, încă bogat în monumente si amintiri, desi oarecum în ruină, Iasiul concentrează tot ceea ce iubesc în România. Întemeierea lui este atribuită unui boar pe nume Iaşu. Negoţul cu vite a dus, începînd din secolul al XV-lea, la prosperitatea oraşului. În 1565, el a devenit reşedinţa domnitorilor Moldovei, şi a păstrat acest rol preponderent pînă în 1862, anul cînd, după unirea Moldovei cu Muntenia, capitala comună a fost stabilită la Bucureşti.

Cu ocazia primei noastre călătorii, am fost primiţi de profesorul Adrian K., fizician. Are la el acasă o frumoasă colecţie din clasicii francezi, în fotocopii, din lipsa posibilităţii de a-şi procura cărţile. Această dăinuire a culturii franceze, în pofida depărtării geografice şi a vicisitudinilor politice, este unul dintre simptomele uimitoarei vitalităţi intelectuale a Iaşiului.

A doua oară, Georges D., fondator şi de cinci ani director al Centrului cultural francez, ne-a primit în instituţia

Iaşi: biserica Trei Ierarhi, brîul.

sa, un fermecător pălăţel gen baroc, peste drum de Universitate, complet restaurat, zugrăvit în alb, plin de cărţi, de casete, de discuri, de videocasete, mobilat şi dotat în stil modern şi vesel. Cinci sute de elevi, activităţi de tot soiul, o reuşită exemplară, ce justifică pe deplin crearea acestui avanpost, dincolo de Carpaţi. Trebuie spus că Georges D. este un director ieşit din

comun. Pasiunea lui pentru Moldova îl împinge să exploreze toate căile din regiune. Drumurile asfaltate nu reprezintă decît 40% din reţea, ne-a spus el. Aşa că el străbate Moldova călare sau cu un 4 x 4. La cină, se oferă să ne arate cîteva din găselniţele lui. Este atît de ambalat, că ne schimbăm planurile şi ne hotărîm să trecem din nou prin Iaşi, la întoarcere de la Chişinău, din Moldova fostă sovietică.

Masa moldovenească tipică: o porţie copioasă de mămăligă, cu un ou ochi deasupra şi garnisită cu bucăţi de carne şi de cîrnăciori, totul stropit cu o vinegretă în care e pisată o cantitate mare de usturoi. Este *tochitura.* „Excelent", îi spun eu lui Georges. „Da, dar dacă aţi fi condamnaţi să mîncaţi asta în fiecare zi ..." Destin ce nu-i slăbeşte cîtuşi de puţin înflăcărarea şi prospeţimea entuziasmului. Rar am întîlnit un reprezentant oficial al Franţei care să fie atît de interesat de ţara unde trăieşte, atît de fericit să exploreze această *terra incognita* a unei provincii îndepărtate unde viaţa cotidiană nu e lipsită de neplăceri.

Chiar în Iaşi, există cel puţin trei biserici care merită vizitate. Toate trei din secolul al XVII-lea. Istoricii le clasează printre mărturiile „decadenţei" stilului moldovenesc din epoca de glorie. Ele reprezintă, după opinia lor, rezultatul evoluţiei formelor arhitecturale pe care le-am studiat în Bucovina şi, în acelaşi timp, o încercare de reînnoire.

Biserica Trei Ierarhi, cea mai veche (1639), se înfăţişează ca un bloc compact dominat de două clopotniţe cu acoperiş ascuţit. Înălţimea exagerată a zidurilor, masa prea greoaie a celor două socluri pătrate ce susţin clopotniţele ar fi semnele acelei „decadenţe". La capitolul inovaţii trebuie pusă decoraţia cu fine basoreliefuri abstracte ce acoperă totalitatea zidurilor

exterioare, împletituri siriene, motive persane, o lucrătură extraordinară de arabescuri şi de dantelă. Indiscutabilă influenţă a Orientului musulman.

De remarcat de asemenea brîul, apărut pentru prima dată în 1609, la Dragomirna, şi care va fi de acum încolo, după Paul Henry, un însemn al artei moldoveneşti tîrzii. Această centură în relief, la două-treimi din înălţimea zidurilor exterioare, este un import din Muntenia. Exemplul cel mai celebru: brîul care încinge biserica episcopală de la Curtea de Argeş, la nord-vest de Bucureşti. Brîu şi la Dragomirna, răsucit într-un singur sens, ca în Muntenia. La Trei Ierarhi, ca şi în restul Moldovei, cordonul este răsucit alternativ de la dreapta la stînga şi de la stînga la dreapta. Nu se ştie de ce moldovenii au ales această dublă torsiune alternativă. La urma urmelor, poate că nu e alt motiv decît acela de a se deosebi de munteni, de la care împrumutaseră centura în relief. Dar de ce acest împrumut ? Din sentimentul că trebuia făcut ceva nou, pentru un stil ce începea să fie perimat ? Sau dintr-un gest fetişist ? Din convingerea, de tip magic, că brîul ar putea contribui la a menţine în picioare, la a împiedica să se prăbuşească o arhitectură considerată deja periclitantă ?

Franţa, din păcate, nu a fost întotdeauna bine inspirată **în** alegerea misionarilor săi. În anii 1880, arhitectul Leconte de Nouy, elev al lui Violet-le-Duc, a făcut o restaurare la Trei Ierarhi, al cărei bilanţ este dezastruos: distrugerea turnului clopotniţei, care marca intrarea în mînăstire, refacerea într-un stil de un lux excesiv a picturilor interioare, abundenţă de aurării, dezmăţ de sclipici ... Nu au mai rămas decît ouăle de struţ, încastrate în marele cande- labru, care să ne amintească, prin acest simbol al legăturii Între pămînt şi cer, că ne aflăm într-un sanctuar, nu într-un cazinou.

Pe o colină, la ieşirea din oraş, mînăstirea Cetăţuia, rămasă intactă, îşi păstrează zidul de incintă, turnul clopotniţei, clădirile monahale, vechile băi turceşti şi chiar cîţiva călugări. Biserică cu două cupole. Brîu, reprodus în interior pe stîlpi. Ansamblu foarte sugestiv, cu o privelişte splendidă de sus de pe zid. Poţi îmbrăţişa cu privirea unduirea cîmpiei şi clopotniţele din oraş.

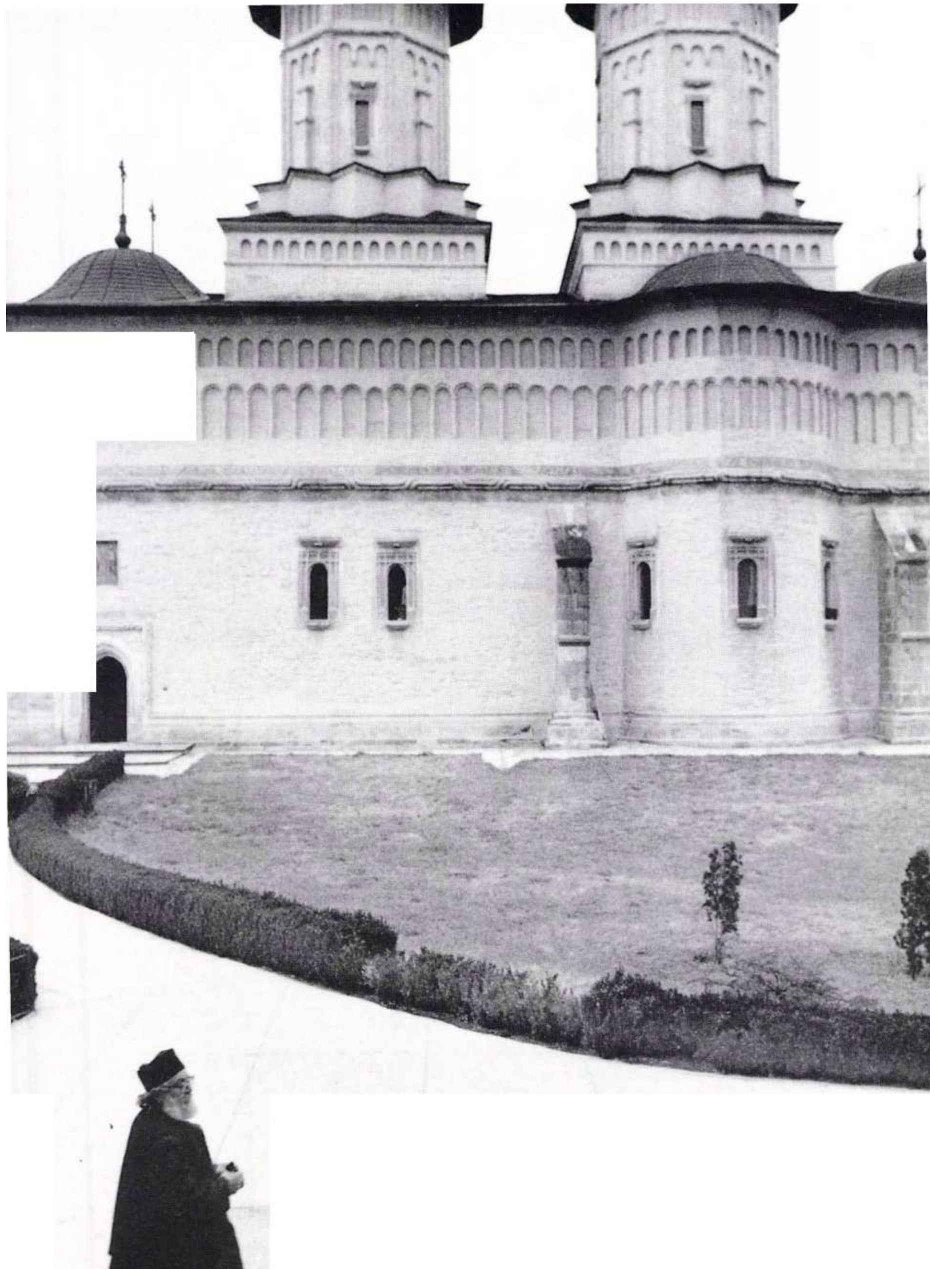
În fine, în centrul Iaşiului, mînăstirea Golia îşi mai păstrează şi ea incinta fortificată, cu un turn de intrare masiv şi un pridvor cu boltă în ogive. Multitudinea tamburelor, a cupolelor şi a frontoanelor exterioare şi, în interior, sistemul de mici arce lipsite de sprijin care susţin cupolele indică o influenţă rusească.

Ceea ce nu menţionează nici un ghid al României este că, în secolul al XIX-lea, unul din popii de la Golia n-a fost altul decît genialul Ion Creangă, autor de poveşti populare, personaj foarte pitoresc, vînjos şi gras, prieten al marelui poet Mihai Eminescu, pe care 1-a adăpostit în „bojdeuca" lui, cum numea el casa parohială, atunci cînd cel care a devenit purtătorul de cuvînt al naţiunii române se afla în mizerie.

Creangă se născuse în 1837, într-un sat din Carpaţii Orientali. Toţi elevii români i-au citit *Amintirile din copilărie,*, traduse în franceză (Editura „Le Livre", Bucureşti, 1955) împreună cu o selecţie de poveşti. *Povestea unui om leneş* nu figurează în această antologie, şi nu degeaba. În ea s-ar putea citi că un ţăran, cu totul recalcitrant la muncă, este condamnat la moarte de colegii lui harnici. O femeie milostivă încearcă să-1 salveze, făcînd pentru el, gratis, posmagi. „Muieţi-s posmagii ?" replică el, scîrbit. Preferă să fie spînzurat decît să-şi dea osteneala să-i mestece. Într-adevăr, este spînzurat, spre marea satisfacţie a satului.

Mînăstirea Cetăţuia

.- r r r f r ff

Citesc acest rezumat în prefaţa nesemnată (veţi înţelege de ce) la o altă poveste tradusă în franceză şi publicată, în 1986, de „Presses de la confrerie des Scopetsi", denumire glumeaţă (scopiţi: românizare de la skopiti, castraţii din secta rusească) care anunţă un text ieşit din comun. Aflu, tot din această prefaţă, că Creangă era cunoscut de ieşeni pentru că trăgea cu puşca în ciorile cocoţate în copacii din grădina unde-şi exercita funcţia ecleziastică.

Am remarcat de multe ori libertatea unei slujbe ortodoxe, atmosfera cîtuşi de puţin cucernică, în pofida gravităţii cînturilor şi a maiestăţii liturghiei; dar de aici pînă la a-ţi închipui că un popă a putut fi autorul *Poveştii poveştilor (Povestea pulei)* ... Iată un lucru ce va da o altă imagine despre această Biserică celor care o credeau încremenită într-o credinţă convenţională.

Acesta este titlul poveştii în cauză. Un ţăran se duce la cîmp să semene porumb, această hrană de bază a românului. „Da' ce semeni acolo, om bun?" îl întreabă Cristos, care trecea pe acolo însoţit de Sfîntul Petru. „Ia, nişte pule samăn." „ Pule ai zis că sameni", repetă Isus, spre mirarea Sfîntului Petru, speriat, „pule să dea Dumnezeu să se faca!"

La vremea culesului, ce s-a întîmplat pe cîmp ? „În loc de păpuşoi, pe fiecare strujan erau cîte trei-patru drăgăleţe de pule, care-de-care mai îmbojorete, mai dîrze şi mai răs- belite! ..." La început, ţăranul e consternat: toată munca lui, de pomană ... Dar o babă, cu ochii ieşiţi din cap în faţa apariţiei acestor membre mîndre, îl învaţă să se ducă să le vîndă la tîrg. Femeile vor suspina la vederea lor, şi nu vor avea decît „să şuere", aşa cum fac ciobanii cu oile la strungă. Pulele se vor aşeza singure la locul lor, şi va fi de-ajuns, cînd măsura va fi plină, să li se zică: „Ho! ho! haram nesăţios", ele se vor dezumfla, vor cădea, sfrijite şi moi.

Ţăranul îi urmează sfatul. Ocărît la început pentru că îndrăzneşte să ofere o astfel de marfă, nu trece mult şi înregistrează un prim succes. O clientă, ca săîncerce, şueră obiectul, „şi atunci cinstita pulă face zbîc! în pizda cucoanei ... Şi dă-i, şi dă-i, de-i mergea colbul."

Aceeas i femeie, într-o zi, rămîne să doarmă într-un sat vecin, pentru un botez. Murind de dorul pulei ei, pe care o lăsase acasă, într-o cutie de argint poleită cu aur, învelită în bumbac stropit cu aromate, îl trimite pe popă să-i aducă cutia, sub pretext că are în ea „chiţibuşuri femeieşti". Popa, lăsîndu-se pradă curiozităţii, deschide cutia, desfaşă bijuteria şi, de mirare, scoate un şuierat. La acest semnal, „pula face zmîc! în curul popei! ..." Şi sărmanul om (nu chiar atît de sărman) răcneşte şi se zbate-n van. Puţin lipseşte ca, de ruşine (sau de plăcere?), să-şi dea duhul ...

Simplă poveste deocheată ? Debordare a unei fantezii lipsite de jenă? Sau fabulă etnologică? Variantă bufonă a foarte serioaselor studii ale lui Mircea Eliade despre religia falică a ţăranilor moldoveni ? Elogiu al falusului artificial, ecologic ? Manifest pansexualist al unui preot căruia permisiunea de a se căsători îi deschide o visare mai vastă şi ambiţii mai îndrăzneţe ? Omagiu al religiei adus bogăţiei de modalităţi a naturii ? Există ceva din toate în povestea asta, amestec de Sade şi de Rabelais, agrementată, în ediţia franceză, cu o gravură ce i-ar lăsa cu gura căscată pe cei mai blazaţi amatori de stampe libertine. În ea e înfăţişată o ţărancă grasă, aşezată pe o bancă, cu fusta ridicată peste pîntecele gol, de unde smulge o mătărîngă pe care i-o întinde unei văduve înfăşurate din cap pînă-n picioare în voaluri negre. Pe jos, un coş plin cu alte pule. Ţăranca pare să se distreze de minune; cît despre văduvă, puţin înţepată, nu se dă totuşi în lături să privească această

marfă tentantă. Peste această imagine ambiguă (o femeie care se mutilează de organe genitale masculine) pluteşte fantasma castrării. Ştiind că scopiţii aparţineau uneia din sectele religioase cele mai exagerate, îmi spun că Creangă s-ar fi putut justifica faţă de episcopul său.

Am citit scurta poveste, din care am primit pe sub mînă o fotocopie (există şi un samizdat erotic), la hotelul Traian, mult îmbunătăţit după cinci ani. Apă caldă fără program, becuri din belşug, veioze. Cereţi camera 101, prevăzută cu o anticameră şi un salon mobilat cu o canapea şi fotolii de catifea roşie. Opulenţă aproape barocă. Patul ocupă un alcov protejat de draperii roşii. Camera 103 este şi ea un apartament. În anticamere se află cîte un frigider, fără nimic în el. În zadar le pornim ca să punem în ele berea cumpărată din faţa hotelului de la o gheretă, refuză categoric să funcţioneze, în ciuda unui vacarm infernal care le zguduie măruntaiele ruginite.

Din aceste două apartamente, vedere spre piaţă, mereu animată şi veselă. Norbert îmi arată o maşină frumoasă, albă, modernă, un model care mi-e necunoscut. România voia să-şi reînnoiască parcul auto, să înlocuiască Daciile decrepite. Renault a propus un tip deja demodat în Franţa. Sud-coreenii au propus acest Cielo, lucitor, nou. Ei au cîştigat piaţa. În prezent, îşi exportă maşinile, apoi ele vor fi montate la faţa locului, după ce vor fi instalate uzinele. Românii voiau automobile de viitor, nu o marfă învechită. Poftă de a scăpa de sărăcia lor cronică, de mizeria cenuşie a echipamentelor lor. Francezii nu au Înţeles această dorinţă de reînnoire, de renaştere după lunga iarnă comunistă. Ei iau România drept un nou Senegal: o junglă în care să-şi vîndă mărgelele de sticlă colorată.

Chişinău, în Basarabia

De cealaltă parte a văii limitrofe a Prutului începe Republica Moldova, parte din fosta URSS. S-o numim, aşa cum o numesc românii, Basarabia, cu capitala la Chişinău, după denumirea românească, fostul Kişinev. 70% români, 30% ruşi, în Basarabia. Dar n-ar fi în interesul nimănui ca această Republică să viseze să se alipească României. Regiunea — fosta Basarabie — şi-a schimbat de multe ori stăpînul. Alexandru 1 a anexat-o în 1812 la Rusia. În 1920, a fost atribuită României. Stalin a ocupat-o în 1940, iar tratatul de la Paris din 1947 a lăsat-o URSS-u- lui. În 1989, cînd Moldova a devenit Republică independentă, o parte a minorităţii ruse s-a răzvrătit şi, după un scurt război civil, a proclamat o altă Republică, în nordul ţării, cu capitala la Tiraspol. Chiar şi la Chişinău, în- trebînd pe unde trebuie s-o luăm, am dat de mai multe ori de oameni care nu vorbeau decît ruseşte. Cele două comunităţi convieţuiesc totuşi fără fricţiuni. Deşi românii sînt majoritari, ruşii au păstrat controlul afacerilor, atît politice, cît şi economice. În sudul ţării se află găgăuzii, care vorbesc turceste dar sînt crestini.

Încă de la frontiera între cele două Moldove, se remarcă diferenţa între delăsarea românească şi o organizare mai ordonată, mai militară. În partea Republicii, localităţile sînt mult mai puţin personale, mult mai puţin frumoase decît în partea Moldovei. Model de case stereotip. O cantitate incredibilă de motociclete cu ataş. În mahalalele şi cartierele periferice ale Chişinăului e plin de mici negustori. Mulţimea se înghesuie în jurul tarabelor în aer liber; o ofertă restrînsă de mărfuri sărăcăcioase. Aspectul se schimbă complet pe măsură ce te apropii de centru. Bulevarde largi plantate cu arbori, pieţe frumoase, parcuri bine întreţinute te fac să te gîndeşti la o staţiune balneară; nici dughene, nici

tarabe; cîteva clădiri mari şi solemne, izolate în verdeaţă. Erau reşedinţele oficiale ale demnitarilor sovietici care ocupau acest cartier, ce le era rezervat. Astăzi aici sînt Palatul preşedinţiei, ministerele.

Permanenţă a sistemului colonial. Hotelul Dacia, unde sîntem cazaţi, era al partidului comunist. A rămas într-o stare bună — aparent. În România, cînd ajungi la un hotel, începi prin a te informa despre „programadică despre orele cînd la robinete curge apă caldă. De regulă, două ore dimineaţa şi două ore seara. La Chişinău, întrebarea este superfluă, chiar şi în frumosul şi modernul Dacia: nu există apă deloc, nici caldă, nici rece, pînă seara. Această penurie este de mirare, într-o regiune irigată din belşug.

Basarabia trecea drept una din cele mai plăcute regiuni din URSS. Climat relativ temperat, abundenţă de fructe (aveam să gustăm struguri excelenţi), vinuri de calitate. În prezent, situaţia e catastrofală. Existau industrii de vîrf, specializate în electronică : acestea nu mai au comenzi, după prăbuşirea imperiului. Salariul mediu a scăzut la 100 de franci, de patru ori mai mic decît în România. Salariul minim este stabilit la 18 franci. Imobilele sînt încălzite puţin sau deloc. Nivelul educaţiei e în scădere, profesorii neglijează învăţămîntul ca să se ocupe de afaceri. Imposibil de găsit o locuinţă în centru: oamenii locuiesc la periferie, împărţiţi pe profesii — aici profesorii, colo inginerii etc.

Dan, băiat drăguţ, blond şi cu faţa luminoasă, ne dă aceste informaţii cu un glas blînd şi calm. Student la franceză, vorbeşte această limbă la perfecţie. Se pare că ştie şi engleza la fel de bine, ca să nu mai punem la socoteală româna şi rusa. A fost angajat de directorul de la Alliance française, cu misiunea de a organiza cursurile. 400 de franci pe lună, adică dublul salariului

unui profesor, dar şi opt ore de prezenţă pe zi, de zece ori mai mult decît pentru oricare funcţionar de aici. Ce viitor are Dan ? Nici unul, în pofida celor patru limbi cunoscute şi a calităţilor lui. Singurul mod de a se descurca ar fi pentru el să intre la o societate multinaţională.

Peste tot am auzit acelaşi dangăt de clopot, aceleaşi plîngeri resemnate — dar am remarcat şi curajul şi perseverenţa studenţilor. I -am întîlnit la o şedinţă organizată de Uniunea scriitorilor, vestigiu încă activ al brigăzilor intelectuale comuniste. După ce am fost primiţi de preşedintele şi de biroul Uniunii, după discursurile de uzanţă, după un etalaj insuportabil de retorică şovină şi de morgă doctrinară, dovadă că şefii au rămas aceiaşi şi că practica sovietică a puterii a rămas la fel de rigidă, sîntem conduşi într-o sală unde vreo sută de tineri şi de profesori doreau să-mi pună întrebări despre viaţa literară din Franţa. Mi le pun destul de liber, în pofida prezenţei la tribună, aproape de mine, a mătăhălosului preşedinte aparatcik, care nu-şi ascunde nemulţumirea de a fi exclus din discuţie. Unde a ajuns poezia ? (Cum nu se poate mai rău, din păcate! Răspuns inevitabil la această întrebare tot atît de inevitabilă, în aceste ţări unde cultura poetică rămîne viguroasă, populară.) Care sînt subiectele romanelor ? (Veche preocupare a regimului comunist, în fond nu chiar prostească: abia dacă îndrăznesc să le spun că prea multor romancieri francezi le-ar fi ruşine să mărturisească că tratează un subiect, ei neidolatrizînd, cu o reverenţă dezastruos de exagerată, decît sacrosancta „scriitură".) Care este apartenenţa mea filozofică? (La asta, le declar limpede că în ţara mea nu eşti obligat să te înregimentezi într-un sistem, că fiecare este liber să gîndească cum vrea: căci întrebarea asta nu e decît un reziduu al vechii aserviri ideologice, iar răspunsul meu stîrneşte oarecare mirare în sală, o încruntătură mai accentuată la vecinul meu.) Ce vă veţi

face cu arabii de la voi ? (Aluzie la atentatele din vara asta de la Paris, în care simt o urmă de suspiciune faţă de musulmanii de la ei.

)Un student tînăr de tot — de fapt, avea să-mi spună după aceea, încă liceean — ridică mîna să spună că a scris un poem în franceză. Din atitudinea colegilor lui, îmi dau seama că nu trebuie să mă eschivez cu vagi felicitări, ci să-1 îndemn să-şi citească textul cu voce tare. Se ridică şi recită mai multe strofe, în versuri rimate, în care apar diverse fantasme ale logodnicei lui moarte: cînd decapitată, cînd spînzurată, cînd asfixiată. Tema, tonul, rimele te fac să te gîndeşti la ceea ce ar fi scris un Chatterton din anii 1830, tuberculos şi necunoscut, într-o mansardă din Picpus — şi, la urma urmelor, Republica Moldova de la acest sfîrşit de secol nu se potriveşte oare unei înfloriri a romantismului disperat ? Asistenţa nu pare deloc surprinsă, nici de un atare pesimism, nici de lectura publică a acestor confidenţe funebre.

Pe tînărul poet îl cheamă Călin, nume ce i se potriveşte întru totul. După şedinţă, vine să mă salute, împreună cu părinţii lui : amîndoi sînt poeţi şi, cu afecţiunea lor parnasiană, îşi protejează fiul, subţiratic şi plăpînd ca o floare.

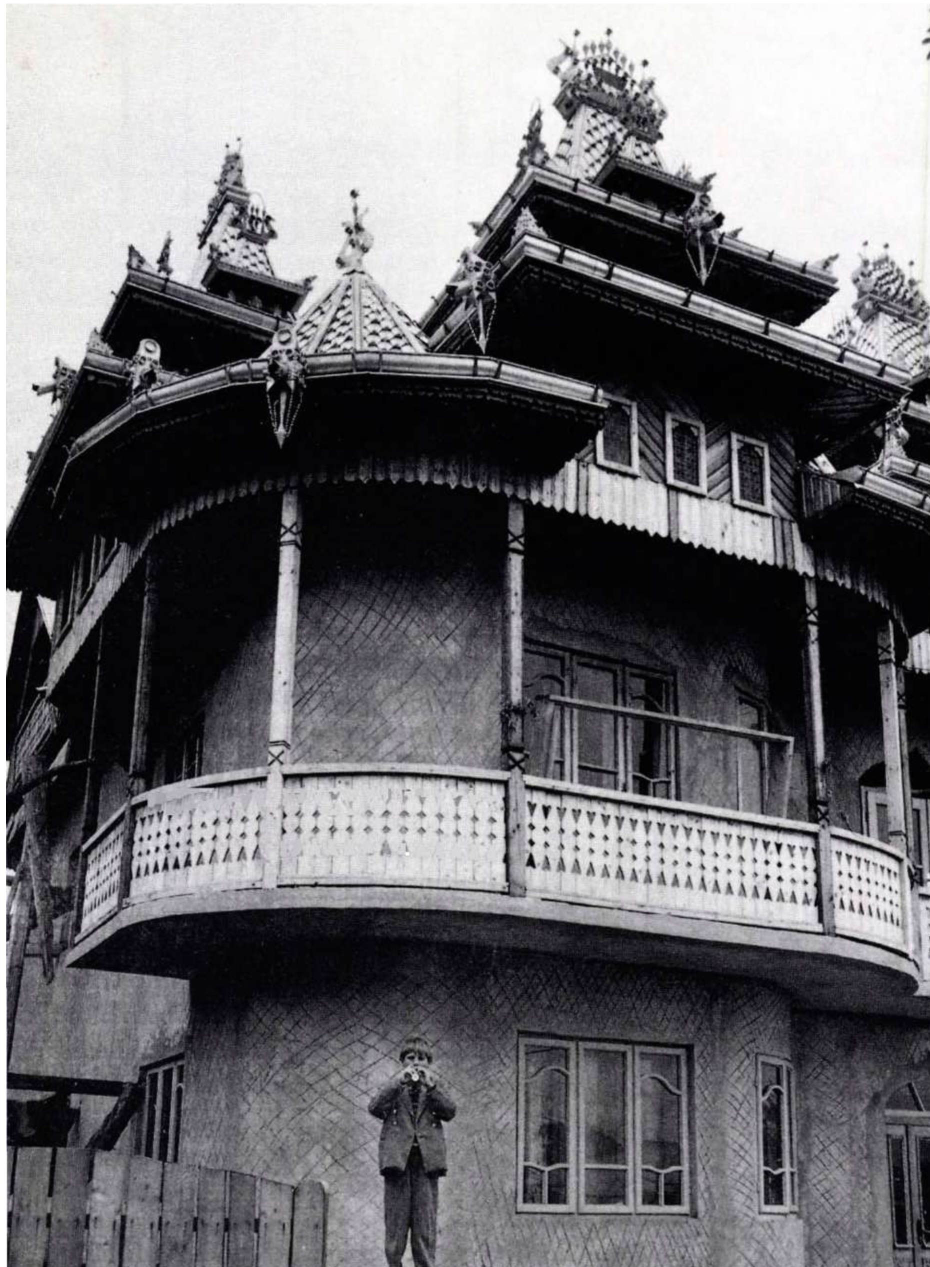
Plimbare prin oraş, cu Dan şi cîţiva camarazi de-ai lui. Alliance française a fost deschisă în noiembrie 1994 : vreo şase încăperi mici, o dotare sumară, cărţi puţine, mijloace puţine, dar un entuziasm evident. Gestul Franţei este foarte apreciat. Dintre naţiunile occidentale, doar Statele Unite şi Germania au deschis o ambasadă la Chişinău. Ţara noastră, care are intenţia să deschidă o ambasadă şi, pînă atunci, a trimis un însărcinat cu afaceri, a început cu această antenă culturală. Identitatea moldovenească, subliniază Dan, trece prin

cultura latină. Din 1940, URSS a rusificat Basarabia. Limba română era transcrisă cu caractere chirilice, cărţile româneşti tipărite cu caractere chirilice, graniţa cu România închisă, pentru a pune capăt solidarităţii latine. Din spusele lui Dan, Parisul rămîne modelul intelectualilor moldoveni. Dar cît cunosc ei din literatura franceză contemporană? La întrebarea mea, roşeşte, coboară glasul. „Ştiu ce o să credeţi. Noi n-am citit decît Maurice Druon, care-i cel mai faimos aici, şi încă doi, care se-nvaţă şi la şcoală, singurele noastre referinţe de azi : Paul Vaillant-Couturier [redactor-şef l*a L'Humanité* în 1928 şi autor, în 1929, al cărţii *Défendons l'URSS, Să apărăm URSS* (probabil împotriva lui Panait Istrati ?)], şi... Pierre Gamara. — Cine ?" Îl pun să repete numele. Dan, deşi foarte conştient de mizeria culturală în care a ajuns ţara lui sub dominatia sovietică, se miră totuşi că acest pion al presei comuniste franceze, care aici e o glorie literară, este complet necunoscut la Paris.

În unul din parcuri, busturile marilor scriitori moldoveni sînt aliniate sub umbrarele unei alei frumoase. Cu excepţia unuia singur, născut în Basarabia, toţi sînt români din Moldova. Ba chiar sînt cele mai mari celebrităţi ale literaturii române, începînd cu Mihai Eminescu, poetul naţional. Îi recunosc pe Lucian Blaga, poet şi filozof, şi pe Ion Creangă, povestitorul glumeţ şi popa anticonformist de la Golia. „Ruşii au lăsat busturile astea la locul lor ?" N-ar fi îndrăznit să le ia de-aici, după Dan.

Ce altceva e de văzut la Chişinău ? Ni se vorbise despre un vechi cartier evreiesc, vestigiu al ghetoului unde pogromul din 1903 a făcut mai multe victime decît toate cele din 1881. Alexandru III dădea frîu liber antisemitismului popular de cîte ori dificultăţile economice creau nemulţumire. Spre surprinderea

noastră, nici unul din studenţii care ne însoţeau nu poate localiza acest cartier. În cele din urmă îl găsim: nu e mare lucru, într-adevăr, cîteva case în paragină. Dar „biserica albastră", care ne fusese semnalată la Iaşi ca fiind minunea Chişinăului ? De data asta, ignoranţă generală şi absolută. Nu ştiu nici măcar ce vrem să spunem. Şi totuşi, acest edificiu, descoperit cu mare greutate, după indicaţiile de fiecare dată vagi ale trecătorilor, este de fapt singurul din capitală pentru care merită săfaci un ocol. Ziduri albastru pal, trei turnuri acoperite cu bulbi albaştri, numeroase turnuleţe cu bulb auriu. În interior, iconostas splendid. Dar fără îndoială că toate astea, pentru Dan şi prietenii lui, cu gîndul numai la himera unei vaste uniuni latine transnaţionale, au un iz prea rusesc, prea slav

«•SlïrtVf *.rnvyy* ' --""rrVT
ŲÂÂAA; -A***

Ciurea, în liganie

Întoarcere la Iaşi, după o dimineaţă de mers cu maşina. Georges ne ia de-ndată să vizităm cîteva din locurile descoperite de el. La doar cîţiva kilometri de oraş, iată satul Ciurea, sat de ţigani. Prima noastră întîlnire cu această lume misterioasă. Aveam unele idei, multe şi contradictorii, în ce-i priveşte, dar nimic din ce mi-aş fi putut imagina nu seamănă cu ceea ce am văzut. Ţiganii din România sînt reprezentaţi în Parlament de un deputat; acesta e originar din Ciurea, ai cărui locuitori, aproape sedentarizaţi, şi-au făcut case solide. Georges, trimis ca observator la ultimele alegeri, s-a împrietenit cu căpetenia satului şi familia lui. Fără această prezentare, n-am fi fost niciodată primiţi.

Sat ? Risipite la întîmplare pe povîrnişul unei coline, în colbul drumurilor neasfaltate, sînt mai degrabă reşe- dinţe care fac notă discordantă cu această groapă de gunoi mizeră. Mari, enorme, fastuoase, ornate cu balcoane din lemn sculptat, cu acoperişuri fanteziste din tablă. Piramide, ţuguie, turnuleţe, frize ajurate, streşini dantelate, este un dezmăţ de tablă fasonată în fel şi chip. Ţiganii sînt prin tradiţie tinichigii, lucrători în zinc, căldărari, iar acope- rămintele caselor lor dovedesc cu cîtă fantezie cei din Ciu- rea continuă să exercite meşteşugul strămoşilor lor — tot aşa cum caii, care circulă liberi pe alei, amintesc de vremurile cînd erau nomazi.

Cea mai mare, cea mai arătoasă din aceste case îi aparţine căpeteniei satului, bulibaşa. Acoperiş în formă de pagodă, lux de balcoane şi de galerii suprapuse sau încastrate, într-atît încît ansamblul are aspectul unuia din templele jainiste pe care le întîlneşti în India, supraîncărcate cu ornamente şi bălţate. Ca

amestecătură, colorit viu şi strident, interiorul nu-şi găseşte egal nicăieri. Şeful aflîndu-se
Ciurea: casa primarului

.la Bucureşti, fiul lui ne face onorurile: un tînăr robust, bine hrănit, al cărui bluzon cu nasturi aurii este închis pînă la gît. Ne plimbă prin diversele încăperi: saloane, de sus pînă jos, în tot palatul nu există decît saloane! Şi toate mobilate în acelaşi fel, cu canapele şi fotolii acoperite cu stofe de toate culorile, cele mai vii şi agresive cu putinţă. Sobele de faianţă au forma unor stînci. Nu zărim nici o baie şi nici o bucătărie. Banii şi imaginaţia s-au dus în întregime, se pare, pe decorarea, în fiecare încăpere, fără excepţie, a pereţilor şi a plafoanelor cu fresce hiper- realiste.

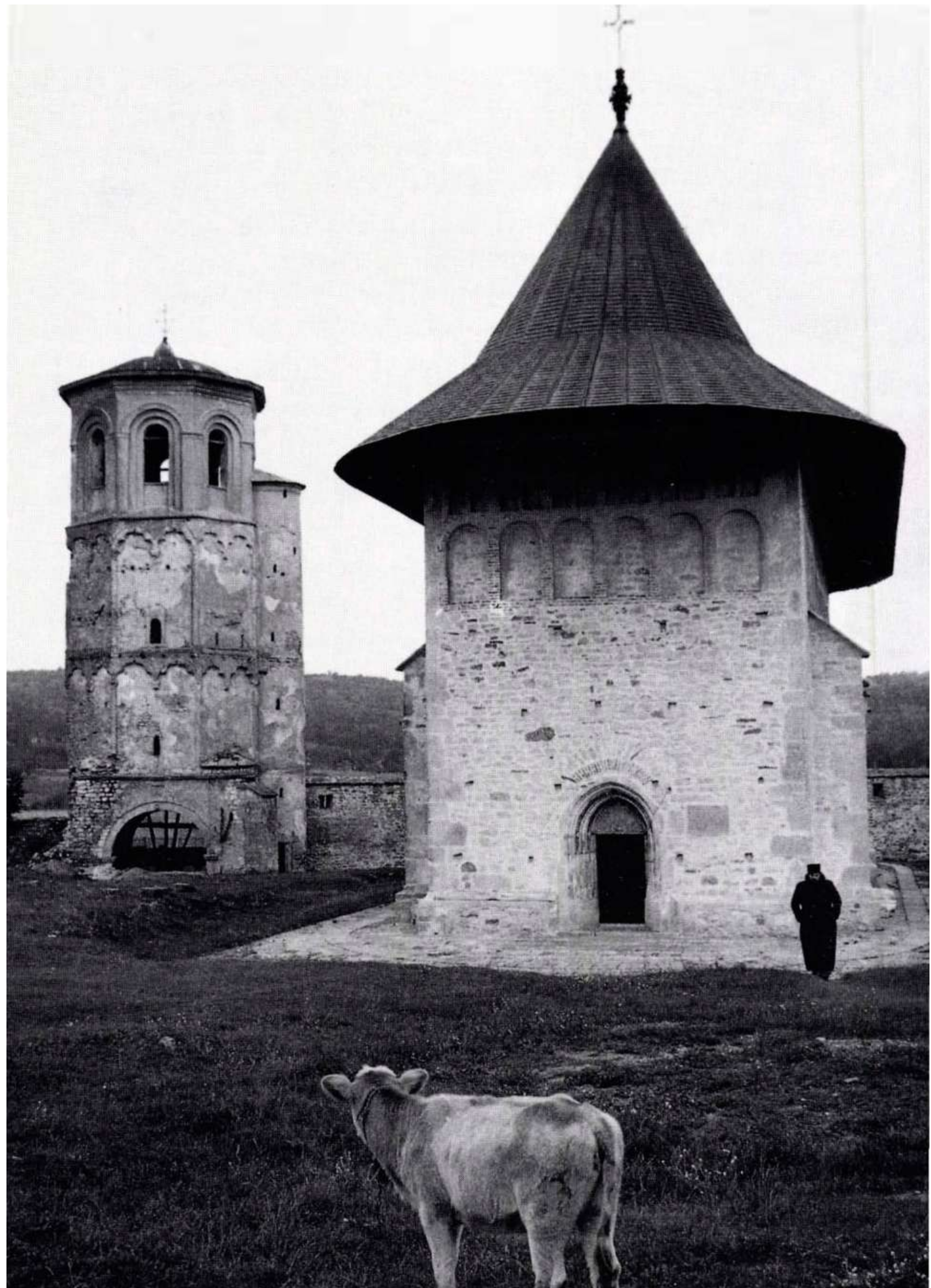
Nu e nici un centimetru pătrat de zid sau de tavan, nici un colţişor care să nu fi fost pictat, împestriţat cu o minuţiozitate frenetică. Aici, iată-1 pe feciorul casei, în acelaşi costum albastru electric, în picioare lîngă un mic automobil roşu, imitaţie de Ferrari. Colo, reni sub zăpadă, sau femei la scăldat. În altă parte, sirene se zbenguie sub o cascadă. Cîţiva păuni cu cozile desfăşurate, nişte mistreţi care galopează printr-o pădure. În partea din spate a unei gondole, o femeie îşi flutură evantaiul. Predominanţă a roşului aprins, a violetului stacojiu, a galbenului auriu, a verdelui smarald. Totul trebuie să lucească şi să sclipească. Dacă n-ar fi pictat decît un zid, poate c-ar fi urît. Dar faptul că fiecare petec de suprafaţă străluceşte cu imagini multicolore şi discordante produce un efect de artă cert. Dacă spui „kitsch" sau „benzi desenate", nu spui nimic. Ar trebui studiate temele acestui imaginar, amestec exuberant de reminiscenţe animaliere (amintiri din viaţa aventuroasă pe drumuri) şi de fantasme erotice („eternul feminin", asociat mereu peisajelor acvatice).

În timp ce admirăm invenţiile pictorului (venit de la Iaşi, ni se spune cu mîndrie, dar care a lucrat după modelele unui „creator" de la Bucureşti), o mică gloată, care spo-
reşte din încăpere in încăpere, ne urmează pas cu pas. Sint scunzi şi îndesaţi, cu faţa rotundă. Femeile au păstrat cos- turnul tradiţional, fuste lungi, şaluri, basmale în culori aprinse. Toţi se înghesuie să fie fotografiaţi. Pozează în picioare în faţa unui peisaj cu un lac sau un munte. Nostalgia vieţii în aer liber ? Aceste fresce îi ajută fără îndoială să suporte claustrarea şi monotonia ce însoţesc bogăţia şi îmburghezirea. Cît despre fiul bulibaşei, vrea să-1 pozăm în faţa propriului său portret, alături de micul automobil roşu. Imaginea în imagine. Îşi pune mînă între nasturii bluzonului şi se înţepeneşte în faţa aparatului, jumătate Mao, jumătate Napoleon.

Pe urmă, mulţimea ne însoţeşte prin sat. Casa bulibaşei adjunct, ceva mai puţin opulentă, este şi ea impunătoare. Zidurile exterioare sînt sculptate. Se intră printr-o verandă, umplută cu flori artificiale. În interior, pretutindeni stofe reiate, tapete cu broderii. Un lame roz şi galben, adus din Turcia, e dispus în romburi pe plafoane. Lustre traforate, marame din Maramureş prinse pe pereţi, cu dra- paje savante. Şi cîteva fresce, tot acelaşi univers de rîuri, de păduri, de castele. Scene de vînătoare şi de pescuit. Şi, ca un contrapunct pentru aceste evocări ale unei perioade apuse de vagabondare şi de libertate, iată, culcată pe o sofa printre amoraşi, o hurie pe jumătate goală, împodobită cu bijuterii sclipitoare. Mai vizităm cîteva case, mai vechi, care au fost decorate recent de aceeaşi fantezie. Bunicii tinerilor care ne conduc erau încă nomazi. Fresce, covoare, şaluri ornamentale, feţe de masă cu motive

complicate, voaluri conferă fiecărui interior spaţii deschise reveriei, pentru cei care ar suferi c-au pierdut, o dată cu independenţa, farmecele şi emoţiile călătoriei. Un tînăr de şaisprezece ani ne duce într-o casă unde trăieşte singur, în opt încăperi pătrate, toate nişte saloane. Picturi murale, abundenţă de canapele, senzualitate difuză. Unde mănîncă ? Unde doarme ? Ne deschide în cele din urmă o cameră, mai mică, unde se află o sobă de

gătit şi un pat. Nici aici nu e apă, cum

nu e nici în celelalte case din Ciurea. Iar încăperile astea, care sînt toate de gală, la ce servesc ? Aceste divane, acest decor de serai ? Dat fiind că rătăcirea le este de-acum interzisă acestor parveniţi ai boemei, încearcă ei oare să salveze ceva din Orient prin aceste fresce cu odalisce, prin această atmosferă de harem ?

Pe toată durata vizitei noastre, un băieţandru de doisprezece sau treisprezece ani, îmbrăcat în albastru, alerga în faţa noastră pe străzile satului. Ici-colo se lăsa pe vine, cîntînd din fluierul lui o melodie piţigăiată.

La doi kilometri mai departe, mînăstirea pierdută de la Bîrnova, într-o incintă fortificată. Construcţii din secolul al XVI-lea, în jurul unei biserici masive, întunecoase. Călugării trăiesc în autarhie. Urcăm pe o scară exterioară din lemn pînă la o bucătărie mare. Pe sobă fierbe o tocană. Du-te-vino tăcut al femeilor în negru. Miros de mere şi de ogradă.

Traversăm apoi o pădure imensă, pe un drum bătătorit. Georges ne-a păstrat pentru final locul pe care-1 preferă, şi a cărui imagine va rămîne, şi pentru noi, una din cele mai dragi amintiri din toate călătoriile noastre în România. Drumul dă într-o foarte largă pajişte înconjurată de copaci: lăsăm maşina şi mergem mai departe pe jos; cai, vaci pasc liberi în acest luminiş. La capăt se află un sat, Dobrovăţ, precedat de o sihăstrie a cărei clopotniţă pătrată se iţeşte deasupra imaşului şi a porumbiştii. Cîmpie uşor vălurită. Cîţiva călugări mai locuiesc încă în mica mînăs- tire. Biserica cu acoperiş ieşit în afară, pictată în interior cu înalte figuri întunecoase, este aşezată în centrul împrejmuirii, ca şi cum ar fi picat din cer. Izolare, frumuseţe, simplitate: arhetipul,

ideea pură de sanctuar. Georges ne spune că vine
aici de cîte ori simte nevoia să-şi reîncarce baterii-
Mînăstirea Dobrovăţ

Cimitirul evreiesc de la Iaşi

.le, şi e drept că puţine locuri pe lume oferă o armonie atît de desăvîrşită.

La lăsatul serii, luminişul se înviorează: căruţe încărcate cu porumb revin în sat, o cireadă de o sută cincizeci de vite, după spusele văcarilor acestui şeptel colectiv, traversează un rîu prin vad, în direcţia grajdurilor. Obiceiuri patriarhale, de o mare blîndeţe şi cordialitate. Nimic pitoresc de spus; absolut nimic de spus, dacă vrei să eviţi locurile comune.

La Iaşi, Georges ne duce să cinăm în cel mai bun restaurant din oraş, Trei Sarmale, a cărui specialitate sînt, într-adevăr, sarmalele, orez cu carne înfăşurate într-o foaie de viţă de vie sau de varză. Ne sînt servite cîte trei. Surpriză la desert: în sfîrşit un dulce savuros, papanaşi, ale căror consistenţă şi formă nu sînt nedemne de acest nume flamboaiant. Este un fel de gogoaşă, umplută cu dulceaţă, acoperită cu smîntînă dulce, compromis între patiseria din Europa Centrală şi dulciurile orientale.

A doua zi dimineaţa, vizită la cimitirul evreiesc, pe o colină, cu o privelişte minunată. Mormintele sînt aliniate în iarbă; făcute dintr-o piatră alungită şi bombată, au straniul aspect cilindric al unor butuci. Partea cea mai veche a cimitirului conţine multe inscripţii în limba germană. *Hier ruhet Frau Adele Steinberg.* Partea cea mai modernă este umbrită de castani mari. Aici mormintele sînt însemnate printr-o stelă verticală. *Aci zace scumpul tata. Tata,* denumirea afectuoasă pentru tată, în limba română. Numeroasa comunitate evreiască de altădată a fost supusă, în 1941, unui cumplit măcel. Cincisprezece mii de victime, după spusele lui Georges. Pe mai multe morminte, alături de data decesului, 1941, citesc, între paranteze, acest cuvînt simplu în amintirea genocidului: *pogrom.*

Drumul spre Brăila. La cincizeci de kilometri de Iaşi, ciudatul sat Soleşti, care e cocoţat pe o movilă abruptă şi pare să steaîn picioare printr-un miracol. Drumeaguri de pămînt, cu şleauri şi prăfuite. Toate căsuţele sînt aşezat

strîmb. Pereţi verzi şi albaştri, la fel ca gardurile de uluci. În faţa porţilor, mormane de ştiuleţi de porumb. În curţi, pănuşii de porumb întinse pe jos servesc de culcuş pentru gîşte. Pe acoperişurile în pantă sînt puse la uscat piei de oaie. Suspiciune a ţăranilor. Considerînd că locurile lor sînt prea sărace pentru a fi frumoase, ne bănuiesc a fi agenţi ai statului, inspectori sau perceptori.

Oare astfel de sate a pus Ceauşescu să fie demolate ? Trecem apoi pe lîngă insolite parcele cu construcţii recente: mici case pătrate, din chirpici, unele încă neterminate, toate la fel, contrar tradit iei românes ti. Albul din partea de sus a ferestrelor e singurul ornament.

La o răscruce aproape de Drăguşeni, adăpostul făcut ca să aştepte lumea autobuzul este împodobit cu fresce naive. De o parte e un vînător, aşezat pe un trunchi de copac, citind un ziar; de cealaltă parte, un tînăr cioban cîntă din fluier. Nostalgia lumii pastorale şi trezirea conştiinţei politice. Doina lui Enescu şi discursurile lui Iliescu: cine va avea ultimul cuvînt în

Moldova ?

Brăila

Pe vremea lui Panait Istrati

La Brăila se ajunge de pe înălţimi, oraşul fiind construit pe malul Dunării. Vastă piaţă centrală, fostă Lenin, azi a Unirii, străjuită de hidosul hotel Traian, dar care a păstrat puţin din delăsarea, din farmecul oriental. Mai departe, Grădina publică se întinde pînă deasupra fluviului. Priveliştea e admirabilă. Ca la Benares, ca la Nijni-Nov- gorod, oraşul este construit doar pe o parte. Malul drept, din faţă, i-a rămas naturii: nici o casă, nici un stîlp, nici urmă de om. O pădure deasă nu lasă decît o fîşie îngustă de nisip la malul apei. Trebuie să existe un drum printre copaci, fiindcă un bac rudimentar, împins de un vapor minuscul, care traversează nu fără greutate, manevrînd În curent, debarcă s i îmbarcă mas ini. Ceea ce a rămas din port, cu cîteva cargouri la ancoră, se află în dreapta. Sub terasă, şlepuri abandonate, macarale ruginite, pontoane clătinîndu-se legate de mal sînt martorii decăzuţi ai unui loc de negoţ altădată înfloritor.

Grădina publică din Brăila ne interesează din alte motive. Aici e locul unde tînărul Adrian Zografi, răzvrătit contra mamei lui care-i reproşa că frecventează un simplu servitor, pe sluga plăcintarului kir Nicola („Ei bine,

La Brăila

.eu vreau să fiu prietenul acestei *haimanale*!") a întîlnit, pe marea alee care domină Dunărea, un bărbat aşezat pe o bancă şi fumînd în întuneric, pe numitul Stavru, negustor de bîlci şi limonagiu. Punct de plecare al uneia din cele mai frumoase aventuri literare a acestui secol, căci, în Adrian Zografi, Panait Istrati s-a înfăţişat pe sine însuşi, iar prima lui carte, care i-a asigurat dintru început o reputaţie internaţională, Începe tocmai cu întîlnirea băiatului de optsprezece ani cu nomadul zbîrcit.

Născut la Brăila în 1884, într-o casă veche azi distrusă, dintr-un contrabandist grec pe care nu l-a cunoscut şi o ţărancă română care spăla rufe pentru doi franci pe zi ca să-şi crească unicul fiu, Istrati reprezintă un tip de scriitor din care se găsesc exemple în Rusia (Gorki) sau în Statele Unite (Jack London, John Steinbeck), dar nici unul în Franţa. Şcoala abandonată la doisprezece ani, autodidact, vagabond, atît din temperament, cît şi de nevoie, încercînd cîte puţin din toate muncile manuale, rînd pe rînd ajutor de plăcintar, muncitor necalificat, terasier, descăr- cător, servitor, cazangiu, mecanic, comisionar, zugrav, spălător de vase, curăţitor de zăpadă, plantator de stîlpi de telegraf, conducător de tractoare agricole...

Într-o seară de primăvară, în 1907, soseşte la Alexandria, în Egipt, venind de la Napoli. După o cină constînd dintr-un codru de pîine şi brînză, nu-i mai rămîn în buzunar decît doisprezece piaştri (un franc şi jumătate). Zăreşte alături de el un amărît, chiar mai sărac şi mai flămînd ca el, care-i propune să-i vîndă o carte ca să-şi poată plăti o masă. Afacerea se încheie: este vorba de *învierea* lui Tolstoi, cumpărată cu opt piaştri. Panait se apucă de-ndată de citit. La miezul nopţii, cabaretul se închide. Cu patru piaştri

drept singură avere, nu are cu ce să închirieze o cameră. Iese în stradă şi, ferindu-se de ceauşii care l-ar fi arestat pentru vagabondaj, îşi continuă lectura, din felinar în felinar. Începe să plouă. În zori, ud leoarcă, îngheţat, se dezbracă pe malul Nilului şi, gol-goluţ, întins pe iarbă în spatele unui gard din trestie de zahăr, termină romanul, nu fără a se alege cu nişte arsuri zdravene pe fund. Acestea au fost universităţile celui care nu a avut alţi maeştri decît steaua lui norocoasă, flerul pentru capodopere, curajul, vitalitatea.

După ce a străbătut diferite ţări din Orientul Mijlociu, pasager clandestin În calele navelor, a eşuat la Geneva unde, la capătul resurselor şi al puterilor, a scris, într-o franceză aproximativă, limbă pe care o învăţase singur, o scrisoare de douăzeci de pagini către Romain Rolland, scriitorul cel mai admirat pe atunci de săraci şi de marginali, opusul „literatorului". Scrisoarea i-a fost returnată, cu menţiunea: „Plecat fără să lase adresă." Un an şi jumătate mai tîr- ziu, în ianuarie 1921, Istrati, aflat în trecere prin Nisa, şi-a tăiat beregata într-o grădină publică. Asupra lui s-a găsit scrisoarea adresată în 1919 lui Romain Rolland şi a fost transmisă destinatarului. Acesta, „simtind tumultul geniului", a vrut să-1 cunoască pe disperatul pe care reuşiseră să-1 salveze. L-a încurajat să scrie şi, în 1923, apare piatra de temelie a unei opere importante, prima şi cea mai frumoasă carte a lui, *Chira Chiralina*care începe cu scena din Grădina publică din Brăila între Adrian, adolescent instabil atras de aventură, şi Stavru, „o figură foarte cunoscută altădată în cercurile băieţilor de viaţă din mahala".

Stavru e un personaj ambiguu, împărţit între două fiin- te, una „adevărată" si una „înselătoare" : vom

afla mai tîr- ziu secretul lui. Îl convinge pe tînăr să vină cu el, ca ajutor de plăcintar, la un bîlci unde vrea să-şi vîndă şi el limo* **Editia română, Ed. Minerva, 1982. Editia franceză, Folio, no. 1253. Joseph Kessel, care-1 iubea „ca pe un frate", a reeditat la Gallimard, în patru volume mari, opera romanescă a lui Istrati (1968-1970). Les Cahiers Panait Istrati publică cu regularitate documente şi scrisori. Volumul 2/3/4 (1987) cuprinde voluminoasa corespondenţă cu Romain Rolland.**
nada. Iată-i porniţi la drum, cu căruţa, şi, în cursul că-lătoriei, Stavru începe să-şi povestească copilăria.

Împreună cu mama şi cu sora lui, Chira, trăia, la vîr- sta de opt sau nouă ani, într-o casă de pe malul Dunării. Cele două femei îşi petreceau dimineaţa gătindu-se, ma- chiindu-se, iar restul zilei dansînd între ele şi primindu-şi curtezanii, *musafirii,* care veneau în grup să le cînte din chitară şi să le asculte cîntînd. Erau tineri şi chipeşi, eleganţi, afişau mustăţi ascuţite, emanau un puternic miros de unt de migdale, parfumat cu mosc. Curtea pe care le-o făceau, asiduă şi tandră, rămînea pur platonică, în pofida ardorii ce le înflăcăra pe cele două femei şi le arunca, încinse după dans, pe pernele enorme din salon, într-un miros de plante aromate şi de lichioruri fine. Între timp, tatăl şi fiul mai mare, caretaşi, locuiau în atelierul lor, în celălalt capăt al oraşului. Uneori, făceau cîte o descindere în casa femeilor. Atunci, scăpa cine putea. Curtezanii săreau pe fereastra din spate şi o luau la sănătoasa pe malul Dunării, lăsînd brutele să le bată măr pe mama şi pe sora lui Stavru. Nefericitele nu aveau decît o grijă: să-şi apere faţa şi ochii. Pentru ele, toată plăcerea existenţei consta în a-şi primi amorezii şi a se face admirate; îndurau cu răbdare violenţele bărbaţilor lor, cu condiţia ca frumuseţea să nu le fie ştirbită.

Aceasta era România moldovenească, exact în aceiaşi ani pe care noi îi numim La Belle Epoque: odalisce trîn- dave răsturnate pe perne de puf, curtezani parfumaţi care o luau la sănătoasa la prima alertă, matahale impunîndu-şi virilitatea cu lovituri de pumn şi de ciomag. Cît despre tînărul Dragomir (Stavru era numele lui turcesc, pe care şi-l luase mai tîrziu), el avea sarcina să stea de pază, acu- mulînd amintiri care aveau să facă din acest capitol o evo- care savuroasă a moravurilor orientale, iar din Panait Istrati, confidentul său, singurul povestitor de limbă franceză capabil să reînvie farmecul îmbătător şi fastul naiv din *O mie şi una de nopţi.*

Într-o zi, călăii au fost mai duri ca de obicei: i-au crăpat un ochi mamei, i-au desfigurat chipul frumos. Gata cu dansurile şi petrecerile. Cele două femei şi Dragomir au fugit, mama s-a despărţit de copiii ei, cu acest ultim sfat: „Tu, Chira, dacă — după cum bănuiesc eu — nu ţi-e dat să trăieşti în acea curăţenie care vine de la Dumnezeu şi aduce mulţumire, să nu fii o cinstită făţarnică, să nu faci pe virtuoasa. Nu-ţi bate joc de Dumnezeu, ci fii ce te-a lăsat el : trăieşte-ţi viaţa aşa cum o simţi, fii chiar o destrăbălată, dar o destrăbălată cu inimă! E mai bine aşa! Şi tu, Dragomir, dacă nu poţi ajunge om de treabă, fii ca soră-ta şi ca maică-ta, fă-te chiar hoţ, dar un hoţ cu suflet, căci omul fără suflet, dragii mei, e un mort care împiedică lumea să trăiască. E ca tatăl vostru..." Pasaj ce rezumă morala lui Panait Istrati. Iubeşte şi fă ce vrei, după cuvintele Sfîntului Augustin.

Cei doi copii se refugiază unde pot, în case de ţară părăsite, ajutîndu-le pe femei să strîngă spice rămase pe mirişte, pe bătrîne să adune smocuri de lînă pe care miile de oi păscînd pe pîrloagă le lăsau agăţate în scaieţi. Necu- noscînd decît plăcerile de

seră ale salonului matern, ei descoperă voluptăţile vieţii în aer liber, „cînd trupul ţi-e mîngîiat de alintările molcome ale vînturilor de vară, care hoinăresc pe întinsul lanurilor", muzica greierului nevăzut al cărui ţîrîit se întrepătrunde cu cavalul îndepărtat al ciobanului, manevrele albinei pentru a ieşi de-a-ndă- ratelea dintr-o floare, cu picioruşele pudrate cu polen. In 1928, în *Ciulinii Bărăganului,* Istrati va amplifica în termeni lirici acest imn închinat naturii şi peisajelor danubiene.

Un turc bogat îi remarcă pe copii, îi invită să urce pe luntrea lui cu pînze, îi plimbă pe Dunăre, după care, cîştigîn- du-le încrederea, îi duce la Istanbul, unde o încredinţează pe sora lui Dragomir adîncurilor carcerale ale unui harem.

Noi aventuri ale băiatului, rămas acum singur să se descurce. Are cincisprezece ani; turcul, de la care a fugit, 1-a copleşit cu bijuterii şi bani de aur, mai degrabă povară, decît avantaj. Cîteodată, bătrîni înţelepţi îl ajută cu sfaturile lor, cel mai adesea însă e jecmănit de şarlatani, pînă în ziua cînd un alt turc bogat, după ce 1-a mîngîiat pe obraz, îl atrage în palatul lui de pe malul Bosforului. Captivitate aurită, prietenie cu un cîine, cruzimi sentimentale impreg- nate de o desfătare echivocă, nouă evadare a tînărului prea independent pentru a se lăsa ademenit. Un tovarăş de cameră de o noapte îl lasă fără ultimele rămăşiţe ale averii lui. În sfîrşit, providenţa îi trimite, în persoana bătrînu- lui Barba Iani, vînzător ambulant de *salep,* o băutură caldă pe bază de făină, un prieten adevărat. „Nici eu, de cînd trăiesc, n-am întîlnit decît unul singur, dar el mi-a fost de-ajuns ca să-mi îndulcească întreaga viaţă şi să mă facă adesea s-o binecuvîntez, să-i ridic osanale. Căci bunătatea unui singur om este cu mult mai puternică decît răutatea miilor de oameni. Răul piere în aceeaşi

clipă cu moartea celui care 1-a înfăptuit, binele continuă să-şi reverse strălucirea şi după dispariţia celui drept. Întocmai ca soarele care goneşte norii şi aduce bucuria pe pămînt, Barba Iani trăsni răul care-mi rodea inima şi mi-o umplu de sănătate."

Evanghelie puţin cam simplistă? Aici trebuie să revenim la „necinstea" lui Stavru. În Turcia, povesteşte el, a fost „pervertit" de primul dintre bogaţii lui protectori, nababul cu corabia, care nu s-a mulţumit să-1 mîngîie pe obraz. În drum spre bîlci, în cursul primei nopţi petrecute în podul unui grajd, Stavru, care are acum peste cincizeci de ani, se apropie pe întuneric de tînărul Adrian, îl sărută pe obraz, întinde o mînă spre pieptul lui. De unde o nouă confesiune. „Schilod al sufletului", cum îşi spune singur, negustorul de bîlci povesteşte cum a încercat să se vindece de „viciul" său însurîndu-se, şi cum această căsătorie a fost un fiasco.

1923 : epoca lui Proust şi a lui Gide. Istrati are o a treia manieră de a prezenta homosexualitatea, nici ca pe un iad cu pucioasă, nici ca pe un paradis cu miere. Ci ca pe o prelungire, firească şi nevinovată, a prieteniei. Condamnabilă, desigur, dar mai degrabă din cauza ostilităţii opiniei publice, decît ca o tară intimă. Deseori, în romanele sale ulterioare, el evocă această zonă a sentimentelor, intermediară Între prietenia pasionată şi contactul fizic. „Ah, frate Adrian, ce mare lucru e să te iubească un om ! Cînd, pentru prima dată, primii sărutul său de prieten, lumea parcă îşi schimbă înfăţişarea" *(Codin).* Mai încolo, Adrian şi Codin se fac fraţi de cruce. Mîngîierea pe păr face şi ea parte din riturile orientale. Este amorul turcesc, sau grecesc, moştenire înmiresmată a ocupaţiei otomane, sufletul şi carnea mai mult sau mai puţin amestecate. „Oţeliţi în nevinovata lor pasiune, cei doi prieteni continuau să

se întîlnească, la fel ca doi îndrăgostiţi, înfruntînd limbile clevetitoare, ochii duşmănoşi şi chiar ocările în faţă" *(Mihail).* Adrian (căci îl regăsim de la o carte la alta) asistă la o întîlnire Între acest Mihail şi un prieten rus: „Urechile lui auziră o duioasă învălmăşeală de cuvinte ruseşti, debitate melodios de buzele cărnoase a doi oameni şi care i se aşternea ca un balsam pe inimă."

Prin aceste două exemple — sfaturile mamei lor către Dragomir şi Chira şi acceptarea componentei carnale a prieteniei — întrevedem ce aduce Istrati în literatura franceză : poezia ambivalenţei, lirismul promiscuităţii. Prin romanele sale te plimbi ca printr-un souk oriental. Concepţia unei lumi fără limite geografice ori bariere morale. Literatură deschisă. Călătorii francezi au un ţel, un itinerar, îşi poartă cu ei identitatea şi revin la punctul de pornire îmbogăţiţi, nu transformaţi. Eroii lui Istrati pleacă pentru a nu mai reveni, pentru a-şi pierde identitatea. Totodată români, greci, turci, ruşi, ei nu ştiu cine sînt şi se lasă modelaşi de aventuri, de întîlniri, de emoţii, de muzici, de miresme. „Coloana fără sfîrşit" a lui Brâncuşi, pe care o vom vedea la Tîrgu Jiu, nu are nici ea alt principiu decît acest refuz al oricărei îngrădiri, această dorinţă pătimaşă de a se afla, *hic et nunc,* în eternitatea mişcării.

„Să fii un frate pentru oameni", iată legămîntul acestor români nomazi. Dispreţ faţă de bani şi bunăstare, inaptitudine pentru sedentarism, nomadism, aspiraţie de a împărtăşi „măreţia vieţii" fără grija pentru o meserie sau siguranţa zilei de mîine, crezul lui Adrian prefigurează, dar fără filozofia greoaie care-o împovărează, trasat de o mînă mai uşoară şi hoinară, ceva ce ar putea fi mitologia romanelor lui Hermann Hesse, adoptată de hippy ani-

lor '60. Mama lui Adrian îl priveşte puţin descumpănită pe acest „pui de raţă" care pluteşte în voia lui în „apele cristaline ale idealului" şi îi debitează fără a clipi articole din catehismul lui: „să iubeşti artele şi libertatea; să guşti frumuseţile pămîntului; să nu fii în rîndul celor ce ex""' ploatează pe oameni; să te mulţumeşti băneşte numai cu strictul necesar; să trăieşti în dreptate şi frăţie; să adori un prieten scump; să faci cît mai mult bine în jurul tău *..." (Mihail).* Unde e femeia, în acest program ? Adrian o exclude, nu din misoginism — nu există portret de femeie mai frumos decît cel al Chirei Chiralina — ci fiindcă mariajul implică întotdeauna o retragere în sine, egoism, rutină casnică. Pentru Istrati, adevărul constă într-o perpetuă disponibilitate. Omul ajuns la înţelepciune Înţelege „că posesia nu stă în saturaţie; că ea se află puţin în vibranta satisfacţie pentru care ai combătut vitejeşte, dar că ea stă toată, toată, în plina dorinţă, această mare chemare a vieţii" (*Ţaţa Minca).*

Şi încă ceva: tăria românilor, citim noi într-un volum de amintiri, *Pelerinul inimii*, constă în a fi infideli, ca demni descendenţi ai lui Traian. „Cu cît eşti mai infidel, cu atît eşti mai generos, căci infidelul nu păstrează nimic pentru sine. El fecundează viaţa şi trece. înel, nimic nu-i zace- re; totu-i furtună, furtună creatoare." Aceasta era, trebuie s-o spunem, morala marilor seniori libertini: *Chi a una sala efedele, versa l'altre e crudele (Dan Giavanni).* Aristocraţii şi plebeii au în comun dispreţul faţă de confortul burghez.

Însăşi scriitura lui Istrati reflectă această concepţie largă, elastică asupra existenţei: fraze suple, din care se înalţă melopeea povestirii, ton oral, bonomia relatării verbale, magie incantatorie, opusul

stilului dens, concentrat al lui Cioran. Doi autori români, bineînţeles, dar prin diferenţa dintre stilurile lor se poate măsura ceea ce-l desparte pe un moldovean, cu deschidere spre Dunăre, spre Marea Neagră, spre Orient, de un transilvănean, închis în cercul lui de munţi.

Istrati a plătit scump pentru independenţa spiritului său. Între octombrie 1927 şi februarie 1929, scriitor recunoscut dar păstrînd în adîncul inimii revolta juvenilă împotriva îmbuibaţilor de orice soi, a vizitat URSS-ul, pe atunci patria muncitorilor şi Mecca dezmoşteniţilor. Cum s-au transformat credinţa, speranţa lui în tragică dezamăgire a relatat în cele trei volume din *Spre altă flacără,* scrise în colaborare cu Victor Serge şi Boris Souvarine, şi publicate în 1929.

Corupţie, delaţiune, „asuprire de sus" exercitată de către Partid, abuz de putere, negare a justiţiei, deportări nejustificate de altceva decît de absolutismul unei birocraţii atotputernice, tiranie a poliţiei şi a cenzurii, el a denunţat tarele societăţii comuniste cu atît mai multă elocvenţă, cu cît îşi pusese toate speranţele în proletariat. Idealul re-voluţionar deturnat şi batjocorit, impostura generalizată, încătuşarea conştiinţelor, strivirea libertăţilor, minciuna erijată la rang de lege, propaganda ca sistem de guvernare, lucrarea lui nu este decît un lung rechizitoriu, tot mai în- fierbîntat de la o pagină la alta.

În cel de-al treilea volum, *Rusia goală,* un tablou complet şi necruţător al „vieţii tragice a muncitorilor" prezintă în detaliu condiţiile lor mizere de existenţă, criza acută de locuinţe, insuficienţa dramatică a salariilor, situaţia catastrofală din spitale şi şcoli, precum şi „puterea tenebrelor", adică extinderea

analfabetismului, a superstiţiei, a alcoolismului, a antisemitismului. „În preajma celei de a XII-a aniversări (a Revoluţiei), trebuie retractate toate afirmaţiile pompoase anterioare şi recunoscut că totul rămî- ne de făcut. După ce au recunoscut« stabilizarea analfabetismului » *(Pravda,* 2 septembrie 1928), bolşevicii trebuie acum să recunoască progresele ignoranţei sub dictatura lor." Bazat pe cifre şi statistici, acest bilanţ era cu atît mai copleşitor cu cît nu emana de la un contrarevoluţionar. Dimpotrivă, Istrati avea grijă să reamintească, în mai multe rînduri, că fostul regim lăsase o moştenire grea de mizerie, şi că ţările capitaliste nu erau scutite de tare. Dar acestea nu erau motive, adăuga el, pentru a scuza în URSS nişte carenţe, o delăsare, un dispreţ faţă de nevoile omului, delapidări, înşelătorii nedemne de o ţară socialistă.

Eliminarea abuzivă a lui Troţki, incompetenţa conducătorilor, risipa economică, miraj ele optimismului de comandă, sărăcirea culturii, sterilitatea intelectuală, Istrati analiza fiecare eroare, fiecare greşeală a regimului. Afacerea Rusakov, un bătrîn muncitor ireproşabil şi cu o credinţă comunistă exemplară, a pus capac indignării sale. Expulzat din casă, arestat, dat afară de la muncă, Rusakov ar fi fost împuşcat fără intervenţia scriitorului, pentru simpla „crimă" de a ocupa într-un apartament comun din Leningrad o încăpere rîvnită de o comsomolistă influentă. Pînă şi în Italia, fascismul se dovedea mai cinstit. „Mussolini a avut cel puţin curajul crimelor sale. Pentru a pune Italia cu botul pe labe, pentru a-i pune botniţă, făcînd-o tăcută ca un cimitir, n-a avut nevoie să fabrice *rezoluţii muncitoreşti* şi *declaraţii ale adunărilar de prin uzine.* El a spus: « *Eu* sînt cel

care loveşte, şi nu cei mulţi! *Eu* sînt cel care dictează, nu proletariatul! *Eu* sînt cel răspunzător pentru tot răul. »" Ceea ce Istrati, el însuşi fost muncitor şi admirator al lui Lenin, nu iartă regimului stalinist, este că îi calomnia, îi trimitea la închisoare, îi ucidea pe proletarii ce nu-i erau servili, deghizînd tirania unei caste sub numele de voinţă a muncitorilor.

„Această castă, ignorantă, vulgară, perversă, este alcătuită în majoritate dintr-o generaţie venită pe lume la începutul acestui secol. Ea nu ştie şi nu vrea să ştie nimic despre ceea ce a făcut grandoarea şi forţa idealismului revoluţionar rus de altădată, astăzi obiect de muzeu, zdreantă roasă de molii, catalogată printre lucrurile moarte. Ea nu cunoaşte decît « cuvintele de ordine » ale unei puteri căreia îi este ciment şi armătură. Desfăşurări de steaguri; *Internaţionala* ascultată în picioare; « colţuri» ale lui Lenin; difuzoare; imense pancarte, stambe acoperite de fraze; fraze judecînd viaţa ; fraze confecţionate toate pentru a înlocui ideile; G.P.U.-ul pentru a înlocui argumentele; cenzura pentru a evita critica: *un vid universal, despre care ea gargariseşte şi de care se serveşte pentru a domina."* [1] Această diatribă straşnică, să nu uităm, datează din 1929. Şapte sau opt ani înaintea lui Gide, treizeci sau patruzeci de ani înaintea lui Soljeniţîn, cu o luciditate şi un curaj excepţionale, care fac lectura acestor cărţi încă şi azi de un foarte mare interes, viciul dictaturii sovietice era arătat cu degetul, stigmatizat de un vagabond român. Cum nu era decît un simplu vagabond, originar dintr-o ţară lipsită de audienţă internaţională, n-a fost auzit. Prietenii i-au Întors spatele; „tovarăşii de drum" l-au denunţat drept trădător; Romain Rolland, maestrul venerat, care-l sfătuise să nu publice *Spre altă flacără,* pentru a nu da arme „reacţiunii , a rupt-o cu el. În 1930, s-a întors în

1 ***Spovedanie pentru învinși,*** **Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990, traducere românească de Alexandru Talex.**

România, unde autorităţile locale l-au acuzat de propagandă comunistă, iar bandele fasciste îl agresau în librăriile unde dădea autografe pe cărţile lui. Între timp, în Occident, presa de stînga îl copleşea cu injurii şi Henri Barbusse îl împroşca cu noroi. Fără îndoială că acest linşaj a contribuit la ruinarea sănătăţii unui om măcinat, încă din adolescenţă, de tuberculoză. A murit la Bucureşti, pe

16 aprilie 1935, la

14

cincizeci şi unu de ani, şi a fost înmormîntat în marele cimitir Bellu.

Astăzi

Ce a mai rămas din Brăila lui Istrati ? Oraşul, care formează un amfiteatru natural, era construit în evantai. Străzile, concentrice, începeau şi se terminau la Dunăre. Regimul comunist a spintecat centrul şi a construit enorme edificii din beton, precedate de rampe monumentale de scară ce coboară pînă la fluviu. Dezordinii poetice de altădată i-a succedat rigiditatea funcţională a noilor puritani. De asemenea, se pare că populaţia cosmopolită de greci, de turci, de „tinere femei triste, temătoare, căci iubite prea tiranic", a dispărut. Aici, ca şi-n alte părţi în România, lupta pentru supravieţuire a eliminat atmosfera voluptuoa- să de care sînt impregnate primele capitole din *Chir a Chi- ralina.*

Cu toate acestea, farmecul Orientului mai pluteşte Încă pe strada Eminescu, dreaptă, comercială, pietonală, precum si-n ce a mai rămas din vechiul labirint de ulicioare şerpuitoare. În spatele Pieţei Unirii se afla probabil cartierul bogat: se mai păstrează din el unele case frumoase, scunde, împodobite cu reliefuri şi listeluri. Părăginite, de-gradate, ele se ivesc dintr-un hăţiş de verdeaţă. „Băiat pe la tot soiul de prăvălii, uitam de mine, cînd mă duceam să împart marfa, pe sub ferestre ca să ascult cîntecul unui pian, pasiunea mea, nebunia mea şi visul meu pe care nu le-am realizat niciodată. De multe ori, intram noaptea prin curţi, lăsîndu-mi coşul afară, ca să mă caţăr pe mulurile ferestrelor, să privesc în saloane şi să văd dacă persoana care cîntă e frumoasă cum mi-o închipuiam" (prima scrisoare *Ţigan din Brăila.*

către Romain Rolland, din 20 august 1919, care a ajuns la destinatar un an şi jumătate mai tîrziu).

În cartierele populare, casele se prezintă toate la fel: o locuinţă care dă spre stradă, cu un aer decent, zugrăvită în galben sau verde şi, alături de faţada fără uşă, un gard de uluci care permite accesul spre o curte interioară. Cu cît intri mai departe în curte, cu atît aspectul e mai puţin îngrijit. După o grădină plantată cu iarbă şi arbuşti urmează un teren viran plin de lucruri de aruncat şi de gunoaie. Strada Rubinelor, la fel ca toate celelalte, şerpuieşte printre două şiruri de faţade multicolore. Drum desfundat, ziduri scorojite, garduri care se clatină. Întors în 1930 în oraşul lui natal, Istrati a regăsit decorul copilăriei sale, rămas aşa cum îl cunoscuse cu patruzeci de ani în urmă. „Aceleaşi smîrcuri, aceeaşi piatră colţuroasă parcă anume făcută ca să-ţi rănească tălpile şi să-ţi scrînteşti gleznele, mai ales noaptea, cînd mergi pe orbecăite. Lumina electrică, tot chioară. Canalizarea, tot duhnitoare. Iar apă, noaptea, nu poţi avea decît dacă se-ntîmplă să fie un incendiu în oraş" *(Pelerinul inimii).*

La şaizeci şi cinci de ani după această a doua constatare, se poate spune că situaţia nu s-a îmbunătăţit, dar nici nu s-a înrăutăţit. Pavajul rămîne precar, igiena nesigură, apa distribuită cu zgîrcenie. La numărul 4 de pe strada Rubinelor, un bărbat, pe jumătate beat, ne invită să intrăm în curte. Sîntem de-ndată înconjuraţi de femei şi de copii. Aparatul de fotografiat îi face suspicioşi la început: în perioada asta de privatizări şi de exproprieri, nu cumva sîntem agenţi veniţi să facă releveul locului ? Apoi, revenindu-şi din teamă, ne lasă să ne uităm peste tot, dar continuă să se arate rezervaţi. În case nu există apă. O iau de la o pompă din curte.

Hotelul Belvedere, unde stăm, face parte din acele clădiri cu formă regulată şi severă construite de comunişti pentru a combate anarhia nepăsătoare a vechilor cartiere. Dar poziţia, deasupra Dunării maiestuoase, este incomparabilă, atît pentru frumuseţea unică a panoramei, cît şi pentru amuzamentul constant al spectacolului. Nu există ceva mai viu, mai vesel decît animaţia de pe mal. Coborîm pe scara de ciment. Jos nu sînt maşini, promenada fiind rezervată, pe doi sau trei kilometri, pietonilor şi bicicliştilor. Chiar sub hotel se află o piscină în aer liber, separată de promenadă printr-un gard simplu de sîrmă. „Rezervată celor sub cincisprezece ani", cum indică o plăcuţă. În această după-amiază de septembrie, strălucitoare, vreo zece băieţi, goi-goluţi, se zbenguie în apa mocirloasă. Şi-au lăsat slipul pe iarba de la marginea bazinului, sar în apă, se bălăcesc, ies iarăşi, bruni şi subţiratici sub soarele care coboară. Puţin le pasă că-i vede cineva. Triumf şi glorie a naturii.

La ora asfinţitului, creşte animaţia de pe mal. Perechile coboară dinspre oraş şi vin să se aşeze pe marginea fluviului. Este locul de întîlnire al tinerilor. Copii, adolescenţi se dezbracă în spatele tufelor şi se scaldă în Dunăre, fără să se teamă de culoarea ei galbenă. Pe pontonul de unde privim scena, un tînăr sportiv îşi scoate hainele şi, rămas doar cu un slip minuscul pe el, plonjează în curentul no- roios. Înoată în susul apei, într-un craul energic, vreo sută de metri; se odihneşte o clipă pe mîlul de pe mal; apoi revine, în bras, se saltă pe ponton, se săpuneşte viguros (era şi cazul), dar apoi, surpriză, se aruncă din nou în fluviu, iese iarăşi, se usucă, îşi pune hainele şi se-ndepărtează grăbit spre oraş. Rămînem pînă la căderea întunericului, ascultînd vuietul puternic al Dunării, printre rîsetele şi şoaptele unui

tineret fericit, liber, destins. Poate că străvechea voluptate ce impregna Brăila supravieţuieşte în aceste rituri acvatice şi naturiste.

O terasă cu vedere spre fluviu agrementează camerele hotelului Belvedere. Prin ce aberaţie oare e sala pentru micul-dejun amenajată într-un soi de pivniţă, fără prive-

Paginile următoare: Dunărea la Brăila

.

lişte, fără aer ? Înghiţim, înghesuiţi lîngă un stîlp de beton, o cafea proastă. O altă ocazie de a evalua lipsa de imaginaţie a românilor ni se prezintă atunci cînd, pentru a ajunge la Tulcea, pe cealaltă parte a Dunării, trebuie să luăm bacul. Nu bacul minuscul pe care-1 zărisem de la ferestrele noastre, ci bacul mare, care pleacă de la Comorofca, cartier de barăci şi colibe, mahalaua cea mai mizeră şi mai rău-famată a Brăilei, încă de pe vremea lui Istrati. Mama lui se instalase aici, ca să economisească doi franci pe lună la chirie.

Ajungem la ţărm. Sînt două şiruri de vehicule: cel „normal", mulţime de maşini heteroclite, mai multe ceasuri de aşteptare; şi cel „cu prioritate", pentru nomenclatură şi numerele de corp diplomatic. Noi ne îmbarcăm primii. Şi deci, pe malul celălalt, sîntem primii care debarcă. Aici încep problemele. Bacul este încărcat cu camioane atît de grele că marginea lui este mult sub cea a debarcaderului. Lipsesc cel puţin treizeci de centimetri. Svetlana, care conduce în acea zi Peugeot-ul, este o tînără româncă blondă, foarte frumoasă, foarte elegantă. Îşi dă imediat seama că obstacolul denivelării nu poate fi trecut. „Încercaţi totuşi !" o sfătuiesc docherii, cu acea încredere în imposibil la fel de pasivă şi absurdă ca împăcarea cu eşecul. Svetla- na coboară din maşină şi-i apostrofează pe limba lor. Aduc două scînduri groase, dar le culcă pe bac una lîngă alta, astfel că nu pot facilita cu nimic manevra. Atunci tînăra, aplecîndu-se şi apucînd ea însăşi blănile de lemn, le aşază astfel încît să formeze o scară cu două trepte. Zdrahonii, sideraţi, o privesc, fără a scoate o vorbă, fără a schiţa un singur gest, pe această Venus în mantou din piele instalînd dispozitivul necesar. Ea se urcă la loc la volan, reuşeşte să scoată maşina.

Exemplu de incapacitate românească. Oamenii ăştia sînt specialişti în transportul cu şalande, fac cursa asta de douăzeci de ori pe zi, şi n-au găsit încă un mijloc de a rezolva problema debarcării atunci cînd bacul e prea încărcat. Nici în domeniul ăsta nu s-a schimbat nimic de şaizeci şi cinci de ani. Despre un anume domn Wolff, ingi- ner-şef al docurilor de la Brăila, Istrati scria *(Pelerinul inimii)* că „este o înaltă competenţă tehnică şi unul din puţinii germani care n-au fost înlocuiţi de români sinecu- rişti, cum s-a întîmplat de cînd am crezut că ne putem lipsi de nemţi. Ne-am lipsit, dar rezultatele sînt jalnice.

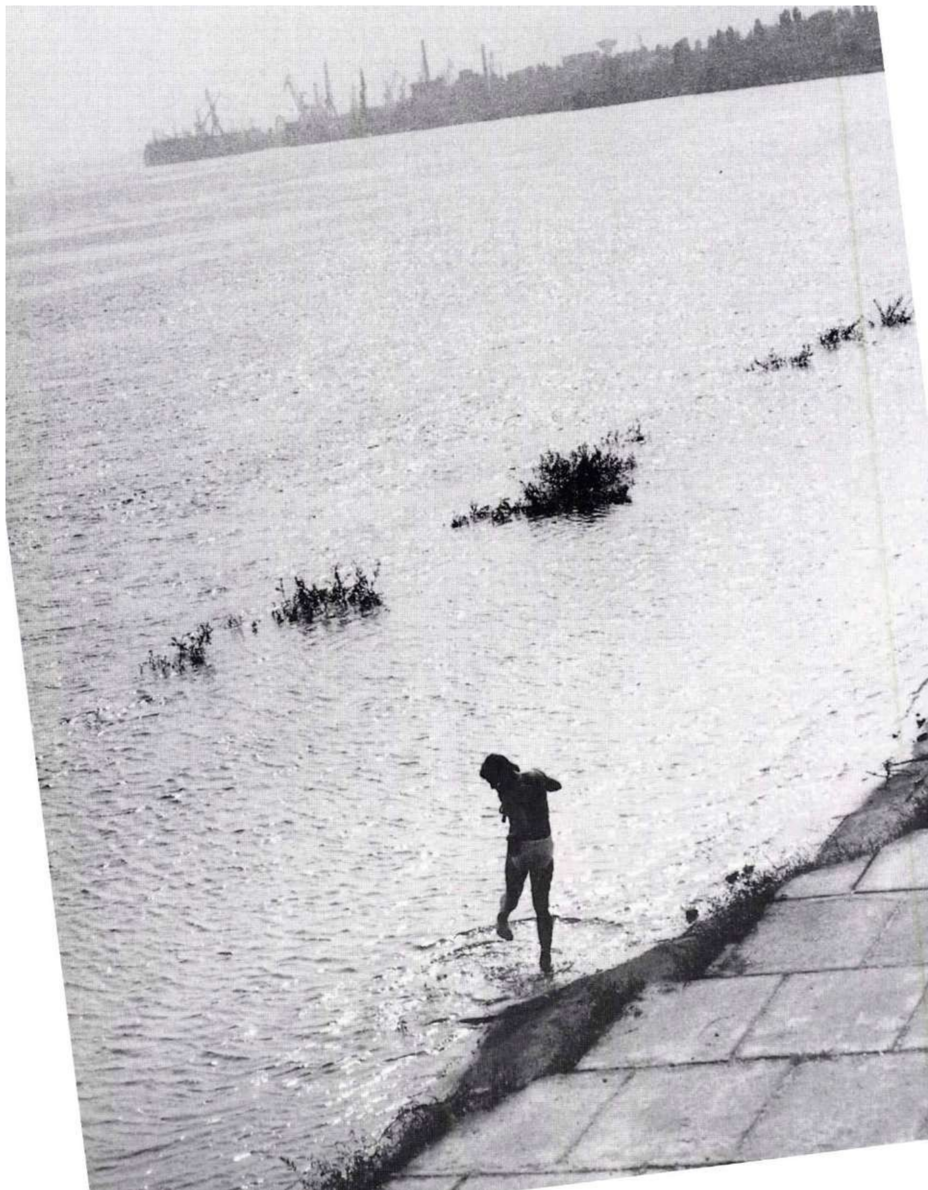
Pestetot escrocherii, jaf, incapacitate. S-a spus: « Prin noi înşine! » Şi s-a ajuns la furtul şi ruina tehnicii « prin noi înşine » — în vreme ce cu nemţii, zbîrnîia. (...) Domnul Wolff este un roşcovan solid care are tot timpul un aer supărat, dar nu e violent, nu e aspru. Prin atelierele noastre el trece numai, cu mîinile la spate, fără să se oprească să-i ia la întrebări pe maiştri şi să-şi bage nasul în treburile lor, cum fac şefii mai mici români, pe care-i păcălim totuşi, în timp ce domnul Wolff a văzut totul din goană."

Vesnicul conflict între eficacitatea nemtească si delăsarea orientală. Între Nord şi Sud. La Chişmău, nu ni s-a spus că cei 70% de români lasă puterea economică şi politică celor 30% de ruşi ? Să nu se creadă însă că Istrati alesese tabăra „raţiunii" şi a „progresului". Puţin mai încolo în aceeaşi carte, evocîndu-1 pe tînărul prinţ german care, în 1866, a luat coroana României, Carol de Hohenzollern, el critică aspru crearea, în întregime nemţească, a docurilor, consecinţă firească a înstăpînirii germanice în ţară.

„Oamenii s-au întrebat ce-o fi asta: doc! Şi au obţinut elogioasa explicaţie: frumoasele lor grîne sînt murdare, ceea ce le depreciază pe piaţă; docurile şi silozurile lor curăţă totul într-o clipită şi asta conservă, apoi, datorită bazinului ce va fi săpat acolo, nave mult mai mari decît cele pe care le-au văzut pînă acum vor veni să arunce ancora de-a lungul cheiului, la adăpost de valurile Dunării, vor încărca rapid grînele lor curate şi le vor plăti mai scump. Asta va mulţumi pe toată lumea.

Asta nu i-a mulţumit decît pe cei care erau deja mulţumiţi. În schimb, Brăila a cunoscut prima sa hecatomb

ă

de schilodiţi şi infirmi, apoi o a doua, care a afectat-o mult mai mult: docurile erau dotate cu două *elevatoare* pe şine, dintre care fiecare lua pîinea de la gura cîtorva sute de muncitori, lucru pe care văzîndu-1, în ziua inaugurării lor, docherii fură cît pe ce să le arunce în bazin. Mult timp au trebuit să fie păzite cu baioneta la armă."

Frumuseţe murdară a grînelor, sau organizare militară a silozurilor. Nemţii au plecat, elevatoarele au rămas, dar românii continuă să se răzbune pentru această concesie necesară făcută legilor triviale ale comerţului, păstrînd un bac arhaic şi metode de debarcare pe cît de pitoreşti, pe atît de nefuncţionale.

Dunărea la Brăila.

Delta

Tulcea, la intrarea în Deltă, concentrează tot ce a făcut urbanismul comunist mai urît, mai respingător: ca şi cum, înainte de a ceda acestei imense disoluţii a naturii într-o mlaştină mare cît jumătate din Corsica, omul, micul om de sub ordinele lui Ceauşescu, ar fi vrut să-şi afirme pentru ultima dată puterea, turnînd tone de ciment proletar. Din fericire, numeroase vapoare înveselesc portul. Legate la cheiuri, clipocind în apa întunecată, luntre de tot felul, cel mai des vetuste.

Cu ocazia primei noastre vizite (1990), dl Georgescu, care vorbeşte o franceză preţioasă („ungurii sînt *molestaţi* în Transilvania", „afacerea asta e *grasă"),* a organizat pentru noi o excursie de două ceasuri. El îşi zice director al Societăţii Franceze de Navigaţie pe Dunăre (SFN), o companie străveche ce mai posedă încă cinci remorchere, cinci şalande, o navă-cisternă, toate datînd dinaintea războiului de la 1914. Doar cărbunele a fost înlocuit cu păcură. Ne

urcăm la bordul unui barcaz cu motor, cu un singur om de echipaj. Pare mai puţin preistoric şi înaintează sprinten spre braţul Sulina, canalizat pe la 1900, care taie delta prin mijloc şi merge drept spre mare. Celelalte două braţe ale Dunării, la nord braţul Chilia, limitrof cu Ucraina, la sud braţul Sf. Gheorghe, închid între meandrele lor un

Delta Dunării: canal

.triunghi de 4 300 de kilometri pătraţi, locuit de 25-30 000 de insulari şi pescari, şi de milioane de peşti şi de păsări.

Pe un canal secundar care şerpuieşte printre sălcii şi stuf, urcăm spre braţul Chilia şi ne întoarcem la Tulcea trecînd prin faţa Ismailului, port ucrainean. Sezonul (sfîrşit de octombrie) e prea înaintat: păsările migratoare şi-au luat zborul, n-am văzut nici unul din acei bîtlani, pelicani, raţe, cocori, gîşte sălbatice, egrete, lebede, berze despre care gazda noastă ne vorbise cu încîntare. Întinderi de stuf cît vezi cu ochii, pustii, sub un cer deja zgribulit.

Scurtă escalăîn minusculul sat Pătlăgeanca, cîteva case de chirpici la marginea fluviului. O femeie ne arată un viţel de şapte luni. Un ţăran ne invită să intrăm la el: o mică gospodărie înconjurată de un gard. Capre, porci, găini. In curte, doi copaci. Locuinţa constă dmtr-o singură încăpere, mobilată cu un pat mare cu cuvertură negru cu alb şi cu un fel de banchetă încălzită, care serveşte de sobă. Într-o polatră, pictură naivă ce reprezintă o femeie culcată între doi amoraşi. Ţăranul ne dă să bem din vinul lui, în clipa cînd nevastă-sa, întorcîndu-se de la o nuntă, aduce un soi de guguluf, comoară nepreţuită pe care ţine morţiş s-o împartă cu noi. Porumbul este înmagazinat Într-un fel de cabană foarte înaltă şi îngustă, cocoţată pe stîlpi şi păzită de un cîine pe lanţ.

Va fi cea mai frumoasă amintire a noastră din această primă ochiadă asupra Deltei: sentimentul unei vieţi aparte şi al cîtorva supravieţuitori izolaţi, la marginea universului. Ei trăiesc, uitaţi de toţi, descendenţi ai acelor fugari şi tîlhari care şi-au găsit refugiu în secolul trecut între braţele larg deschise ale Dunării şi au transformat trecutul lor criminal în

un peisaj de început de lume. Te fac să te gîndeşti la epoca legendară cînd apele nu erau încă despărţite de uscat, cînd nu exista decît un imens aglomerat mocirlos de noroi, ierburi şi resturi vegetale. Un vultur, un cormoran, lebede îşi iau deodată zborul dintr-un tufăriş. Un bîtlan îşi reflectă într-o băltoacă silueta hieratică. Dl Ioan Munteanu, biolog, ne vorbeşte despre bogăţiile deltei, paradis al botaniştilor şi al zoologilor. Nava, cu fundul plat, nu are nevoie decît de 40 cm de apă, ceea ce ne permite să ne aventurăm prin treceri înguste şi să trecem aproape de plauri. Nu e decor mai sugestiv decît acest labirint acvatic fremătînd de o faună invizibilă.

Civilizaţia ne aduce aminte de existenţa ei printr-o formă imprevizibilă. Pe o navă ancorată de-a curmezişul fluviului, de dimensiuni egale cu a noastră, vreo şase persoane instalate la soare fac conversaţie. Dl Munteanu îi spune pilotului nostru să întoarcă şi să oprească lîngă vas : le-a recunoscut, în mijlocul suitei lor, pe două din fiicele regelui Mihai al României. Sofia, în negru, şi Maria, în pulover albastru cu negru. Urcăm la bordul navei lor. Prezentări. Ele se exprimă într-o franceză excelentă. Crescute în Elveţia, abia vorbesc româneşte, lucru ce-i este reproşat tatălui lor. Faptul că nu cunosc limba naţională furnizează un argument în plus împotriva restauraţiei. Starea îngrijorătoare a deltei le-a adus aici. Jumătate din faună şi din floră a dispărut, ucisă de poluare. Cum să repari acest dezastru ? Ele par convinse, sincere, şi dau dovadă de multă simplitate.

„Adevărata problemă a Dunării, ne spune dl Munteanu după ce am plecat, nu este poluarea, ci scăderea apelor de zece ani încoace şi tulburarea echilibrului natural."

Escală la Mila 23 (= 23 de mile de la mare), într-un sat de lipoveni. Poate fi recunoscut după cei doi bulbi, cît se poate de slavi, ai bisericii sale din lemn şi tablă, precum şi după blonzimea strălucitoare a copiilor. Lipovenii, sau lipovani, au venit din Rusia în secolul al XVIII-lea. Ei practicau o erezie condamnată de autorităţi. Se pare că numele lor vine de la faptul că nu îngenuncheau decît în faţa icoanelor făcute din lemn de tei *(lipa)*. Refuzînd sacerdoţiul, sfintele taine, căsătoria şi serviciul militar, ei sînt împărţiţi în mai multe secte : popoviţii, care acceptă preoţii, bezpopoviţii, care îi recuză, molocanii, băutori de lapte, şi scopiţii, care se castrează. Cel puţin aşa era înainte vreme. De atunci s-au cuminţit şi au trecut la liturghia ortodoxă. Obiceiurile şi gesturile lor sînt impregnate de un păgînism primitiv. Cum să nu devii mare adorator al naturii atunci cînd trăieşti departe de lume, în afara istoriei, între cer şi apă ?

Prima lor biserică, inundată în 1970, a fost părăsită. Toată din lemn, încă în picioare şi solidă, ea se leagănă într-o surpătură de teren, ca arca lui Noe eşuată. Pătrundem înăuntru pe fereastră, pe urmele unui băiat cu ochi albaştri şi păr de culoarea grîului. Precum o maimuţă, se caţără în şarpantă, de unde sloboade asupra noastră un porumbel pe care 1-a prins sub acoperiş. Petrică, îngeraş şi farsor, a avut străbuni care au aparţinut probabil sectei molocanilor, într-atît radiază pielea lui catifelată de o frăgezime opalină.

Garduri verzi împart satul în mici ţarcuri. Făcute din chirpici şi tablă, dar curate şi îngrijite, căsuţele constau dintr-o singură cameră de locuit. Bucătăria şi spălătorul comunică, ca să fie încălzite de o singură sobă. O familie ne primeşte în casă şi ne oferă raci să degustăm. Singura ocupaţie e pescuitul. În spatele

caselor sînt suporturi pentru uscat peştele, precum şi şoproane pentru pus la adăpost, la sfîrşitul toamnei, leasele de nuiele şi bulumacii barajelor pe care gheaţa iernii le-ar strica, iar umflarea apelor de primăvară le-ar lua cu ea. Intrăm apoi la o bătrî- nă. O tapiserie cu o scenă galantă împodobeşte peretele, între icoane vechi. Ea nu vorbeşte decît ruseşte, rîde tot timpul, ne arată sauna pe care şi-a instalat-o în spălător. Focul e alimentat cu stuf. Toarnă apă fiartă peste o grămăjoară de cărbuni şi izbucneşte în rîs. Bătrîna asta, care usucă şi sărează crapi, o duce relativ bine. Curentul electric ajunge pînă aici. În fiecare încăpere atîrnă din tavan un bec.

Dacă Delta în ansamblul ei ne-a făcut impresia unei lumi arhaice, am întîlnit în

acest sat un fragment de umani-

tate ce merge înapoi pînă la primele timpuri ale Genezei. Lemn, lut şi paie, o existenţă minimală, dar o fericire certă. Cătunul nu are alt nume decît birocraticul Mila 23. De fapt, el abia dacă există, s-a aşezat acolo din întîmplare, ar putea să plece iarăşi pe firul apei şi să eşueze mai departe Între alte sălcii, alte trestii. În faţa fiecărei curţi aşteaptă barca gata de plecare. Copiii se duc la şcoală cu lotca, la fel ca-n străfundul Amazoniei. Totul e labil, precar, orizontal, fugar. De o frumuseţe originară, atemporală.

Prînz la Lebăda, într-un „complex turistic", chiar demn de acest nume. Somn la grătar, un peşte excelent, din rasa devastatoare a cărei capturare este permisă tot anul, împreună cu bibanii şi ştiucile. Pentru alte specii, şalăi, plă- tici, crapi — unii crapi atîrnă 25 de livre şi au peste un metru —, lini, cegi, moruni, pescuitul e reglementat.

Întoarcere pe braţul Sulina. În clipa cînd vasul o ia printre două lacuri, Obretinu Mare (de la latinescul „magnus") pe dreapta şi Obretinu Mic pe stînga, dl Munteanu, care s-a instalat la prova pentru a scruta cerul, dă deodată semne de agitaţie. Din adîncul orizontului se ivesc în şiruri ordonate stoluri de păsări: faimoşii pelicani ai deltei. Escadrele lor trec în valuri succesive pe deasupra capetelor noastre, apoi aterizează lîngă Obretinu Mic, la capătul unei fîşii lungi de pămînt uscat. „Un spectacol de excepţie!" ne comunică ghidul nostru entuziast. „O asemenea adunare nu am văzut decît o dată sau de două ori În toată cariera mea!" Nava acostează şi traversăm pe jos un kilometru bun de sol crăpat şi arid pentru a ne apropia de păsările care s-au regrupat pe malul lacului.

Dl Munteanu evaluează numărul lor la 5 000. Adică aproape jumătate din rezervaţie. Şi se apucă

să ne expună problemele pe care le pune primirea lor. Sînt 5 000 de cuiburi, adică 1 O 000 de adulţi, plus puii, unul sau doi de pereche, ce pot fi recunoscuţi după aripile lor negre. Apoi

In biserica de la Mila 23.

acestea devin albe. Pelicanii trăiesc în colonii. Fiecare cîn- tăreşte pînă la 30 kg. Un metru înălţime, 1,60 m anvergură. Înaintăm cu paşi tiptili. Pelicanii stau la malul apei, nemişcaţi, în rînduri strînse, unul sau altul îşi ia zborul, fără greutate. Un adult — iată problema — mănîncă trei kilograme şi jumătate de peşte pe zi. Adică 35 de tone zilnice pentru toate coloniile. La această cifră trebuie adăugat ceea ce consumă 50 000 de cormorani. Păsările din deltă înghit pe an între 4 000 şi 5 000 de tone de peşte, adică la fel de mult ca românii. Şi — culmea ghinionului — o pasăre care nu ingurgitează decît peşte nu e comestibilă pentru oameni. Ce-i de făcut ? Să fie păstraţi aceşti gămani care, date fiind scăderea apelor şi rărirea peştelui, ameninţă aprovizionarea unei populaţii deja subalimentate ? Să le fie distruse cuiburile ? Ucrainenii din nord, ca şi bulgarii din sud au eliminat coloniile lor de pelicani. Numai România a continuat şi continuă să-i adăpostească — uimitor exemplu de mărinimie pentru un regim cu tendinţe prozaice.

Tîrziu, cîndpelicanul, venind din largul zării, Cu negurile nopţii trudit se-ntoarce-acasă...

Versurile *Nopţii de mai* răsună în amintirea oricărui şcolar francez, dar dacă lucrurile s-ar petrece aşa cum şi le-a imaginat poetul, problema ar fi rezolvată. Musset crede că pelicanul îşi sfîşie inima cu ciocul pentru a-i hrăni pe pui cu măruntaiele sale :

Şi beat de-nduioşare, de spaimă şi plăcere, Slujind ospăţul morţii, murind, s-a prăvălit/"'

Realitatea este cu totul alta. Pelicanul adună în guşa lui pînă la şapte kilograme de peşte, pe care le

macerează înainte de a le revărsa în cuib. Dacă, cu această cămară porta-

*** Traducere românească de Tudor Măinescu şi Al. Hodoş.**

tivă, se simte în primejdie, scuipă conţinutul ei şi-şi ia zborul. Obretinu Mic a atras aceste mii de păsări fiindcă, pe jumătate secat, concentrează în apele sale puţin adînci un maximum de peşti, în timp ce lacul din faţă, cel Mare, mai mare dar mai adînc, le-ar cere mai multă osteneală. Lacome, leneşe, pragmatice zburătoarele astea; dar de o splendoare cît se poate de regească, ce justifică visările poetice.

Paginile următoare: zbor de pelicani în Deltă

. V

V

Marea Neagră

De ce „neagră" ? Anticii numeau această mare Pontul Euxin, adică „primitoare". Prin antifrază, căci, dintotdea- una, această mare interioară a fost temută pentru furtunile ei; iar „neagră" ar înse^^a: primejdioasă, ameninţătoare, apăsătoare, apele sale nefiind cîtuşi de puţin mai întunecate decît cele ale Mediteranei. Mircea Eliade, în unul din capitolele savuroaselor sale *Memorii* („Navigare necesse est ..."), povesteşte cum, plecaţi de la Tulcea cu barca, colegii lui elevi şi cu el au fost surprinşi în larg de o furtună. Naufragiul a fost evitat la limită. După o săptămînă, rămaşi fără catarg, epuizaţi, au reuşit să ajungă la Constanţa, cel mai mare port al României, şi capitala Dobrogei. Această regiune, ce se întinde între malul drept al Dunării şi litoral, a fost turcească pînă la 1878.

„Neagră" : de cînd datează acest supranume ? Din vremea ocupaţiei otomane, de sinistră amintire ? Sau, de mai înainte, din epoca Daciei şi a colonizării romane ? Constanţa servea ca loc de exil pentru personalităţile căzute în dizgraţie : era Siberia Urbs-ului. Poetul Ovidiu a fost cea mai ilustră victimă a acestei vocaţii tenebroase. Nu se ştie din ce motiv împăratul Augustus 1-a pedepsit atît de aspru pe agreabilul autor al *Amorurilor* şi al *Metamorfozelor.* Ovidiu a suferit de frig şi plictis timp de nouă ani şi a

Cazinoul din Constanţa

.murit, în anul 17al erei noastre, în acest oraş ce se numea pe-atunci Tomis, de la grecescul *tomoi,* „bucăţi tăiate, porţiuni" (cf. franţuzescul *tome,* „volum"). Acest nume pare să reflecte legenda, destul de „neagră" şi ea, conform căreia Medeea, prinţesă din Colhida (regiune de pe malul oriental al Pontului Euxin), 1-ar fi tăiat aici în bucăţi pe fratele ei Absyrtos.

Se ştie cu ce obstinaţie emoţionantă au încercat comuniştii să înlăture vraja „neagră" ce ţine legat sub farme- cu-i rău singurul lor litoral marin, condamnat din noaptea vremurilor la a nu fi decît un pămînt de solitudine, de exil şi de groază, o zonă neprimitoare, ba chiar barbară. Ei au transformat această coastă altădată sălbatică în litoral balnear, prin hoteluri de un fals lux, prin tabere de vacanţă şi de veselie prefăcută. Panait Istrati mai descria încă Bărăganul, partea de miazănoapte a Dobrogei, ca o stepă duşmănoasă măturată de vîntul îngheţat al iernii, pîrjolită de soarele verii — şi, de altfel, aici deporta guvernul fascist al mareşalului Antonescu ţiganii, iar democraţia populară de la 1945 pe germanii din România. Apoi însă, de la Mamaia la Mangalia, coasta a devenit locul unei deportări mult mai plăcute: aici erau trimişi să se odihnească, în mari „complexe turistice", muncitorii merituoşi, conducătorii Partidului, favoriţii regimului, precum şi reprezentanţii partidelor comuniste europene, care găseau aici plaje şi soare la un preţ ridicol de mic.

Port activ din care pleacă cerealele şi petrolul, Constanţa (rebotezat astfel după numele surorii împăratului Constantin) primeşte şi navele ruseşti ce vin să caute granitul Dobrogei, cu care sînt pavate străzile, nu numai din Brăila şi Bucureşti, ci şi din Odessa, Tiflis şi Sevastopol. Oraşul unde este

înmormîntat (dar nu a fost găsit locul mormîntului său) nu 1-a uitat pe Ovidiu. In piaţa principală se înalţă statuia poetului, pe al cărei soclu sînt gravate cele patru versuri latineşti pe care le scrisese pentru epitaful lui.

Tenerorum lusor amorum, „cîntăreţul dulcilor iubiri", îşi spune el. În Constanţa modernă nu mai rămîne mare lucru din acest erotism delicat de care e impregnată poezia lui, decît poate, la muzeul de arheologie (dar, tocmai, închise într-un muzeu), cîteva statui antice de o ambiguitate tulburătoare, un Apollo cu trăsături efeminate, o Isis cu gura îmbietoare, un Eros, un Bacchus, trei Graţii... Cît despre spiritul *Metamorfozelor,* el ne este amintit de forma stranie a unui Şarpe din marmură albăstruie, cu cap de berbec, prevăzută cu ochi şi păr de om.

Prin graţia stilului său, prin pasiunea pentru libertinaj, prin curiozitatea pentru perversiunile interzise (Orfeu, Narcis, Hyacint...), Ovidiu-mi pare un văr îndepărtat al lui Casanova. Aceşti doi mari seducători şi amatori de voluptăţi au fost condamnaţi să trăiască ultimii vreo zece ani ai unei lungi existenţe departe de lumea de intrigi şi întîl- niri amoroase care le plăcea, într-o izolare, o singurătate cumplită. Chiar dacă nu au fost exilaţi la capătul lumii din raţiuni morale (ci economice, în cazul lui Casanova, şi politice, pentru Ovidiu), cum să nu consideri Dux din Boemia şi Constanţa de la Marea Neagră ca fiind cele două citadele emblematice unde păzitorii ortodoxiei sexuale îi închid pe cei ce le-ncalcă regulile ?

Farmec desuet al străzilor. Din piaţa principală, se trece fără tranziţie de la Ovidiu la ţigani, care au înfiinţat la colţul unei străzi ce porneşte în diagonală o superbă cafe- nea-patiserie. O ofertă copioasă de

prăjituri, clătite cu dulceaţă, baclavale turceşti cu miere, plăcinte româneşti, „prăjitura noastră naţională, spune Istrati, care nu-i altceva decît un foitaj subţire, umplut cu brînză cu ouă sau cu carne tocată şi ceapă, totul înecat în untură bună de porc". Acest local contrastează, prin prosperitatea lui şi abundenţa mărfii, cu prăvăliile româneşti, totdeauna pricăjite. „Ţiganii sînt bogaţi, spune Svetlana, care nu-i iubeşte. Înainte de Revoluţie, se ocupau cu trecerea peste frontieră: fiecare trecere costa un kilogram şi jumătate de aur." Carne de om contra metal preţios : metamorfoză pe gustul lui Ovidiu. Oricum, cred că poetului i-ar fi plăcut să se aşeze la mesele acestei patiserii şi să-şi îndulcească amarul exilului gustînd din mierea, macul, aluatul cu nuci şi smochine al dulciurilor orientale.

Cină la Casa cu lei. Restaurant privatizat, meniu variat, mîncare excelentă. Sala de la primul etaj, într-o penumbră gingaşă de covoare şi tapete întunecate, conferă un bun exemplu de stil Belle Epoque, fastuoasă paranteză în nenorocul cronic al românilor. Clădirea datează din 1898. Oare acest obicei de a scrie pe case data construirii să fie dovada unei nevoi de a fixa timpul, într-o istorie în neîncetată mişcare şi zbuciumată? Pe cazinou, se poate citi: 191O. Cazinoul e amplasat pe o stîncă artificială la extremitatea peninsulei ce închide portul, în apropiere de o frumoasă grădină în terase. Capodoperă de Art Nouveau, împopoţonat peste poate, menţionat de unul dintre corespondenţii mei români drept specimen al barocului naţional, în timp ce nu e decît un lăstar amuzant al kitschului cosmopolit, acest edificiu ne intriga.

Am revenit acolo a doua zi dimineaţă. Era într-o duminică. Pe chei se plimbau tineri marinari. La uşa

cazinoului, un majordom, îmbrăcat în smoching, vrea să ne-mpiedice să intrăm. „Interzis. — Interzis, de ce?" întreabă Norbert. „Fiindcă-i interzis." Trecem de el şi urcăm la etaj, pe o scară largă şi încărcată cu stucaturi, frunzuliţe şi stînci, de-ar trebui pana unui Théophile Gautier pentru a o descrie. Într-un salon mare abia luminat (economie de curent sau dorinţă de mister ?), tineri tolăniţi pe jilţuri de catifea sorb Coca-Cola, în faţa unei estrade pe care defilează tinere fete. Sonor asurzitor. Probabil că e vorba de un concurs de frumuseţe, sau de o prezentare de modă. Dacă nu cumva fiii unor paşale turceşti or fi venit să recruteze pentru taţii lor odalisce pentru seraiuri. Această ipoteză nu e mai neplauzibilă decît celelalte. Un concurs de modă, manechine, în acest oraş pierdut la capătul lumii, unde oamenii se-nţolesc cum pot ? Şi, încă mai ciudat, tăcerea publicului. Nimeni nu aplaudă, nici un gest de curiozitate, o apatie totală. Ceremonia se desfăşoară într-o ambianţă funebră, în mijlocul unui mobilier, al unui decor cu preţiozităţi frenetice.

La sud de Constanţa, Ceauşescu şi demnitarii din clanul lui îşi amenajaseră reşedinţele balneare, în apropiere de un nou sat, botezat Olimp. Olimp, Neptun, Venus: astea sînt numele acestor staţiuni construite după război. Oare regimul credea că va face uitată urîţenia lor de beton atrăgînd asupra lor binecuvîntarea zeilor greci ?

La O limp, marea vilă a lui Ceauşescu, goală acum, este păzită de soldaţi care le cerşesc cîte o ţigară vilegiaturiş- tilor. Persoanele din suita lui locuiau în mici vile confortabile, care pot fi închiriate acum, la un preţ relativ mare. Norbert a reţinut una pentru două zile. Ne ducem să luăm cheia la o adresă destul de greu de găsit, apoi trebuie să ne descurcăm

singuri pentru a găsi vila. La parter, două încăperi mari, plus o cameră pentru personal, la primul nivel, trei camere, două băi şi, mai ales, un mobilier, o dotare sanitară, robinete mult superioare faţă de ce se obişnuieşte în România. E confortabil, aproape luxos. Chiria include serviciile unei menajere care, de cum soseşte, se instalează în faţa televizorului şi pune sonorul la maxim.

Între casă şi digul de la malul mării, o grădiniţă adorabilă. Plimbări frumoase pe plaje, băi grozave, într-o apă puţin sărată — din cauza, pare-se, a debitului neîntrerupt al apelor danubiene. Hoteluri mari îşi etalează pe faleză evantaiele de cuşti de iepuri. La marginea plajei, la vedere, zace o enormă carcasă de bovină în descompunere. După cum spune Ovidiu, Iupiter s-a deghizat în taur pentru a o răpi pe tînăra prinţesă Europa. Acest stîrv abandonat pe mal, ultimă metamorfoză a zeului, să fie oare o imagine a căderii lui Ceauşescu ? Splendoarecr „olimpiană" a regimului său, iat-o transformată în putregai.

Că acest regim a lăsat sechele stranii, am avut dovada a doua zi, în cursul unei scene cînd ruşinea de a fi francezi ne-a ars pe toţi trei.

La Mangalia, ultimul oraş de pe coastă înaintea frontierei bulgare, trebuia să fie inaugurată o „Bibliotecă franceză" : donaţie a Franţei (a cărei Franţe ? aveam să vedem) şi prin urmare era nevoie de o autoritate oficială pentru a conduce manifestarea. Ambasadorul Franţei, reţinut de alte îndatoriri, îi ceruse lui Norbert să-1 reprezinte.

Sosim la Mangalia: plan simetric, străzi drepte şi austere, în stilul fascist. Unde s-o fi găsind „Biblioteca franceză" ? Pînă la urmă, ajungem în piaţa indicată. Cu ceva întîrziere. Ceremonia a început deja.

Ceremonie ? Comicărie ? Într-un local modern, alb, la parterul unui imobil nou, o fetiţă bîiguie cu un glas stupid „Une poule sur un mur. .. ", aplaudată de un cerc de bunicuţe în rochii înflorate. „lată un cîştig pentru cultura franceză!" comentează satisfăcut un soi de pitic rotofei. Flecar confuz, ia el cuvîn- tul.

E Pierre Poujade. Ce? Poujade cel cu poujadismul? Nu-mi cred urechilor. El însuşi. În „misiune". Misiune de la cine ? Debitează, pentru duzina de bunicuţe şi fetiţă, un discurs din care reiese că România e o ţară minunată, fiindcă zborul Paris-Constanţa dus-întors nu costă decît 1 400 de franci, noaptea la hotel 100 de franci, cea mai bună masă 30 de franci. „Profitaţi de toate astea!" lansează el pe un ton confidenţial. Acest sfat, lansat în aer, este total absurd; în realitate, se felicită pe el însuşi că a găsit un colţ de lume unde te poţi bronza pe bani puţini. Omul aranjamentelor şi al pomenilor: galul, în hidoasa-i individualitate metafizică. Nu îi lipseşte decît basca şi bagheta de pîine. Rotunjime şi bonomie a *lafrangaise,* limbuţie, burdihan şi vulgaritate. Pretinde că organizează turnee pentru tineri români în Franţa, cu autocar, şezători, dezbateri, spectacole în care cîntă folclor românesc. Biata Românie ! Biata Franţă ! În timp ce laudă frăţia între popoare, mă îndepărtez pentru a studia, pe pereţii pe care au fost deja înşirate, cele vreo două mii de cărţi franţuzeşti a căror donaţie a fost motivul vizitei lui.

Oroare! Cu excepţia cîtorva „Integrale" de la Seuil (Hugo, Balzac, Zola, Flaubert, Corneille, Molière, Montesquieu) şi a unei serii de cărţi de buzunar decente, restul, adică patru cincimi, constă din romane care se vînd pe peronul gărilor şi colecţii „feminine" pe care un librar din Franţa n-ar avea curajul să le pună în vînzare. Există chiar şi o serie

„Victorine", roz pal. Mă gîndesc la apetitul pentru lectură al românilor; la cunoaşterea de către ei, uneori la perfecţie, a limbii franceze; la imposibilitatea de a găsi cărţi franceze în librăriile româneşti; la preţul, oricum mult prea mare, la care ar putea fi vîndute. Mi-1 imaginez pe tînărul care intră în această „Bibliotecă franceză" donată de Franţa (ceea ce crede el că este Franţa), patronată de un om politic francez, îl văd căutînd în rafturi o carte nouă, şi luînd acasă, ca şi cum ar fi vorba de caimacul literaturii franceze, un volum din această serie „Victorine" : nu va fi el pe veci scîrbit, şi de Franţa, şi de cultura ei ?

Încerc să mă informez. Cum e posibilă o asemenea impostură? Pentru a pune capac ultragiului, Biblioteca se numeşte „Arthur Rimbaud". Un bust al poetului tronează pe o etajeră. Bibliotecara e o tînără româncă francofonă. O asociaţie de turism din Ardeni (de unde şi trimiterea la Rimbaud) venise cu cîţiva aniîn urmă la Mangalia. Francezii o întrebaseră pe această româncă, pe atunci ghid-in- terpret, ce le-ar face plăcere concetăţenilor ei. „Cărţi." A primit 2 400, colectate de departamentele din nord-est, le-a depozitat la ea acasă, apoi a cerut primăriei un local şi a plecat, la Charleville, să înveţe meseria de bibliotecar.S-o luăm mai din urmă. „Tourisme et loisirs", club de vacanţă din Charleville-Mezieres, organiza, pentru comuniştii din Ardeni, vacanţe ieftine în ţara lui Ceauşescu. A venit revoluţia din 1989: satrapia criminală deghizată în paradis popular s-a prăbuşit. Clubul, condus de un sindicalist din Longwy, a avut ideea, pentru a-şi spăla obrazul, să se recicleze în ajutorul „umanitar", ramura „culturală". Pe acest fond s-a grefat cruciada dlui Pierre Poujade. Nu trebuie, trîmbiţează el cu militantismu-i exaltat, ca după comunism să urmeze capitalismul, pentru a-i exploata din nou pe români. Nu trebuie nici să le aducem dolari, nici să punem mîna pe bogăţiile lor, ci să-i ajutăm să respingă societatea de consum, să se dezvolte singuri etc. Cum ? Prin cărţi! Aşa au ajuns rebuturile culturale din Ardeni (şi mai ales din oraşul Villerupt) să se deverseze pe plajele Mării Negre, datorită coalizării unor brejnevieni dezumflaţi şi a unor aţîţători ai poujadismului.

Charleville a dat de asemenea, pentru spitale, scaune rulante. Ne-au fost arătate: uzate, scorţoşite, scăpate de la casare. Ministerul francez al Culturii a

contribuit cu 1 O 000 de franci la această escrocherie. Mă întreb de unde-şi trage acest Poujade influenţa pe care şi-o păstrează. Face pe „tipul de treabă", zice că e în graţiile „preşedintelui" (care preşedinte?), pretinde că obţine cu uşurinţă subvenţii, călătoreşte pe cheltuiala statului, afişează simplitatea cordială şi optimismul de comandă al discursurilor electorale. Rezultat : acest depozit de hîrtie tipărită, borîtură a spiritului. Mare mai „neagră" ca niciodată, ale cărei ţărmuri servesc de ladă de gunoi Europei pocăite. Stîrvuri de vite şi cadavre de cărţi.

La drum spre Bucureşti. Trecem Dunărea pe la Giur- geni, pe un pod destul de nou (în 1966, se trecea încă cu bacul). Funcţionara ne cere taxa de trecere. Nemaiavînd nici un leu în buzunar, îi oferim un pachet de ţigări. Încîn- tată, ne lasă să trecem fără tichet. Podul e păzit de soldaţi. Şi lor, cîteva ţigări, ca să ne lase să fotografiem fluviul, din înălţimea unei lucrări clasate ca obiectiv militar. Pe celălalt mal, un băiat şi sora lui, amîndoi foarte frumoşi, tocmai au pescuit doi peşti mari. Îi cumpărăm de la ei cu trei dolari. La jumătatea drumului spre capitală, haltă într-un sat ce pare scos dintr-un roman de Turgheniev: uliţă albă de praf, garduri din lemn, case scunde în mijlocul grădinilor. Amabilitatea ţăranilor. O femeie ne face cadou un pepene verde. Fiul ei s-a expatriat în China. Să pleci din România în China, înseamnă să cazi din lac în puţ, conform proverbului amar pe care ni-l citează Svetlana.

Apoi, înainte de Urziceni, depăşim un convoi de căruţe cu coviltir, care se-ntinde pe mai mulţi kilometri. Al doilea contact, mult diferit faţă de primul, cu lumea ţiganilor. În spatele căruţelor, în

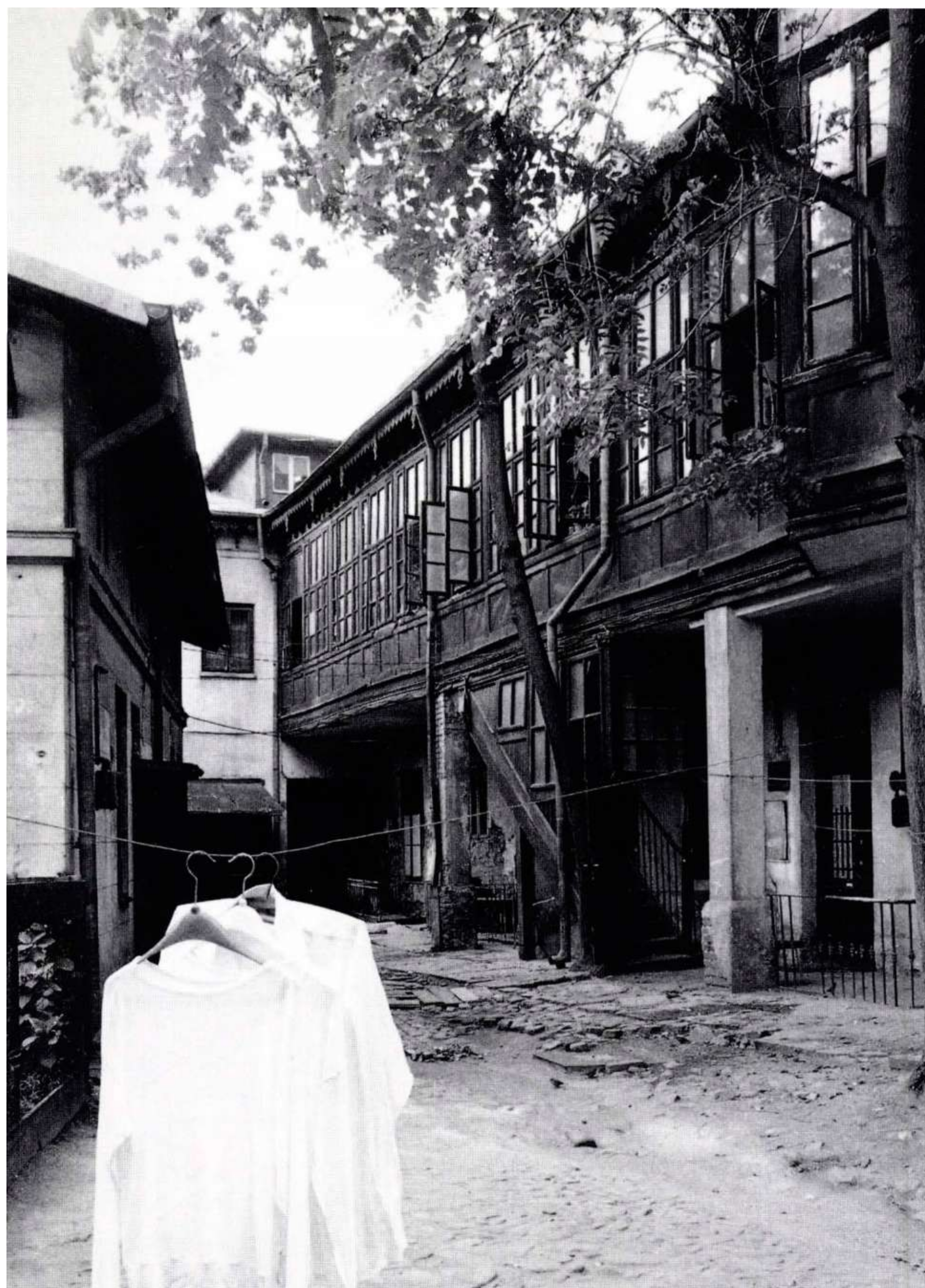
colivii, se leagănă gîşte (furate, după părerea Svetlanei). Îmbrăcaţi în zdrenţe multicolore, ţiganii au o ţinută mîndră. Ne oprim în fruntea cortegiului. Ferrante cere voie să fotografieze prima căruţă. Şeful familiei vrea să fie plătit. Îi dăm cinci dolari. Femeile se apropie, se lipesc de noi, ne pipăie buzunarele, mormăie ceva la un centimetru de faţa noastră. Imposibil să scapi de ele. Între timp, sosesc şi celelalte căruţe : bărbaţii se reped spre noi; cer bani. Cercul se strînge; tonul urcă; femeile psalmodiază, pipăie şi se freacă de maşină. E timpul s-o ştergem. Demaraj în trombă, cu toate geamurile ridicate.

De multe ori, mai departe în călătoria noastră, mai sus sau mai jos de drum, aveam să vedem tabere ale acestor nomazi, mai ales în Transilvania, lîngă Sighişoara, unde-şi aleg în fiecare an regele. Caii deshămaţi pasc printre corturi. Abia te opreşti să priveşti splendidul spectacol al acestor bărbaţi şi femei cu ten cărămiziu, svelţi, drepţi, adevăraţi seniori sub straiele lor multicolore şi sub scli- pici, că un noian de copii soseşte în fugă să cerşească ţigări, bani. Ridicîndu-şi poalele peste picioarele

goale, femeile

dau fuga la rîndul lor. Curînd sînt asupra ta, lîngă tine, cu acea tehnică a atingerii multiple, a vizitării cu trupul, a mîngîierii scotocitoare, cu acea dexteritate digitală, acea artă de a inspecta în cîteva clipite conţinutul buzunarelor tale, adormindu-ţi totodată prin melopeea lor fonfăită reflexele de apărare. Singurul mijloc, nu prea glorios, de a respinge această agresiune moale, flască, paralizantă, este s-o iei la fugă, pînă nu sosesc şi bărbaţii ca întăriri. Se spune că-s înarmaţi şi gata să scoată cuţitul : un zvon, desigur, dar care nu inspiră deloc încredere.
Convoi de ţigani

Bucureşti

Prima impresie pe care ţi-o face Bucureştiul, venind dinspre aeroport, este destul de neplăcută. După ce traversezi, sau treci pe lîngă vaste parcuri ce amintesc că oraşul a fost construit pe locul unui codru, ajungi la Piaţa Romană unde începe Magheru, un imens bulevard rectiliniu. Fastul unei ostentaţii rigide se combină aici cu mizeria ţărilor socialiste: destul ca să-1 descurajeze pe omul aflat la plimbare, care trece printre două faleze de beton, în căutarea zadarnică a unei imagini mai vesele. Magazinele sînt goale, în vitrine o cutie de conserve dialoghează cu un borcan de castraveţi şi, ca singură mărturie a unei fantezii strangulate de cincizeci de ani de restricţii, ici-colo un manechin se făleşte cu absurde toalete cu sclipici, umflate pentru a umple vitrina. Mulţimea însă defilează fără-ncetare: este axa nord-sud a oraşului, care intersectează, la Piaţa Universităţii, axa est-vest, Bulevardul Gheorghiu-Dej.

Minerii veniţi de la Jiu în septembrie 1991 şi-au făcut tabăra în Piaţa Universităţii, la picioarele hotelului Inter, un zgîrie-nori foarte urît, ale cărui ferestre de la parter au fost toate sparte în prima seară. Tocmai ne întorceam din- tr-o vizită la Craiova, şi am dat fuga la faţa locului. Era trecut de miezul nopţii. Minerii, în ţinută kaki, cu o rangă de fier sub braţ sau un ciocan de lemn pe umăr, dădeau

Case din vechiul Bucureşti

.ture prin jurul pieţei; mai curînd firavi şi scunzi, în locul coloşilor la care ne-am fi aşteptat. Ridicaseră pe Magheru baricade smulgînd gărduleţele joase ale straturilor de flori ce mărgineau bulevardul.

Pe asfalt se prelingeau cîteva flăcări. Într-o ţară unde totul lipseşte, aceste stricăciuni făceau să ţi se strîngă inima. De ce această invazie ? De ce aceste violenţe ? I -am chestionat pe cei care căscau gura. Motiv economic, după unii: minerii cereau o mărire a salariilor, demisia primu- lui-ministru, sfîrşitul programului de austeritate. Alibi, susţineau alţii: Iliescu, preşedintele hulit, vrînd să scape de Roman, provocase răzmeriţa. Cîţiva avansau chiar ideea unui puci militar deghizat. Omniprezente mi s-au părut suspiciunea, îndoiala, deruta.

Două nopţi mai tîrziu, Interul îşi reparase holul; fiecare geam, la locul lui, strălucea cu o sclipire nouă; un miracol, în aceste vremuri de penurie. Majoritatea minerilor, culcaţi pe iarbă în faţa Teatrului Naţional, dormeau duşi. Roman îşi prezentase demisia, dar continua să conducă treburile. Şi continuau suspiciunea, îndoiala, deruta. O noutate în raport cu invazia din 1990: de data asta tinerii, studenţii, pe care minerii îi bătuseră prima dată, pactizau cu răzmeriţa. Pe un trotuar, ridicaseră, cu ajutorul unui bidon şi al unor plăci de tablă, un fel de altar funerar în memoria unuia din camarazii lor ucişi. Imposibil de ştiut de către cine : de ortacii de la Jiu ? de poliţie ?

Ajunge să părăseşti Magheru şi s-o iei pe străduţele mici în direcţia Bulevardului Dacia ca să descoperi un Bucureşti mai autentic, mai intim, care-şi aminteşte de originile sale mlăştinoase şi împădurite : peste tot copaci, grădini, case izolate înconjurate de verdeaţă, în mijlocul unei harababuri de străduţe, de pasaje, de curţi. Multe clădiri de la

1900, Încă foarte frumoase, cu o doză de vetust şi părăsire, exact cît trebuie pentru a transforma kitschul în poezie.

Să te plimbi prin acest cartier e o delectare, fiecare colţ de stradă oferă o surpriză, s-ar zice că e un sat scăpat de urîţeniile urbanismului modern. Nu sînt magazine, în afară de unul singur, peste care am avut norocul să dăm: consacrat doar mierii şi lăptişorului de matcă. Negustorul ne învaţă să amestecăm în miere flacoanele de lăptişor de matcă : nefolosind decît linguri de lemn sau de plastic, ex- cluzînd metalul, care ar strica miracolul apideu. Se exprimă în engleză, caz unic la Bucureşti, incongruitate disonantă care aproape ne face să renunţăm la a cumpăra. Însă încrederea în albine şi în virtuţile produselor lor nu este o ciudăţenie de import : ea face parte din cultura naţională, poate ca vestigiu al influenţei greceşti care s-a exercitat secole-n şir.

Că această ţară aflată pradă unei nefericiri cronice are nevoie de credinţe magice pentru a supravieţui, nu ne miră. Gerovitalul, elixir împotriva bătrîneţii inventat de medicii de la Bucureşti, este singura specialitate a românilor pentru care îi invidiază credulii străini. Borcănaşul cu lăptişor de matcă, foarte mic, care costă 50 de franci la Paris, costă 100 de lei în 1991, adică 3 franci: o sumă mare pentru o ţară unde salariul mediu nu depăşeşte 6 000 de lei. Pe etichetă, care nu a fost înlocuită, scrie: 50 lei. Într-un an de la liberalizarea preţurilor, acestea s-au dublat. Minerii (ca să terminăm cu ei o dată pentru totdeauna) cîştigă 15 000 de lei, dar lucrînd cu utilaje arhaice şi în condiţii îngrozitoare.

Pe Bulevardul Dacia, vile vechi, ornate cu gust, servesc drept ambasade. Aici se

găseşte şi Institutul cultural francez situat peste drum de o grădină care e unul din locurile cele mai adorabile din tot oraşul, într-un palat construit în 1909 de Maugsch. La fel ca în multe case particulare din Bucureşti, un hol imens ocupă jumătate spaţiul şi toată înălţimea, mărginit la primul etaj de o galerie care oferă acces spre înăperi. Scara, element decorativ important, vitraliile, grilajele, balustradele, o mulţime

de detalii

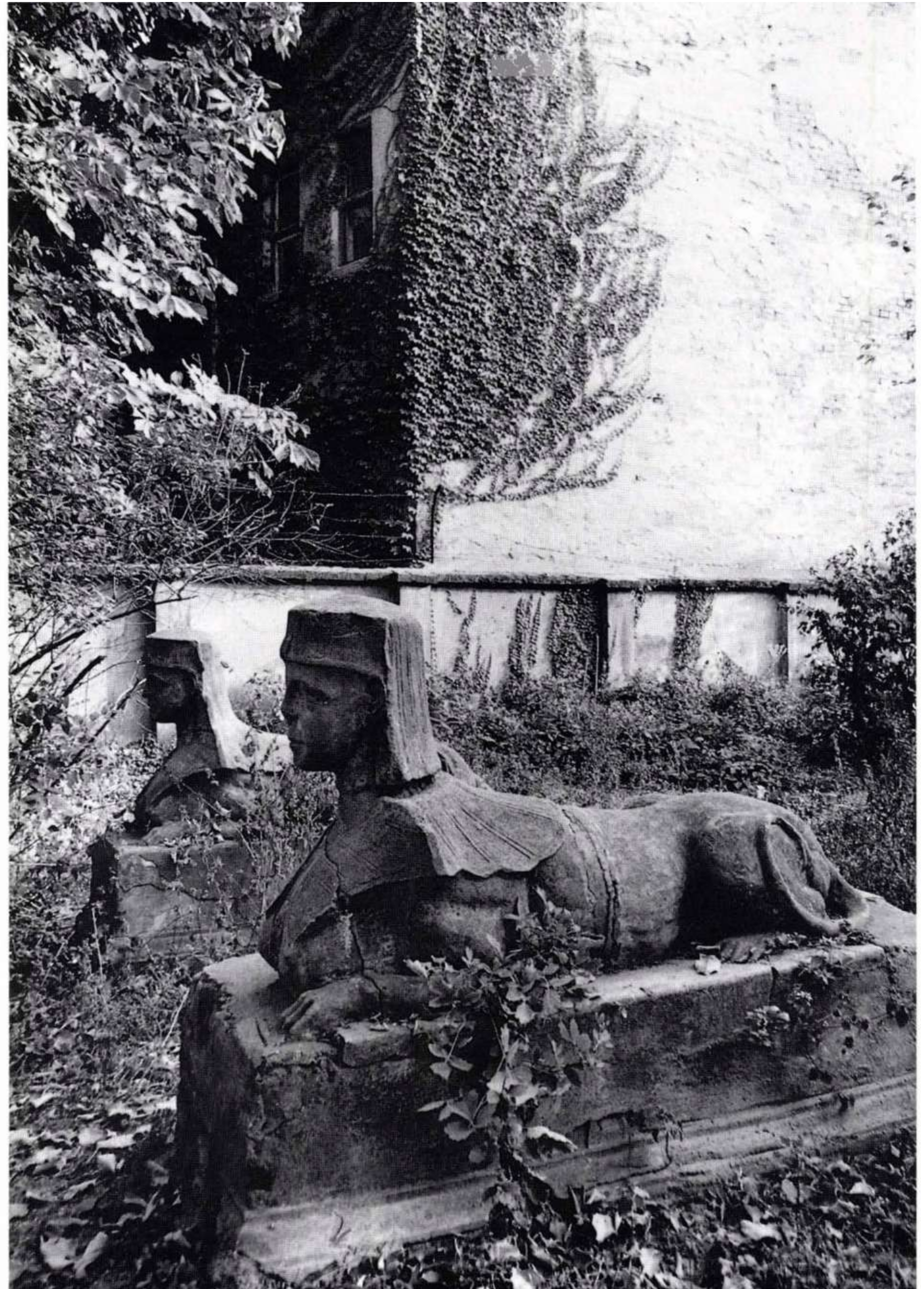

din fier forjat sau din lemn evocă în mod fericit îndrăznelile ornamentale ale Art Nouveau-ului.

Director al acestei instituţii, pe care obişnuiţii o umplu încă de la ora deschiderii, Norbert ne găzduise într-un duplex construit în fundul curţii, liniştit, cu aer bătrînesc, fermecător, agrementat, chiar şi la sfîrşit de septembrie, de ţîrîitul nocturn al greierilor. Obişnuiţii Institutului numesc această locuinţă „garsoniera", denumire mai răspîn- dită aici decît cea de studio, în amintirea epocii — la Belle Epoque — cînd Bucureştiul trecea drept paradisul holteilor bătrîni, jucători, cunoscători în ale gastronomiei, colportori de bîrfe şi arbitri de dueluri.

Apartamentul lui Norbert se găsea la cîteva străzi mai încolo, la primul etaj al unei case. Ne invită să urcăm la el : dar cheia nu e de găsit. A uitat-o sau a pierdut-o. De-nda- tă, vecinii organizează un mic complot : vom încerca să intrăm pe fereastră. O femeie aduce o scară. Locatarul de la etajul doi se apleacă cu solicitudine. Frédéric escaladează balconul. Un bărbat soseşte fuga cu o şurubelniţă şi sfaturi pentru a-i veni de hac broaştei. Într-o franceză impecabilă, începe să-mi povestească viaţa lui, necazurile, speranţele lui. Tatăl lui, în casa lor din Basarabia (partea din Moldova anexată de URSS după război), pe malul Nistrului, avea o bibliotecă de şaisprezece mii de volume, dintre care unele foarte rare, luate în timpul războiului de nemţi. Se leagănă cu iluzia că le va recupera, acum că se vorbeşte de restituirea bunurilor persoanelor particulare. De cîte ori n-am auzit, în cursul călătoriilor noastre, spu- nîndu-se : „Tatăl meu avea trei sute de hectare ; mi s-a promis c-o să mi se dea înapoi zece." În timp ce-mi spune că străbunii lui au fost guvernatori la curtea Rusiei, bărbatul cu şurubelniţa îl urmăreşte cu o

privire îngrijorată pe Frédéric, căci nici fantasmele trecutului, nici speculaţiile
Salonul Institutului cultural francez

m&k

despre viitor nu fac cît deţinerea unei unelte pe care cu greu ar putea-o înlocui.

Alex, un prieten român, ne duce în cartierul armenesc, delimitat la est de strada Galaţi, la nord de strada Sev- cenko (prelungire a Bulevardului Dacia), la vest de Calea Moşilor, la sud de Bulevardul Republicii. Cea mai veche casă din Bucureşti, numită Casa Melik, se află pe strada Spătarului. Datează din 1740, construită din piatră, cu coloane de lemn la parter şi o verandă închisă din lemn la primul etaj. Neocupată în prezent, ea a servit cîndva drept muzeu pentru pînzele lui Theodor Pallady, pictor foarte preţuit aici, crescut la şcoala de la Paris la sfîrşitul secolului trecut, prieten cu Matisse, colorist exuberant. Pe strada Venerei, doi sfincşi de piatră păzesc o grădină pă- .răsită. Casele sînt înfrumuseţate cu arcade, turnuleţe, muluri, totul scorojit şi degradat de cei cincizeci de ani de delăsare. Nu sînt decît case individuale, majoritatea cu un singur etaj, între curte şi grădină. Nici o prăvălie, nici o cafenea. Ai impresia că umbli printr-un oraş adormit, într-un basm, într-un roman de aventuri.

Iar aventura, am întîlnit-o, pe strada Silvestru, în acea zi de 23 septembrie 1992. Mai întîi o bătrînă, în picioare pe peronul vilei sale decrepite, care ne aude vorbind franţuzeşte, se repede ca să ne arate poze cu fiica ei, emigrată la Paris. E cît pe ce să plîngă, de emoţie, de nostalgie, de speranţe imposibile, de himere nutrite în van. Îi cerem permisiunea să mergem să vedem grădina, de cealaltă parte a casei. „Nu eîntr-o stare bună", murmură ea, fără a-ndrăz- ni să ne refuze trecerea. Grădina e la fel de părăginită ca şi vila.

La trei numere mai departe, o locuinţă elegantă cu coloane, nu mai puţin degradată sau decăzută, îi atrage atenţia lui Ferrante. Prin grilajul ruginit al curţii, se apucă să facă poze. Casa pare nelocuită. „Dacă nu cumva, glumeşte Alex, s-au instalat în ea ţigani." Deodată, iese un bărbat impetuos, înalt, solid, de vreo şaizeci de ani, îmbrăcat în costum şi cu cravată. Se repede spre gard şi ne apostrofează cu o violenţă nemaiîntîlnită. „Plecaţi de aici! Sînteţi de la Securitate!" Şi, apucîndu-se cu mîinile noduroase de două din barele porţii, scuipă în direcţia lui Ferrante. Alex şi Mihai ne fac semn să ne îndepărtăm fără să ripostăm. Cum să-ţi închipui că un om îmbrăcat la el acasă ca un burghez, şi care nu ignoră nici o nuanţă a limbii franceze, pe care o vorbeşte fără accent, poate fi insensibil la raţiune ? „Vorbeşte", nu, vociferează, ne mitraliază cu injurii vehemente, ne insultă ca un clement. „Sînteţi de la Securitate! Sînteţi ţigani! Aparţineţi serviciilor secrete franceze, care ne-au distrus ţara!" Vechi resentimente rasiste şi o animozitate politică mai recentă îi umflă torentul de invective. Şi în sfîrşit, ca un ultim şut în fund, împroşcătură de ură finală: „Să vă ia si da!"

Un fost persecutat, crede Alex, o fostă victimă a lui Ceau- şescu: vederea aparatului de fotografiat îl înnebuneşte; se crede din nou urmărit. Altă ipoteză: fără-ndoială chiriaş, la preţ foarte scăzut, al acestei case, se teme că proprietarul, alungat în 1948 şi vrînd să-şi revendice drepturile, a trimis un fotograf în recunoaştere. Mihai, student la matematică, locuieşte împreună cu părinţii lui într-un apartament foarte mare, lîngă Piaţa Romană, în plin centru al Bucureştiului. Cinci încăperi mari, pline cu cărţi. Pentru o chirie de 1 000 de lei, ne spune el (12 franci

1992). Privatizarea, revenirea la chirii libere vor fi pentru toţi o catastrofă.

Lăsînd deoparte Securitatea şi politica, cum poţi, fie că eşti proprietar sau chiriaş, să nu ai mintea zdruncinată de mutaţiile dintr-un cartier altădată splendid ? Aceste case patriciene cu stucaturi măcinate, aceste vile cu marchize ce stau să se prăbuşească, aceste palate în miniatură roase de lepra paraginei, aceste ateliere rîioase în mijlocul unor terase umbrite de viţă de vie, aceste maşini eşuate sub huse de-a lungul trotuarelor, aceste carcase de mobile aruncate pe maldăre de gunoaie, tot acest decor povesteşte o tragedie iremediabilă, o prăbuşire, un dezastru atît de absolut încît nici o restaurare nu pare posibilă. Supravieţuitorii rătăcesc în derivă prin amintirile şi obsesiile lor. Ţăcănitul din strada Silvestru trăieşte oare cu groaza evacuării ? Sau smintirea lui se trage de mai demult ? Pitit ca un liliac orb în vila lui dărăpănată, se izbeşte oare de pereţii unui coşmar interminabil ? Acest amestec de agresivitate, de locuinţă în ruine, de cultură franceză perfectă spune multe despre conflictele ce pustiesc societatea românească.

Şi care şi-au găsit o primă şi magistrală expresie în cartea unui tînăr scriitor bucureştean, al cărui roman se petrece între strada Venerei si Şoseaua Ştefan cel Mare, la care se ajunge mergînd spre nord pe strada Galaţi. În Franţa există o idee preconcepută că singurii scriitori români importanţi trăiesc la Paris şi scriu în franceză. O altă idee preconcepută este că o dictatură ca a lui Ceauşescu înăbuşea în mod obligatoriu orice creaţie. Prietenii României recunoşteau cu tristeţe că în această ţară nu exista nici un scriitor de forţa unui Jerzy Andrzejewski din Polonia, a unui Bohumil Hrabal din Cehoslovacia. Ei

bine, s-a rezolvat ! *Nostalgia*[2] lui Mircea Cărtărescu este romanul pe care-1 aşteptau, dovada că viaţa intelectuală şi spirituală, departe de a se fi lăsat înăbuşită în România, arde aici cu o intensitate rar întîlnită în Occident. Cartea nu e lipsită de defecte, desigur, se simte uneori influenţa lui Borges sau a lui Kafka, este prolixă, dezordonată, sare de la un subiect la altul fără să fie nevoie, întrerupe povestirea fictivă pentru amintiri din copilărie puţin prea cotropitoare, dar, în ansamblu, respiră o vitalitate, o energie, o înverşunare care-1 impresionează pe cititor.

Nostalgia este în primul rînd un roman al Bucureş- tiului: Bucureştiul cu bulevardele lui staliniste de beton, dar şi cu labirintul străduţelor întortocheate, cu grădinile sale tainice, cu vilele părăsite, cu decorul 1900 ruinat; mai ales cu labirintul nevrozelor, coşmarurilor, nebuniilor sale.

Arhitectul Emil Popescu a reuşit să cumpere, făcînd mici afaceri şi economii draconice, o maşină, pe care o parchează lîngă blocul lui. Aşteptînd să obţină permisul de conducere, se duce să-şi viziteze maşina, se aşază pe banchetă, se joacă cu comenzile, pînă în ziua cînd descoperă virtuţile claxonului. Claxonul original, cel cu care sînt dotate toate Daciile de serie, i se pare prea sărac; îl schimbă cu un claxon muzical cu şase note. Dintr-una într-alta, instalează aparate din ce în ce mai complicate, pe care se apucă să improvizeze melodii. Pînă acolo încît din Japonia, entuziasmată de isprăvile lui, i se trimite o orgă care să fie legată la baterie. Curînd nu-şi mai părăseşte maşina, compune toată ziua melodii. Se

---

2 **Romanul *Nostalgia* (Humanitas, 1993) a fost publicat mai întîi în Franţa, sub titlul** *Le Rêve* **(Editions Climats, 1992).**

face una cu bancheta, degetele îi cresc pînă la o lungime de treizeci de centimetri, nevasta, exasperată, îl înşală. Dacia nu mai are nici roţi, nici motor, de mult furate, dar el, cu tentaculele-i din ce în ce mai monstruoase, rivalizează în armonii celeste cu cosmosul. Superb apolog, care ilustrează derapaj ele la care e supusă viaţa cotidiană în România. Achiziţionarea unei maşini este un eveniment atît de rar, un miracol atît de ieşit din comun, încît se apropie de fantastic. Chiar fără permis de conducere, fără benzină, fără cauciucuri, tot poţi să cînţi cu claxonul, pînă la beţie, pînă la delir.

Ruletistul nu e cu nimic mai nebun decît arhitectul. Acest personaj straniu se afişează în hrube ale capitalei transformate în săli de spectacol. În faţa unui public încremenit şi îngrozit totodată, el vine să-şi vîndă sufletul la licitaţie. Mai întîi un singur cartuş în butoiaşul cu şase găuri; apoi, pe măsură ce asistenţa e mai blazată şi trebuie din nou aţîţată, două, trei, patru cartuşe. Îşi pune ţeava la tîmplă, şansele lui de a supravieţui sînt minime, cocoşul răsună cu un zgomot sec, jucătorul se prăbuşeşte, mort sau prefăcîndu-se a fi mort. Fascinaţia morbidă pe care o exercită asupra spectatorilor, prin această parodie macabră care e în acelaşi timp o bravadă teologică, o simţim la rîndul nostru citind această povestire.

Ceremonia este descrisă cu un lux insolit de detalii: de la minuţiozitatea realistă, textul alunecă încet-încet în grotesc şi absurd. Multă forţă, care atinge intensitatea maximă în scenele din copilărie, cît se poate de puţin puerile. Secvenţa intitulată „Mendebilul" evocă o gaşcă de băieţi şi fete, şi terenul lor de joacă, un imobil în construcţie, într-un decor sinistru de eşafodaje ruginite, de canalizare în

aer liber, de tranşee noroioase, de dale de beton. Vigoarea fizică a fiecăruia, capacitatea de a împărţi lovituri îi asigură rangul în ierarhia bandei, pînă în ziua cînd apare un băiat misterios, finuţ, plăpînd, îngrijit, pe care înfăţişarea l-ar meni să fie ciuca bătăilor acestor mici brute. Dimpotrivă, el nu întîrzie să ia conducerea, prin farmecul subtil pe care-l emană persoana lui, prin talentul lui de povestitor, prin bizareria teoriilor pe care le expune. Vorbeşte ca-n vis —acesta e secretul ascendentului pe ca- re-1 exercită, şi acesta e sensul general al cărţii: realitatea românească a fost atît de brutalizată, atît de batjocorită de cincizeci de ani încoace, atît de golită de substanţă şi de valoare, încît singura realitate încă reală trebuie căutată în vis.

Vis sau coşmar. Naratorul, evocînd amorurile lui tulburi cu tînăra Gina, povesteşte unde şi cum a reuşit să-i înfrîngă rezistenţa: în Muzeul de Istorie naturală din Bucureşti, descris, încă o dată, cu o precizie meticuloasă. Sălile cu monştri antediluvieni, cu reptile pietrificate, cu schelete gigantice, cu fosile mumificate, se desfăşoară în jurul perechii intrate clandestin în clădirea pustie şi prăfuită.
Cei doi tineri, în acest cadru mai mult decît ciudat, ajung să facă pentru prima oară dragoste, dar acest act îndrăzneţ trezeşte mulţimea adormită a fantomelor. Iată că fetu- şii ies din borcanele lor, liliecii dau din aripi, mastodontul se ridică pe labe, păianjenii uriaşi sar pe parchet, meduzele se tîrăsc şi scorpionii îşi ridică coada: şi toţi se reped asupra amanţilor care o iau la goană, un zid de colţi şi de coarne ascuţite, un tunet de chelălăituri, de mugete, de răgete.

Această poveste, ca şi celelalte, se curmă brusc. Lui Cărtărescu nu-i pasă nici de logică, nici de

finisare. Ca şi visele, povestirile lui se întrerup brusc, se evaporă. Găsim în el ceva latin, mediteranean, prin grija cu care desenează contururile, dar şi ceva slav, prin cotirile bruşte către metafizic care-i agită şi-i zdruncină proza, şi chiar oriental, prin acest gust de a înlănţui fără o logică aparentă fabule pe cît de minunate pe atît de dezgustătoare.

De la nepăsarea sud-orientală la imboldurile raţiunii

Magheru nu a fost trasat decît la o dată recentă. Pe planurile dinainte de război, nu se vede decît un labirint întortocheat acolo pe unde trece acum acest bulevard rectiliniu. A fost trasat, pare-se, pentru a introduce puţină raţionalitate în labirintul oriental care era vechiul Bucureşti. Nu exista stradă care să n-o ia cînd hăis, cînd cea; sinuozităţii fără sfîrşit, ca într-un sat unde întîi au fost aşezate casele, obligînd apoi străzile să le ocolească. Aşa s-au petrecut lucrurile în capitala română, unde boierii îşi instalaseră reşedinţele înainte de a se gîndi să le lege între ele. Capriciul, întîmplarea, dorinţa de a păstra verdeaţa au făcut din acest oraş un avanpost al Levantului, un talmeş-bal- meş anarhic căruia, din cînd în cînd, se încearcă să i se dea aspectul unei cetăţi armonioase, prin iniţiative brutale. Printre fărădelegile lui Ceauşescu, se menţionează voinţa de a lărgi sau de a prelungi în linie dreaptă anumite străzi. Într-o dimineat ă, s-a hotărît să fie „îmbunătăţit" în acest fel Bulevardul Dacia, de la ambele capete. Poliţia a debarcat acasă la locuitorii de pe cele două părţi ale bulevardului şi le-a poruncit, fără preaviz, să plece. Neştiind ce mobile să-şi ia cu ei, nu au luat decît cozonacii pe care-i pregătiseră pentru duminica de Paşte.

Bucureşti, a lui Paul Morand, nu este numai o capodoperă a literaturii de călătorii, ce poate fi pusăîntre Stendhal si Loti, ci ne în vat ă si să nu atribuim doar nebuniei unui dictator ceva ce pare a fi o constantă a urbanismului românesc. În sudul oraşului, Dealul Spirei susţine mai multe monumente publice: Parlamentul, biserica Patriarhiei, palatul patriarhului. lată ce s-a întîmplat, cu peste o jumătate de secol în urmă. „Un bulevard ia cu asalt colina şi se avîntă spre instituţiile naţionale care o încunună: acest bulevard destul de recent, trasat cu fermitate şi executat în grabă, a fost tăiat atît de repede în pămîntul reavăn încît proprietarilor caselor ce o străjuiau nici nu li s-a dat timp să se adapteze la noua declivitate; astfel că într-o bună dimineaţă au constatat că parterul lor devenise primul etaj şi că garajele lor nu mai puteau fi folosite decît pentru avioane; porţile se deschideau în gol." Încă din 1935, aşadar, dorinţa de a corecta hazardul şi de a pedepsi delăsarea prin imbolduri bruşte a cauzat unele strică-ciu ni.

Mie mi se pare că rapacitatea capitalistă a provocat mult mai multe daune în oraşele din Occident, decît cezarismul lui Ceauşescu în România. În anii '60, cîte decoruri urbane din trecut, din Franţa, din Belgia, din Elveţia, nu au fost distruse, pentru a face loc unor imobile rentabile

Fundătură din Bucureştiul vechi

sau unor centre comerciale ? Cine a protestat împotriva demolării arondismentului XV din Paris ? Împotriva transformării malurilor Senei în autostrăzi ? Centrul Bruxel- les-ului, astăzi atît de eteroclit şi de urît, nu era unul din cele mai frumoase ansambluri din Europa ? La Basel, desfigurat de speculaţii, cu greu poţi regăsi cîteva din admirabilele străzi de altădată. Aceste masacre nu justifică cu nimic relele tiraniei comuniste. Ele ar trebui să ne interzică, totuşi, să trîmbiţăm o indignare prea zgomotoasă. Com- parînd o dictatură cu alta, oare cea a banului e mai virtuoasă ?

Dacă Ceauşescu a pus să fie rase cîteva sate, n-a fost primul şi nici cel mai violent demolator în ţara lui. În martie 1928, Panait Istrati punea la începutul cărţii lui *Ciulinii Bărăganului* următoarea dedicaţie: Dedic această carte: poporului României, celor unsprezece mii ai săi de asasinaţi de către guvernul român, celor trei sate: Stănileşti, Brăileşti, Hodivoaia, rase cu lovituri de tun.
Crime săvîrşite în martie 1907 şi rămase nepedepsite.

Bucureştiul se caracterizează printr-un amestec de fatalism oriental şi de neglijenţă mediteraneană. Există ceva arab în acest oraş, există şi ceva napolitan. Că România este o ţară din sud îţi dai seama în timpul toamnei lungi, cînd termometrul, în luna octombrie, mai arată încă treizeci de grade. Căldura din timpul verii — căreia îi urmează, fără tranziţie, o iarnă aspră - este deseori insuportabilă. Combinaţia de resemnare levantină şi de nonşalanţă meridională îi conferă farmec capitalei. Numai că, uneori, conducătorii politici, edilii sau arhitecţii, intuind pericolul ce rezultă dintr-o astfel de relaxare, simt nevoia să o combată printr-o cotitură bruscă

spre modernitate. Cu mult înaintea comunismului, astfel de remuşcări au lăsat ur- me[i].

Calea Victoriei, bulevardul paralel cu Magheru, care coboară tot de la nord la sud, dar, în loc s-o ia drept ca o viziune a minţii, şerpuieşte după toanele primilor riverani (ea nu e deci deloc paralelă, întrupînd licenţa tot aşa cum Magheru întrupează geometria), oferă mai multe mărturii ale acestei lupte duse de forţele raţiunii împotriva înclinaţiei sud-orientale spre dezordine şi ruină. Luptă întotdeauna patetică, atît este de inegală, chiar şi atunci cînd voinţa de a lupta contra Bizanţului nu duce la acea copie a Moscovei, urîtă, cenuşie şi îngheţată, care este Magheru.

Calea Victoriei se numea altădată Podul Mogoşoaiei. Drumul, construit pe noroiul mişcător ce acoperea vechea mlaştină, era făcut din blăni de lemn care ţineau de bine de rău vehiculele şi pietonii. Ea-l ducea pe prinţ, de la palatul lui din oraş, la Mogoşoaia, reşedinţa de vară, unduind printre locuinţele boierilor. De unde numele modern de „Victoria"? Despre ce victorie e vorba? Eşti curios să afli unde a găsit acest popor, mereu ocupat, spoliat, umilit de vecini mai puternici, ceva cu ce să se fălească în istoria lui ? Acest nume a fost dat după lupta din 1877 de la Plevna, oraş din Bulgaria unde ruşii i-au bătut pe turci. Românii se aliaseră cu ruşii: înfrîngerea Divanului i-a scăpat de duşmanul ereditar. Substituirea numelui de „Victoria", sonor, strălucitor, vechiului şi atonului „Podul", evocator de clipocituri înfundate şi de căderi în mîl, ilustrează primul efort spre raţionalitate, precum şi primul

Apollinaire consemna deja (în *Les Onze Miile Verges,* capitolul 1): „Bucureştiul este un oraş frumos unde par a veni să se amestece Orientul şi Occidentul."

act de încredere în viitor, prima convingere că era

posibil să fie înfrîntă ursita ce cu-ncăpăţînare se arătase potrivnică — chiar dacă bulevardul a rămas, prin forţa destinului, de un desen unduitor arhaic.

Pornind dinspre nord, se zăresc, puţin după Piaţa Victoriei, peronul străjuit de doi lei, enorma marchiză în formă de scoică, balcoanele în consolă, întreaga opulenţă haussmanniană a vechiului palat Cantacuzino. El datează de la sfîrşitul secolului trecut, vîrstă de aur pentru Bucureşti, după instaurarea regatului, recunoscut independent de către Congresul de la Berlin din 1878. Cantacuzinii, împreună cu Brâncovenii, cu Ghiculeştii, formau aristocraţia cea mai înaltă. Interiorul palatului este şi mai bizar decît faţada: atriumul-salon oval, ornat cu o galerie la primul nivel şi cu o femeie goală pictată pe tavan, înfrumu- setat cu stucaturi si aurării, are un aer de bombonieră barocă. În România nu există baroc veritabil. Toate construcţiile curbe sau ovoidale, toate ciudăţeniile de ornamentaţie, care-s numeroase şi par să ceară epitetul de „baroce", datează din anii 1900: amestec de Art Nouveau şi de kitsch, adaptare românească a unui stil perimat, do- rinţă de a recupera timpul pierdut, expresie a unei nostalgii inconsolabile. „Barocul place în România — mi-a spus Dolores Torna, specialistă în această artă —, fiindcă ne leagă de Europa occidentală." Veşnic acest vis de detaşare de un Orient care nu s-a arătat generos decît în j efui- tori şi torţionari. Turci mai demult, ruşi într-un trecut mai recent.

În saloanele palatului Cantacuzino a cîntat George Enescu la pian, pe 19 noiembrie 1922, partitura integrală a Oedp-ului său, această operă căreia, dacă n-ar fi fost discreditarea care afectează tot ce provine din România, i s-ar fi acordat un loc de prim rang printre capodoperele secolului nostru, între

Pelleas şi *Wozzeck.* Ea nu a intrat în Kobbe, ediţia franceză, decît în 1991!

Enescu, născut într-o familie de tărani din Bucovina, dar avînd deja în spate o carieră ilustră ce făcea din izba din Liveni o amintire îndepărtată, o cunoscuse în 191O pe Maruca Rosetti, căsătorită cu un Cantacuzin. Înaltă, subţire, cu trăsături de icoană, regina eleganţei din Bucureşti, ea trăia în acest palat luminat de flacăra sfeşnicelor ca în fundul unui harem. După moartea soţului ei, Ma- ruca, pe cît de frumoasă, pe atît de înfocată, fusese mistuită de o pasiune nefericită. Respinsă, părăsită, ea s-a stropit cu petrol şi şi-a dat foc de vie. Salvată, dar grav atinsă la faţă, nu se mai arăta în lume decît sub un strat gros de fard. Enescu, ca ţăran fascinat de prinţese, i-a oferit mîna lui. Avea cincizeci şi opt de ani cînd a luat-o în căsătorie, la 4 decembrie 1939, şi s-a instalat în palat. În fiecare dimineaţă, Maruca, stînd în patul ei, întindea un deget prin crăpătura perdelelor închise în spatele cărora îşi ascundea chipul răvăşit, pentru a-i spune violonistului bu- nă-dimineaţa, înainte de a-şi reface masca de ipsos. În zilele de primire, lăsa saloanele cufundate în penumbră. Din- tr-o cupă antică nu cădea decît un licăr palid, şi invitaţii trebuiau să navigheze pe pipăite printre mobile pînă la stăpîna casei. Maruca stătea pe jumătate culcată, pe un divan drapat în stofe roşii.

Marea ei rivală la Bucureşti, în anii 1910, nu fusese alta decît Elena Chrissoveloni, prinţesă Şuţu prin căsătorie, care avea să devină apoi soţia lui Paul Morand. Născută la Galaţi, pe Dunăre, la numai cîţiva kilometri de Brăila dar la o distanţă socială astronomică de Panait Istrati, grecoaică

după tată şi triestană după mamă, ea făcea parte din acel clan de frumuseţi misterioase care, cu Anna de Noailles şi Martha Bibescu, au românizat după război toată lumea bună pariziană. Foarte scundă, dar cu o ţinută mîndră, cu capul mereu sus, cea pe care Cocteau o definea „o Minervă care parcă şi-a înghiţit bufniţa" i s-a părut atît de seducătoare lui Proust, cu ocazia unui dine

u

la Larue, încît scriitorul a pornit în plină noapte să-i trezească pe muzicienii din cvartetul Poulet ca să cînte pentru prinţesă cvartetul de coarde al lui Cesar Franck. La hotelul Ritz, unde trăgea această fiică şi soră de bancheri care controlau finanţele Balcanilor, precum şi o parte din petrolul extras din subsolul României.

Ceva mai jos pe bulevard, dacă o iei la stînga pe strada Biserica Amzei, ajungi la o piaţă, aproape peste drum de ambasada Franţei. Colorată şi pitorească, chiar dacă, din pricina penuriei alimentare, e departe de a semăna cu un souk din Istanbul. Ţărăncile aduc produsele din grădinile lor. Sînt femei în vîrstă. Fără să se mişte, fără să vorbească, stau în spatele unor tarabe rudimentare pe care sînt îngrămădiţi ardeii (roşii, galbeni sau verzi: crocant şi proaspăt, ardeiul iute, care la restaurant e servit într-un pahar de apă, condimentează cu usturimea-i pătrunzătoare felurile de mîncare prea grase din bucătăria românească), roşiile, morcovii, guliile şi tot felul de rădăcini de nedefinit. Ici-colo, izolat, pus pe scîndură ca un miracol, un ou. O parte a pieţei e acoperită; acolo se vînd flori, instrumente de bucătărie din lemn, împletituri din răchită, coşuri sau papuci din rafie, rustici dar confortabili, împodobiţi deasupra cu lîneturi colorate. Nici un strigăt, nici o chemare pentru a atrage cumpărătorul. Constat un fel de indiferenţă de a vinde, un mutism resemnat, în faţa sărăciei mărfurilor, sau fiindcă puterea de cumpărare redusă a clienţilor descurajează dinainte orice efort.

Să ne întoarcem pe Calea Victoriei. Zărim, mai jos pe stînga, Ateneul, rotondă impunătoare precedată de un peristil neoclasic. Această construcţie, ridicată la sfîrşitul anilor 1880, demonstrează prin faţada ei

dorinţa emoţionantă de a accede la „nobleţea" liniilor drepte şi regulate; dar

Piaţa de pe strada Lipscani.

şi, într-atît de deplasată e aici această parodiere a Greciei antice, eşecul unei asemenea pretenţii. Interiorul sălii dezminte programul afişat: plafonul circular, plin de stucaturi de un roşu sîngeriu, transformă panteonul pseudoelin în music-hall bălţat. Aici se ţin concerte. George Enescu a dirijat aici, la 27 decembrie 1914, *Simfonia a noua* a lui Beethoven, în primă audiţie românească, ceea ce li se va părea unora semnul unei rămîneri în urmă culturale scandaloase, iar pe alţii îi va face să se întrebe dacă nu cumva bogăţia genurilor muzicale româneşti tradiţionale, frumuseţea sfîşietoare a melancolicei doine, farmecul naiului amestecat cu ritmul ţambalului în taraful lăutarilor justifică o anumită indiferenţă faţă de creaţiile savante ale Occidentului.

În septembrie 1991 s-a ţinut la Ateneu tradiţionalul concurs Enescu, reluat după mai bine de douăzeci de ani de întrerupere. Mady Mesple, membră în juriul de canto, spunea că e impresionată de calitatea concurenţilor, regre- tînd totodată puţina publicitate şi slaba participare străină. Şcoala românească a dat soprane bine cunoscute, ca Eugenia Moldoveanu, Mariana Nicolesco şi, mai de cu- rînd, Leontina Văduva, Angela Gheorghiu.

Cu toate acestea, Opera din Bucureşti rămîne încremenită în nişte convenţii arhaice, ca toate instituţiile socialiste. Am văzut ceva din *Traviata:* era actul doi, nimic nu părea mai simplu aici decît să intri la mijlocul spectacolului şi să te aşezi la întîmplare, ca într-un caravanserai deschis oaspeţilor în trecere. Directorul unei companii franceze de balet, a cărui

trupă evolua la Operă, ne-a mărturisit că e descurajat. Cînd a vrut ca un reflector să fie coborît la capătul unei prăjini, i s-a obiectat că fiindcă prăjina n-a mai fost folosită de o jumătate de veac s-ar rupe la prima atingere. Actorii sînt obişnuiţi să se prezinte doar din faţă, în mijlocul scenei: lumina cade drept peste ei. Iluminatul lateral pe care-1 cereau dansatorii francezi părea o fantezie de nedescris. Din această relatare, mi-am dat seama că o logică comunistă abstractă (iluminat frontal, punere în scenă statică) se combina cu deteriorarea utilaj ului, făcînd din Opera din Bucureşti mausoleul eşecurilor româneşti.

Athénée Palace, cel mai frumos hotel din Bucureşti în anii 1930, este astăzi părăsit; tot pe jumătate în ruină, fostul Palat regal, edificiu neoclasic greoi (stil categoric incompatibil cu geniul românesc), avariat în timpul revoluţiei (sau al „aşa-zisei revoluţii"), a cărui închidere nu este regretată decît fiindcă adăpostea Muzeul de Artă cu numeroasele sale tablouri. Din Biblioteca centrală, de peste drum de palat, distrusă de foc în timpul evenimentelor din 1989, mult timp nu a rămas decît un ciot calcinat", şi amintirea volumelor preţioase; tragedie suplimentară
A * A 1 A * 1 1 ^ A f A
pentru români, atit de însetaţi de lectură, înrringere spectaculoasă a Raţiunii. Puţin mai retras faţă de piaţă, de data aceasta intact, se vede fostul sediu al Partidului comunist, alb şi simetric, de o răceală cu totul doctrinară. De la balcon, Ceauşescu şi-a apostrofat pentru ultima oară poporul, înainte de a fugi cu un elicopter care-1 aştepta pe acoperiş.

Revenind spre Calea Victoriei, iată, în stînga, mica biserică Kretzulescu, ridicată la 1722. Nu există deloc biserici mai vechi în Bucureşti; toate sînt destul de

drăguţe, nimic mai mult, prăjituri din cărămidă ieşite din aceeaşi formă, cu o dublă cupolă şi, înăuntru, clar-obscurul afumat al ritului bizantin. Lîngă biserică, o galerie acoperită adăposteşte un anticariat unde poţi găsi cărţi franţuzeşti, dar m-aş fi aşteptat la o ofertă mai mare şi la găselniţe mai interesante într-un oraş unde părinţii îi învăţau pe

" La sfîrşitul lui 95, restaurarea, atît a Palatului regal cît şi a bibliotecii, pare destul de avansată.

copiii lor franceza — cum se mai întîmplă şi azi, după o jumătate de secol de ruptură politică între Est şi Vest.

Alături de galerie se află şi principalul magazin de discuri din Bucureşti, ceea ce nu-nseamnă mare lucru, căci oferta nu depăşeşte vreo cincizeci de titluri. Ca şi cu cărţile, după ce se epuizează stocul, discurile dispar, nu va mai fi un nou tiraj. M-am grăbit să cumpăr cîteva din operele lui Enescu, din vinilit, desigur, compact discul fiind aproape necunoscut; cvartete, cvintet, octet, sonate, lieduri pe versuri franceze de Clément Marot, Sully Prudhomme şi Fernand Gregh, pagini infinit mai originale decît *Rapsodiile române* cărora le datorează celebritatea, scrise la douăzeci de ani, gen folcloric la care a renunţat apoi, ne- mairevenind niciodată la el, conştient că exploatînd această vînă ar obţine alte succese facile dar în detrimentul creaţiei veritabile.

Capşa

Mai departe pe stînga, dăm de strada Edgar Quinet, al cărei nume ar putea părea surprinzător dacă am uita că, în Franţa, unul dintre primii care au dat dovadă de simpatie faţă de România numind-o „sora noastră latină" a fost acest istoric, ale cărui convingeri democratice şi al cărui anticlericalism virulent au avut o mare influenţă asupra tinerei

naţiuni. Păcat că nu 1-a ascultat mai atent! El spusese, cu mai bine de un secol în urmă: „Prietenia Rusiei a fost mai funestă pentru români decît ostilitatea tuturor celorlalte popoare împreună."

La Paris, Bulevardul Edgar-Quinet este în vecinătatea unui cimitir; adversarul lui Napoleon III a fost condamnat la o a doua moarte. La Bucureşti, Edgar Quinet este

Strada Lipscani: vînzător de ziare

STOFE
FEMEI
FEMEIA

nu doar garantul vieţii, ci şi al gurmandizei. La intersecţia dintre strada ce-i poartă numele şi Calea Victoriei, casa de pe colţ adăposteşte legendarul Capşa, care a fost cel mai celebru restaurant din capitală şi continuă să fie un local onorabil. Capşa, tînăr bucureştean, a fost ucenic cofetar la Paris, la Boissier, la mijlocul secolului trecut. Afectat pe lîngă statul major moscovit în perioada războiului ruso-turc, a fost ruinat de cazacii care i-au jefuit căruţele cu caramele, acadele şi praline. Profund dezamăgit, se întorcea pe jos traversînd Bulgaria, cînd i-a venit ideea să-i înveţe pe bulgari să facă dulceaţă de trandafiri. Reîntors bogat la Bucureşti, a deschis aici un negoţ cvadruplu, hotel, restaurant, cofetărie şi cafenea. Paul Morand, care povesteşte cu delectare această istorie, stăruie asupra comorilor acestei cofetării, sinteză, zice el, între Rumpelmayer de la Paris, Florian de la Veneţia şi Sacher de la Viena, loc de întîlnire al societăţii bucureştene, templu al fursecurilor, pateurilor calde şi reci, dulceţurilor, fructelor zaharisite, frişţii, foitajelor turceşti cu miere şi al altor dulcegării. Din toate astea n-a mai rămas nimic, în afară de separeurile restaurantului, care sînt „de un clasicism sublim", afirma Morand, şi acest lucru mai e încă valabil, în pofida insuficienţei waţilor şi a tristei penumbre ce învăluie vechea glorie a tapiseriilor, a catifelelor, a mobilelor de abanos şi a oglinzilor cu ramă sculptată — şi chiar în pofida grosolăniei abia disimulate a personalului. Preţurile sînt atît de mari, încît aici nu vin decît turişti, obiect, ca peste tot, al unui servilism dispreţuitor.

Să mănînci bine e greu, azi, la Bucureşti. Chiar şi să mănînci, doar atît, e o problemă, din pricina rarităţii localurilor şi a precarităţii aprovizionării. Capşa fiind restaurantul cel mai căutat*, n-avea rost

să te prezinţi fără să ai o masă rezervată sau, şi mai bine, fără să fi rugat un

Încă, în 1992. Se pare că, de atunci, steaua lui a mai pălit.

prieten cu relaţii să-ţi reţină o masă. Meniul e mai degrabă limitat, dar destul de bogat pentru România. Evitaţi tot ce se cheamă „cordon bleu" şi „filet mignon". Românii au o pasiune pentru carne, dar şeptelul bovin se arată îndărătnic. Meniul tipic (recomandabil) începe cu un platou de aperitive calde pe bază de carne: ficăţei, măruntaie de miel sub formă de cîrnăcior, bulete şi crochete diverse. Poate fi înlocuit cu o ciorbă, supă acrişoară excelentă, făcută cu varză, cartofi şi carne. Sarmalele reprezintă un fel principal bun, mai amuzant decît veşnicul cotlet de porc. Sînt făcute din carne tocată învelită în foaie de varză. Garnitura rituală constă dintr-o salată de crudităţi (roşii, ceapă, ardei, castraveţi), cu caşcaval ras deasupra. Ca desert, ospătarul ne oferă să alegem între o cafea şi o îngheţată. Cea din urmă, cît se poate de acceptabilă, iar prima, turcească şi foarte revigorantă.

Încep să se deschidă cîteva restaurante particulare. Tinerii fondatori ai editurii Babel, Radu Torna şi soţia lui, Dolores, ne invită la Velvet, localul la modă (1991) finanţat, se şopteşte, de nevasta lui Petre Roman. Decor nou-nouţ, pretenţios, de un galben strident. Ne aşezăm pe canapele prea scunde, la mese joase sub care abia îţi intră genunchii. În contradicţie cu dorinţa de „modernism", constat un surprinzător regres spre vremea cînd se şedea „turceşte" — însă pe perne pufoase. Poziţia nefirească la care sîntem constrînşi, cît se poate de inconfortabilă, e rezultatul acestei sinteze imposibile. Majordomul, ţeapăn şi grav ca un cioclu, îmi răspunde, scîrbit de cererea mea, că aici nu au

bucătărie românească, căci aici se străduiesc să „copieze Parisul". Şi în privinţa preţurilor: calculez că cina va costa cam 600 de lei de persoană (18 franci), aproape a zecea parte din salariul de bază. Groparul ne propune „chateaubriand"-uri şi inevitabilul „cordon bleu", cărora le preferăm mai tradiţionalul şi mai puţin riscantul porc. Iarăşi o mutră dispreţuitoare, şi un refuz categoric, cînd îi spun să-mi aducă cîţiva din dragii mei ardei. Listă bizară de deserturi, care merge de la „Madamme Plaisir" la „Joffre" şi la „tort Joffre". „Madamme Plaisir" ne tentează cu dublul său **m** care anunţă un dulce voluptuos. În seara asta, articolul lipseşte. Comandăm un „tort Joffre", cam miraţi de acest patronaj militar. „Tort Joffre", prăjitură cu ciocolată (aşa-zisă prăjitură, la fel ca aşa-zisa revoluţie din decembrie), este atît de mic pe fundul farfuriei că, pe loc, înainte de a ne atinge de el, cerem să ni-1 înlocuiască cu „Joffre", în speranţa că aceasta va corespunde prin dimensiuni şi consistenţă patiseriei epitet. Soseşte o înghiţitură minusculă, cilindrică, maro, pusă pe farfurioară ca o fecală. Majordomul, insensibil la rîsul nostru dezlănţuit, depune solemn căcăţelul la înălţimea genunchilor noştri.

Privatizarea şi economia de piaţă născîndă provoacă cu mult mai multe stricăciuni decît aceste prostii culinare, iar vîntul ce suflă dinspre Vest aduce, în toate domeniile, efecte negative. Prietenul editor — care e profesor la Universitate, la fel ca soţia lui, şi şi-au instalat editura la ei acasă, din pasiune pentru literatură — ne povesteşte despre greutăţile acestei meserii. Creştere a preţului hîrtiei, creştere a costurilor tipografice, dezastru în sistemul de difuzare — România, ca toate fostele ţări comuniste, a asistat

la prăbuşirea unui aparat cultural care, ţinut în hăţuri de cenzura politică şi morală, nu era totuşi ruşinea regimului. O carte costa 15 lei, se citea mult. Astăzi costă 50 de l ei, şi se citeşte mult mai puţin — şi din pricina creşterii numărului de ziare (o mie de cotidiane !) şi al beţiei de libertate care absorb puterea de cumpărare a cititorilor, le epuizează apetitul pentru lectură şi seacă rezervele de hîrtie. Un român consumă cel puţin trei sau patru ziare pe zi. Cu toate astea, Radu trage fiecare din cele cinci cărţi pe care le publică pe an (lipsa de hîrtie îl împiedică să mărească numărul lor) în treizeci de mii de exemplare, pentru nişte autori străini complet necunoscuţi în România, cifră ce i-ar lăsa visători pe editorii occidentali. „Sper să le vînd în curs de o lună, adaugă el. Altfel, ar fi un dezastru." Apetitul intelectual al compatrioţilor lui, combinat cu raritatea titlurilor şi pertinenţa opţiunilor lui Radu, face ca ceea ce ar fi o himeră la Paris să păstreze aici aparenţa raţiunii.

Prima dată, în 1990, Radu şi Dolores ne primiseră la ei acasă şi ne oferiseră o masă savuroasă, după buna tradiţie românească. La vremea aceea nu se găsea aproape nimic prin magazine, în faţa cărora se înşiruiau cozi interminabile, formate aproape exclusiv, acest detaliu mă frapase, din bătrîni, din pensionari. Cum reuşeau gazdele noastre să se aprovizioneze ? „Ei! — îmi răspunseseră. Avem norocul c-avem părinţi sănătoşi." Admirabil răspuns, ce zugrăveşte nobleţea cu care se adaptează românii la pătimirile vieţii cotidiene. Azi, cum preţurile au fost parţial liberalizate, penuria e mai puţin acută, dar produsele inabordabile pentru cele mai multe buzunare.

Trecînd de Bulevardul Gheorghiu-Dej, se află, pe stîn- ga, mica biserică unde se păstrează mîna Sfîntului Ciprian, o mînă neagră, chircită, ca o labă de maimuţă prinsă de un braţ de abanos, pe urmă strada Stavropoleos, unde merită să intri pentru biserica cu acelaşi nume, una din cele mai frumoase din Bucureşti, şi mai ales pentru „Carul cu bere", celebră cafenea literară în stil gotico-kitsch. E taverna lui Faust transpusă în decor de operă, cu bolţi ogivale aurite, balcoane din lemn, scări în spirală, scene istorice pictate pe pereţi, vitralii colorate. Din lipsă de becuri, e întuneric şi atmosfera nu-i prea veselă. Culmea, este imposibil să ţi se servească o bere: ospătarul nu ne poate oferi decît apă minerală şi o băutură acidulată cu portocale, ceva oribil, un purgativ care 1-ar pune pe fugă pe Mefisto.

Pentru bere, trebuie să-ţi continui calea mai departe, dincolo de biserică, şi să ajungi, prin strada Covaci, la o altă biserică, Curtea Veche, de la numele vechii curţi domneşti ce se află aproape peste drum. Intrăm în cel mai vechi şi cel mai mare local din Bucureşti: o curte de proporţii enorme, mărginită de foarte frumoase arcade care susţin galerii din lemn, şi plină cu mese şi băutori în faţa cărora ospătăriţe durdulii pun halbe uriaşe acoperite cu spumă, pe care le aduc cîte zece sau douăsprezece pe braţele lor zdravene şi goale, ca la Hofbraiihaus de la München. Atmosfera, în ciuda acestui exces pletoric de scaune şi de halbe, n-are însă nimic bavarez, şi cu greu ai putea numi braserie un loc atît de poetic, care se mai cheamă încă Hanul lui Manuc, de la Manuc Bei care a pus să se construiască acest edificiu la începutul secolului al XIX-lea. Am remarcat un morman de paie în mijlocul curţii, şi un coteţ de păsări într-un colţ. Nu mai lipseau decît caii şi căruţa

de la care fuseseră deshămaţi ca să te crezi într-un caravanserai. Morand a mai văzut încă aici focuri de tabără şi care. Loc de trecere, han de poveste orientală, unde te-aştepţi să-ntîlneşti călători de la Trapezunt, de la Burgas, sau de la Odessa, Hanul lui Manuc, nu turn, ci curte a lui Babel, ilustrează vocaţia cosmopolită a Bucureştiu- lui.

În 1995, restaurantul la modă se cheamă Transilvania. A fost deschis în 1993 şi rămîne rezervat unei clientele de vază, o masă costînd cam 200 de franci, adică jumătate dintr-o leafă! Bucătăria e excelentă. Poţi cere să ţi se servească, semn al unei politici inteligente, feluri româneşti tradiţionale, cum ar fi aperitive calde, sarmale cu mămăligă, şi chiar mai rarii papanaşi, însă nu la fel de pufoşi ca la Iaşi. Ornamentaţia e tot ce poate fi mai „proaspăt îmbogăţit". La parter, saloanele sînt tapetate cu catifea roşie, pe pereţi albi cu stucaturi aurite. Fotolii sculptate, cu spătar aurit. La subsol, am vizitat salonul italian (mobile din stejar supraornamentate), salonul vienez (doar pentru doi comeseni, rococo cît cuprinde), salonul german (de un rustic solid), salonul Dracula (scaune oribil de încărcate, două încăperi legate printr-un pasaj boltit foarte scund, gen Ev Mediu îngroşat). Totul este al naibii de kitsch şi probabil reflectă gusturile noii mafii. Fastul saloanelor roşii este în stilul palatului lui Ceauşescu.

Am ajuns acolo într-o sîmbătă seara. Am fost lăsaţi să aşteptăm cîteva minute într-o anticameră, tot roşie, deşi restaurantul era gol. Puţin ceremonial, înainte de a te instala! Feţele de masă sînt din damasc, gofrate, scrobite, farfuriile, cu desene aurite, puse pe o tavă de argint. Băieţi în vestă roşie prezintă meniul, dar am fost serviţi de o tînără. Foarte drăguţă, foarte bine făcută, o fustiţă săltată

într-un nod pe coapsă. Aducea şi ducea farfuriile fără să ridice ochii, precum unidol ce se lasă admirat, dorit, fără a întoarce privirea. Cînd ieşea, pornea de-a-ndăratelea, ne-ntorcîndu-se decît la trei metri de meseni. Un compliment al lui N. (despre calitatea bucătăriei) nu i-a smuls decît un palid surîs, repede reprimat. Impasibilitate comandată de conducere ? Teamă de grosolăniile pe care şi le-ar putea permite noii nababi ? Sau picanterie adăugată cu bună ştiinţă graţiei naturale ? Româncele nu sînt neînduplecate şi poate că clienţii, dacă tot cheltuiesc atîta bănet la Transilvania, se bucură să găsească aici şi ceva mister.

Castelu

I^În fine, chiar în josul Căii Victoriei, ajungem într-un cartier apărut acum mai puţin de zece ani, care nu figurează pe nici un plan, în pofida sutelor de hectare pe care le ocupă, fie din cauză că n-a fost destulă hîrtie spre a înregistra această uimitoare noutate, fie din cauză că locuitorii îşi închipuie că, refuzînd să-1 recunoască prin- tr-un act de identificare oficial, vor reuşi să nege ceea ce e pentru ei un obiect de ruşine şi de groază, să facă să nu mai fie.

Un bulevard lung de mai mulţi kilometri, larg precum Champs-Elysées, mărginit de imobile toate la fel, albe, impunătoare, opulente, de o construcţie superioară celor a clădirilor cenuşii şi terne de pe Magheru, conduce spre faţada principală a palatului gigantic construit la ordinul lui Ceauşescu începînd din 1983, pe locul unui cartier pus la pămînt, care avea suprafaţa unui mic arondisment parizian. Revoluţia a izbucnit înainte ca palatul să fie terminat; dar grosul clădirii era gata. Dintr-o dată, fără să stau să mă gîndesc, văzînd cum se detaşează la capătul giganticului bulevard, în mijlocul unui teren viran ce-i

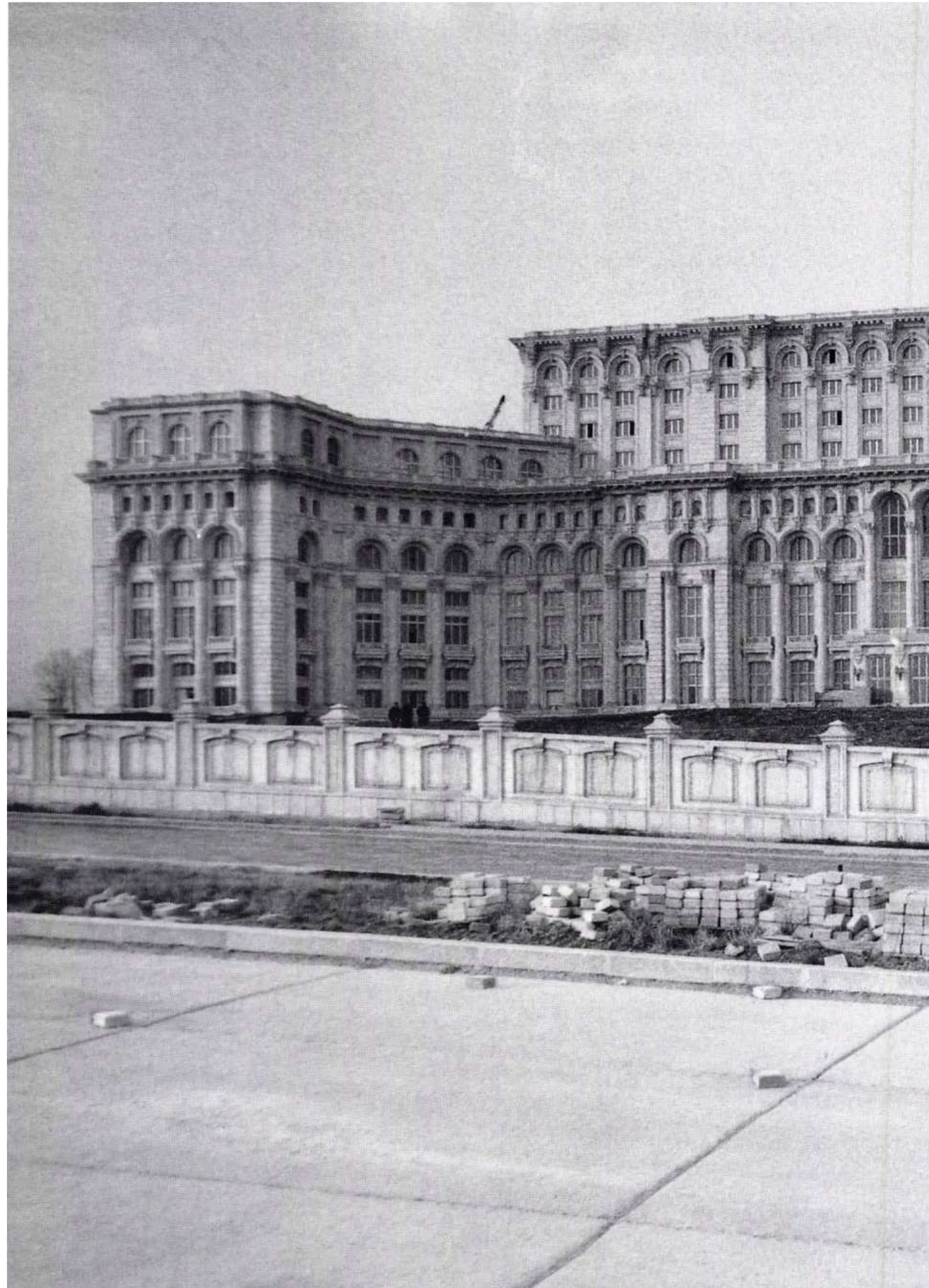
izolează arhitectura puternică, rece şi austeră, această masă enormă, albă, marmoreeană (scuze pentru adjective), simetrică în jocul coloanelor şi arcadelor sale, ce ţine de fortăreaţă, de templu şi de mausoleu, îmi spun că Ceauşescu a vrut prin acest monument să asigure victoria definitivă a raţionalităţii asupra haosului, a dinamismului creator, a elanului modernist, dar că în acelaşi timp nici c-ar fi putut s-o facă într-un mod mai nepotrivit, nici să demonstreze cu mai multă pregnanţă caracterul himeric al unei astfel de ambiţii. Ce poate fi mai nebunesc decît să dai peste cap dezvoltarea firească a unui oraş, să distrugi pentru a reconstrui, ce poate fi mai dement decît acest efort spre raţiune ?

Nu că faţada asta ar fi urîtă: dimpotrivă, o găsesc destul de frumoasă, ceea ce-i indignează pe prietenii mei români, sau cel puţin îi face să ridice din umeri, ca şi cum le-aş spune o glumă. Nici nu vor să audă de ultima ţăcăneală, ruinantă si criminală, a dictatorului lor. Fără-ndoială că n-au remarcat niciodată cum înalţii pilaştri rotunzi, unind cele patru etaje dintr-o singură mişcare ascendentă, dau edificiului o lejeritate neaşteptată. Bernini a fost primul care, pentru a şterge impresia de greutate, a avut ideea de a desfiinţa diviziunile orizontale între etaje, şi de a pune, pe toată înălţimea, pilaştri, astfel încît ochiul, atras de aceste linii urcătoare, să fie înşelat de iluzia unui avînt vertical. Nu au remarcat nici că planul de ansamblu, un pătrat prelungit cu patru pavilioane în formă de stea, reproduce, dar desigur că la o scară atît de nemăsurată încît o denaturează, invenţia unui alt arhitect baroc italian, Juvarra, de la castelul de la Stupinigi, din apropiere de Torino. Să observăm şi modul în care, prin savante retrageri şi scoateri în relief, şi prin alternanţa unghiurilor drepte şi a ar-

cadelor în formă de potcoavă, faţada, în loc să fie plată şi statică, oferă o suprafaţă animată.

Printr-o favoare excepţională, am putut vizita interiorul, închis publicului cît timp nu i se găsise o întrebuinţare. Arhitectul care ne conduce, însoţit de un ofiţer, ne dă unele informaţii; jumătate admirativ, jumătate speriat, pare-mi-se, de enormitatea cifrelor pe care ni le comunică. Palatul a fost rebotezat „Casa poporului", dar eu prefer să-1 numesc „Castelul". Prin monumentalitatea lui ameninţătoare, prin omniprezenţa lui misterioasă, prin obsesia pe care o emană, cu atît mai pernicioasă cu cît nimeni n-are voie să-1 viziteze, el întruchipează utopia malefică a lui Kafka. Constat că acolo n-am vorbit decît cu glas scăzut, avînd grijă ca paşii noştri să nu răsune prea tare. Este înalt de 70 de metri şi ca suprafaţă desfăşurată acoperă 360 de hectare. Înălţimea fusese stabilită la Început la 55 de metri. Ceauşescu îns uşi — venea să inspecteze în fiecare sîmbătă şi duminică şantierul — a modificat macheta şi a umflat dimensiunile. Şef al proiectului a fost o femeie, Anca Petrescu, asistată de două sute de arhitecţi, de trei sute de ingineri şi de douăzeci de mii de muncitori. Douăzeci de miliarde de lei au fost cheltuite pînă în acest moment; se prevăd alte cinci pentru amenajări. (Într-

O

Palatul lui Ceauşescu

.bună zi, nu m-am putut eu împiedica să-mi spun, fără a le Împărtăşi gazdelor noastre acest gînd profanator, cînd Castelul va fi devenit o atracţie turistică şi o sursă de cîş- tiguri, oamenii vor uita cît a costat, aşa cum au uitat milioanele delapidate pentru Versailles, aşa cum au uitat că, din miile de elveţieni puşi să sape bazinele din parc, sute au murit de malarie.)

Am intrat prin faţada dinspre sud, din stînga faţadei principale. Nici un mobilier, dar pereţii, podeaua, scara sînt la locul lor. Peste tot marmoră, al cărei luciu scînte- ietor face şi mai goale aceste săli, aceste galerii nesfîrşite. Găsesc un soi de magie în această grandoare nefolosită: mobilate, aceste spaţii vor pierde mare parte din seducţia lor. Deocamdată, nu există decît candelabre. Ceauşescu avea pasiunea candelabrelor; candelabre mari, cu ciucuri de cristal care sclipesc sub razele a sute de becuri, toate aprinse. Acest detaliu m-a frapat, cu atît mai mult cu cît, în ziua vizitei noastre, criza de becuri era atît de mare în România încît camera noastră de la Bucureşti (unul din marile hoteluri din capitală) nu era luminată decît de un singur opaiţ de 25 de waţi, şi că ne-a trebuit multă diplomaţie şi un bacşiş grăsuţ pentru a obţine un iluminat mai puţin funebru.

Scara de onoare, care se desface în două rampe, stil baroc, ne conduce la unul din birourile lui Ceauşescu. Douăzeci de metri pe unsprezece. Trei ferestre înalte. Trei candelabre monumentale. Lambriuri neoclasice, pînă la tavan, cu pilaştri cu caneluri şi capiteluri sculptate. Perdele grele din damasc brodat. Covor imens. Împreună cu can- delabrele, se pare că lemnăria, perdelele şi covoarele au cristalizat ambiţiile estetice ale Conducătorului. Acest decor, trebuie oare s-o spun ? nu e nici ridicol,

nici apăsător, din cauza maiestăţii proporţiilor şi al minuţiozităţii finisajelor. Masa de lucru ar fi fost plasată la un capăt,

Scara mare a palatului lui Ceauşescu

-tt

vpentru a-1 obliga pe vizitator să parcurgă douăzeci de metri sub privirea prinţului: şiretlic inventat de Mussolini, la Palazzo Venezia. Ceauşescu ar fi ocupat acest birou în calitate de secretar al Partidului comunist. Pusese să-i mai fie amenajate încă două, unul pentru preşedintele Republicii, altul pentru comandantul suprem al armatei. Biroul secretarului Partidului comunist, cu o sală de aşteptare : lambriuri mai deschise la culoare, cinci candelabre (dar mai mici), gobelinuri ţesute manual, covoare franţuzeşti. Arhitectul ridică un colţ al covorului ca să ne arate, ascunse în parchet, trapele destinate microfoanelor. Sala dă, în partea cealaltă, spre biroul doamnei Ceauşescu: de proporţii ceva mai puţin lipsite de modestie, cu un singur candelabru, lambriuri şi mobile (deja instalate, aici) Ludovic XV. Stil Ludovic XIV pentru Conducător, Ludovic XV pentru soţia lui: trebuie remarcate aceste nuanţe, această ierarhie între puterea masculină şi puterea feminină, şi cum ştia preşedintele să profite, nu fără fineţe şi discernămînt, de exemplul monarhiei franceze.

Faţada sudică era rezervată Partidului, faţada vestică (neterminată, nevizitabilă) sălii de banchete, faţada nordică Parlamentului. Statul, guvernul de stat, luase estul, faţada principală. Foarte savuroasă această repartizare a funcţiilor după punctele cardinale. Vestul pentru banchete, pentru ceremoniile vane, pentru crăpelniţă, în conformitate cu dispreţul afişat pentru Occident. Partidul întors spre soare, Parlamentul expus frigului: indicaţie despre ierarhia organelor politice. Estul pentru stat: chiar dacă Ceauşescu a reuşit să-şi desprindă ţara de trenul sovietic (ceea ce i-a adus o popularitate durabilă în Occident, şi vizitele, să nu uităm, preşedinţilor De

Gaulle şi Nixon, care i-au instituit pentru mult timp autoritatea internaţională), fascinaţia Asiei continua să se exercite asupra dictatorului. În pofida marmorei, a rigorii, a severităţii Castelului, punîndu-şi în această parte biroul de şef de stat, aducea un omagiu involuntar tulburilor fermenţi levantini pe care se străduia să-i extirpeze. Acest birou este şi mai spaţios decît cel al secretarului PC: 20 de metri pe 20 de metri, statul ca un pătrat perfect. Şi aici lambriuri, şi nu mai puţin de douăsprezece candelabre, cifră inspirată din acelaşi fetişism ca şi laturile egale ale patrulaterului. Terorismul raţiunii ţinteşte întotdeauna spre perfecţiunea geometrică : să ne gîndim la Robespierre, la gesturile lui calculate, la atitudinea lui rece, la acea lentoare simulată cu care înconjura cultul Fiinţei supreme, la acele arcuri de triumf ridicate pe esplanade, la acei copaci plantaţi prea drept, ca o flacără abstractă a spiritului.

Pe două etaje ale faţadei estice se întinde sala România: 90 de metri lungime, 30 de metri lăţime, 25 de metri înălţime. Unsprezece ferestre dau spre piaţa circulară la care conduce giganticul bulevard*.

Aici nu sînt lustre, lumina căzînd dintr-un luminator cu vitraliu. În centrul pardoselii se desfăşoară un covor ce cîntăreste trei tone. Arhitectul deschide fereastra din mijloc. Ieşim pe balcon, tribuna de unde preşedintele urma să ţină discursuri mulţimii adunate în cerc la picioarele lui. Dacă interiorul Castelului, cu pompozitatea lui îngheţată, albeaţa funebră, vacuitatea suprarealistă, evocă Roma lui Mussolini, acest balcon, aceste coloane, această piaţă rotunjită, acest bulevard cu imobile albe, aceste preparative menite să facă mai solemn cuvîntul Şefului ne trimit mai departe în timp, la însăşi bazilica Sfîntul Petru: augustul sanctuar se

suprapune peste Castel, într-o imagine asemănătoare de frigiditate grandioasă şi de emfază universalistă. Persistentă nostalgie a Urbs-ului. Împăratul

Al cărui nume exact e greu să-1 afli. Bulevardul Victoriei socialismului, sub Ceauşescu, a fost rebotezat, pare-se, Bulevardul Libertăţii. Am remarcat o ezitare, o jenă, la toti informatorii mei, ca si cum le-ar fi repugnat să asocieze această enormitate rectilinie cu ideea libertăţii

.

ÀTraian, în Antichitate, a cucerit ce se numea pe-atunci Dacia. La românul din ziua de azi se mai regăseşte ceva din dacul de altădată şi din contactul acestuia cu legiunile romane. Pentru a combate

Bizanţul, Ceaus escu s-a bizuit pe Roma — laicizînd însă modelul. De la înălţimea balconului, arhitectul ne atrage atenţia asupra unei cruci de marmoră înscrise în scara de intrare : motiv pur decorativ, dar, susţine el, la fiecare vizită a lui Ceauşescu făceau în aşa fel încît să ascundă acest ornament, care i s-ar fi părut un simbol creştin.

Reconducîndu-ne de-a lungul sălilor şi galeriilor, ghidul nostru ne subliniază, printr-o altă trăsătură, absurditatea generală a Castelului : orientat spre paradă şi ceremonie, este neadaptat nevoilor umane. Ceauşescu, pe cît de mult iubea candelabrele şi covoarele, pe-atît de mult detesta scările (în afara scărilor de onoare), ascensoarele, uşile, toaletele, oficiile. Palatul va rămîne inutilizabil atîta timp cît nu vor fi ameliorate aici circulaţia şi confortul. Încăperile astea încă goale te fac să visezi la cum ar fi fost ceremonia de inaugurare. Paul Morand a asistat, la 1 ianuarie 1935, la sfeştania Palatului regal, care tocmai fusese terminat. I-a descris luxul, fastul interiorului, „galerii de arme, arcade, rotonde îmbinate cu porticuri, toată înalta şcoală a arhitecturii clasice", şi mulţimea demnitarilor sugrumaţi în costumele lor de gală. Şaizeci de ani mai tîrziu, oare această descriere n-ar fi putut să servească din nou ? „Uimit şi aprobator, fiecare admira calculînd cheltuiala ... Zgomotul înfundat al cizmelor şi al rochiilor de seară se repercuta sub bolţi; clinchetul pintenilor pocniţi pentru salut răsuna, prelungit de ecourile sălilor fără mobile şi cu pardos eli marmoreene."

Încă o dată, îl surprindem pe Ceauşescu într-o continuitate românească; numai că i-a lăsat cu mult în urmă pe înaintaşii lui. Suveniruri din tot feluri de regate au con-

Scară neterminată din palatul lui Ceauşescu.

tribuit la construirea Castelului: Karnak a furnizat înălţimea plafoanelor, Versailles dimensiunile colosale, Sankt Petersburg albeaţa polară, Sfîntul Petru maiestatea pontificală. Modele pe măsura ambiţiei celui care cerea să fie numit Conducător, neputînd să-şi pună pe cap coroana ţarului, tiara papală sau coroana dublă a faraonului.

În prezent (1995), în palat a fost instalat Parlamentul, simbol al democraţiei. Unele săli sînt rezervate pentru concerte, expoziţii, parade de modă — simboluri ale renaşterii: ■

Ţigani

Doamna X, româncă exilată la Paris, care se întoarce pentru prima dată la Bucureşti după douăzeci şi trei de ani, priveşte cu sentimente amestecate Castelul. Nu se poate împiedica să nu-i găsească o alură măreaţă, oricît de mult îl detestă pe autorul lui. Consider nimerit să-i reamintesc, ca să nu creadă că un diletantism frivol mă face să trec peste crimele dictatorului, că a trebuit ras de pe faţa pămîn- tului un cartier întreg ca să i se îndeplinească lui capriciul. Spre marea mea surprindere, ea-şi încreţeşte buzele cu un aer scîrbit: „Oh! nu era decît o tabără de ţigani; nu mergea nimeni acolo; nu erau decît cocioabe, străduţe prăfuite, pline de găini şi de porci." Românii îl detestau pe Ceauşescu, dar şi mai mult îi urăsc pe ţigani. Pînă acolo încît această veche bucureşteancă s-a lăsat înşelată de amintirile ei: ţigani se găseau foarte puţini în cartierul demolat, cartier al micii burghezii, ansamblu de căsuţe din secolul al XIX-lea, poate că lipsit de personalitate, dar nicidecum mizerabil. „Fără valoare istorică", mi-au confirmat şi alţi prieteni (şi simţeam o notă de regret în glasul lor, ca şi cum ar fi regretat că nu-l pot acuza pe tiran de încă o nelegiuire), „dar nu lipsit de

farmec". Am auzit de multe ori spunîndu-se, cînd treceam pe stradă pe lîngă nişte ţigani: „Pe vremea lui Ceauşescu, dispăruseră. Nu-i mai vedeai. O dată cu libertatea, au reapărut." Remarcă lipsită, după cum am constatat de fiecare dată, de orice îngăduinţă.

Un astfel de rasism trebuie oare să ne răcească simpatia ? Românul se fereşte de ţigan, ca polonezul de evreu, americanul de negru, francezul de maghrebian: din teamă de „celălalt", de cel care e altfel, şi în plus mai sărac, mai flă- mînd, deci mai primejdios pentru comunitate. Românul mi s-a părut mult mai puţin antisemit decît polonezul, fiindcă ţiganii, mult mai numeroşi aici decît oriunde în altă parte, îi pun în alertă aproape toate simţurile de apărare. „Li se spune şi romi, nu degeaba. Romii, problemă naţională românească, pe care voi n-o puteţi înţelege." O, putere deformantă a fricii ! Nimic mai fals decît această etimologie. „Romi" n-are nimic de-a face cu România. Romani este limba ţiganilor, cuvînt derivat de la „rom", om.

După Paul Labbe, antisemitismul era virulent în 1913. La Iaşi, în Moldova, acest autor a vizitat „un cartier de mahala, incredibil de murdar şi de rău mirositor, mişunînd de paraziţi şi de copii. Acolo locuiesc şi de acolo provin adevăraţii stăpîni ai oraşului, evreii. Românii îi dispreţuiesc, dar sint învinşi de ei; evreii ii au la mină. Cu o răbdare neobosită, cu o abilitate fără rival, ei au acaparat încet-încet tot negoţul, sînt pe cale să îi ruineze complet pe ţărani, sînt creditorii celor mici şi celor mari. Sînt nesăţioşi, au bani, şi vor şi mai mulţi: sînt lipitorile României." Unul dintre ghizii săi i-a spus lui

Paul Labbe: „Chiar şi cu ochii închişi, un român recunoaşte, numai după miros, dacă un sat e populat cu evrei." Pe atunci existau, în Moldova şi Muntenia (adică în România de dinaintea primului război mondial), şase sute de sinagogi.

Ceea ce a auzit Paul Labbe spunîndu-se despre ţigani, suna cu totul altfel. ,,« Ia uitaţi ce bărbaţi frumoşi! » mi-a spus deodată unul din vecinii mei." În vreme ce evreii îl dezgustă cu părul lor „în tirbuşon", cu ochii lor „mici", pleoapele lor „roşii", spinarea lor „încovoiată", românul se minunează de aspectul fizic al ţiganilor. „Zvelţi şi bronzaţi, sînt nişte bărbaţi superbi; lascive şi distinse, chiar şi sub zdrenţe, cîteva femei dansează..." Hoţi, fără-ndo- ială, punînd mereu la cale vreun matrapazlîc, dar ce contează, femeile lor sînt atît de drăguţe! „Sînt fiii Dragostei şi ai Libertăţii, îmi spunea un prieten sîrb. E vorba de o nobleţe străveche, desigur, ceea ce explică aerul lor

se. *a*

meţ.

Genocidul punînd o stavilă antisemitismului, ţiganii au rămas singurul obiect de denigrare şi ură. Pînă şi admiraţia estetică, am eu impresia, le e acordată cu tot mai mare zgîrcenie.

Cu toate astea, printre tot soiul de rasisme, acestuia i s-ar putea găsi circumstanţe atenuante. Ţiganii înşişi refuză orice asimilare. Nevrînd să se instaleze în case şi trăind pe drumuri pe care le parcurg în căruţe din scînduri, ei se plasează în mod deliberat la marginea societăţii. În plus, la baza ţiganofobiei românilor stă voinţa de a respinge tot ce-i ancorează în Est. Veniţi pe vremuri din India, ţiganii au păstrat, prin nomadismul lor, prin refuzul oricărei legi, prin incapacitatea lor fundamentală de a se integra în naţiunea care-i primeşte, caracteristicile

unei etnii arhaice incompatibile cu un stat modern. Nu se ştie cîţi sînt în România, căci nu se înregistrează la starea civilă. Deci nimic mai firesc ca românii, în strădania lor spre ordine, rationalitate, eficacitate, săîncerce să se desolidarizeze de un popor care le aminteşte prea mult propria lor înclinaţie spre indolenţă, spre delăsare, atavismul lor levantin. Aceeaşi persoană care-mi spunea că barocul place în România fiindcă îi leagă pe români de Europa Occidentală, adăuga: „Dacă nu-i iubim pe ţigani, e fiindcă ei ne leagă de Orient, de Balcani", adică de acea lume tulbure şi seducătoare a cărei fascinaţie nu s-a stins.

Pentru noi, francezii, pe care Colbert ne-a ridicat la cultul raţiunii, al utilităţii, al randamentului, şi pe care aceste constrîngeri ne sufocă uneori, bunăvoinţa e mai la-nde- mînă. Noi n-avem aceleaşi motive de a nu ceda atracţiei unei rase încăpăţînat rebelă faţă de disciplina statală. Unele din cele mai frumoase amintiri ale mele sînt legate de întîl- niri cu ţiganii. Chiar la Bucureşti, am venit în contact cu lumea lor de două ori : sub forma ei populară pe strada Lipscani, sub forma ei mai rafinată cu ocazia unei nunţi la hotelul Bulevard.

Strada Lipscani se intersectează cu partea de jos a Căii victoriei şi iese în prelungirea lui Magheru. Denumirea datează din epoca îndepărtată cînd negustorii de la Leipzig veneau să-şi vîndă ţesăturile. Strada, îngustă şi sinuoasă, a rămas consacrată comerţului, micului trafic cu obiecte de ocazie. Printre cauzele care explică animozitatea românilor faţă de tribul romilor, trebuie să ţinem seama şi de lipsa lor de talent pentru afaceri. Dînd întotdeauna în seama altora grija intereselor lor practice, ei i-au

lăsat pe francezi să le construiască monumentele (precum Ateneul, Casa de economii, Banca de stat), pe germani căile ferate, pe englezi canalizarea, pe evrei şi pe ţigani să cumpere şi să revîndă articolele necesare vieţii zilnice. În aceste vremuri de penurie, rolul acestor intermediari a crescut şi mai mult. Ţiganii ocupă strada Lipscani: şi cînd spun „ocupă", înseamnă că nu se mulţumesc să stea în prăvălii, ci că se revarsă pe trotuare şi invadează drumul cu tarabele si cu marafeturile lor.

Cu greu reuşeşti să te strecori prin îmbulzeală. În jurul unui radio minuscul, pus pe jos, care zbiară muzică arăbească, sînt strînşi ciorchine tineri; în alt loc, mulţimea asediază un vînzător ambulant care scoate dintr-un coş nişte mărunţişuri de necrezut. Pe bare metalice sînt atîr

-

SUB PATRONAJUL
RAPSODIEI ROMANE
PARISUL REVINE DUPA 30 DE ANI IN BUCURESTI
VIVIANE GILLARD ROBINSON AND TRAVEL ICE
féerie
SUR
glace
SPONSOR
ROMANO EXPORT
1 NOIEMBRIE 1990
SALA
IVALENTA
UN
ZATIONAL
TACOL
HEATA
-157046

SEDIUL TEATRULUI NR 53 *TEL* 134548
-nate haine vechi, care se leagănă în vînt. Am regăsit aici atmosfera unui souk din Tunis, al unui *vicolo* napolitan, al unei mahalale din Palermo. Este revanşa Orientului faţă de toate încercările de occidentalizare, deruta mercantilismului burghez, triumful ilegalităţii şi al anarhiei. Prietenilor mei români le displace faptul că dau dovadă de atîta atracţie pentru ceea ce nu e pentru ei decît o cioacă, o fundătură a viciului şi pierzaniei. „Atenţie, toţi sînt nişte hoţi." Ei da, aici negoţul ţine în egală măsură de pungăşie, de păcăleală, de escrocherie, cît şi de schimbul reglementar al unei mărfi contra bani, dar cum să le explic că plictisul ce-l emană magazinele noastre — protejate de o uşă, o casă şi onestitatea ambelor părţi — e necunoscut pe această stradă lăsată pradă aventurii, surprizelor, farmecului unor *combinazioni* şi al pungăşiei ?

Pe o stradă transversală, bărbaţi, în picioare în faţa meselor unui soi de bar în aer liber, sorb bere. Mai departe, un tîrg de haine animă o curte înconjurată de copertine. Atîrnate pe umeraşe, se leagănă paltoane vechi, cămăşi folosite, rochii, pantaloni roşi. Oamenii îşi aduc spre vîn- zare boarfele vechi şi-i plătesc telalului o chirie pentru fiecare zi, pînă se găseşte un cumpărător. La numărul 12 de pe Lipscani, o placă aminteşte şederea lui Eminescu, poetul naţional român, Leopardi al Dunării; ea atrage mai puţine priviri decît, la numărul 53, afişele puse pe panouri în faţa unei prăfuite, vetuste şi nostalgice săli de spectacole. O femeie înaltă pe trei sferturi goală, aureolată cu pene, încorsetată în ciorapi reţea, cu fundul în aer, împodobită cu pene de egretă la gambe, încălţaţă cu patine, invită la delectare la *Rapsodia română*, o „Féerie sur glace"

(în franceză) ale cărei atracţii dubioase par să-i fascineze pe gură-cască, lipsiţi sub dictatură de orice spectacol ce-ar fi putut conţine vreo sugestie erotică. Aceştia
Calea Victoriei: Rapsodia română.
se opresc, privesc, ezită să privească mai îndelung, şi pleacă grăbiţi, ruşinaţi.

Erotismul l-am văzut înflorind la nunta ţigănească de la hotel Bulevard, de pe Calea Victoriei, unde intrasem atraşi de o melopee obsedantă, tulburătoare. Un banchet de cîteva zeci de tacîmuri era pregătit într-o sală închiriată, fără-ndoială pe destul de mulţi bani, ceea ce arată că nu toţi romii umblă zdrenţăroşi pe drumuri. Cei de la nuntă m-au făcut să-mi dau seama ce alt pericol prezintă ţiganii, pentru românii crescuţi de o jumătate de secol în puritanismul socialist. Într-un spaţiu minuscul, creat între mesele de la festin şi platforma orchestrei, se foiau, aproape pe loc, mireasa şi cîteva din rudele sau prietenele ei. Un singur băiat, foarte tînăr, foarte brunet, de o frumuseţe masculină şi aspră — nu se putea să fie mirele —, s-a amestecat o clipă printre femei, pe urmă s-a întors la masă. Era prea reţinut pentru un exerciţiu care cere să te abandonezi total unor pulsaţii pe care decenţa le dezaprobă.

Goală pînă deasupra sînilor, a căror rotunjime, pare-se, era singura ce împiedica rochia albă să cadă, eroina petrecerii unduia din bazin cu o impudoare care poate i-ar fi încîntat pe spectatorii de la *Rapsodia română*, dar nu se potrivea cu ceea ce se numeşte îndeobşte caracterul sfînt al căsătoriei. Acest dans al buricului (cum să-1 califici altfel?) a durat toată noaptea. Tînăra căsătorită, neobosită (am trecut de mai multe ori pe la hotel, ea se legăna în continuare, fără să-şi schimbe locul, fără să varieze

ritmul, fără ajutorul nici unui partener, transă monotonă scandată de tobe şi ţimbale), părea posedată de o ardoare în care nevoia de a epuiza un prea-plin fizic avea tot atîta pondere ca şi voluptatea.

Negricioasă, perseverentă, frenetică, ea se oferea tuturor privirilor, în goliciunea ei cît se poate de puţin virginală, cel puţin în concepţia noastră, fie ea creştină sau marxistă. Nici un alt prilej n-ar fi putut face mai vizibilă diferenţa dintre culturi şi vechiul fond, arhaic, „primitiv", sălbatic din care-şi trage seva tribul rătăcitorilor, pentru care o ceremonie nupţială nu e nici un pact religios, nici un contract social, ci un iureş în interzis.

Ateliere, scriitor

Vizită la cîteva ateliere de artişti plastici. Ele sînt grupate, nu departe de clădirea Televiziunii. Fiecare căsuţă e înconjurată de o grădină, ce serveşte de depozit şi de loc pentru gunoaie. Constantin Lucaci ne primeşte în mijlocul sculpturilor lui: obiecte din oţel inoxidabil, şlefuite, lucitoare, în formă de valuri, de spirale, de fusuri. Are aproape şaptezeci de ani : e un personaj oficial, autor de fîntîni monumentale la Bucureşti, la Constanta, la Victoria. Expune cu regularitate. Palatul Diamantelor, de la Ferrara din Italia, a organizat în 1982 o retrospectivă a operelor sale. Îndesat la trup, rotund la faţă, ursuz, tenace, volubil, le comentează fără să ne lase o clipă de răgaz. Ca mulţi români, are pasiunea să se justifice. Subliniază dimensiunea „spirituală" a acestei lumi reci şi strălucitoare. Rapoarte dintre volum şi spaţiu, dinamică a liniilor curbe alternînd cu muchii ascuţite, utilizare a suprafeţelor clare ca oglinzi ce reflectă obiectele dimprejur, el ne ilustrează rînd pe rînd fiecare din etapele „gîndirii" lui. Nimic nu i-ar fi mai neplăcut, se pare, decît să ne lase să credem că face

ceva abstract şi gratuit. Meteoriţii lui sînt înzestraţi cu suflet şi trebuie să-1 invite pe spectator la dialog cu infinitul: vrea cu orice preţ să ne convingă de acest lucru. Cincizeci de ani de comunism explică un astfel de amalgam între artă şi misiune socială; dar, cu mult înaintea comunismului, Brâncuşi, ale cărui forme aerodinamice par să-1 fi inspirat pe cel ce ne era gazdă, subordona cercetarea estetică unei exigenţe filozofice şi morale. E o constantă la artiştii români, această căutare a lumii de dincolo.

Vizavi de Constantin Lucaci, de cealaltă parte a curţii, Georgeta Năpăruş sălăşluieşte într-un talmeş-balmeş colorat: este o pictoriţă, cu un aspect fizic greoi şi puternic, cu părul cărunt tuns ca la căţei, cu franjuri peste ochi; tăcută, spre deosebire de Constantin Lucaci, ea ne lasă să-i privim pînzele fără a-ncerca să ne orienteze părerea. Tablourile ei se inspiră din imaginarul popular. Şiruri de figurine, aşezate plat pe un fond roşu sau portocaliu, par fragmente de iconostas: aceeaşi juxtapunere de mici pătrate, aceeaşi îngrămădire meticuloasă, aceeaşi teamă de vid. Invenţie proaspătă şi naivă, multă vigoare şi veselie, uneori scoase în evidenţă cu aur. Alianţă a anecdoticului şi atemporalului, voinţă de a trage folclorul spre mit.

Însă cel mai „spiritual" dintre artiştii români l-am întîl- nit în persoana lui Sorin Dumitrescu, care de altfel colaborează la o revistă religioasă. Dispreţuind atelierele oferite de guvern, el a reuşit să se instaleze într-o vilă veche, pe cît de dărăpănată, pe atît de poetică, şi care păstrează, pe tavanul holului de la intrare, rămăşiţele unor splendori 1900. Celelalte încăperi sînt albe şi goale. Ne instalează în una din aceste încăperi, lîngă perete, apoi se duce să caute,

în cea care-i ţine loc de depozit, prima din pînzele pe care vrea să ni le arate. O pune pe jos, în faţa noastră, proptită de peretele alb. E un tablou foarte alungit, ca *Cristos mort* al lui Holbein, de la Basel, şi reprezintă tot un cadavru. „O relicvă!" exclamă el. Şi se lansează într-o apologie pasionată a moaştelor, din care România, după spusele lui, posedă un stoc considerabil, cumpărat de la greci şi de la turci. Chiar aşa spune, pe franţuzeşte, „un stoc", conştient de nuanţa umoristică introdusă prin acest cuvînt. Oricît de entuziast se arată în privinţa osemintelor sfinte şi a bigoteriilor ecleziastice, păstrează înfun- dul ochilor o sclipire maliţioasă, semn bun pentru vizita noastră.

E gras, îndesat, solid, bărbos, rumen; pometţi înalţi şi ten strălucitor; privire de copil, pierdută într-o pilozitate de popă; vorbeşte fără încetare şi ne prezintă operele lui cu o artă exersată a punerii În scenă. Cînd am terminat de privit un tablou, îl duce în camera vecină, de unde se-ntoarce cu altul, nu fără a ne-ndemna, între timp, să bem un vin cu el, fie pentru că se gîndeşte că avem nevoie de o anumită exaltare ca să apreciem dimensiunea supranaturală, fie pentru că, aflînd că nici măcar n-am fost în pelerinaj la muntele Athos, ne consideră buni doar ca să găsim în alcool un substitut al beţiilor teologice de la care sîntem excluşi prin nevrednicia noastră.
Iată, acum, patru Îngeri aliniaţi în faţa noastră: patru tablouri, fiecare înfăţişînd acelaşi înger, desenat şi pictat cu tot mai multe detalii, cu tot mai multă precizie. Sînt tablouri de format mare, făcute întru gloria, ne explică el într-un discurs inepuizabil, a androginiei, care e pecetea lui Dumnezeu. Dumitrescu s-a inspirat dintr-o icoană clasică, luată dintr-o carte de reproduceri pe care ne-o pune sub ochi, ca să-nţelegem sensul muncii lui : nu variaţiuni pe un model, ci exegeză, empatică şi voioasă, a

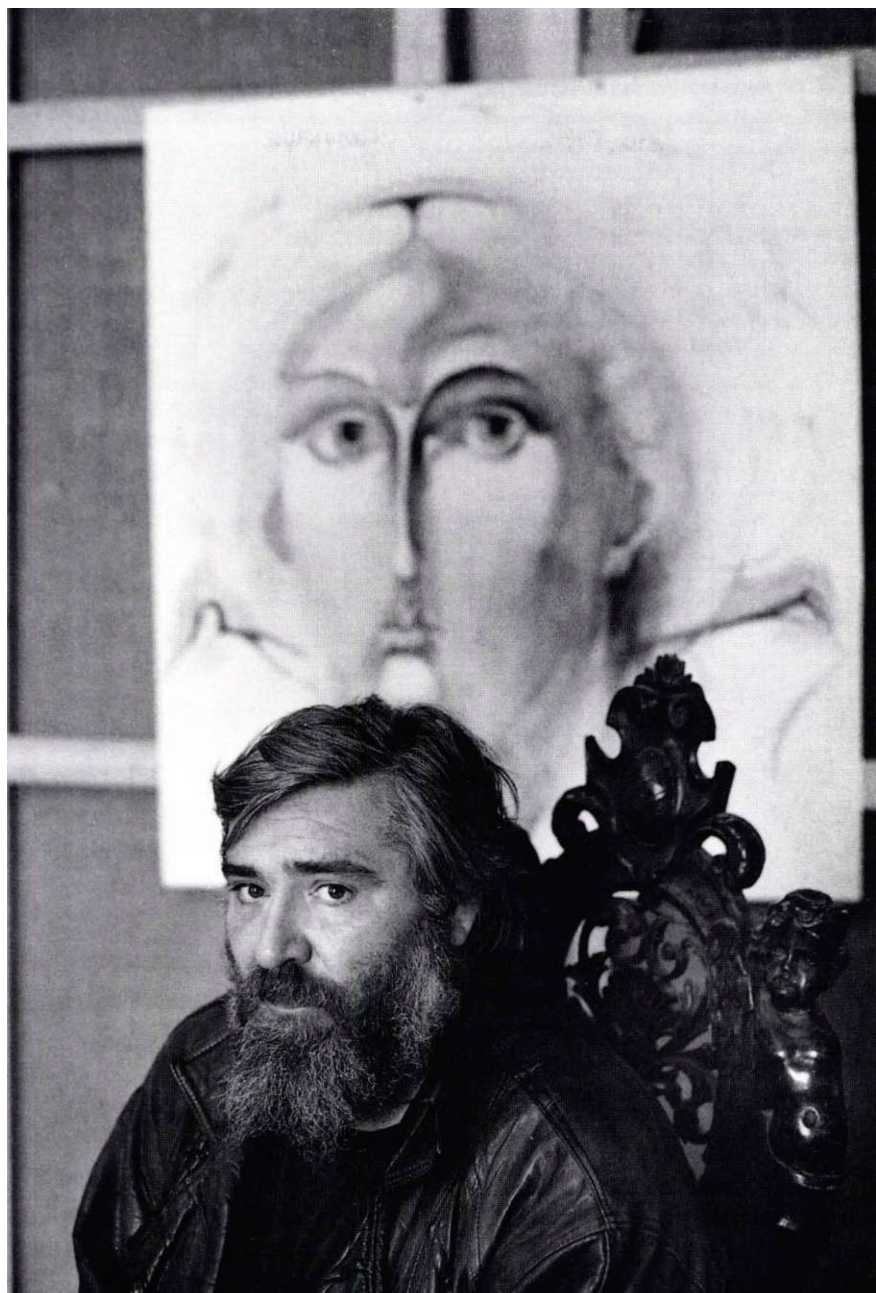
poten- ţialităţilor angelismului ignorate de vechii pictori de icoane. Bărbia Agerului, insistă el, uitaţi-vă cît e de proeminentă: semn al masculinului; dar, în acelaşi timp, moale: semn al femininului. Şi nasul: efeminat, deşi ascuţit ca o sabie. Şi gura: cărnoasă, dar mică de tot, cu buze foarte strînse: micimea şi închiderea fiind simbolurile tăcerii, virtute masculină. „Nu s-ar zice!" adaugă el, rîzînd. Lovindu-se peste burtă, spune atunci că e un Falstaff, epitet pe care 1-ar merita pentru obrazul lui aprins, verva lui, formidabila-i poftă de viaţă. Supralicitez: „Un Falstaff mistic!", asociere de cuvinte care-i place. Şezînd pe scaunul lui baroc cu spătar sculptat, care e singura mobilă di

n

i

şi Sorin Dumitrescu, în atelierele lor

.această casă devastată, parcă e desprins dintr-un roman de Dostoievski. Bătrîn credincios debordînd de o senzualitate puternică, ar fi putut fi un al cincilea frate Karamazov. „Priviţi poziţia feţei: Îngerul din icoane e întotdeauna întors pe trei-sferturi, cu un ochi în direcţia cerului, pentru a capta informaţiile." Înger-radar: se amuză cu o formulă care i-ar şoca pe habotnici.

După seria de chipuri de Înger, seria de mîini de Înger: acelaşi format, gros-planuri de palme. Lucrătura este magnifică, de un lirism totodată impetuos şi meticulos. Dumitrescu subliniază asemănarea părţii cărnoase a degetului mare, lată, dolofană, cu „sacul testiculelor". Cît despre arătător, foarte lung şi curbat, dincolo de orice realitate anatomică, el evocă „un gît de lebădă", alt simbol erotic. Mînă de înger care e o mînă-sex: gazda noastră e încîntată de această asemănare profanatoare, îşi mai toarnă un pahar de vin. Îi promitem, înainte de a ne lua rămas- bun, să căutăm să vedem, în bisericile din Bucureşti, toate relicvele pe care ni le enumeră, inclusiv mîna de maimuţă a Sfîntului Ciprian. „Mergeţi, e specialitatea noastră." Recomandare în care intrăprobabil, în egală măsură, dorinţa de a ne edifica în privinţa pioşeniei poporului român şi pofta de a ne mistifica. Ne conduce pînă la colţul străzii, apoi se-ntoarce în palatul lui de visuri.

Sorin Dumitrescu este la Bucureşti o figură legendară: prin calitatea excepţională a artei lui, dar şi prin vitalitatea lui, prin alura lui de pictoraş iluminat ce aduce a călugăr panteist şi a mujic desfrînat. Elevii de la Arte frumoase, care ne însoţesc în vizitele noastre, îl privesc, fascinaţi. Mi-l imaginez, în faţa pînzelor lui mari pe care le acoperă neobosit

cu sinuozităţi şi arabescuri, interpretînd în stilul lui androginia îngerilor şi forţîndu-i să mărturisească, foarte departe de imaginarul gotic şi de solemnitatea riguroasă a icoanelor, dubla lor sexualitate, dublul lor nesaţ, stratagema lor pentru a se bucura de două ori de fericirea pe care specia umană nu o cunoaşte decît prin amputare; atenţi la mesajele de sus, desigur, pentru a obţine din ele un plus de delectare şi de putere.

Scriitorii români pe care am avut prilejul să-i întîlnim mi s-au părut mai şterşi. Foaia de hîrtie şi stiloul sînt instrumente ingrate, care nu-i oferă imaginaţiei o materie la fel de savuroasă ca borcanul cu vopsea, lutul sau lemnul. În plus, cuvintele sînt mai periculoase: dictatura avusese grijă să-i zăvorască, să-i încremenească pe cei ce le mînuiau în nişte rituri imuabile, a căror practică nu s-a pierdut.

Ne-am dus la sediul mai multor reviste. Am găsit de fiecare dată acelaşi decor: un salon mare, întunecos şi vetust, la etajul vreunui palat 1900 transformat în „casă a scriitorilor"; şi acelaşi ceremonial: directorul şi adjuncţii săi, aliniaţi în ordinea importanţei, care ne dau să răsfoim ' numerele revistei lor, a cărei colecţie completă e pregătită pe o masă, în timp ce o secretară aduce o tavă cu ceşti de cafea. Exemplare imprimate pe o hîrtie galbenă oribilă şi care demonstrează în mod patetic ce lupte supraomeneşti trebuie să duci în această ţară pentru a furniza în fiecare lună un teren de probă noilor talente literare. Nu mi-e necunoscut faptul că în România, ţară a tradiţiei orale şi ţărăneşti, poezia e un gen mult mai răspîndit şi important decît romanul; că aici nuvela deţine şi ea

un rol deloc neglijabil; şi că principala funcţie a acestor reviste, ai căror directori şi adjuncţi ai acestora sînt de cele mai multe ori ei înşişi poeţi, este de a difuza texte scurte în versuri sau în proză. Toţi m-au întrebat: „Cum o duce poezia în Franţa ?" Şi de fiecare dată, de teamă să nu-i întristez printr-un răspuns prea brutal, mi-am moderat verdictul şi am lăsat să licărească o speranţă.

Cum să nu-mi amintesc că Paul Celan şi-a publicat, În 1945, în revista *Agora* de la Bucureşti, primele poeme ? Cel care e unul dintre cei mai mari poeţi de limbă germană din secolul nostru se născuse, cu douăzeci şi cinci de ani în urmă, la Cernăuti, în Bucovina. În 1941, nemtii i-au deportat pe părinţii lui. În 1944, ruşii au anexat oraşul lui natal şi teritoriul înconjurător. A plecat la Bucureşti, unde şi-a făcut debutul literar, apoi la Viena. *Fugă macabră,* titlul unuia din primele şi cele mai celebre texte ale lui, ar putea servi drept emblemă pentru toată opera lui. Fugă, refugiere, moarte: apatrid refugiat la Paris după 1948, nu a reuşit niciodată să treacă peste dubla-i nefericire de evreu şi de rătăcitor. Într-o seară de aprilie 1970 şi-a pus capăt zilelor, aruncîndu-se în Sena.

Totul
şi ce-i mai greu, era zbor, nimic nu ţinea pe loc.
(Stretto)

Prietenul lui din tinereţe Petre Solomon a subliniat, în *Paul Celan, l'adolescence d'un adieu* (Climats, Paris, 1990), importanţa rădăcinilor româneşti, pentru cel ce ar alege să se exprime într-o altă limbă. Mulţi şi-au pus întrebări în privinţa acestei alegeri a germanei. Unii exegeţi, avînd în vedere lucrarea de dezarticulare operată asupra limbii lui

Goethe şi Rilke, sînt de părere că încerca să o omoare pe cea a călăilor care i-au omorît părinţii. În decursul celor vreo douăzeci de ani petrecuţi la Paris, nu a scris nici un vers în franceză, limbă pe care o stăpînea la perfecţie şi o îndrăgea — e un alt mister, la acest scăpat de la moarte, care a fost, înaintea lui Primo Levi, o victimă, cu întîrziere, a Holocaustului. Poemele lui româneşti, care datează de pe timpul scurtei lui şederi de trei ani la Bucureşti, au fost pe nedrept neglijate, în opinia lui Petre So- lomon, care citează mai multe dintre ele. *Cîntec de iubire,* în pofida titlului, arată în ce măsură, la acest poet de douăzeci şi cinci de ani, obsesia „naufragiului" şi, deja, a „înecului", secătuise orice posibilitate de fericire. Practica lui Breton şi a suprarealiştilor, cunoscuţi la Bucureşti înainte de război dar redescoperiţi în 1945 de cercul pe care-1 frecventa, i-a permis tînărului să mascheze în joc sentimentul lui tragic al vieţii

Cînd vor începe şi pentru tine nopţile dimineaţa Ochii noştri fosforescenţi vor coborî din pereţi nişte nuci sunătoare, Te vei juca cu ele şi se va revărsa un val prin
fereastră,
Unicul nostru naufragiu, podea străvezie prin care vom privi camera goală de sub camera
noastră;
O vei mobila cu nucile tale şi-ţi voi pune părul perdea la fereastră,
Va veni cineva şi-n sfîrşit va fi închiriată, Ne vom întoarce sus să ne-necăm acasă.

Întrunire amicală, la „Muzeul literaturii". Sînt întrebat de ce, în Franţa, dupărăzboi, scriitorii erau de stînga. „Care scriitori?" Aragon, Sartre. Le explic că Aragon era un dandy oportunist, iar Sartre un

burghez cu *„mauvaise conscience"* fiindcă nu e muncitor. Dau din cap, nedumeriţi. Căci nu există cuvînt românesc pentru „mauvaise conscience". Se traduce prin „sentiment de culpabilitate". Măcar sună clar şi nu te mai pierzi în subtilităţile, în fasoanele sentimentalismului.

Frédéric ne duce să luăm masa de prînz la prinţesa Coco B. Are peste optzeci de ani şi locuieşte într-un apartament de două camere într-un bloc din ciment. Trebuie să tropăim în lift ca să se hotărască să pornească. Prinţesa este o femeie înaltă, plină de temperament, de energie, de veselie. I-a convocat pe trei dintre prietenii ei. Toţi au făcut închisoare după război; şi ea; soţul ei a murit acolo. Epoca lui Ceauşescu le-a lăsat o amintire mult mai puţin sinistră decît anii 47-50, după ce luaseră comuniştii puterea. Exproprieri, încarcerări, atunci a avut loc marea epurare. Şi totuşi, nici unul nu se gîndeşte la recriminări; nici la revendicarea celor cîteva hectare ce le-au fost promise ca despăgubiri. H judecă cu severitate pe regele Mihai. Ce părere aveţi! ? Nici una din cele patru fiice ale lui, pe care le-a crescut în Elveţia, nu vorbeşte româneşte. Ciudat, dar, în ţara asta, mai curînd tinerii, studenţii, se declară regalişti.

Prinţesa a pregătit un prînz, delicios: aperitiv din castraveţi şi ouă fierte, pilaf de pui, cremă de zahăr ars. Pune farfuriile şi platourile pe măsuţe mici pe care le împinge în faţa fotoliilor noastre, spunînd: „Scuzaţi-mă, servitorii mei sînt în concediu din 1948." Mare devoratoare de cărţi, se plînge că nu mai primeşte, ca noutăţi franţuzeşti, decît nişte romane amărîte. Ia de pe rafturi două, care au primit anul trecut, la Paris, unele din cele mai importante premii literare. „Asta are opt sute de pagini. E vorba în el de

un incest, care nu e niciodată consumat. După toate cîte le-am trăit, gîndiţi-vă dacă astfel de fleacuri mai pot să ne intereseze. Oare chiar n-aveţi nimic de spus, în Franţa?"

Eugen Ionesco se bucură de o faimă internaţională, care pune În umbră opera compatriotului şi predecesorului său Ion Luca Caragiale. Acesta, născut într-o familie de actori, a scris, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, piese în stil Labiche. Exploatarea burlescă a locului comun şi a absurdului verbal nu a început cu *Cîntăreaţa cheală,* în 1950. Încă din 1878, *O noaptefurtunoasă*ridiculiza noua burghezie bucureşteană. Personaje groteşti surprinse în flagrant delict de prostie naturală, comic al vorbăriei coti- diene, dezvăluire a limbajului parazitar, a vorbăriei care nu spune nimic, vînătoare de clişee, punere în scenă a vidului obişnuit, celebrare parodică a neautenticităţii pălăvră- gitoare, teatrul lui Caragiale dovedeşte că umorul şi luarea în derîdere sînt o constantă a geniului românesc, dacă nu cumva o specialitate şi un elixir vital pentru această ţară atît de des martirizată.

Releu între Caragiale şi Ionesco: un alt român, Samuel Rosenstock, care, sub numele de Tristan Tzara, a fost primul mare scriitor român de limbă franceză. La douăzeci de ani, în 1916, în capitala pacifismului internaţional ce era pe-atunci Zürich, a lansat cea mai grozavă revoluţie literară a timpurilor moderne şi întreprinderea cea mai iconoclastă a tuturor timpurilor. Era la cabaretul Voltaire, pe Spielgasse (strada jocului!). Dada: denumirea a fost găsită deschizînd Larousse-ul la întîmplare. Dada: onomatopee derizorie, lansată ca sfidare la adresa

vechii culturi şi a societăţii care, deşi-şi spunea „umanistă", tocmai cufundase Europa în război.

În 1920, Tzara şi prietenii lui au inoculat teroarea zgo- motiferă şi gestuală Parisului pedant şi rafinat al *Nouvelle Revuefrangaise.* În cursul unui matineu public, Tzara s-a apucat să citească un articol de ziar, în timp ce o sonerie îi acoperea glasul. „Am vrut pur şi simplu să arăt că apariţia mea pe scenă, figura mea, mişcările mele trebuiau să fie de-ajuns pentru a satisface curiozitatea oamenilor, şi că ceea ce-aş fi putut spune n-avea, în fond, nici o importanţă."

Istoricii literaturii consideră suprarealismul drept o urmare firească a dadaismului, dar uită că acesta restabileşte legătura cu religia textului literar scris. Toate manifestele dada, uimitoare chiar şi astăzi, au fost citite în public, ba chiar strigate şi dansate. Ceea ce conta pentru Tzara nu era opera, ci plăcerea fizică de a participa la crearea ei. Fraza faimoasă: „Gîndirea se face pe gură" nu numai că revendică pentru poet spontaneitatea şi automatismul, dar implică şi un dispreţ şi un refuz faţă de hîrtie. Filozofie şi estetică cărora ţara unde acest articol e atît de scump poate să le aprecieze providenţiala insolenţă. Teatrul pare la ora actuală mult mai viu în România decît romanul.

Spre deosebire de un Tzara sau un Ionesco, lipsit de umor, dimpotrivă, supraîncărcat de patos, iată un alt exemplu al acestui metisaj fecund a două culturi. Faima lui de istoric al religiilor şi de mitolog continuă să pună în umbră activitatea romanescă a lui Mircea Eliade. Cu toate acestea, oricine a citit cele două splendide volume de memorii ale sale ştie ce mult ţinea la operele lui de ficţiune si cît de mult a suferit toată viata fiindcă nu era recunoscut ca scriitor. Încă de la vîrsta de şaptesprezece ani, pe cînd mai era licean la Bucureşti, îşi începea prima povestire,

Romanul adolescentului miop, care n-a fost niciodată publicat, în afară de cîteva fragmente prin reviste, şi al cărui manuscris se pierduse pînă ce a fost regăsit, de cu- rînd, într-un pod din capitala română.

Rar a vorbit un adolescent atît de bine despre adolescenţă ca tînărul Eliade în această carte. De altfel, el avea ambiţia să umple o lacună căci, dacă în romanele pe care le citea pe-atunci apăreau tineri, i se păreau falşi şi copiaţi: adică văzuţi de adulţi. Aici, avem portretul aproape clinic al unui băiat de şaptesprezece ani făcut de sine însuşi şi, totodată, portretul colegilor lui de liceu, un tablou de ansamblu al tineretului literar de la Bucures ti din anii 1920-1925. În epoca jazz-ului şi a celebrului şi scandalosului roman francez *La Gargonne* al lui Victor Margueritte, al cărui erotism nedisimulat i-a inspirat lui Eliade paginile despre vizitele lui la bordel. Încă un indiciu al autenticităţii acestei povestiri este incredibilul amestec pe care-1 conţine: proiecte intelectuale şi prurituri fizice, meditaţii despre existenţă şi suferinţe ale virginului, elanuri spre Dumnezeu şi mîncărimi ale sexului, totul defilează aici într-un talmeş-balmeş entuziast.

Mai mult decît un roman, e un jurnal. Vedem aici un adolescent apucîndu-se să scrie un roman, dar, pînă la urmă, nefiind în stare să creeze personaje, limitîndu-se la un carnet de însemnări zilnice — însemnările pe care le ţinea Eliade însuşi încă de la vîrsta de paisprezece ani, şi dintre care multe, a mărturisit el mai tîrziu, au fost preluate ca atare în primul lui text de ficţiune. Marea dramă a lui Mircea, la vremea respectivă, era nepotrivirea dintre voinţa şi ambiţia lui. Dramă tipică a adolescenţei, luptă de fiecare clipă, redată aici cu pasiune şi minuţiozitate.

Liceanul dorea să fie puternic, independent, spirit pur vizînd ţelurile cele mai sublime, îşi jura solemn în fiecare zi acest lucru, şi era nevoit să recunoască, la sfîrşitul zilei, că se purtase ca un molîu şi un laş, că pierduse vremea, că nu era bun de nimic, decît să viseze şi să fabuleze, nici mai mult, nici mai puţin decît ceilalţi băieţi din clasă, şi acuzînd ca şi ei stupizenia programelor şi mediocritatea profesorilor, cînd de fapt ar fi trebuit să dea vina pe pro- pria-i moliciune.

„Nu sînt decît un adolescent ca toti ceilalt:i. N-am să ajung niciodată nimic... Parcă eu nu ştiu ? Nu ştiu că sînt sentimental şi slab şi lipsit de voinţă?" Este neîncetat sfî- şiat între sentimentul că-1 aşteaptă un destin excepţional şi împotmolirea în rutina cotidiană. Suferă descoperind în sine mai multe înclinaţii ce-i displac : către visarea melancolică, ce-l paralizează ceasuri în şir în faţa plopilor pe care-i contemplă de la fereastra mansardei lui, către lamentaţiile sterile, către spovedania intimă şi greţoasă.

Contradicţie supremă: convingerea că adolescenţa este unul din momentele esenţiale ale vieţii, un fenomen spiritual de cea mai mare importanţă, şi că trebuie în consecinţă să-i frîneze cursul, cel mai bun mijloc fiind acela de a consemna în cele mai mici detalii fiecare din stările lui sufleteşti — şi pe de altă parte exasperarea de a se simţi atît de stîngaci, atît de urît, atît de timid, atît de deza- greabil, atît de puşti, dorinţa pătimaşă de a sări peste etape şi de a ajunge la vîrsta adultă. Uneori visează să fugă departe de casă, să plece pe Dunăre pentru o viaţă de vagabondaj, să se regenereze prin aventură asemeni genialului Panait Istrati — dar respinge de- ndată această tentaţie, din lipsă de curaj şi fiindcă nu e în stare să renunţe la biblioteca lui. Alteori recurge

la autopedepsire, cu biciul. Se flagelează pînă la sînge. „Dar izbînda duhului mă desfăta. Voinţa care îmi călca în picioare trupul putred mă entuziasma de un sfînt şi bărbătesc entuziasm."'"

Ascendenţele materne moldoveneşti, credea el, îi trans- miseseră o sensibilitate excesivă şi un sentimentalism debilitant, pe care trebuia să le combată prin injecţii de „bărbăţie". Le cerea atunci cărţilor, atît de demodate azi, ale scriitorului italian profascist Giovanni Papini, din care una poartă titlul caraghios de revelator *Maschilita,* să-1 ajute să devină „bărbat". Viitorul autor al lui *Mefistofel şi androginul* şi istoric al riturilor bisexuale a găsit aşadar în el însuşi primul model al conflictului ale cărui manifestări avea să le urmărească în mitologiile din lumea întreagă. Dar, chiar şi pentru cititorul care nu ştie nimic despre formidabilele lucrări ale eruditului român, *Romanul adolescentului miop* oferă un document foarte interesant despre dificultăţile şi frămîntările adolescenţei, trecerile vertiginoase de la momente de exaltare la crize depresive, şi tot ceea ce

"Entuziasm care 1-a condus, după spusele prietenului său Mihail Sebastian, al cărui *Jurnal (1935-1944)* a fost publicat în 1996 (Ed. Humanitas, Bucureşti), să adere cu tot sufletul la Garda de Fier, mişcare fascistă şi antisemită din anii 30-40.

face din această vîrstă cîntată de neghiobi şi impostori o perioadă greu de traversat.

Floreşti

Radu Ionescu, faimos critic de artă, ne promisese o surpriză. Chip fin, bine desenat, privire ascuţită în spatele unor ochelari cu ramă metalică. E unul din românii cei mai dezamăgiţi pe care i-am întîlnit; cel care nu pomeneşte niciodată de revoluţia din 1989 fără să adauge epitetul „aşa-zisa" ; de o inteligenţă

tăioasă şi pătrunzătoare, cu o plăcere de a lansa săgeţi. Sub această aparenţă puţin cam seacă, se ghiceşte un om lovit profund; sub acest scepticism ce nu iartă nici o naivitate, răni adînci, încă deschise. Vom afla, de altfel, că a fost închis timp de peste un an, sub fostul regim; pentru o crimă ce nu pare să inspire mai multă indulgenţă celui nou, judecînd după această lipsă totală de încredere în primenirea ţării. Nu am văzut luminîndu-i-se chipul decît atunci cînd ne-a vorbit de această „surpriză"; o descoperire a lui, un secret pe care vrea să ni-l împărtăşească.

Plecăm cu maşina, direcţia nord, spre valea Prahovei. O oră de şosea, apoi, pe un drum de ţară, ajungem la satul Floreşti. Radu îi face semn şoferului să oprească în faţa unui pavilion ce se-nalţă la intrarea într-un parc. Un zid imens înconjoară parcul. Într-o zi cînd explora regiunea, ne-a spus el, a zărit acest zid, a cărui lungime 1-a intrigat. Bănuind că acolo trebuia să fie vreo veche proprietate nobiliară, a intrat.

Dincolo de pavilion, vedem mai multe clădiri moderne, de o regularitate sărăcăcioasă şi tristă şi, pe bănci de fier, vreo şase bătrîni în pijama: locul a fost transformat în azil. Cu toate astea, în cele patru colţuri ale unui rest de peluză, nişte enorme vaze din piatră, sculptate cu reliefuri de ani

-

male şi de plante şi împodobite cu ghirlande de volute neobaroce, nu provin, cu siguranţă, dintr-o comandă a Asistenţei sociale. Oare pentru ce splendori princiare sînt ele martori neaşteptaţi ? Ocolim clădirile. În mijlocul unei pajişti revenite la starea de sălbăticie, ivit dintre ierburile cu care se delectează o vacă, iată secretul lui Radu Iones- cu : un monument pătrat, cu o înfăţişare grandioasă şi frumoasă, aproape intact la exterior, deşi-ţi dai seama de la prima privire că e vorba de o ruină. Supraînălţat ca un palat florentin, edificiul se sprijină pe un soclu de bosaje orizontale.

„L-am descoperit din întîmplare, acum un an şi jumătate. Nici o istorie a artei, nici un ghid nu-l semnalează. Nimeni nu-l cunoaşte. Am reuşit să stabilesc că un prinţ din familia Cantacuzino a început construcţia; primul război mondial a întrerupt lucrările; în timpul celui de-al doilea, o bombă a stricat interiorul."

Nicicînd vreo ruină n-a marcat cu mai mult fast alianţa dintre măreţie şi paragină. Şase coloane duble jumelate cadenţează faţada care dă spre ceea ce a fost cîndva grădina; o cornişă bogat sculptată le încununează. Acoperişul trebuie să fi fost în terasă. Regularitatea geometrică a liniilor orizontale şi verticale, armonia severă a ansamblului sugerează gustul pentru antic; dar dimensiunea edificiului, forma pătrată, acest portic lung găurit de umbre evocă reşedinţele construite de colonii englezi în India: la Calcutta, am văzut unele din aceste construcţii încremenite, cărora vicisitudinile istoriei, decrepitudinea sau netermi- narea le-au conferit o viaţă, o poezie intensă. Să adăugăm, aici, păşunea şi vitele, pustietatea şi rusticitatea locurilor, şi vom avea o idee despre acest monument, conceput ca un

templu neoclasic, întru gloria simetriei şi a raţiunii, şi transformat, prin falimentul sau neglijenţa proprietarului, la care s-a adăugat machiavelismul evenimentelor, în

Floreşti: vaca de la palatul Cantacuzino.

sublimă absurditate. Totul, pînă şi basoreliefurile sculptate cu migală, pînă şi această somptuozitate de capiteluri, de panglici din piatră, de scoici, de frunzişuri, de masca- roane, care contrastează cu dărăpănarea edificiului, contribuie la metamorfoza delirantă a cumintelui program originar.

Pe laturi, mari şi nobile deschideri în arcade, sub partea superioară plată. Cîţiva copaci şi-au scos crengile pe ferestrele goale. Maiestate grecească şi răceală victoriană, dejucate de forfoteala dezordinii vegetale.

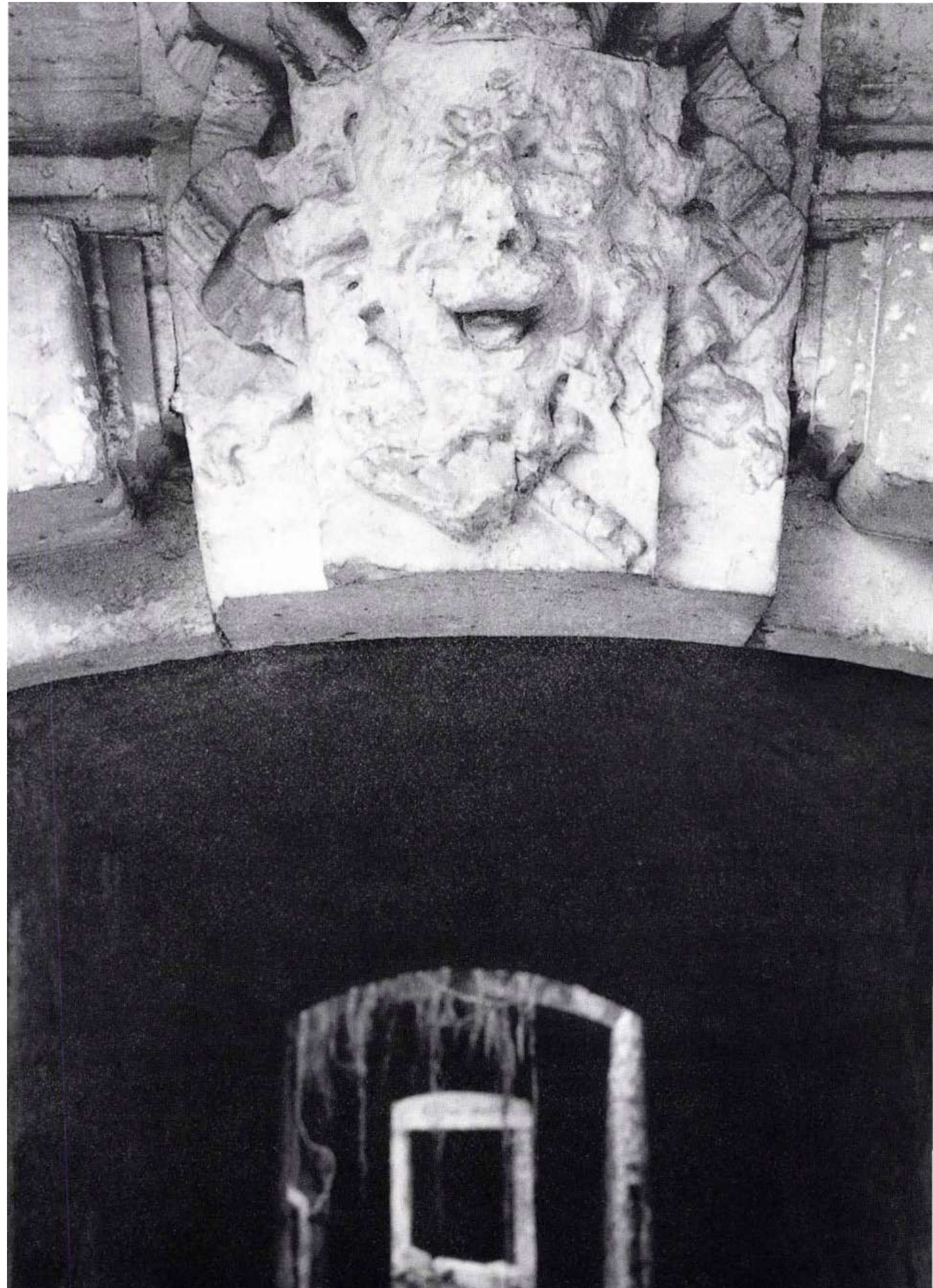
La faţada principală se manifestă o dorinţă de ruptură : cele două corpuri laterale sînt ieşite în afară, de o parte şi de alta a corpului central, retras. Portalul, monumental, se înaltă ca un arc de triumf. Două coloane canelate susţin un antablament complicat. Între bolta rotunjită a uşii şi arhitravă, doi îngeri în basorelief prezintă blazonul şi coroana Cantacuzinilor, Într-un fru-fru kitsch de noduri şi de ghirlande.

Deasupra acestui portal, nu se zăreşte decît cerul, conform voinţei constructorului; prin uşă, se vede tot cerul, ca urmare a năruirii amenajărilor interioare. Scara ce trebuia să ducă la intrare n-a fost niciodată construită, dacă nu cumva s-a prăbuşit. Escaladăm un morman de blocuri revenite la starea de natură şi trecem pragul. Un fel de grădină sălbatică, plină de urzici, de tufe, de moloz, de mo- loane şi de enorme dale de beton sparte, ocupă ceea ce ar fi trebuit să fie elegantele apartamente ale unuia din cei mai bogaţi şi puternici nobili din România. Instalaţiile au

fost destul de avansate, căci se disting, în grosimea pereţilor crăpaţi, ţevi groase, fără-ndoială conducte de încălzire.

Sfîşietoare Împerechere a frumuseţii şi a dezastrului; derivă suprareală a unui proiect riguros ; vestigiu mai poetic decît ar fi fost versiunea terminată: e mare tentaţia să faci din palatul de la Floreşti o emblemă a destinului naţio-

Palatul Cantacuzino de la Floreşti

nal. E templul de la Segeste, remontat de Gaudi în decor de operă.

Silful de la Snagov

Norbert şi SVetlana ne duc la sfîrşit de săptămînă la Sna- gov, în căsuţa pe care o au închiriată pe malul lacului. Snagovul, la patruzeci de kilometri de Bucureşti, este un sat de pescari unde oamenii din capitală se duc să se destindă. Dar a califica drept „loc de vacanţă" sau de „centru rezidenţial" acest grup de izbe modeste înşirate pe mal i-ar da cititorului occidental o idee cît se poate de falsă despre farmecul şi savoarea acestui loc.

El nu s-a schimbat deloc de pe vremea cînd Panait Is- trati îl lăuda, ca fiind „oaza de iubire din această vastă cîm- pie valahă ce îneacă Bucureştiul ca-ntr-un deşert". Aceeaşi pădure singuratică, aceleaşi insuliţe cu tufişuri, aceeaşi fîşie de trestii ce-nconjoară acest eleşteu de cîteva sute de hectare, aceleaşi coruri de broaşte şi, „din loc în loc, nufărul, regele purităţii", care „veghează semeţ asupra singurătăţii lacustre". Numai că această plantă, cu frunzele ei mari aşezate pe apă, a invadat malurile, pe mai mulţi metri, cu o vegetaţie atît de deasă, încît a devenit aproape imposibil să te mai scalzi. Pe vremea lui Ceauşescu, se pare, se avea grijă să fie curăţate malurile; natura şi-a reluat drepturile. În materie de agricultură, neglijenţa noii puteri provoacă pagube mult mai mari. Astfel, mi s-a spus cu certitudine, nu se mai distribuie insecticide, cum se făcea pe vremea dictaturii. Doriforele au distrus anul ăsta recolta de cartofi — ceea ce-i face pe oameni să se teamă de o foamete la iarnă.

Un drum asfaltat traversează satul, care constă din două şiruri de case răspîndite printre copaci pe marginea lacului. Drumuri de pămînt intersectează

perpendicular această şosea şi coboară spre mal. Grădiniţa ceînconjoară casa lui Norbert şi a Svetlanei se opreşte acolo unde începe bariera de trestii. Nu există nimic mai adorabil decît acest refugiu protejat de un gard din lemn ale cărui uluci distanţate lasă să treacă privirea, ca peste tot la ţară în România, unde dorinţa de închistare nu înăbuşă grija pentru convivialitate. Aici totul e doar lemn, iarbă, apă, linişte, fericire. O barcă e pe cale să putrezească de tot în mijlocul plantelor acvatice. Un rest de ponton, cuprins şi el de exuberanţa vegetală, nu mai serveşte decît pentru stat la soare. Întindem o saltea pneumatică pe scîndurile distanţate. Casa e ea însăşi delicioasă. Cele trei sau patru camere sînt echipate sumar, în armonie cu prospeţimea peisajului. Spălătorul nu condne decît o chiuvetă; există un robinet, alimentat de o pompă electrică, dar, dintr-un motiv misterios, în ziua venirii noastre, nu s-a arătat nici o picătură şi ne-am dus cu găleţi la vecini.

Parcurgerea singurei străzi a satului te poartă cu o sută de ani în urmă. Dincolo de garduri, se zăresc cabane, colibe, pavilioane, anexe, toate decorate cu un gust simplu şi sigur, ce n-a fost alterat de ambiţiile civilizaţiei industriale; uneori colibe autentice, ascunse sub acoperămîntul lor gros de paie. Singurul edificiu de folosinţă comună este o biserică ortodoxă, cu faţada albă, precedată de o alee de copaci. Nici un magazin. Duminică dimineaţa, o căruţă din scînduri, încărcată cu sute de pîini rotunde, aurii, staţionează la răscrucea principală. În picioare lîngă calul lui, un ţăran aşteaptă tăcut; nu pare grăbit să vîndă. Pîinea românească este de cele mai multe ori o încîntare.

Trebuie să mergi o jumătate bună de oră printr-o pădure splendidă pentru a ajunge, la un alt capăt al

acestui lac cu maluri foarte sinuoase, la debarcaderul public. În- chiriem o barcă şi vîslim, printre nuferi, pînă la o mică insulă înconjurată de trestii. Această insulă a jucat un rol în istoria României. În secolul al XV-lea, Vlad Ţepeş, ero

u

al luptei împotriva turcilor, şi-a ascuns aici curtea şi vistieria înainte de a se bate cu Mahomed II. O mînăstire, a cărei ctitorire e atribuită unui discipol al lui Nicodim, ocupa insula încă din secolul al XIV-lea. Astăzi, nu a mai rămas din ea decît biserica, de tip ortodox clasic, cu zidurile ei din cărămidă şi clopotniţele rotunde, şi un popă uriaş, care se năpusteşte din casa parohială pentru a verifica dacă nu cumva debarcăm pe teritoriul lui în costum de baie. Insuliţa pare pustie, în afară de popă şi tradiţionala vacă culcată în iarbă. Această singurătate, această linişte, această seninătate înverzită şi lichidă fac mai de preţ sanctuarul de la Snagov decît arhitectura lui, de prea multe ori remaniată din Evul Mediu încoace.

Exploram acest Eden minuscul, cînd atenţia ne-a fost atrasă de un grohăit de porc şi de cîrîituri de găini : pe malul apei, în spatele copacilor, cîteva animale domestice dădeau o înfăţişare de fermă unui grup de bojdeuci, cu un ţarc pentru porc şi sfori de întins rufele. Dintre uluci a ţîşnit, fără să ne dăm seama, un băiat de o frumuseţe strălucitoare, aproape gol, blond ca aurul, cu trupul şi faţa bronzate de statul îndelung la soare. S-a îndreptat spre noi cu cea mai mare simplitate şi ne-a poftit să-i vizităm domeniul.

De o rezervă şi o demnitate perfecte, a dat totuşi dovadă de puţină cochetărie în faţa aparatului lui Ferrante. Agăţat de roata fîntînii, sau sprijinit de ghizd, sau în picioare dinaintea faţadei bisericii, cu un picior îndoit şi mîna în şold, era o minune să vezi cu cîtă naturaleţe poza, unduind din şolduri doar atît cît trebuia pentru a-şi pune în valoare farmecele precoce, graţios fără sclifoseală, sigur de sine fără lăudăroşenie. Ţăranii pe care-i întîlnisem pînă atunci, nu prea obişnuiţi să fie fotografiaţi, se înţepeneau în

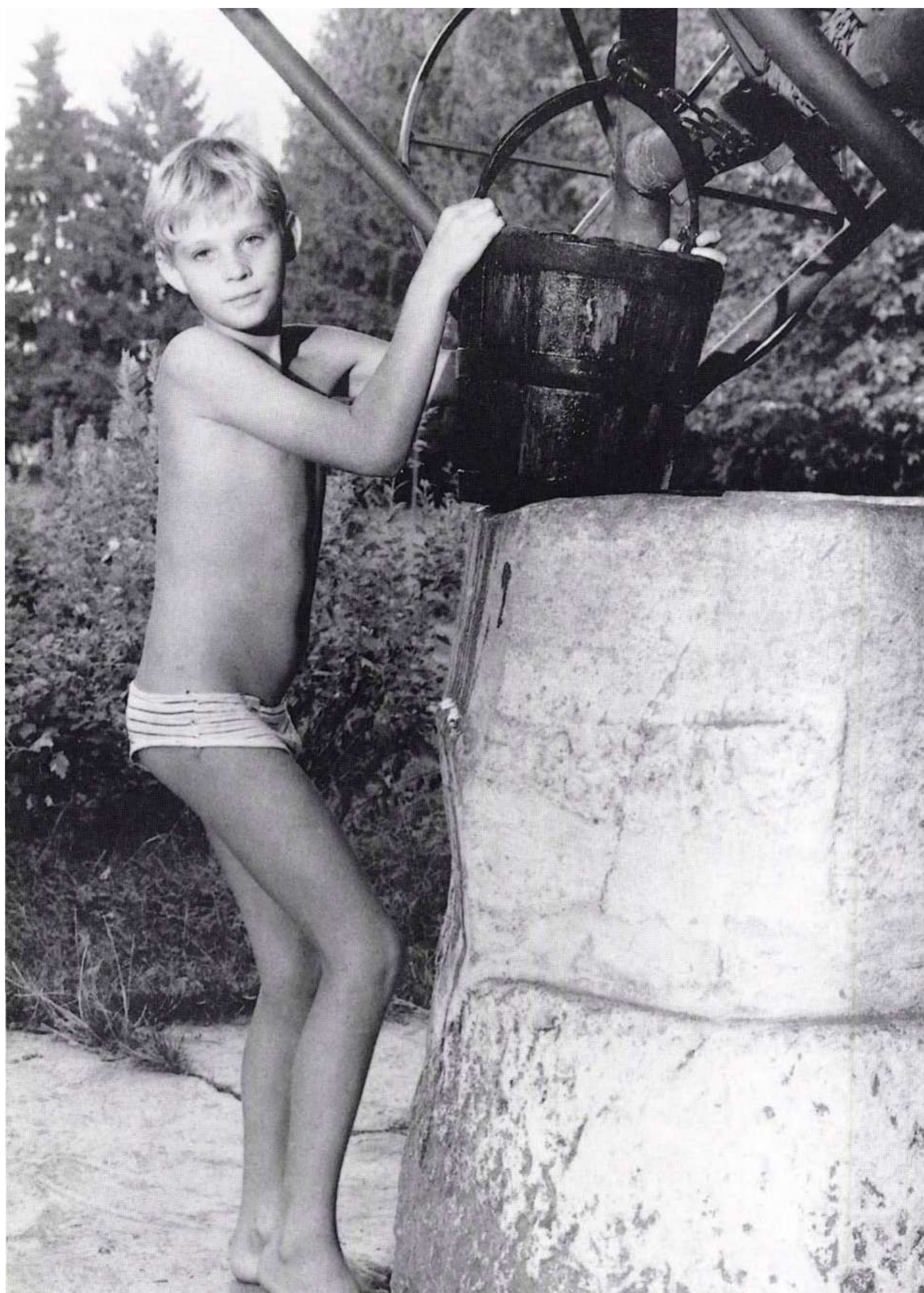
faţa obiectivului, preocupaţi să-şi emfatizeze imaginea.

„Mă cheamă Liviu", ne spuse el într-o franceză hotărîtă, chiar dacă poticnită. Liviu sau Tadzio ? E oare conştient de efectul pe care-1 produce? Ce crede de această haită vorace (sîntem cinci) care se ţine după el ? Aflăm că are nouă ani, că locuieşte la oraş şi vine aici în vacanţe. Ne conduce spre un tufiş spinos de unde scoate dude pe care ni le oferă, spunînd că sînt „negre". În timp ce noi facem atîtea eforturi, în Franţa, pentru a evita acest adjectiv, el redă cu toată inocenţa cuvîntul „negru" etimologiei lui latine.

În centrul insulei, se înalţă un tumulus, lipsit de stelă, de inscripţie, de ornament. „Mormîntul lui Dracula", ne declară Liviu, aruncîndu-ne o privire oblică, pentru a verifica dacă un astfel de *scoop* face impresia scontată. Prin Dracula, el îl înţelege pe acel principe din secolul al XV-lea, supranumit Ţepeş, din cauza exceselor lui spectaculoase. Răspîndea o asemenea teroare, încît mai era numit şi Dracul. În realitate Vlad III al Munteniei a fost un viteaz războinic, care a murit în 1478 în războiul contra turcilor. Umanistul italian Enea Silvio Piccolomini, devenit papă sub numele de Pius II, a contribuit la crearea legendei sumbre a acestui principe, în ale sale *Comentarii,* în care laudă curajul lui în luptă, dar îi şi stigmatizează cruzimea peste măsură. Cît despre Dracula, „monstrul din Car- paţi", care suge sîngele victimelor sale, el este o invenţie literară tîrzie, să nu uităm, a romancierului englez Bram Stoker (1897). Personajul de ficţiune s-a suprapus, mult mai tîrziu, peste imaginea personajului istoric, şi, de o sută de ani, credinţa populară îl identifică pe erou cu bestia. Între timp, Liviu rămăsese distant şi straniu. Ochii lui albaştri ne fixau nu cu transparenţa lichidă şi

naivitatea copilăriei, ci cu o seriozitate, o gravitate şi o tristeţe cu mult peste vîrsta lui. Zîmbete rare sau deloc. Conştiinţă a faptului că despotismul sîngeros mai făcea încă ravagii atunci cînd s-a născut el ? Încercam să-1 mai facem să stea cu noi, cînd deodată, fără de veste, a luat-o la fugă şi a dispărut printre copaci. Am vrut să-1 salutăm înainte d

e

a ne urca înapoi în barcă; nu s-a mai arătat. Apariţie şi dispariţie ce ţineau de vis, sau de supranatural: din ce folclor, mai arhaic decît Vlad şi Dracula, se ivise acest silf cu privire de adult ?

Am revenit a doua zi. Imposibil de găsit copilul. Nimeni în faţa bisericii, nimeni în jurul bojdeucilor. Am vîs- lit în jurul insulei, în speranţa de a-l zări lîngă apă pe cel pe care n-am fi fost surprinşi să-1 vedem aşezat pe un nufăr, nimf revenit la *nymphea** lui.

A rămas invizibil. Hotărît, mai degrabă Tadzio, decît Liviu; cunoscător al tuturor secretelor seducdei; stiind că a nu fi de găsit e mijlocul cel mai sigur de a intra în mit.

"Denumirea ştiinţifică a nufărului alb *(n.t.).*

Paginile **214-215:** *biserica din satul Snagov. Silful de la Snagov*

Transilvania

În drum spre nord, prima escală, chiar la ieşirea din Bucureşti, la castelul Mogoşoaia. Construit în 1702 de principele Constantin Brîncoveanu, el oferă un bun exemplu al acelui stil compozit (şi numit, tocmai, brîncovenesc) născut, la sfîrşitul secolului al XVII-lea, din întîlnirea şi fuziunea dintre Orientul bizantin şi Renaşterea italiană. Balustrade ajurate, logii veneţiene, arcade trilobate înveselesc cu motivele lor graţioase masiva construcţie roşu închis. Cea mai frumoasă faţadă e cea care dă spre lac: galerie deschisă cu coloane torsadate, decoraţie bogată a capitelurilor. Castelul pare părăsit. Păianjenii şi-au întins pînzele peste straturile de merişori.

Prinţul George Bibescu, văr al celor doi Bibeşti prieteni cu Proust, Emmanuel şi Antoine, 1-a cumpărat în 1911 ca să-1 dăruiască soţiei lui, Martha Lahovary. George, spre deosebire de verii lui, era grosolan şi brutal, un adevărat bădăran. Martha spunea despre perechea lor că era un Stradivarius dat pe mîna unei maimuţe. Dăruirea Mogo- şoaiei a fost o reparaţie acordată celei care trecea drept femeia cea mai frumoasă şi mai rafinată din România. După Marele Război, ea a scris, în franceză, romane şi volume de amintiri, printre altele *La bal cu Marcel Proust,* disputîndu-i verişoarei ei contesa Anna de Noailles, năs-

Castelul Mogoşoaia

.cută Brîncoveanu, fiica unui tată român şi a unei mame turcoaice, primatul literar şi monden la Paris. Exact în aceiaşi ani 1920, Panait Istrati începea să-şi publice cărţile. Două aristocrate de cea mai înaltă spiţă şi un plebeu boem şi fără bani inaugurau împreună era francofoniei româneşti.

Se ştie de ce parte a înclinat balanţa justiţiei pe care o face timpul, şi că privilegiile talentului le depăşesc cu vremea pe cele ale naşterii. Opera cea mai interesantă a principesei Bibescu a fost neîndoielnic restaurarea Mogoşoaiei, care a durat şaptesprezece ani. Edificiul era dărăpănat. Ea a angajat zidari italieni sub conducerea arhitectului Domenico Rupolo şi s-a dus să cumpere la Veneţia, din fabrica lui Fortuny, stofe pentru decorarea saloanelor. După aceea, deşi călătorea mult şi avea la Paris un apartament frumos la capătul insulei Saint-Louis, n-a-ncetat să facă lungi sejururi în reşedinţa ei românească şi să dea aici recepţii, chiar şi în timpul războiului, cînd Mogoşoaia a devenit un refugiu pentru intelectualii de la Bucureşti"'.

Martha Bibescu nu a părăsit definitiv România decît În 1945, după ocupaţia rusească. Clădirea părăsită nu păstrează nici o urmă a trecerii ei, şi probabil că se va-ntoarce la starea de ruină din care o scosese ea. Lacul neclintit, grădina toropită sub o reţea de fire de argint, tăcerea acestei pajişti uitate simbolizează prăbuşirea unui vis de eleganţă şi de frumuseţe incompatibil cu realitatea dură de azi. Era deja o pură himeră, din partea lui Constantin Brîncoveanu, să vrea să aclimatizeze în Muntenia stilul şi tonul Veneţiei. În prezent, din această utopie n-a mai rămas decît decorul anacronic şi periclitant al unui palat latinizat din Istanbul.

Între Bucureşti şi Braşov, staţiunea montană Sinaia, unde Carol 1 a pus să fie construit în anii 1880 castelul

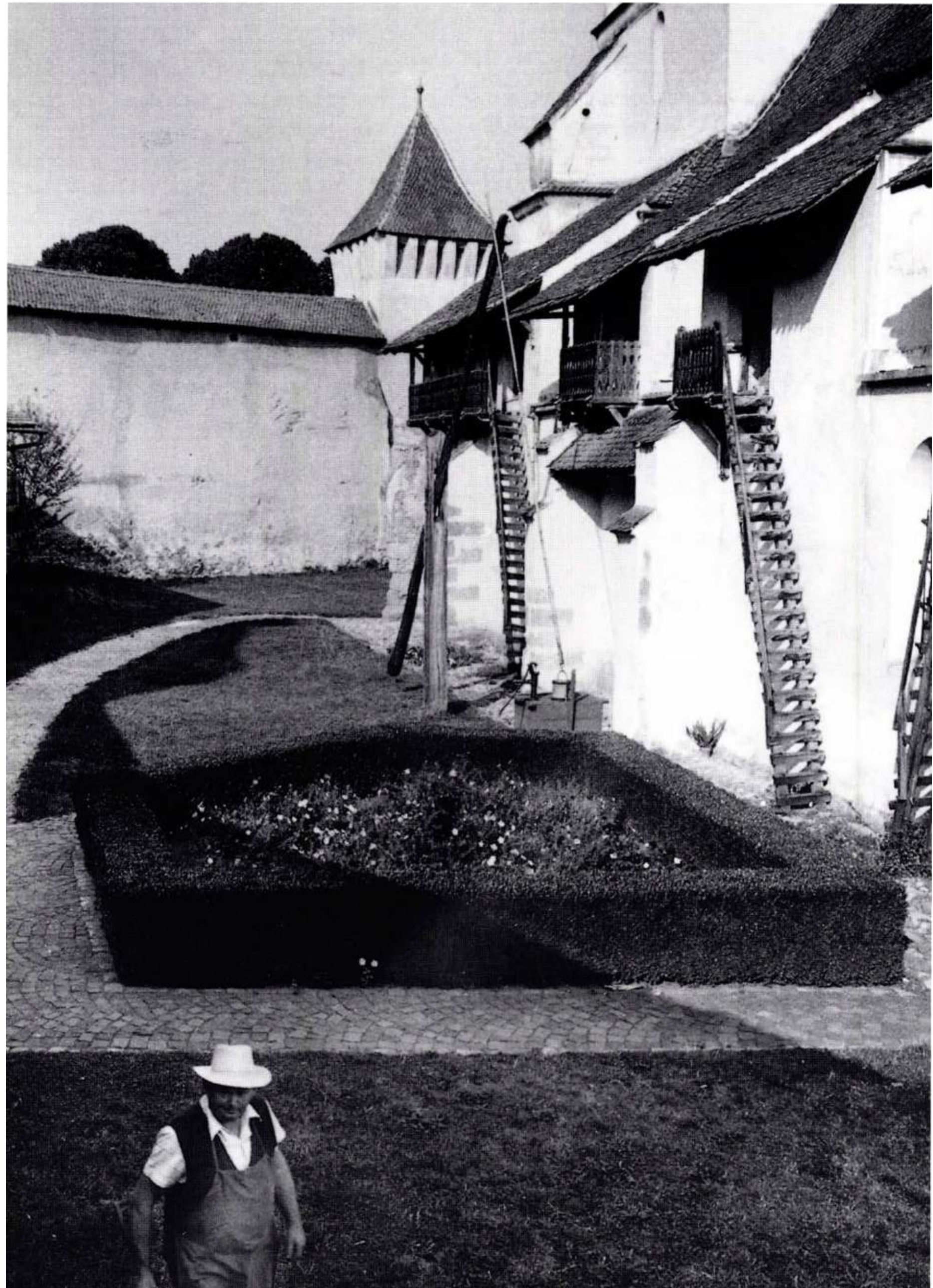
'■'■' Cf. biografia *Princesse Bibesco,* de Ghislain de Diesbach, excelentă evocare a României dinainte de război (Perrin, 1986).

Peleş, amuzant exemplu al acelui stil, pseudoistoric şi de-a dreptul kitsch, care era la modă, la finele secolului al XlX-lea, în toată Europa Centrală, îndeosebi în Ungaria. Îmbinare eteroclită de lemn şi de piatră, amalgam straniu de bizantin şi de gotic, combinaţie de acoperişuri ascuţite, de turnuleţe crenelate şi de ferestre ogivale cu vitralii, edificiul este la fel de-ncărcat pe dinăuntru ca şi pe dinafară.

Oraşul Braşov, în cercul său de munţi, ne introduce în Transilvania, ţinut de trecere şi de fuziune unde români, maghiari, germani, ţigani s-au întîlnit şi continuă să trăiască împreună. Germanii au sosit încă din secolul al XIII-lea, chemaţi de regele Ungariei Geza II în ajutor împotriva turcilor şi mongolilor. Aceştia au primit libertăţi şi privilegii şi s-au instalat pe timp îndelungat. Braşovul, care altădată se numea Kronstadt („oraşul coroanei"), a fost una din primele lor cetăţi fortificate. Mai păstrează încă un anumit caracter germanic, rigoarea şi severitatea burghezilor saşi pe care contactul cu Orientul n-a reuşit să-i înmoaie. Biserica evanghelică, numită Biserica Neagră din cauza incendiului din 1689 care i-a afumat puternicele contraforturi şi turnul masiv, seamănă cu o fortăreaţă. Sub înaltele bolte gotice, inscripţia „Ştiu şi cred", care-i împodobeşte piatra funerară, subliniază virtuţile celui care zace culcat acolo cu platoşa şi coiful lui. Ne aflăm aici într-o solidă citadelă, dublu bastion al credintei luterane si al raţiunii occidentale : pînă acolo încît

splendidele covoare turceşti agăţate pe ziduri ca nişte trofee, departe de a părea o invitaţie la deliciile echivoce ale Asiei, proclamă victoria asupra Necredincioşilor şi gloria Dumnezeului roman. Germania a lăsat o pecete chiar mai adîncă în lanţul de biserici fortificate ale căror extraordinare construcţii se înalţă între Braşov, Sighişoara şi Sibiu. Toate prezintă cam acelaşi model. O incintă de ziduri

de apărare înalte încon-

joară sanctuarul. În interiorul împrejmuirii astfel delimitate şi baricadate împotriva invadatorilor dinspre răsărit, se amenajau locuinţe şi magazii de alimente. În caz de primejdie, satul se refugia în spatele zidurilor, gata să facă faţă asediului.

Puţin după ieşirea din Braşov, întîlnim la Hărman prima din aceste biserici fortificate, austeră şi inexpugnabilă. Paznicul ne întîmpină cu un *Griiss Gott!* cum nu se poate mai puţin românesc. Ne povesteşte, în germană, istoria acestui sat săsesc, întemeiat în secolul al XIII-lea şi rămas parţial de limbă germanică. Biserica, protejată de incinta ei circulară, a fost asediată de patruzeci şi şapte de ori şi niciodată cucerită. Balcoane cu balustrade de lemn, scări, pasarele leagă între ele încăperile de locuit instalate în zidurile groase. În sat au mai rămas astăzi doar 250 de germani, din cei 1 200 care-1 populau pînă la căderea lui Ceauşescu.

Luminoasă, simplă, goală, imagine a rectitudinii şi a robusteţii mentale care au inspirat Reforma, biserica e precedată de o clopotniţă-faţadă. Se intră pe o poartă al cărei singur ornament sînt baghetele ogivale ale ambra- zurii. Podea de lemn neprelucrat, presărată cu covoare aspre. Gustul german pentru disciplină se remarcă în repartizarea băncilor. Stalurile din transepturi, perpendiculare pe altar, sînt rezervate bărbaţilor, care se pot sprijini de un spătar. Fără spătar pentru femei, grupate pe bănci simple, în faţa altarului, bătrînele în primele rînduri. Oare această discriminare vrea să-nsemne că bărbaţii trebuie recompensaţi pentru că sînt muncitori harnici, în vreme ce femeile, fiice ale Evei, nu vor sfîrşi niciodată de ispăşit păcatele sexului lor?

Prejmer, un alt sat săsesc, e la numai cîţiva kilometri distanţă. Dublă incintă circulară, şi coridor

lung de acces apărat de un gard mobil din fier. Dintre toate bisericile

Biserica fortificată de la Hărman

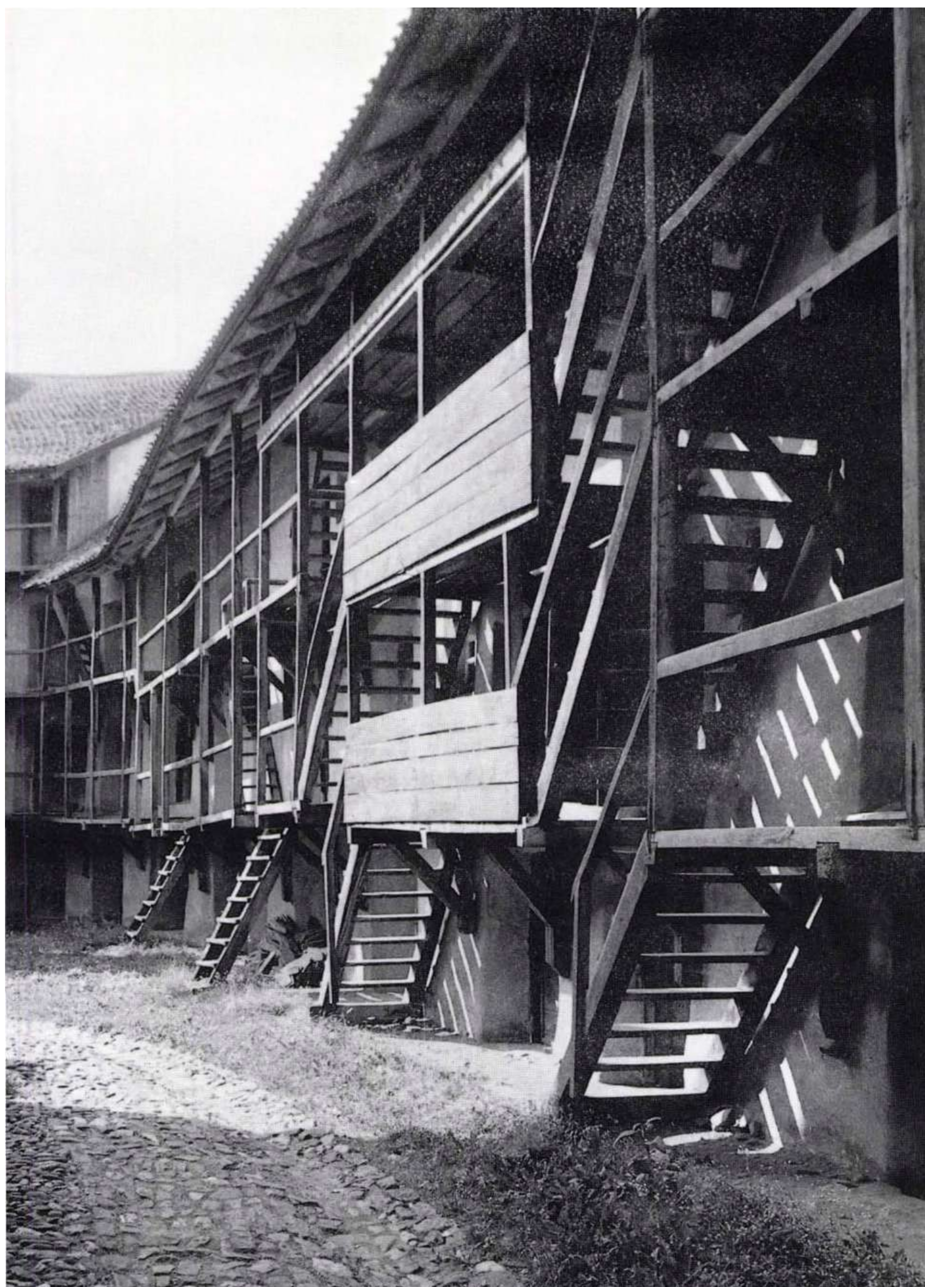
.fortificate din Transilvania, e cea mai bine conservată. Trei etaje de celule acoperă zidurile interioare. Sînt 272 de camere, fiecare cu numărul ei. Sătenii îşi adunau aici proviziile, urmînd să se refugieze în acest loc la prima alertă. Camerele dau spre o galerie din lemn. Pasarela de patrulare este încă practicabilă: se poate face înconjurul complet al incintei, admirînd uimitorul sistem de grinzi şi de şarpante. Prin trapele practicate în podeaua ieşită în afara zidului, asediaţii aruncau smoală topită asupra duşmanilor lor. Se pare că un tunel lung ducea departe de incintă, pentru aprovizionare. Paznicul ne arată intrarea în subteran.

Ca şi la Hărman, biserica e gotică, golaşă, austeră. Ierarhie a băncilor chiar mai strictă, ce nu priveşte doar sexele, ci şi vîrstele. Bărbaţii şi femeile ocupă bănci separate. Transeptul stîng e rezervat tinerilor, băieţi şi fete (două travee distincte), transeptul drept persoanelor vîrstnice. Vîrsta medie şade în naos. Orgă deasupra altarului şi, pe stîlpi, panouri indicînd cifrele corespunzătoare psalmilor zilei. Ordine, rigoare, subordonare a indivizilor faţă de lege, anunţare meticuloasă a programului slujbei: să admirăm în ce măsură idealul protestant a reuşit să se menţină intact în acest tărîm al promiscuităţii şi al compromisului care este România multinaţională, multietnică, multi- religioasă.

La Homorod, la jumătatea drumului între Braşov şi Sighişoara, am auzit cel mai complet istoric al acestor biserici fortificate şi al comunităţilor săseşti a căror permanenţă nu-nceteează să ne surprindă. Biserica e construită aproapeîn mijlocul satului, în centrul unei vaste esplanade mărginite de gospodării ţărăneşti, case rustice zugrăvite în galben sau verde, legate între ele de un gard, cu o poartă mare ce dă spre curte. Zidul de incintă e Închis. Copii de la

orfelinatul vecin (orfelinat: un eufemism pentru a desemna acest gen de instituţie care primeşte copii aban-

Incinta fortificată de la Prejmer.

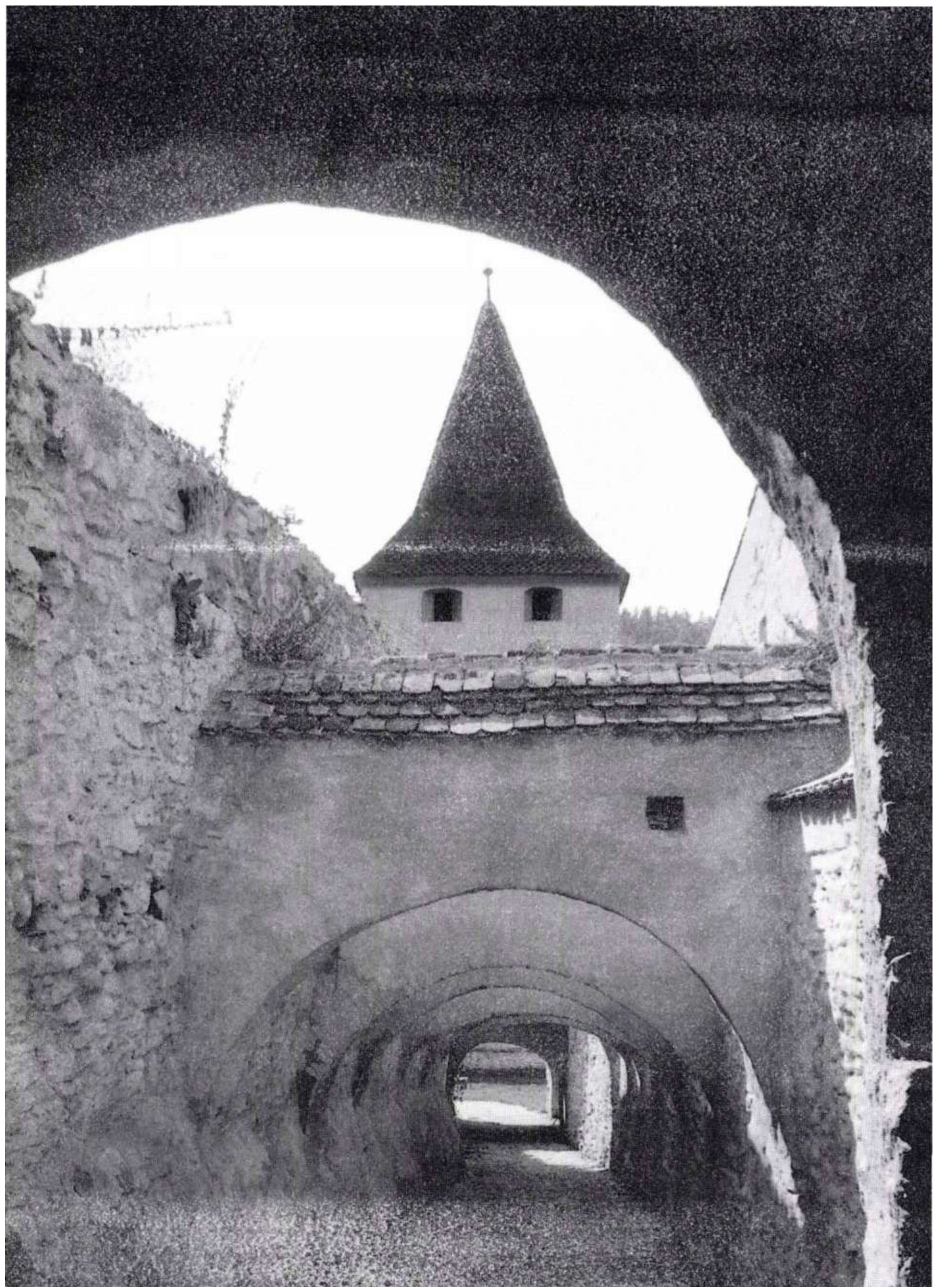
donaţi de părinţii lor) se duc să-1 caute pe paznic la o margine a satului. Soseşte pe o bicicletă veche, neagră. Înalt, solid, cu o pălărie de pai pe cap, foarte demn, îşi poartă cu bonomie cei şaptezeci de ani ai unei existenţe pe care nu o bănuiam atît de bogată în experienţe şi trăiri. După ce ne-a salutat în germană, ne invită să intrăm întîi în incintă, flancată de patru bastioane de colţ. Apoi În biserică, pe o poartă înălţată care ne conduce direct la balconul de la primul nivel. Biserica datează din 1270, altarul baroc şi orga — din 1784. Picturile ce acoperă partea din faţă a balconului, ciudat florale, sînt şi ele contemporane cu Mozart. În acest decor pastel, pe banca vopsită în gri, paznicul ne-a povestit îndelung viaţa lui şi viaţa satului, în timp ce privirea noastră stăruia asupra naosului gol, luminos şi rece, atmosferă atît de diferită de penumbra caldă a unei biserici ortodoxe.

Puţine întîlniri ne vor fi impresionat mai mult decît cea cu acest Johann Thome, german care ne vorbeşte în germană. Strămoşii lui au venit aici în secolul al XIII-lea. Nu erau saşi, cum îi numesc ungurii, fără deosebire, pe toţi germanii. Proveneau din regiunea cuprinsă Între Rin şi Mosel. Au defrişat pădurile, au fructificat cîmpurile şi au trăit timp de şapte secole, cu libertăţile şi cu privilegiile lor deosebite, ca nişte coloni paşnici. În 1943, ordin către toţi supuşii de sex masculin între şaptesprezece şi patruzeci de ani să servească în Wehrmacht. Majoritatea — douăzeci şi opt, mai precis, aveam să le citim numele pe o placă comemorativă pusă pe exteriorul bisericii — au fost ucişi în Franţa, la Cherbourg. Cei care s-au întors au fost arestaţi de români, pe urmă deportaţi în Siberia. Ei nici măcar nu ştiau, după spusele lui J ohann Thome, cine era Hitler şi ce era nazismul

.Jnainte de război, germanii munceau ca şi cum i-ar fi aşteptat veşnicia, şi se rugau ca şi cum ar fi urmat să moară a doua zi." Rosteşte aceste cuvinte cu lacrimi în ochi, şi noi îl credem, sincer. Fără să-si dea seama, ne-a oferit rezumatul perfect al moralei luterane, care e tot una cu regula ce i-a guvernat propria viaţă.

Şaptesprezece ani în 1945. A fugit din sat, ca să scape de înrolarea militară. Timp de cinci luni, a trăit în pădure, întorcîndu-se noaptea în casa familială ca să se aprovizioneze. Pleca din nou în zori, după ce-şi săruta mama, tatăl şi fratele de opt ani. După terminarea războiului, pă- mînturile le-au fost confiscate de români. Homorodul număra pe-atunci opt sute de germani, două sute de români, două sute de ţigani. În 1989, mai rămăseseră trei sute de germani. Ceauşescu nu-i lăsa să emigreze. De-ndată ce au putut obţine un_paşaport, au plecat în Germania, Austria, Franţa, Canada. In sat nu mai locuiesc în prezent decît cincisprezece germani, cei mai vîrstnici, împărţiţi în cinci familii, printre patru sute de unguri, trei sute de români şi peste o mie de ţigani.
In 1989, cooperativa de stat a pierdut monopolul şi pă- mînturile au fost împărţite: cîte zece hectare românilor, cinci hectare germanilor. Dublă nedreptate, cei mai buni agricultori fiind germanii. Între 1980 şi 1990, trebuia să supravieţuieşti cu 200 de grame de pîine pe zi, o jumătate de litru de ulei şi o jumătate de kilogram de zahăr pe lună. „Nimeni nu ştie cît de grea a fost perioada comunistă, dacă n-a trăit-o." Şi totuşi, nici o amărăciune în glasul luiJohann Thome, nici un resentiment, nici împotriva comuniştilor, nici împotriva românilor, ci profunda melancolie a unui om care face parte din ultimii cincisprezece supravieţuitori ai unei comunităţi menite să dispară cu- rînd, după ce a dus aici şapte

secole de existenţă cinstită, trainică şi dîrză. Povesteşte cu calm, din înălţimea semeţiei lui fireşti. Faţa lui rotundă, cu frunte lată şi bărbie dublă, respiră bunăvoinţă şi iertare. E un şef de trib, care nu vrea să-şi piardă vremea cu plîngeri sau reproşuri în clipa cînd spiţa lui se stinge, cînd limba pe care o vorbeşte va fi curînd o limbă moartă

În sat mai există o biserică, pentru românii ortodocşi. Asta unde ne aflăm e folosită pe rînd de germanii reformaţi şi de ungurii catolici. Pastorul luteran vine o dată la trei luni de la Sighişoara, preotul catolic, o dată la trei sau patru săptămîni, vine din Ungaria. Coborîm în naos. Trei panouri pictate împodobesc amvonul: un semănător, un*putto* prezentînd Biblia într-o rază ce ţîşneşte din inima lui, o Biblie pusă pe o stîncă. Orga, care arată bine, e alimentată de un burduf cu pedale. Trebuie să te ţii de o bară plasată orizontal pe doi stîlpi şi să apeşi pe rînd pe fiecare pedală. Johann Thome se distrează făcînd să funcţioneze pentru noi jurduful. Orga merge, tot aşa cum interiorul bisericii, în pofida rarităţii slujbelor, respiră o curăţenie impecabilă. În spatele unei uşi, se mai păstrează un rest de absidă în ruină, vestigiu al primului sanctuar. Distingem, în penumbră, fresce foarte şterse, care trebuie să fi fost deosebit de frumoase: o răstignire, o *pieta.*

La sfîrşit, J ohann ne invită să urcăm pînă în vîrful turnului, de unde vedem dispunerea satului în formă de stea, ordinea germană, eficacitatea germană, organizarea raţională a culturilor, piatra şi ţigla caselor, în locul chirpiciului şi al varului locuinţelor moldoveneşti. Mai multă soliditate, mai puţin farmec. La fel ca la Caţa, la Drăuşeni, la nord de Homorod, sau la Biertan, dincolo de Sighişoara. Triplă incintă de turnuri şi bastioane, pentru biserica de la Biertan, una din cele mai frumoase. Se ajunge la ea pe o scară exterioară acoperită. Şi acolo sîntem în-tîmpinaţi cu un salut în germană, şi acolo naosul gotic ne frapează prin limpezimea şi goliciunea lui, şi acolo inscripţiile de cult sînt în germană, şi acolo un monument dedicat morţilor afiş ează lista soldaţilor germani omorîţi în cursul celor două războaie

mondiale, si acolo, fără-n-do- ială, cei cîţiva rari descendenţi ai marii aventuri germa-

Incinta fortificată de la Biertan

.nice din Transilvania se simt năpădiţi de ţiganii veniţi din Orient.

Strămoşii lor îi respinseseră pe tătari, pe turci, ei trebuie să se încline în faţa invaziei ţiganilor. Războaiele dacice, care i-au permis împăratului Traian să ia în stăpînire actuala Românie, au luat sfîrşit în anul 107 al erei noastre. Dacia a rămas romană pînă în 275: nici două secole, ceea ce e puţin în raport cu cele şapte secole ale colonizării săseşti. Dar romanii şi germanii aveau în comun aceleaşi virtuţi civilizatoare, aceleaşi capacităţi de muncă şi de organizare; şi poate că, pînă şi astăzi, populaţiile diverse care compun România se ţin laolaltă numai datorită coeziunii şi ordinii unitare imprimate, prin aceste mesaje ale logosului occidental, haoticei, variatei, centrifugei şi delicios de ambiguei Mitteleuropa:-

Înainte de a ajunge la Sighişoara, un ocol prin Odor- hei, oraş în întregime unguresc. Intru în librărie: nici o carte în româneşte, totul e în limba maghiară.

Cît despre Sighişoara, numele ei a variat între germanul Schăssburg şi maghiarul Segesvár. Acest oraş ale cărui străduţe în pantă escaladează o colină oferă aspectul, neobişnuit în România, al acelor tîrguşoare medievale pline de cotloane şi de mistere. Partea de jos a oraşului e oribilă, constînd din blocuri lugubre. Trebuie să ajungi în oraşul de sus, să intri într-o piaţă umbrită de un castan, de cealaltă parte a porţii de intrare a fostei cetăţi. Totul e pieziş, sinuos, asimetric, totul ţine de acel pitoresc oarecum facil dar care e un respiro după pretenţiile socialiste de raţionalitate. Dacă locul castanului ar fi luat de un tei, te-ai putea crede sub Zindenbawm-ul lui Schubert, chiar dacă nici un han nu te invită să zăboveşti.

Un turn înalt şi masiv, cu patru turnuleţe piramidale, domină piaţa. Ceas monumental, la înălţimea celui de-al patrulea nivel. Merită osteneala să te caţeri pînă acolo, pentru a studia rotiţele şi ornamentele acestui mecanism de un rafinament extrem. Şapte personaje, care reprezintă zilele săptămînii, păpuşi multicolore înalte cam de un metru, apar pe rînd sub cadran. Schimbarea are loc la miezul nopţii. Din vîrful turnului, vedere frumoasă spre acoperişurile cu ţiglă maronie, crestele ascuţite ale zidurilor, lăncile şi stindardele de fier înfipte în vîrfurile turnurilor. Te-ai aştepta la explozia medievală a unei fanfare de cornuri, de clopote şi de trîmbiţe, dar turnul ră- mîne mut în oraşul silenţios.

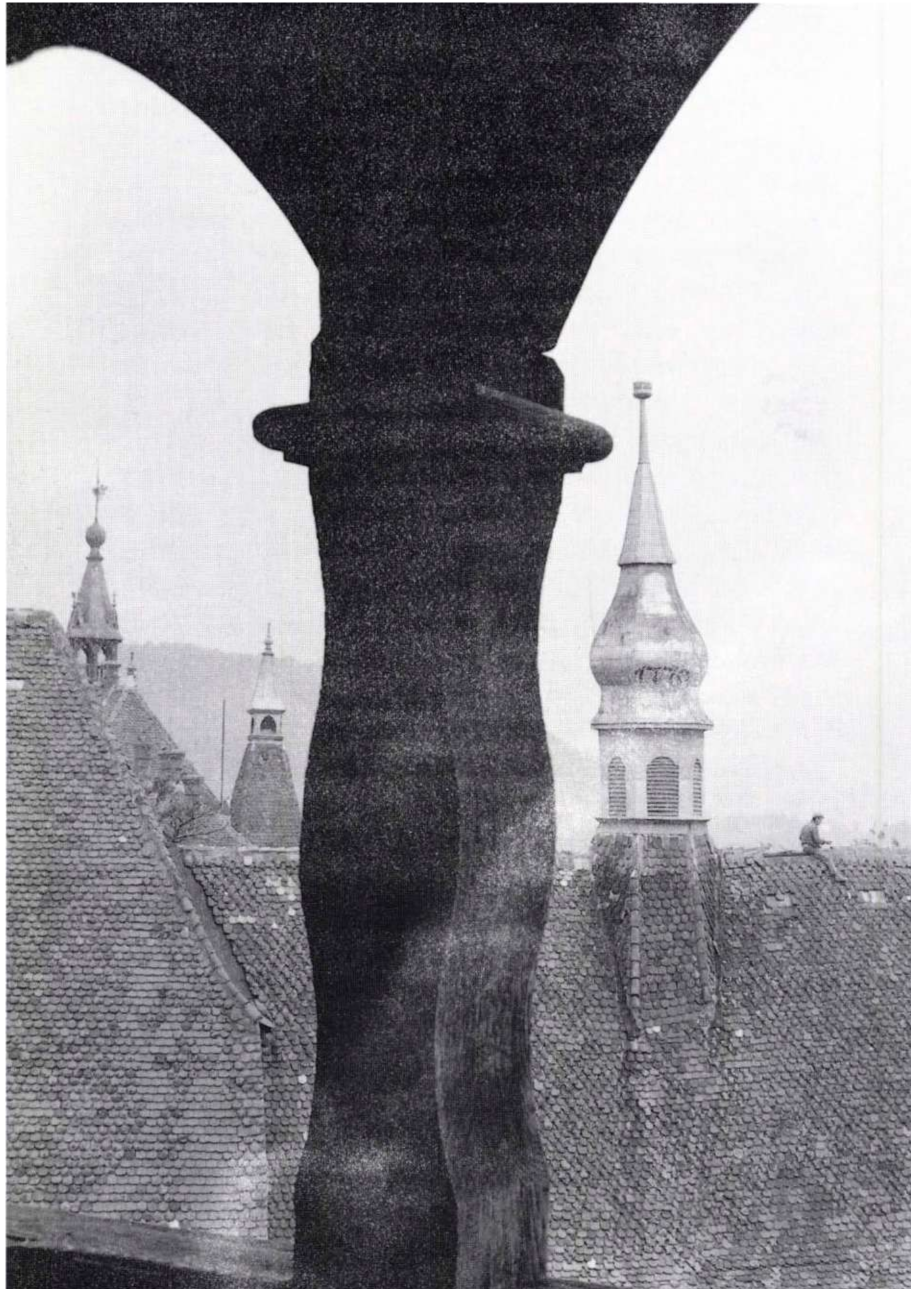
O scară acoperită, toată din lemn, lungă de o sută de metri, o minune a dulgheriei construită în secolul al XVII-lea, ne conduce la punctul culminant al colinei. Biserică gotică de interes mediocru, dar, în spatele bisericii, întins pe pintenul care se-nalţă deasupra cîmpiei, un cimitir admirabil, labirint de alei pustii. Ascunse sub un hăţiş de verdeaţă, mormintele au aproape toate pe ele nume nemţeşti, chiar şi cele mai recente. Văd de asemenea, ici-colo, triunghiul, compasul şi ochiul masonic.

Aproape de Turnul ceasului, un restaurant ocupă o frumoasă casă de pe colţ, galbenă, unde se pare că a locuit, între 1431 şi 1435, principele Vlad Dracul, Vlad Ţepeş, transformat de legendă în Dracula şi pe care l-am mai întîlnit deja la Snagov. Pe unde n-a trecut Dracula? Ce parte a României a rămas neatinsă de poftele lui sîngeroase şi de crimele lui ? Aici pare să fie în bîrlogul lui firesc. Un strop de satanism dă ultima tuşă de romantism străzilor abrupte, întortocheate şi întunecoase ale Sighişoarei şi nu te deranjează să-ţi închipui că sub streşinile

acoperişurilor, în bezna ungherelor sînt cuiburi de vîrcolaci sau ascunzători de vampiri.

Unicul hotel fiind plin, ni se recomandă, la opt kilometri, un motel deschis de curînd, nou-nouţ, un local modern, într-o casă cu-adevărat *frumoasa.* În româneşte, adjectivul *frumos* se diftonghează la

feminin, delicată dilatare ce

Sighişoara: clopotniţel

e

şi piaţa din oraşul vechi
.exprimă superioritatea sexului lui Venus. Să ne oprim o clipă asupra acestui mod de a distinge frumuseţea prin formă, prin plenitudinea formei. *Frumos* vine de la latinescul *formosus* (care a dat, şi în italiană, *formoso*). Primul vers al ilustrei *Bucolice* a doua a lui Virgiliu: *Formosum pastor Corydon ardebat Alexim.* Cel pentru care e mistuit de iubire Corydon nu e o frumuseţe evanescentă, un melancolic Tadzio : ghicim, în Alexis, un voinic păstor de capre, mai degrabă brun şi musculos. România, dînd numele de „frumos" la ceea ce are o „formă" bine desenată, dovedeşte că e un pămînt latin, privilegiind conturul. Lui Théophile Gautier i-ar fi plăcut ţara asta, lui, care-1 face pe naratorul din *Domnişoara de Maupin* să spună că trei lucruri îi plac — „strălucire, soliditate, culoare" —, cu această precizare: „Niciodată nici ceaţă, nici abur, niciodată ceva nesigur şi şovăielnic. Cerul meu n-are nici un nor, sau, dacă are, sînt nori solizi şi decupaţi cu foarfeca, făcuţi din spărturi de marmoră căzute din statuia lui Iu- piter." Dintr-un atare ideal de vigoare plastică sînt excluşi vagul, imprecizia rugăciunii, a meditaţiei religioase. „Nu există loc aici pentru moliciunea şi reveria artei creştine." Vom vedea mai încolo căBrâncuşi, sculptor cu înclinaţii mistice, a rămas, în pofida acestei atracţii pentru supranatural şi a acestei curiozităţi faţă de lumea de dincolo, fidel cultului românesc al *frumosului,* al frumosului înţeles ca volume finite, nete, şlefuite: obiecte din metal sau din marmoră dintr-o singură ţîşnire, un singur elan, fără bavuri sau reţineri.

„Frumuseţea" modernă, din păcate, pare să aibă alt sens, căci motelul în cauză, izolat în mijlocul naturii, neterminat şi mai curînd „inform", are mai

mult aerul unui cuib de ucigaşi, decît pe cel al unui adăpost cinstit pentru călători. Nici un alt client în afară de noi, pare-se; şi, în faţa uşii, ca să ne-ntîmpine, un grup de indivizi cu mutre negricioase şi fioroase. Pură imaginaţie ? Influenţa legendelor cu Dracula ? Dar atunci de ce lipsesc ochiuri de geam de la ferestrele camerelor, dacă nu pentru a lăsa să intre, cînd e noapte fără lună, un stol de vampiri şi de spiriduşi desprinşi din cortegiul tenebros al lui Ţepeş ? Chiar fără a ne lăsa antrenaţi de aceste spaime absurde, tot n-am putea adormi, din cauza unei realităţi mai triviale: starea jalnică a instalaţiilor sanitare. Rezervorul de la toaletă care picură cu o insistenţă exasperantă; dacă faci imprudenţa să tragi apa, se revarsă, un sfert de oră, fără oprire, cascadele Niagarei.

Regret că n-am trecut decît o dată, şi prea repede, prin Cluj, altădată Klausenburg, care păstrează, de pe vremea colonizării săseşti, planul străzilor în formă de tablă de şah şi o piaţă mare pătrată, spre care converg, disciplinate, bulevardele. Al doilea oraş din Transilvania, după Sibiu, el a fost pe urmă maghiarizat. O importantă minoritate maghiară, care are şcolile ei, ziarele ei, afişele ei pe chioşcuri, rămîne şi acum foarte activă; dar perioada revendicărilor şi a tulburărilor ce au zdruncinat această regiune după alipirea, în 1920, a Transilvaniei la România, pare să fi luat sfîrşit. Ungaria a recunoscut inviolabilitatea frontierelor stabilite prin Tratatul de la Trianon; în schimb, România acordă anumite privilegii comunităţii maghiare.

La 70 km de Cluj, unde primirea călduroasă pe care ne-au făcut-o Liliana şi un grup de profesori ne-a sporit regretul de a pleca atît de repede, haltă mai lungă la Tîrgu Mureş, capitala fostei regiuni autonome maghiare Mureş. Acest oraş de 230 000 de locuitori

păstrează frumoase mărturii ale implantării culturale maghiare. Ungurii mai sînt încă majoritari aici, dar, în librării, cărţile româneşti şi cărţile ungureşti îşi împart rafturile

.La hotelul Continental, urît dar confortabil, ni se alătură o prietenă a lui Norbert. Tînăra Ildico, care nu are nici părul blond şi nici frumuseţea venusiană a Svetlanei, dar are şi ea personalitate, e un exemplu, la fel de energic, de femeie română. Fustă scurtă, păr tuns scurt, pantofi roz cu toc cui, aer decis. Este unguroaică, predă engleza la Ocna Mureş, nu departe de gospodăria unde părinţii ei continuă să cultive porumb şi să crească găini şi porci.

Ne promite să ne ducă a doua zi să luăm masa în această gospodărie, pe nepregătite, fiindcă acolo nu e instalat telefon. Pînă atunci, ne ducem să cinăm într-un restaurant italienesc din apropierea hotelului. O inovaţie, pentru România. Decor modern standard, bucătărie bună, care ar putea fi excelentă dacă lîngă maşina de gătit s-ar afla italieni adevăraţi. Tentaţi de *bistecca fiorentina,* rugăm să ne fie adusă în sînge. Osteneală zadarnică, o prăjesc precum viţelul, masacrînd o carne altminteri fragedă şi savuroasă. Destul de mulţi clienţi străini, ca şi la Sighişoara. Se simte că afluenţa turiştilor, atunci cînd Româniaîşi va fi recîştigat ceva credit, va începe cu Transilvania şi Bucovina. Bucovina, pentru mînăstiri şi datoria „culturală", Transilvania, pentru ordine, curăţenie şi alte avantaje moştenite de la imperiul austro-ungar. Pariez că Moldova şi Dobrogea, de o delăsare cu mult mai poetică, îi vor atrage mai puţin. Estul României seamănă cu sudul Italiei: te fereşti de el, dacă n-ai apucat să te îndrăgosteşti de el. Sînt ţinuturi stranii, minunate, poate, dar care nu respectă regulile jocului.

Plimbare nocturnă prin piaţa centrală, lungă de cinci sute de metri, mai degrabă un bulevard foarte larg împărţit în două culoare de circulaţie de o fîşie de teren cu copaci. Această piaţă poartă numele frumos de *Trandafirilor.* Cu- vînt compus din *trandafir* (un trandafir cu parfum indiscutabil turcesc) şi sufixul *ilor,* marcă a genitivului plural, derivată din latină. în realitate, acest loc este impregnat de Ungaria. Cîteva case de un baroc discret, gen Buda, alternează cu faţade Art Nouveau, gen Pesta. Monumentul cel mai uimitor, pe care ne propunem să-1 vizităm a doua zi, e Palatul culturii, ridicat la începutul secolului de arhitecţii Komor Marcell şi Jakab Deszo. Ferestrele proeminente, bovindourile, marchiza, combinatia de ordine rustice şi de geometrie precubistă fac din el un specimen strălucit al stilului Secesiune. Diversitatea materialelor folosite este la fel de tipică pentru această modă: bronz, marmoră, sticlă, lemn, cărămidă, ceramică emailată, fier forjat.

Interiorul nu ne dezamăgeşte, în ciuda rezervelor formulate de autorul pliantului, un oarecare Traian Duşa, care, fără-ndoială, se foloseşte de autoritatea prenumelui său cezarean pentru a apăra onoarea dacilor împotriva gustului maghiar.

Holul se înfăţişează ca un subteran lung, prelungit la fiecare capăt de o oglindă ce reflectă la infinit şirul de lustre şi de arcade. Şase cupole, alternativ emisferice şi elip- soidale, pictate în verde, brun şi aur patinat, cadenţează plafonul. Pilaştri din marmoră neagră de Suedia, fresce sinuoase în care îngeri în straie lungi ating uşor băieţan- dri goi-goluţi, ghirlande de flori, lumină difuză care voalează şi pune totodată în valoare această abundenţă de curbe şi culori contribuie la crearea unei atmosfere intime,

ambigue, voluptuoase. Pe scară, din marmoră albă, cade o lumină palidă prin vitralii ilustrate. Liszt figurează în cel de pe primul palier; la etaj apare în vitraliu Erkel, celălalt compozitor naţional maghiar. Sala de concerte, înaltă de trei etaje, are aproape opt sute de locuri: cifră enormă pentru ce trebuie să fi fost, în 1911, oraşul Tîrgu Mureş, pe atunci un tîrguşor cu cîteva zeci de mii de locuitori. O orgă de vreo cinci mii de tuburi, la vremea respectivă una din cele mai mari din Europa, desfăşoară deasupra scenei o structură futuristă. Scaunele, stofele, lămpile, balustradele, totul e în ton. De la Casa municipală din Praga, nu mai văzusem ansamblu de Art Nouveau atît de complet, atît de armonios, atît de bine conservat
.

Orchestra simfonică din Tîrgu Mureş, care a fost la Paris să cînte Bach şi Vivaldi, repetă o piesă

contemporană de Hans Peter Turk, român de origine germană stabilit la Cluj.

Sala numită a Oglinzilor ar trebui să se cheme a Vi- traliilor, din pricina celor douăsprezece vitralii mari care luminează cu ape lucitoare mobilierul şi covoarele. Opere de o forţă şi o frumuseţe excepţionale. Dacă aş spune că mă fac să mă gîndesc la operele lui Mucha, ar însemna să nu recunosc originalitatea artistului, sau a artiştilor, căci nimeni nu a ştiut să-mi dea vreun nume. Răpirea lui Sara de către Diavol, leagănul lui Csaba, care avea să devină împăratul Ungariei, înotul unei naiade printre alge, Ildico ne comentează aceste legende din cel mai vechi folclor maghiar. Vedem de asemenea, marcate de acelaşi dinamism al liniilor curbe şi de aceeaşi exaltare naţionalistă, însă aplicată unor teme mai modeste, colibe, boi trăgînd o căruţă cu

Tîrgu Mureş: vitrali

i

roţi pline din lemn, cîrduri de gîşte — ilustrare a patrimoniului etnologic al secuilor.

Dacă în 1911 artiştii credeau că vor salva amintirea unor tradiţii gata să dispară, ar fi foarte uimiţi să regăsească, în 1998, aceleaşi colibe în sate, aceiaşi boi pe drumuri, aceleaşi roţi preistorice la căruţe, aceleaşi gîşte pe pajişti. Apropo de gîşte, aflu, în fine, de la Ildico, de ce nu se găsesc nici la piaţă, nici în restaurante. Sînt crescute nu În ferme de stat, ci de către particulari, şi astfel scapă de circuitul comercial. În plus, carnea lor e considerată ordinară, tare. Aşa încît sfîrşesc în farfuria ţăranilor, fără a-i disputa fripturii de porc grase tristul monopol pe mesele publice.

Noşlac, satul lui Ildico, numără patru sute de locuitori. Drumuri de pămînt, garduri, case de un stil banal, ca aproape peste tot în Transilvania. Un singur şir de case pe

de la Palatul culturii. marginea drumului, partea din spate fiind ocupată de cîm- puri. Părinţii prietenei noastre posedă două hectare, ce se-ntind de la clădirile gospodăriei lor pînă la un rîu, Mureşul.

Împingem poarta şi intrăm în curte. Mama, care nu se aştepta la invazia asta, se apucă imediat şi fără a manifesta nici urmă de surpriză să pregătească o monumentală *mămăligă,* în timp ce noi explorăm locurile. Gospodăria are două case de locuit separate. Cea mai mare e împărţită în două dormitoare, fiecare, după obiceiul românesc, plin de canapele şi paturi. Cea mică nu conţine decît bucătăria şi o cămară. Nici chiuvetă în bucătărie, nici baie în casa principală. Lumea se spală afară. Umbrarul din mijlocul curţii serveşte de adăpost pentru lemne de foc. De jur împrejur, se află ţarcul pentru cei patru porci, staulul pentru cele şase oi, coteţul de păsări, pătulul de porumb înălţat pe stîlpi, diverse ateliere. Multe gîşte şi găini, pămîntul din ogradă acoperit cu găinaţ şi vîscos.

Pămînturile sînt cultivate cu grîu, porumb şi floarea-soa- relui. În grădina de legume cresc verze, roşii, cartofi, ardei, dovleci. Familia trăieşte aproape în autarhie, necumpărînd decît pîinea şi zahărul, nemîncînd decît rareori carne. Îşi fac singuri săpunul cu sodă caustică şi grăsime de la porc, iar brînza cu lapte de la oile lor. Uleiul îl au de la floa- rea-soarelui pe care o duc la presat în sat. Tatăl, care lipsea în ziua vizitei noastre, a construit el însuşi cele două case: cărămizi pe dinafară, apoi strat de carton gudronat, apoi beton la interior. Are de gînd să facă un cuptor de pîine din cărămidă, ca să folosească făina. În beci, văd o grămadă de cartofi, borcane cu suc de roşii, saci de iută plini cu lî- nă de oaie, sticle cu un vin foarte uşor, pe care-1 fac ei singuri, şi care nu are mai mult de patru grade. În spatele casei de locuit, magazie pentru provizia de porumb, echipată cu o moară electrică. Pentru iarnă, pregătesc conserve din legumele lor şi compoturi din fructele lor.

Mai trebuie lemn pentru sobă. Ildico ia toporişca şi, tot în pantofi roz cu toc cui şi în minijupă, proptindu-se în stiva de buşteni, produce lemne de foc cu o dexteritate cît se poate de virilă. Pe urmă, în timp ce interminabila mămăligă fierbe la foc mic, ia în braţe un maldăr de pături şi de blănuri de oaie. Rugîndu-ne să o urmăm, deschide gardul din spate al curţii, o ia printre porumbi pe o potecă abia vizibilă şi ne conduce, dincolo de cîmp, pe o pajişte de pe malul rîului.

„Odihniţi-vă la soare, pînă va fi gata masa", îi spune ea lui Norbert pe româneşte. Întinde pe iarbă mai întîi păturile, pentru

izolaţie, apoi, pentru confortul nostru, blănurile dese de oaie. Acest decor de serai rustic amenajat astfel, ne părăseşte pentru a se-ntoarce la treburile ei gospodăreşti. Femeie „modernă", independentă, neavînd nimic dintr-o odaliscă turcoaică, Ildico păstrează totuşi, faţă de sexul masculin, o reverenţă plină de consideraţie. A fost căsătorită, nu mai e, are o fetiţă de crescut. Aceasta ţopăie în leagănul ei, lîngă sobă, sub supravegherea bunicii, care învîrte făcăleţul în ceaun şi îndeplineşte celelalte rituri indispensabile pentru reuşita mămăligii.

Masa se desfăşoară în camera de culcare a tinerei, între comodă, televizor şi canapele, ceea ce o obligă la un du-te-vino continuu de la o casă la alta. Mama ei nu mă- nîncă cu noi; la fel ca-n Sicilia, ea rămîne la bucătărie atunci cînd primeşte străini. Ildico a întins o faţă de masă, a scos din dulap o veselă care probabil nu e de toate zilele. La început, supă de varză delicioasă; pe urmă mămăliga, însoţită de ciupercile pe care le-am cumpărat de pe un trotuar din Tîrgu Mureş şi le-am spălat cu apa din fîntînă; ca încheiere, struguri-căpşunică culeşi de pe bolta de viţă. Totul stropit cu vin uşor de casă. Ildico, căreia nu-i e teamă să-şi înfigă tocurile cui în excrementele din curtea de păsări, vrea neapărat să respecte pentru noi codul unui ceremonia! din trecut. Cum noi cerem sare, se duce să ia din bucătărie o cutie de carton, apoi scoate din dulap o solniţă în formă de puişor, care cred că n-a mai fost umplută de la măritişul ei.

Nu există contrast mai frapant ca Între acest sat cu obiceiuri patriarhale şi o ospitalitate străveche şi uzina de la Copşa Mică, pe drumul spre Sibiu. Acolo se produce negru de fum, în clădiri de culoarea cărbunelui, construcţii enorme şi hidoase amplasate direct într-o vale înverzită, precum o alegorie marxistă a victoriei industriei asupra naturii, a creativităţii umane asupra darului lui Dumnezeu.

Cioran la el acasă

În sfîrşit, un oraş românesc mare care n-a fost urîţit, desfigurat, masacrat! Intrăm în Sibiu cu o uşurare de ne- descris: străzile înguste, casele vechi, piaţa străjuită de palate cu acoperişuri ascuţite, tot acest ansamblu ce te duce cu gîndul la vechiul Nürnberg a trecut neatins peste tumultul veacurilor. Nu-s construcţii adăugate, nici o industrializare hidoasă. S-ar zice că zidurile, bastioanele, turnurile de pază ce au apărat mult timp oraşul

împotriva turcilor, şi din care se mai păstrează vestigii importante, au salvat Sibiul şi de la devastarea socialistă. Miracol cu-atît mai uimitor cu cît ne aflăm aici într-un colt de Germanie, nici un alt oraş românesc neconservînd o amprentă atît de clar germanică.

Baronul Hermann, nenorocosul adorator al frumoasei Gisela, care a devenit soţia regelui Ungariei Ştefan, s-a consolat exilîndu-se. A părăsit Frankenul împreună cu ai săi şi a întemeiat în 1284, după cum spune legenda, o cetate care s-a chemat multă vreme Hermannstadt. În secolul al XVIII-lea, cînd Transilvania era alipită la Austria, baronul Samuel de Bruckenthal a devenit guvernator al oraşului. Mare colecţionar de tablouri, de cărţi, de monede, a pus să se construiască, în stil baroc vienez, frumosul palat care străjuieşte una din laturile pieţei mari, adăposteşte cel mai vechi muzeu din România şi mai poartă încă numele nobilului austriac. Pînzele nu sînt de primă importanţă, atribuirile par de multe ori îndoielnice, dar îţi faci o idee despre maeştrii care puteau să-i placă unui amator luminat, contemporan cu Mozart: Tiţian, Andrea del Sarto, Guido Reni — pentru Italia, Bourdon, Oudry — pentru Franţa, pictorii de peisaje şi animale — pentru Flandra şi Olanda.

Frumos si misterios, cu străzile lui întortocheate, scările secrete, galeriile invizibile datînd din perioada cînd ameninţarea turcească apăsa asupra coloniei săseşti, oraşul se înfăţişează sub un aspect sever, trist. Oamenii pe care-i abordăm au o atitudine rezervată. Prudenţă şi circumspecţie ! Dacă oraşul e atît de bine conservat, dacă ordinea şi curăţenia domnesc în acest labirint care, mai la est, s-ar fi transformat în souk, oare nu e din pricină că populaţia practică aici virtuţi mai propice conservării decît irosirii ? Nu e nici o ironie în aceste remarci: însă o comparaţie între spiritul săsesc şi cel al ungurilor şi al românilor, două din popoarele cele mai spontane şi mai primitoare din lume, te invită să reflectezi asupra preţului ce trebuie plătit pentru un habitat mai decent, pentru nişte condiţii de viaţă indiscutabil mai bune.

Irlandezul Walter Starkie, care a vizitat aceste regiuni pe la sfîrşitul anilor 1920 şi a lăsat o povestire amuzantă a călătoriei lui''', a întîlnit la Sibiu o slujnică de han pe nume Elsa, greoaie, masivă, cu părul blond, ochi ca floarea de saschiu, o adevărată teutonă, de-

altfel convinsă de inferioritatea românilor. Ea îi spune călătorului că, în satul

***Walter Starkie, *les Racleurs de vent, avec les Tsiganes de la Puszta et de Transylvanie,* Phébus, 1995.**

ei, în amintirea vremurilor cînd lumea se temea de invazia turcă sau tătară, ţăranii continuă să-şi depoziteze proviziile în biserică. Nişe săpate în zidul sanctuarului le servesc drept magazie pentru slănină şi grîu. „S-ar părea, comentează Starkie, că după secole de luptă tenace într-un ţinut îndepărtat, firea econoamă şi prudentă a saşilor a degenerat într-o manie de a aduna." Criza alimentară a pus de mult capăt acestor obiceiuri, dar a rămas un simţ al organizării, o respingere a delăsării ce deosebesc Sibiul de toate celelalte oraşe româneşti.

Hotelul Împăratul romanilor, aflat în apropierea pieţei principale, e de departe cel mai bun din România: prin confort, calitatea dotărilor, soliditatea mobilierului, decorul lambrisat al camerelor. Ceva din bunăstarea Germaniei a reuşit să se implanteze pînă şi-aici. Numele sonor, cezarean al localului ne-ar îndemna chiar să ne credem într-un avanpost al Sfîntului Imperiu romano-germanic.

Oraşul de jos, la care se ajunge prin pasaje acoperite şi scăriţe tainice, cuprinde cartierul meşteşugurilor manuale. Intrăm într-un atelier de pielărie, întunecos, afumat, urît mirositor, a cărui atmosferă probabil nu s-a schimbat de secole. După Claudio Magris, care a consacrat României capitolul cel mai impresionant din cartea lui despre Europa centrală şi balcanică', poezia acestor oraşe săseşti (Braşov, Sighişoara, Sibiu) e „o poezie de burghezi şi de meseriaşi", solidă şi melancolică, îndărătnică şi semeaţă. Rivalităţile dintre bresle, „pielari contra şelari", fac parte din această conştiinţă a apartenenţei la o elită. Influenţă neîntreruptă a Reformei, ideologie a muncii şi a meritului.

Refuz al delăsării, am spus eu comparînd străzile îngrijite şi austere ale Sibiului cu nepăsarea poetică a Brăilei. În literatură, aş putea contrapune în acelaşi fel stilurile celor

'•' Claudio Magris, *op. **cit.***

doi principali scriitori francofoni ai României. Dacă Panait Istrati reflectă în proza lui uşoară, fluidă, caldă, temperamentul unui boem şi al unui nomad, Emil Cioran, în schimb, se distinge prin concizie, asprime, economie de mijloace, zgîrcenia unei exprimări

concentrate, controlate, încorsetate. Pe vremea turcilor, unul şi-ar fi închis proviziile într-o nişă din biserică, celălalt şi-ar fi scos din desagă codrul de pîine ca să-1 împartă cu tovarăşii de drum întîlniţi întîmplător. Am vrut să stăm la Sibiu nu atît fiindcă ne-ar fi plăcut decorul frumos dar mohorît, cît din dorinţa de a încerca să cunoaştem locurile unde Cioran şi-a petrecut tinereţea şi şi-a oţelit spiritul.

Născut la doisprezece kilometri de Sibiu, Într-un sat, a ajuns în 1921, l a vîrsta de unsprezece ani, în acest oraş transilvan, unde tatăl lui, Emilian (de la Emilian la Emil, de la tată la fiu, să remarcăm scăderea importanţei), tocmai fusese numit protopop. Între 1924 şi 1928, familia a locuit la actualul număr 24 de pe strada Tribunei, stradă uşor de găsit, perpendiculară pe strada Bălcescu, care porneşte din piaţa principală şi serveşte drept **corso.** Casă drăguţă, vag barocă, în stilul multora din vechile case din Hermann-stadt: patru ferestre la faţadă, cu contur sculptat cu *putti* înaripaţi şi cu capete de cai, o poartă pe dreapta (poarta nu e niciodată În mijlocul faţadei, ci lateral, ea dînd acces spre o curticică, de unde se intră în casă). Pereţi galbeni, acoperiş de ţiglă, farmec bătrînesc: cu siguranţă, nimic ce-ar fi putut să-i insufle copilului ideile negre ce aveau să-i alimenteze opera.

La cincisprezece ani, s-a apucat să-i citească pe filozofi — germani, cu precădere, conform tradiţiei culturale a Hermannstadt-ului (care ar fi putut foarte bine să-1 trimită, mai apoi, la Berlin mai degrabă decît la Paris). Îşi lua cu el tratatele lor pe ruinele bastioanelor: un loc dintre cele mai plăcute, la drept vorbind, fîşie lungă de iarbă ce se-n- tinde în umbra zidurilor de apărare, de unde se vede, în spatele unei perdele de copaci, un şir de căsuţe colorate. Cînd te gîndeşti că venea aici, în acest cadru de o bonomie vetustă, să se îndoape cu Schopenhauer şi cu Nietzsche! Mîndru deja de insomniile ce-i permiteau să se simtă mai presus de populaţia inertă şi adormită, se antrena Întru dispreţul umanităţii aţipite în stil burghez.

Cît despre satul lui natal, Răşinari, unde vom merge mai tîrziu, ni 1-a descris el însuşi ca pe un paradis terestru a cărui pierdere, la vîrsta de unsprezece ani, i-a provocat prima tristeţe. Primii ani ai lui Cioran s-au scurs în condiţiile cele mai prielnice; nimeni, în România,

nu a crescut avînd atît de multe şanse de partea sa. Paradox: din copilăria lui nefericită, grea, mizeră, fără tată, fără un cămin stabil, Panait Istrati a rămas cu o încredere nemărginită în natura umană, în vreme ce lui Cioran, crescut într-o familie înstărită, iniţiat de la vîrsta cea mai fragedă în frumuseţea şi miezul celor mai bune cărţi, aceste privilegii nu i-au lăsat moştenire decît o aprigă dorinţă de negare. Cum s-a putut oare naşte şi cum a putut înflori o gîndire atît de sumbru distrugătoare în aceste locuri atît de plăcute ? Cio- ran a făcut totul pentru a lăsa să se creadă că pesimismul lui a izvorît în întregime din creierul lui, precum un fascicol de adevăruri absolute, independente de experienţele şi emoţiile tinereţii lui.

Cartea amăgirilor însă, a doua dintre lucrările lui, scrisă în româneşte, publicată la Bucureşti în 1936 şi tradusă în franceză abia în 1992, schimbă imaginea pe care cărţile lui scrise direct în franţuzeşte (începînd cu *Tratat de descompunere)* ne-au dat-o despre acest denigrator neînduplecat. Înainte de război — avea douăzeci şi cinci de ani în 1936 — nu era încă pietrificat În nihilism, cu acea rigiditate încremenită ce-i entuziasmează pe mulţi din cititorii lui şi-i agasează pe unii.

„Loveşte-te, pălmuieşte-te, biciuieşte-te pînă la dureri mari şi îngrozitoare... Să ardă tot în tine, pentru ca să nu devii blînd si căldicel din cauza durerii." Da, Cioran a fost tînăr, nu a fost dintotdeauna o statuie a pesimismului. În acest text palpitînd de o proaspătă candoare entuziastă se simte o plăcere juvenilă de a exagera, o dorinţă înverşunată de a se delimita de turmă şi de a trăi în transele şi dansul unei metafore lirice a absolutului. „Ah, fraţilor, cît trebuie să fi suferit, pentru ca să ne bucure un moment de bucurie!" Nietzsche nu e citat, dar în acest ton exclamativ, în aceste invocaţii pasionate adresate „fraţilor", în ordinul ce li-1 dă de a se arunca cu capul înainte în „risc", se simte trecînd suflul marelui profet studiat cîndva pe bastionul înverzit de la Sibiu.
Cît despre bici, să ne amintim că Mircea Eliade, contemporanul şi prietenul lui, povesteşte în *Romanul adolescentului miop*, scris în româneşte pe la 1925, autobiografie abia romanţată, că practica asupră-şi exerciţii de flagelare, cu singurul scop de a suscita în el „un entuziasm sfînt şi bărbătesc". Şi ne vom aminti totodată că Vlad Ţepeş, zis Dracula, bîntuia prin Carpaţii de unde şi-au luat zborul aceşti doi tineri ce se dădeau în vînt după emoţii mistice. La

Sighişoara, nu departe de Sibiu, n-am văzut oare sălaşul apocalipticului Supraom ? Teamă şi cutremurare: România are maeştrii ei locali, nu trebuie să îi caute în Germania

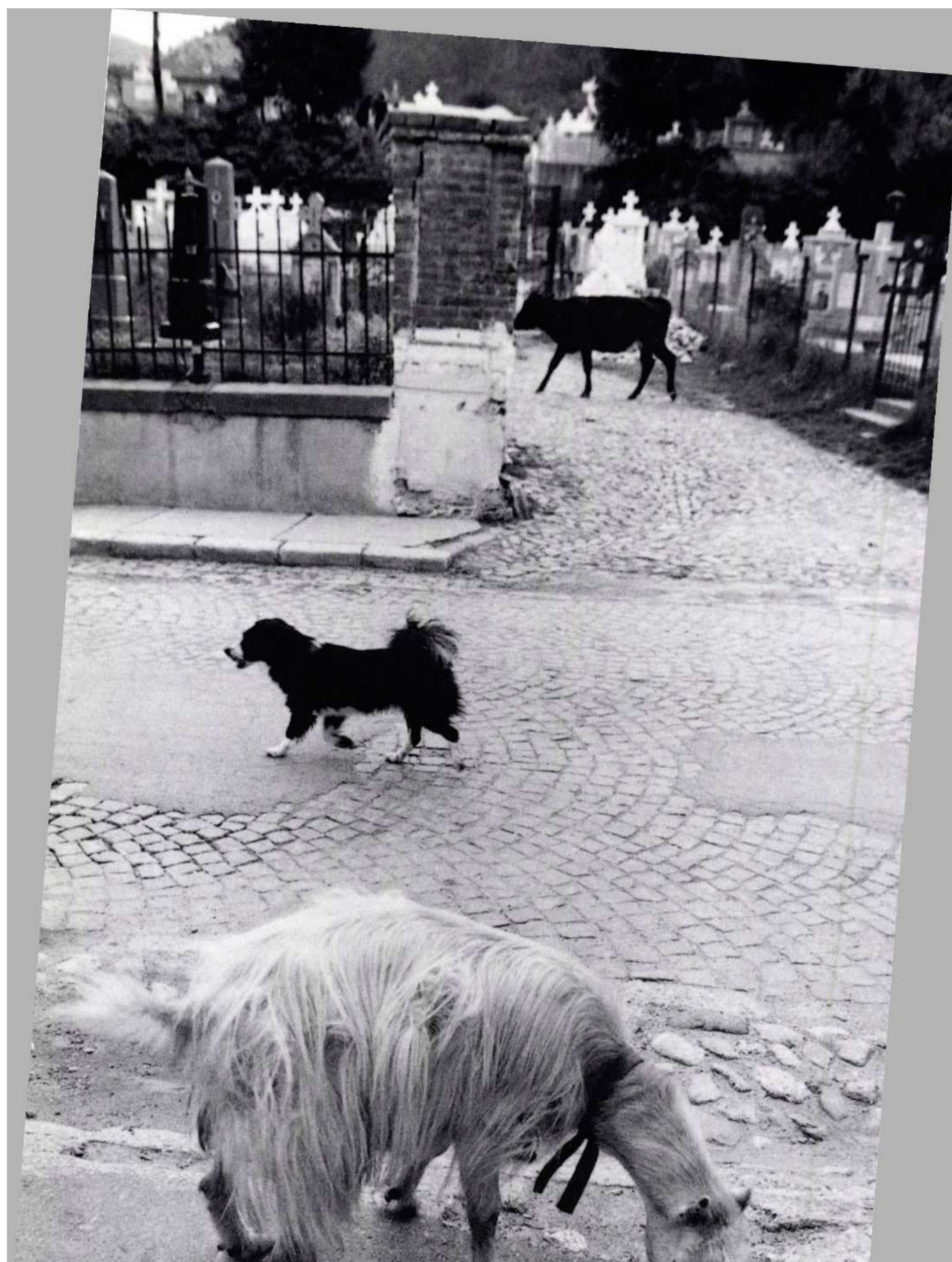
.În afară de Nietzsche, se simte influenţa unora din epigonii lui. Cioran i-o fi citit ? Fidel politicii sale de a da impresia că nu gîndeşte decît prin sine însuşi, sursele nu şi le dezvăluie niciodată. Dar cum să nu-l recunoşti pe Barres în această căutare frenetică a frisonului ? „Nu este datoria noastră să intensificăm văpăile interne şi să ne consumăm la înălţimi în care tristeţile devin explozii ?" Sau pe Gide, în această reminiscenţă de Lafcadio ? *,,Actul absurd* este expresia celei mai mari libertăţi." Sau pe Kipling, în această pagină unde enumeră mijloacele de a cuceri o forţă morală invincibilă ? Entuziasm, extaz, beţie, explozie religioasă instantanee, voinţă de a trăi viaţa la intensitate maximă pentru a deveni Dumnezeu ţes cu fire roşii şi înflăcărate trama acestei cărţi în care explodează, cu o ardoare de neofit, ura faţă de tot ce are o măsură, e mediocru, obişnuit, temporal, trivial.

„Regretul de a nu muri în culmile stării muzicale şi ale celei erotice ne învaţă cît avem de pierdut *trăind."* Cele mai frumoase pagini sînt consacrate muzicii. Nu muzicii muzicienilor, căci, de cîte ori Cioran vorbeste de un anumit compozitor, cade în cea mai dezamăgitoare banalitate. Ca despre Mozart („De cîte ori ascult această muzica, îmi cresc aripi de înger.") sau despre Bach („Cu Bach ne înălţăm dramatic înspre înălţimi."). Cioran a făcut bine necitînd şi neanalizînd niciodată cărţi, tot aşa cum a greşit citînd şi analizînd opere muzicale, şi înţelegem aici de ce s-a abţinut de obicei de la comentarii despre alţii şi cu cîtă înţelepciune a ascuns pînă şi numele autorilor ce 1-au marcat. Cioran e un slab critic, îi lipseşte acea putere de empatie care permite să intri în comuniune cu elanul creator al altora. Este un gînditor, închis în sistemul lui. Cînd integrează muzica în sistemul lui, cînd face să răsune în el pro-pria-i muzică interioară, în loc să recurgă la Bach sau la Mozart, cînd exaltă muzica drept abolire a lumii exterioare şi resorbţie a limitelor individuale într-o universalitate sonoră si ascensională, scrie nu numai excelente texte cio- raniene, puternice, emoţionante, vii, aproape baroce în elanurile lor mlădioase, dar ne dă si una din cele mai reuşite pagini pe care le-a inspirat vreodată unui scriitor uni-

versul sunetelor. „Si ce este starea muzicală decît un haos plăcut, ale cărui ameţeli sînt beatitudini şi ale cărui ondulaţii sînt încîntări ? [...] Mă încîntă şi mă omoară de bucurie misterul muzical care zace în mine, care îsi aruncă reflexe în ondulaţiile melodioase, care mă destramă şi îmi reduce substanţa la un ritm pur."

Pătrunşi de aceste fraze înflăcărate, ne-am dus la Răşinari, satul natal, cu tramvaiul, doisprezece kilometri de delicioasă plimbare în uruit de fiare, pe lîngă liziera unei păduri. Şi am descoperit, la capătul liniei sinuoase, cel mai frumos, cel mai pur sat din toată România, ceea ce înseamnă mult. Şi cel mai bine conservat, fără nimic care să strice lina unduire a acoperişurilor în pantă, armonia caselor verzi şi roz ce coboară de pe coasta celor două coline pînă la marginea rîului. Casa tatălui, preot la Răşinari înainte de a fi protopop la Sibiu, se află pe malul apei — galbenă, cu şapte ferestre la faţadă, din care două oarbe, cu două hornuri — e cea mai mare, cea mai impunătoare din sat. O recunoşti crucea de fier neagră aflată în spaţiul uneia din cele două ferestre oarbe. Un singur etaj, ca toate celelalte case, singurele două edificii cu mai mult de un etaj fiind şcoala şi biserica ortodoxă, situate alături una de alta, la capătul uliţei care pleacă de la casă şi se cheamă „strada Protopop Emilian Cioran". Mai modest, de cu- rînd a fost pusă o placă în memoria scriitorului Emil, pe colţul casei lui natale, în faţa unei reproduceri după *Cina cea de taină* a lui Leonardo da Vinci incrustată într-un zid negru.
Despre copilăria la Răşinari, merită citită cărticica filozofului, şi prieten al scriitorului, Gabriel Liiceanu, *Itine- rariile unei vieţi: E.M. Cioran* (ediţia franceză — Michalon, 1995, ediţia românească — Humanitas, 1995). „Burghezul occidental e un dobitoc care nu se gîndeşte decît la bani", îi scria Emil fratelui său Aurel, la treizeci şi cinci de ani după instalarea lui la Paris. „Oricare *cioban* de la noi e mai filozof decît orice intelectual de pe-aici." Trebuie spus că unul din primele contacte ale lui Cioran cu intelectualii parizieni i-a luat orice iluzie despre capacităţile lor mentale. În martie 1947, dusese la editura Gallimard primul lui text în franceză, *Tratat de descompunere.* Albert Camus, pe ca- re-1 considera „mediocru, de mîna a doua", a citit ma

-

nuscrisul şi 1-a întâmpinat pe autor cu aceste cuvinte: *„Maintenant il faut que vous entriez dans la circulation des idées."* Aparteul lui Cioran: ,,A! zic, f... mama mă-tii! El, să-mi dea mie lecţii, *vous comprenez,* cu cultura lui de învăţător! Citise cîţiva scriitori, n-avea nici *trace de culture philosophique"* şi-1 trata pe tînărul român ca pe un „debutant de provincie". Cultură de învăţător: nu cred că această formulă e dispreţuitoare la adresa învăţătorilor. Cioran respecta orice lucru bine făcut, şi în numele acestui sentiment justificat al datoriei condamna superficialitatea unuia precum Camus. Un consilier literar al unei mari edituri nu are dreptul să nu cunoască maeştrii gîndirii. Ierarhie a competenţelor în funcţie de gradul de responsabilitate socială: străvechea onoare a breslelor meşteşugăreşti s-a aprins pentru o ultimă oară în indignarea lui Cioran.

Manuscrisul a rămas mai bine de doi ani în birourile de la Gallimard. N-a fost publicat decît în toamna anului 1949. Pentru că, între timp, autorul său primise premiul Rivarol, recompensă decernată celui mai bun manuscris francez scris de un străin.

Cimitirul de la Răşinari se număra printre locurile de predilecţie ale tînărului Emil. „Eram prieten cu groparul. Era un om foarte simpatic şi ştia că pentru mine cea mai mare plăcere era să-mi dea cranii. Cînd îngropa pe cineva, mergeam imediat..." Copilul juca fotbal cu capetele de mort. Amuzament fără consecinţe ? Complezenţă morbidă ? Obsesie precoce a neantului ? Imediat după poarta de intrare în cimitir, pe stînga, un mormînt izolat, impunător, la vedere, conţine rămăşiţele protopopului, 1884-1957, şi ale soţiei lui, Elvira, 1888-1966. O inscripţie, Aurel, 1914- ? ? ?, marchează şi locul unde va fi înmormîntat fratele lui Emil. O capră se plimbă pe alei, nişte găini ciugulesc printre dale.

Cimitirul din Răşinari

.Cioran nu s-a mai întors niciodată în satul lui. După anii de liceu la Sibiu, studiile universitare la Bucureşti şi un an de învăţămînt la Braşov, a urmat plecarea la Paris, pe care nu 1-a mai părăsit. Tocmai publicase o carte, pentru care rigoriştii încearcă periodic să-1 blameze, carte ce n-a fost TRciodată tradusă în franceză, şi nu degeaba. *Schimbarea la faţă a României*, vis fascist de reînviere naţională, renegată apoi ca o greşeală de tinereţe. Dezgust faţă de slăbiciunile statului liberal, ură faţă de parlamentarism, dispreţ faţă de conformismul şi pasivitatea ţăranului, cult mistic al „omului nou", toate aceste idei, care i-au pierdut în restul Europei şi mai ales în Franţa pe mulţi intelectuali tulburaţi de speranţa mesianică într-un „şef", 1-au stîrnit şi 1-au atras şi pe cel care avea să se folosească de eroarea-i trecătoare pentru a denunţa cu înverşunare, drept imposturi, credinţele ideologice, oricare ar fi ele, şi să profeseze un scepticism implacabil.

Satul, cuibărit în vale, escaladează primele pante ale unei coline abrupte, Coasta Boacii, a cărei culme era sfîr- şitul preferat al plimbărilor băiatului. Urcuşul e greu. Ne căţărăm printre brazi, pînă la pajişti pe care pasc cîteva oi. În fundal, munţi sălbatici, acoperiţi cu păduri dese. Solitudine totală si semeată. Privind satul, constatăm că nu există nici o casă urîtă în Răsinari, ne minunăm, încă o dată, de o armonie atît de perfectă.

Dar la ce bun acest paradis, îşi zicea probabil adolescentul, dacă oamenii rămîn aici sclavii unor condiţii de viaţă din Evul Mediu ? În 1995, satul rămîne identic cu ceea ce era în 1920, cu ceea ce fusese cu unu sau două secole înainte. Aceleas i străzi desfundate, aceleas i cărut e de lemn, aceeaşi precaritate a existenţei. Casa preotului, din spusele unui om pe care l-am întîlnit la cimitir, era periodic

devastată de revărsările rîului. El cumpărase această casă, dar se văzuse nevoit s-o revîndă, din cauza inundaţiilor. Nimic

Biserica din Răşinari.

nu s-a schimbat, nimic nu se va schimba vreodată, regat, colonie sovietică sau democraţie.

Dacă nu e nepermis să atribui o oarecare influenţă mediului de obîrşie asupra formării unei gîndiri, aş vedea în această permanenţă, această atemporalitate a Răşinariu- lui primul model a ceea ce aveau să fie *Tratat de descompunere, Silogismele amărăciunii*, şi *Ispita de a exista.* Închisă asupra ei însăşi, negare înverşunată a istoriei, repetare imobilă a unor aforisme peremptorii, condamnare fără apel a tuturor iluziilor de progres, opera lui Cioran reflectă primele lui experienţe despre lume. Smuls din satul lui pentru a fi transplantat la oraş, nu şi-a revenit niciodată, ne spune el, din acest şoc. Să-nţelegem, prin această tristeţe, mai mult decît banalul traumatism al dezrădăcinării, durerea de a se şti de-a pururi solidar cu o perfecţiune inutilă.

Şi cu siguranţă că, dacă Cioran ar fi putut să ia cina la Transilvania, restaurantul şic deschis de curînd la Sibiu, noutatea stridentă a acestui local nu i-ar fi schimbat nici cu o iotă convingerile. N-ar fi modificat nici un rînd din *Indreptarpătimaş*, nici nu s-ar fi dezis de *Despre neajunsul de a te fi născut.*

Iarăşi vorbesc de un restaurant ? Iar mă iau de un al doilea „Transilvania" ? Pentru ultima oară, da, într-atît mi s-a părut de instructiv contrastul între liniştea maiestuoasă a Coastei Boacii şi pretenţiile de rafinament ale acestui local. Se pare că în România prin restaurante se caută cu cea mai mare frenezie recuperarea timpului pierdut. Sala (un şir de taxiuri staţionate, insolitîn acest cartier mărginaş sărac, ne permite să reperăm locul) e vastă, cufundată într-o penumbră elegantă. Plătim, la intrare, nu mai puţin de 15 000 de lei de persoană. Bucătărie excelentă,

dar serviciu de o încetineală exasperantă, fără-
ndoială calculată.
La ora unsprezece, spectacol. Se deschide o cortină, un bărbat în costum alb şi patru fete foarte frumoase în min

slipuri încep să danseze pe o estradă, în sunetele sinteti- zorului. Fetele trebuie să fie lituaniene, spune Norbert, e specialitatea Lituaniei. Reapar în diverse ţinute, toate foarte succinte. Nici o vulgaritate în numerele lor, decît poate în ultimul, în care, avînd doar o fîşie de pînză în jurul coapselor, se bîţîie ca nişte negrese de pe cărţile poştale coloniale.

Ceea ce tocmai am descris a-r fi, în Occident, de o banalitate desăvîrşită. Dar aici ! În acest cartier prăpădit al unui oraş unde salariul mediu nu depăşeşte 400 de franci ! Să plăteşti 100 de franci de persoană ca să vezi dîndu-se-n spectacol nişte transfuge dintr-o fostă republică sovietică! Oare ce trezesc în cei cîţiva clienţi care şed la mese în jurul nostru (sîntem totuşi într-o vineri seara) aceste dezmăţuri de erotism provincial ? Sentimentul că intră în modernitatea internaţională ? Ori dimpotrivă, o vagă nostalgie a seraiului, aleanul de nemărturisit după dansurile din buric şi alte răsfăţuri ale

Orientului ?

Oltenia

De la Sibiu spre sud, în direcţia Craiova, capitala Olteniei, drumul urmează cursul Oltului, care şi-a săpat o vale îngustă, perpendiculară pe Carpaţii meridionali. Mici mî- năstiri, de stil bizantin, se înghesuie cum pot în defileu. Rîul curge pe la picioarele zidurilor lor. Plăci din gresie glazurată ornează, la exterior, biserica de la Cornetu. La mînăstirea Cozia, mai importantă, decoraţia e mai rafinată: cadru sculptat al ferestrelor, rozase, incrustaţii de smalţ în mortar. Nartexul se sprijină pe cinci arcade elegante.

Părăsind valea Oltului pentru a face un ocol spre stîn- ga, ne îndreptăm spre Curtea de Argeş, un orăşel situat la 400 de metri altitudine, în valea paralelă a Argeşului. Curtea de Argeş, capitală a Munteniei pînă la sfîrşitul secolului al XlV-lea, cuprinde două biserici celebre. Biserica domnească datează din prima jumătate a secolului al XIV-lea. Plan în formă de cruce greacă, cupolă unică, fresce interioare, în curs de restaurare. Supraveghetoarea, care vorbeşte neîntrerupt, citează din Iorga şi din Mircea Eliade şi încearcă să ne reţină în frigul umed al unui naos gol, suferă văzînd că vizitatorii preferă acestui modest edificiu cea de-a doua biserică, Biserica episcopală, cu două secole mai tînără, sfinţită în 1517 şi destinată să adăpostească mormintele domnitorilor.

Mînăstirea Cozia.

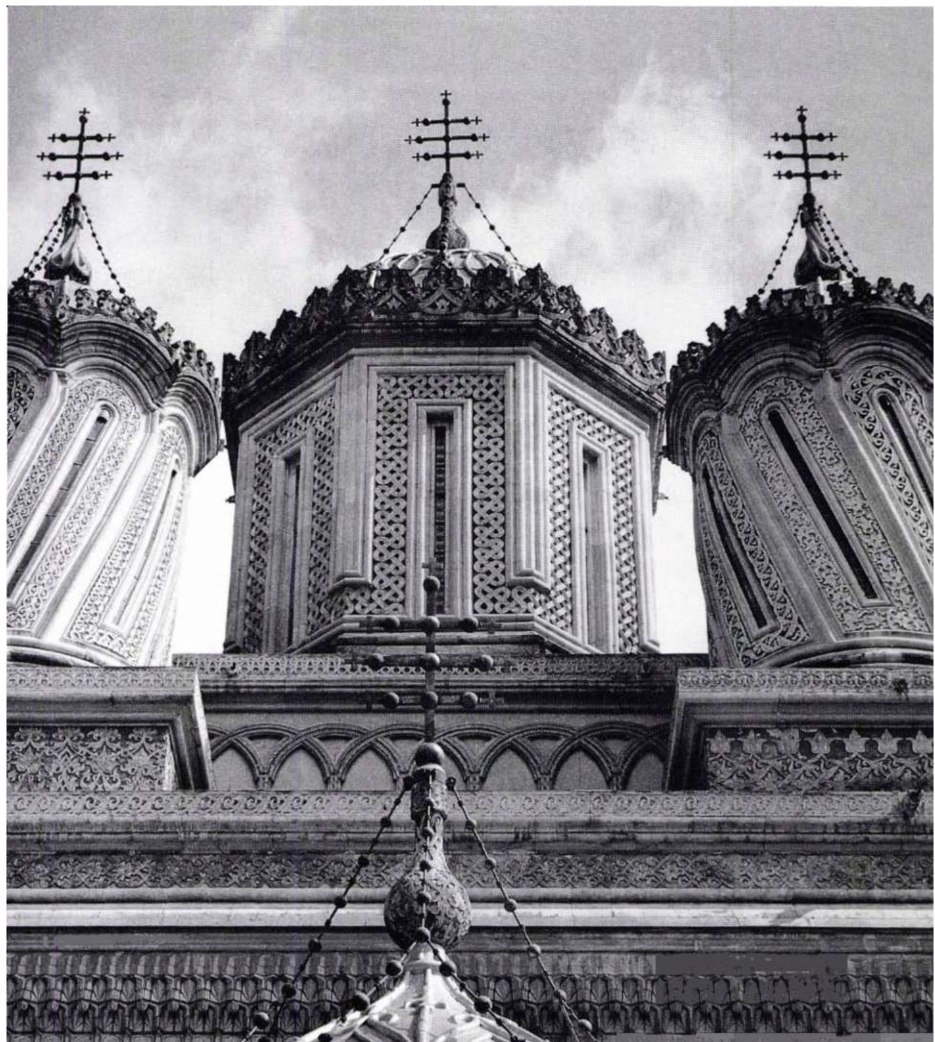
Aici totul este ieşit din comun şi surprinzător. În locul planului tradiţional în formă de cruce greacă, un nartex imens, rectangular, precede naosul şi sanctuarul cu plan treflat. Acest nartex, mai mare decît naosul, le serveşte de sepulcru lui Ferdinand I şi soţiei lui, faimoasa regină Maria, lui Carol I şi lui Carmen Sylva, precum şi unor domnitori valahi mai vechi. El arborează două turle cu un efect din cele mai bizare. Ferestrele, înalte şi înguste, tăiate ca nişte guri de tragere, departe de a fi verticale, se înclină oblic, iar zidurile, în care sînt săpate caneluri în spirală cu profil elicoidal, par a se învîrti în jurul lor înseşi, pradă unui vertij. Cupola mică din vîrful acestor turle nu are alt rol, s-ar zice, decît de a le împiedica să se clatine şi să cadă într-o parte. 1517: şi, deja, acest gust pentru dezechilibru, această căutare a precarului, această capricioasă libertate prin care se va distinge epoca barocă.

Decorul faţadei nu este mai puţin original. Portalul şi ancadramentul lui te duc cu gîndul la intrarea într-o moschee. Arcade oarbe înconjoară rozase policrome; porumbei din bronz aurit ţin în cioc un clopoţel, emblema euharistică a ostiilor sfinţite. Două cornişe orizontale dau ocol bisericii. Cea de sus, decorată cu stalactite, evocă dantelele din stuc gofrat ale arabilor. Cornişa mediană, făcută dintr-o mulură torsadată, brîul, care încinge biserica la jumătatea înălţimii, va deveni un element

caracteristic al artei religioase româneşti tîrzii. Am mai văzut exemple la Drago- mima, în Bucovina, la Iaşi şi în Maramureş.

Ansamblul, încununat de două cupole de un tip mai clasic, dă o impresie de stranietate absolută. Totodată solemn şi supraîncărcat, ce ciudat amestec de bizantin, de musulman şi de indian! Aspectul oriental e de necontestat, mai evident decît cel african. Louis Réau nu găseşte altceva cu care să compare această biserică decît catedrala Vasili Blajenîi, ce-şi înalţă buchetul de bulbi multicolori

Curtea de Argeş: turlele bisericii

«mm«*

mmiimMM

FT ïTTH ïll

Iîn Piaţa Roşie, la Moscova. Cît despre mine, din cauza tonului general mai rece, a culorilor mai închise, a masei pătrăţoase a nartexului, a albeţei marmorelor, a terasei cu dale care face un soclu monumentului, m-aş gîndi la Taj Mahal de la Agra, tot atît de hieratic şi misterios'''.

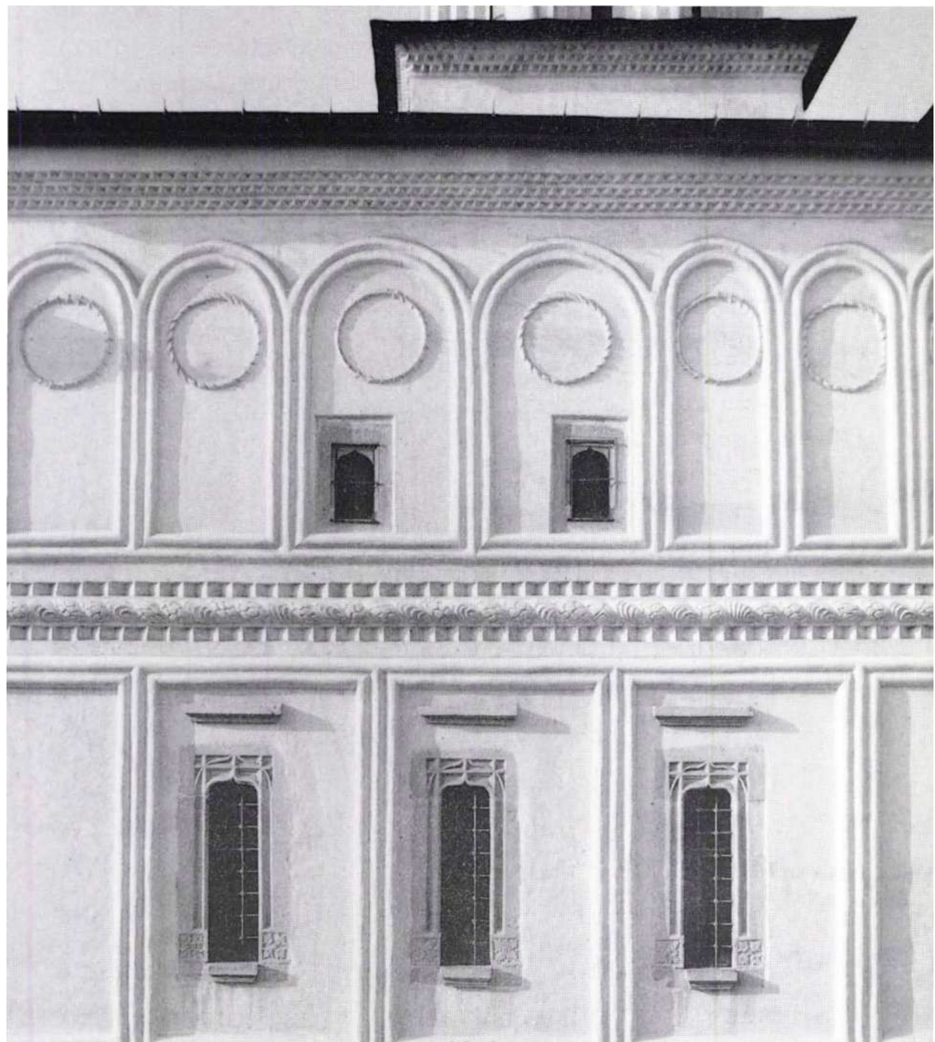
De la Curtea de Argeş la Tîrgu Jiu, spre vest, ne oprim la mai multe mînăstiri, de un tip foarte diferit de restul României. Mai recente, ridicate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, la ele se simte influenţa contactelor cu Occidentul şi mai ales cea italiană. Este stilul numit brînco- venesc (de la principele Constantin Brîncoveanu, care a construit castelul de la Mogoşoaia), amalgam, şi în arta religioasă, de stil bizantin şi de stil Renaştere.

Două etaje de porticuri înconjoară curtea mînăstirii Horezu, care-şi trage numele de la bufniţele din pădurile învecinate. În centru, biserica, albă, masivă, încinsă de brîu. La ora patru şi jumătate, cînd sosim, o măicuţă în negru plimbă toaca în jurul bisericii. Ritm subtil, precis, al lovi- turilor date în scîndură: trei pătrimi, apoi o doime lovită mai puternic şi mai sus pe scîndură, apoi două pătrimi, nete, scurte; urmează o scurtă tăcere; după care se reia cadenta 3/1/2.

În curte, novicele întind, tăiate bucăţele ca să le pună la uscat, merele pe care le-au adus din livadă. Altele se întorc de la cîmp cu un coş cu nuci. Pe faţada bisericii, portrete ale ziditorilor: arhitecţi, pictori etc. Este o inovaţie. În interior, Judecata de Apoi prezintă detalii realiste necunoscute pînă atunci : dinţi care clănţăne, viermi care-i chi-

Interiorul a fost masacrat de Leconte du Nouy. Cu privire la legendele ce înconjoară construirea acestei biserici, cf. Mircea Eliade, *Comentarii la legenda meşterului Manole* şi *De la Zalmoxis la Genghis-Han.* Meşterul Manole, arhitectul, se spune că ar fi zidit-o pe soţia lui pentru a împiedica biserica să se prăbuşească: tema mistică a sacrificiului fondator.

Horezu: măicuţă bătînd toaca

nuie pe morţi. Printre damnaţi, în plus faţă de tradiţionalii eretici şi necredincioşi, nouă categorie de pedepsiţi, cei care s-au făcut vinovaţi de o greşeală morală, preoţi nedemni sau negustori mişei. Fresce frumoase şi în trapeză, consacrată Maicii Domnului. Un drac trage cu săgeata într-un eremit, dar un înger îşi interpune scutul. O mulţime de credincioşi purtîndu-şi crucea îl însoţesc pe Cristos, alţii îşi aruncă povara pentru a-l urma pe Diavol.

Noaptea la Dintr-un lemn. Mînăstire mai puţin faimoasă, dar fermecătoare cu podoaba ei de trandafiri. Ni se dă o cameră cu trei paturi, pe care sînt întinse cuverturi în culori vii, şi mobilată cu o sobă mare în stil rusesc, care va fi aprinsă în timp ce noi luăm cina în trapeză. Călugăriţele, care nu mănîncă cu noi, pun pe masă produse ale mînăstirii. Ne servesc, în exclusivitate, ceea ce au obţinut de pe ogoarele lor, din livada şi distileria lor. În grajd au zece vaci, un taur, cinci viţei. Masa se compune deci din- tr-un platou enorm de cartofi prăjiţi, din cîteva cuburi de mămăligă, dintr-un munte de castraveciori muraţi, totul stropit cu o ţuică tare, de peste patruzeci şi cinci de grade. După aceste agape, slujbă nocturnă. Călugăriţele, majoritatea foarte în vîrstă, îngaimă psalmodieri şi se prosternează tot mereu de cîte trei ori, înclinîndu-şi pînă la pămînt trupurile dezarticulate.

A doua zi dimineaţa, una dintre ele, maica Paisia Iorda- che, ne conduce în minuscula biserică din lemn care se găseşte în partea de sus a grădinii, şi care a dat şi numele mînăstirii, căci e făcută din lemnul unui singur copac, construită „dintr-un lemn". Vrem să cumpărăm opusculul care relatează acest miracol, dar maica refuză să ia cei 200 de lei şi ne roagă să-i trimitem din Franţa, în schimbul acestui suvenir, pensule: ea pictează icoane moderne şi nu găseşte aici materialul necesar. O altă călugăriţă, maica Epi- taria, fostă stareţă, foarte autoritară, ne arată inelul pe care l-a adus de la sărbătoarea ţiganilor, unde a asistat la încoronarea regelui lor. În timpul micului dejun (ouă moi, dar fără păhăruţul pentru ou, brînză, roşii, ardei şi lapte cald), o a treia călugăriţă, din această comunitate , hotărît lucru, foarte bizară, intră pe furiş În trapeză, cu un covor sub braţ, învelit într-o pînză, pe care vrea să ni-l vîndă cu o sută de dolari, apoi, după refuzul nostru, îşi strînge în grabă marfa şi se retrage, cu grijă să nu fie văzută.

Pe urmele lui Constantin Brâncuşi

Aşa cum Bucovina îl are pe George Enescu, Moldova pe Panait Istrati, Transilvania pe Cioran, din Oltenia s-a ivit, în persoana lui Constantin Brâncuşi, al patrulea mare român al vremurilor moderne. Un scriitor, un muzician şi un sculptor: trilogia sacră a creatorilor animaţi de o ambiţie mai înaltă decît

dorinţa de a-şi exprima individualitatea. Toţi trei erau de origine foarte săracă; toţi trei, de-ndată ce au putut, au plecat la Paris, păstrîndu-şi însă exigenţele şi refuzînd orice compromis cu Occidentul. Dacă Ionesco şi Cioran reprezintă România raţiunii, analitică, occiden- talizată, ceilalţi trei şi-au tras inspiraţia din humusul pămîn- tului şi dintr-un sentiment mistic al naturii. Pentru Enescu şi pentru Istrati, înrădăcinarea românească e vădită, incon-testabilă. Opera lui Brâncuşi a prilejuit mai multe neînţelegeri. S-a zis că, descoperind la Paris Arta neagră, ar fi preluat de acolo modelele statuilor sale stilizate la maximum şi ale capetelor sale în formă de obuz. Louis Reau, istoric de obicei impecabil, a îndrăznit să scrie (şi încă în 1946!) că „această căutare a volumelor simplificate ar putea fi fertilă dacă ar fi sinceră: dar ghiceşti, chiar dacă nu vrei, dorinţa secretă de a-i epata pe burghezi sau de a rivaliza cu faima zgomotoasă a unui Picasso."

Pentru a etnite o asemenea enormitate şi a-l suspecta de parizianism pe cel care a rămas în exil un profet pur, înseamnă să nu ştii nimic despre România, despre ţăranul român sau despre legăturile României cu Orientul.

După un ocol prin Craiova, un oraş industrial urît, al cărui muzeu păstrează cîteva piese de Brâncuşi, printre care şi o variantă a renumitului *Sărut,* am vrut, înainte de a merge să vedem marele ansamblu

monumental de la 1ir- gu Jiu, încununarea operei sale, să cunoaştem locul de unde a pornit. Şi bine am făcut, căci, după ce vizitezi satul şi casa lui natală, nu mai ai nevoie să cauţi „sursele" artei lui în altă parte decît în acest cătun izolat din Oltenia.

Hobiţa, la cîţiva kilometri spre nord-vest de Tirgu Jiu, nu numără decît cîteva case. Bunicul lui Constantin a construit biserica, aflată mai la o parte, la marginea pădurii, în cimitirul unde sînt înmormîntaţi Grigore şi Ana, fratele şi cumnata sculptorului. Tatăl a construit, cu mîinile lui, în 1862, casa unde s-a născut Constantin, paisprezece ani mai tîrziu. O casă **în** întregime din lemn, inclusiv acoperişul de şindrilă. În faţă are un pridvor. Tatăl i-a sculptat stîlpii, şi de acolo a luat copilul primul model a ceea ce avea să fie, peste vreo şaizeci de ani, *Coloanafără sfîrşit* de la 1ir- gu Jiu. Într-adevăr, remarcăm, pe stîlpii dantelaţi, motivul ornamental ce avea să-1 inspire pe fiu: faimosul modul, constînd din două trunchiuri de piramidă asamblate cu bazele. La Hobiţa, dimensiunile sînt încă reduse, dar forma deja perfectă. Unul din stîlpi e făcut din unsprezece module, altul din şaisprezece, altul din optsprezece. Fiecare dintre stîlpi se termină, la cele două capete, cu o jumătate de modul, cum avea să fie cazul şi la 1irgu Jiu.

Interiorul casei e compus din trei încăperi în care se intră dintr-una-ntr-alta: întîi o cameră pentru

provizii, de dimensiuni reduse, apoi o bucătărie mare, şi în fine dormitorul, mic. Este exact ca împărţirea bisericilor româneşti: nartex de intrare, naos unde se adună lumea, sanctuar, care e partea rezervată şi tainică. Analogie care nu se poate să nu-l fi frapat pe tînărul Brâncuşi. Dacă s-a dovedit atît de atent faţă de misterele vieţii şi ale morţii, atît de preocupat să dea o dimensiune religioasă creaţiilor lui, nu cumva a făcut-o amintindu-şi că fusese conceput şi că se născuse într-un loc ce nu era doar sălaşul părinţilor lui, ci „sanctuarul" iubirilor lor ? În bucătărie, ustensilele evocă riturile vieţii de la ţară : capcană pentru lupi, ceaun de mămăligă, recipiente pentru ţuică, piuliţă pentru sare. În jurul casei, îngrăditura tradiţională cuprinde un pătul pentru porumb, pe stîlpi, şi o distilerie, amîndouă din lemn. Pe poartă, monumentală şi sculptată, unele ornamente sînt cioplite în module identice cu stîlpii pridvorului.

Brâncuşi s-a născut la 17 februarie 1876, pe un viscol ce acoperise Oltenia cu o mantie groasă de alb şi de tăcere. Excelentul studiu al lui Radu Varia *(Brancusi,* Gallimard, 1989) retrasează etapele formării lui. Escapade şi fugi de acasă încă din copilărie. Între optsprezece şi douăzeci şi doi de ani, Şcoala de meserii la Craiova. Iniţiere în franc-masonerie în 1894, mai mult dintr-o chemare faţă de Orient, faţă de Egipt, dacă e să-1 credem, decît din

atracţie fat ă de o doctrină „rat ională". În 1898, Arte frumoase la Bucureşti, fiind totodată spălător de vase într-o braserie. Trecere prin ateliere de pictură. În 1904, pleacă pe jos spre Paris. Bolnav, ajuns la spitalul din Luneville, învaţă franceza dintr-o carte care i se potriveşte ca o mănuşă acestui pelerin al absolutului, *Iris dévoilée*, de Helena Blavatsky. La Paris, principalele lui lecturi vor fi Vico, care îi inspiră teoria spiralei fără sfîrşit şi a eternei reîntoarceri, şi *Jetsun- Kahbum,* povestire autobiografică a călugărului tibetan Jetsun Milarepa. Instalare în Montparnasse. Amiciţii cu Ezra P ound, J ames Joyce, Rousseau „Vameşul". Trecere de trei luni prin atelierul lui Rodin, apoi respingere a unei arte pe care o consideră prea antropocentristă. ciuda cîtor- va aventuri „mondene" (Radu Varia menţionează o scurtă şi furtunoasă legătură cu Marie Bonaparte, prinţesă de Grecia şi discipolă a lui Freud), îşi păstrează neschimbate obiceiurile de ţăran şi orientările spirituale. Nici măcar superficialul Paul Morand nu s-a înşelat. Vizitîndu-1 pe sculptor la atelierul lui, în 1926, el evocă „o barbă lungă şi ne-ngrijită, care seamănă cu cea a lui Walt Whitman, ochi vicleni de latin şi mistici de slav, o privire plină de bunătate, de certitudine şi de curaj, haine prost ajustate pe un trup de muncitor, de tăietor în piatră şi de tăietor de lemne" *(Papiers d'identité,* Grasset, 1931).

Înveşmîntat în albastru în tinereţe, Brâncuşi a optat apoi pentru alb. În fiecare an, timp de trei zile, îşi sărbătorea ziua de naştere prin rituri amănunţite de purificare: baie rituală într-o cadă, tundere a bărbii şi a părului, alegere a unei lenjerii albe proaspăt spălate şi a unei salopete albe precum neaua din satul lui natal. Înainte de a-şi dezveli operele, făcea o ceremonie de iniţiere. Vara, nomadul se refugia departe de Paris, pînă în pădurile din centrul Franţei. Îşi dădea o colibă, ca să trăiască în compania animalelor şi a păsărilor, dacă nu cumva îşi făcea un refugiu din scîn- duri, sus, în copaci.

Primele opere: *Rugăciune, Cuminţeniapămîntului, Sărutul.* Între 1913 şi 1922, descoperire şi influenţă a Artei negre. Brâncuşi a împărtăşit deci entuziasmul celorlalţi artişti care lucrau la Paris ? Da şi nu. În Arta neagră el a văzut un mijloc de a contracara tradiţia occidentală, de a combate umanismul greco-latin, de a regăsi tăierea directă a lemnului, de a reface legătura cu arta populară românească. După Radu Varia, nu-i plăcea aspectul „demonic" al statuilor africane, tot aşa cum pe Picasso îl considera „diabolic". În 1922, şi-a golit atelierul de lucrările influenţate de Arta neagră, a abandonat această cale şi s-a întors la adevărata lui inspiraţie.

Formele pe care le-a inventat, totodată nude şi incanta- torii, rămîn unice: ovoide *(Muza adormită),* cuburi *(Sărutul),* cilindre *(Tors de tînăr),* peşti sau

foci surprinşi în fugacitatea lor acvatică, păsări alungite (motiv preluat din covoarele româneşti, ne spune tînărul nostru prieten Mi- hai, al cărui simpatic naţionalism artistic nu acceptă ipoteza influenţei africane), cocoşi sculptaţi ca nişte captatoare de lumină. Un unic şi acelaşi scop: de a încerca să nege materia, de a prinde spaţiul, de a substitui antropo-centrismului sculpturii clasice o posesiune cosmică a infinitului. Despre *Păsări în spaţiu,* reduse la o pană, la un elan aerodinamic, el însuşi spunea: „Ca tot ceea ce am făcut, şi asta se zbate aprig pentru a se înălţa spre cer."

Capătul acestei ascensiuni: Tîrgu Jiu. Eram nerăbdători să descoperim ceea ce nu e numai un grup de trei monumente, risipite în trei puncte ale unei lungi alei, ci un parcurs iniţiatic, căruia trebuie să-i respecţi popasurile, pentru a fi fidel gîndirii lui Brâncuşi. Din păcate, ansamblul a fost complet desfigurat de politica imobiliară a autorităţilor comuniste. După o oprire la *Masa tăcerii,* ar fi trebuit să ajungem, mergînd pe jos, la *Poarta sărutului,* înainte de a porni spre *Coloana fărăşfîrsit.* Traseu astăzi imposibil: un cartier de case a fost construit între poartă şi coloană; de la aceasta, izolată pe o platformă rotundă din beton, nici măcar nu zărim primele două monumente; iar pentru a merge de la poartă la coloană, a trebuit să ne urcăm iarăşi în maşină, să ocolim ceea ce a devenit o parte a oraşului, să ne orientăm prin nişte imobile hidoase.

Nici- cînd o operă de geniu nu a fost masacrată cu atîta bună ştiinţă. Franţa însăşi a dat o mînă de ajutor la această crimă, căci putem citi în *Guide bleu* din 1966, foarte favorabil dictaturii (era perioada cînd Nixon şi De Gaulle îl curtau pe Ceauşescu) şi retras de pe piaţă din 1989, aceste rînduri mincinoase prin dezinformare: „Oraşul păstrează cîteva opere monumentale ale marelui sculptor etc... La intrarea în parcul oraşului, se înalţă *Arcul sărutului.* .. În axa monumentului, se deschide o lungă alee... care duce la *Masa tăcerii."* Paragraful următor: „În estul oraşului, într-o grădină, se înalţă *Coloana fără sfîrşit* a lui Brâncuşi, înaltă de 2 9 de metri."

Nu, nu şi nu! Nu e vorba de „cîteva" monumente, ci de un ansamblu coerent, de un tot omogen, gîndit şi realizat dintr-un singur elan, dintr-o unitate spirituală. Parcursul nu începe la *Arcul* (sau *Poarta) sărutului,* ci la *Masa tăcerii,* iar coloana, sfîrşit şi apoteoză a traseului, nu se află „în estul oraşului", ci în prelungirea aleii triumfale distruse, la capătul drumului ce pleacă de la masă şi trece pe sub poartă. Brâncuşi calculase totul, după regulile numărului de aur, cu o meticulozitate de geometru şi o obsesie de mistic. Lungimea totală a parcursului: 1 653 de metri. Distanţa între masă şi poartă: 160 de metri. Între poartă şi coloană: 1 493 de metri.

Masa tăcerii se înfăţişează sub forma a două dale circulare suprapuse: 215 cm diametru pentru dala superioară, 200 pentru dala inferioară. Prima e

groasă de 45 cm, a doua de 40. Cele douăsprezece scaune din piatră care înconjoară m2.sa, făcute din două jumătăţi ale unei sfere, prinse prin partea lor bombată, au 45 cm diametru. Sînt la distanţă de 120 cm de masă, şi despărţite unul de altul de 120 cm. Masa reprezintă oare soarele, de unde emană, pentru a ilumina lumea, cele douăsprezece raze vitale ? Cei doisprezece cavaleri ai Mesei rotunde vin oare aici să-şi reînnoiască jurămintele? Cei doisprezece Apostoli ai Cinei cea de taină să-şi pecetluiască din nou legămîn- tul ? Poate nu e nevoie să căutăm atît de departe o semnificaţie simbolică. Mi-am amintit că văzusem, în Bucovina, în curtea bisericii de la Pătrăuţi, o asamblare de pietre asemănătoare. Pe dosul unei semisfere pusă în iarbă cu partea secţionată, este plasată o dală circulară. În jurul acestei mese se găsesc şapte pietre rotunde pe post de scaune. Ansamblul datează din secolul al XV-lea, şi ar putea fi o „sursă" a *Mesei tăcerii*; dacă nu cumva e vorba de o pură coincidenţă, cele două opere avînd u-şi amîndouă izvorul în fondul mitologiei române.

Poarta sărutului, compusă din trei paralelipipede din piatră masivă, gravate cu hieroglife, răspunde unor calcule la fel de precise, după un modul de 85 cm. 170 cm pentru înălţimea lintoului, fiecare stîlp măsurînd 340 cm înălţime şi 170 cm lăţime. După Radu Varia, aluzia la templele egiptene este evidentă, sărutul, figurat de arc, însemnînd trecerea

de la un spirit la alt spirit, schimbul între două suflete, sublimarea instinctului erotic în foc spiritual. Hieroglifele de pe lintou reproduc de patruzeci de ori motivul brâncu- şian al *Sărutului,* stilizat aici cu tot atîta laconism ca semnele gravate pe zidurile de la Denderah sau de la Abydos.

În sfîrşit, coloana. Înaltă de aproape treizeci de metri, ea cuprinde şaisprezece module, cincisprezece dintre ele rezultă din asamblarea, cu bazele, a două trunchiuri de piramidă. Unitatea de măsură este, ca pentru masa şi scaunele de la primul popas, de 45 cm. 45 cm pentru partea trunchiată a piramidei, de două ori 45 cm pentru bază, de patru ori 45 cm pentru înălţimea totală a modulului. Coloana se termină, sus şi jos, cu un semimodul, la fel ca stîlpii rustici de la Hobiţa. Material: fontă metalizată acoperită cu alamă, armată cu o structură din oţel. „În ce scop aţi ridicat *Coloana fără sfîrşit ?"* era întrebat Brâncuşi. „Ca să susţină bolta cerului." Nu era un nebun, nu; îşi păstra umorul şi Înţelepciunea pămîntului natal. S-a distrat de minune, în ziua cînd o admiratoare a exclamat în faţa uneia din ovoidele lui, şlefuită şi lucitoare: „E chiar mai frumoasă decît o cască de pompier." Amestecul de materialism ţără- nesc (se considera mai mult meşteşugar, decît artist), de şiretenie populară şi de aspiraţie către cosmos este lucrul cel mai fascinant la Brâncuşi. Acum că, în fine, atelierul lui a fost reconstituit la Beaubourg, aspectele contradictorii şi

complementare ale personalităţii lui se văd mai bine de- cît cu ocazia recentei expoziţii a operelor sale, rebele prin esenţă la o clasificare muzeologică.

Fără sfîrşit, coloana, pentru că e zbor spre spaţiu, eliberare a sufletului, după pregătirea prin reculegere (masa rotundă) şi încălzirea prin dragoste (poarta), izbăvire de orice legătură carnală şi propulsare în infinit.

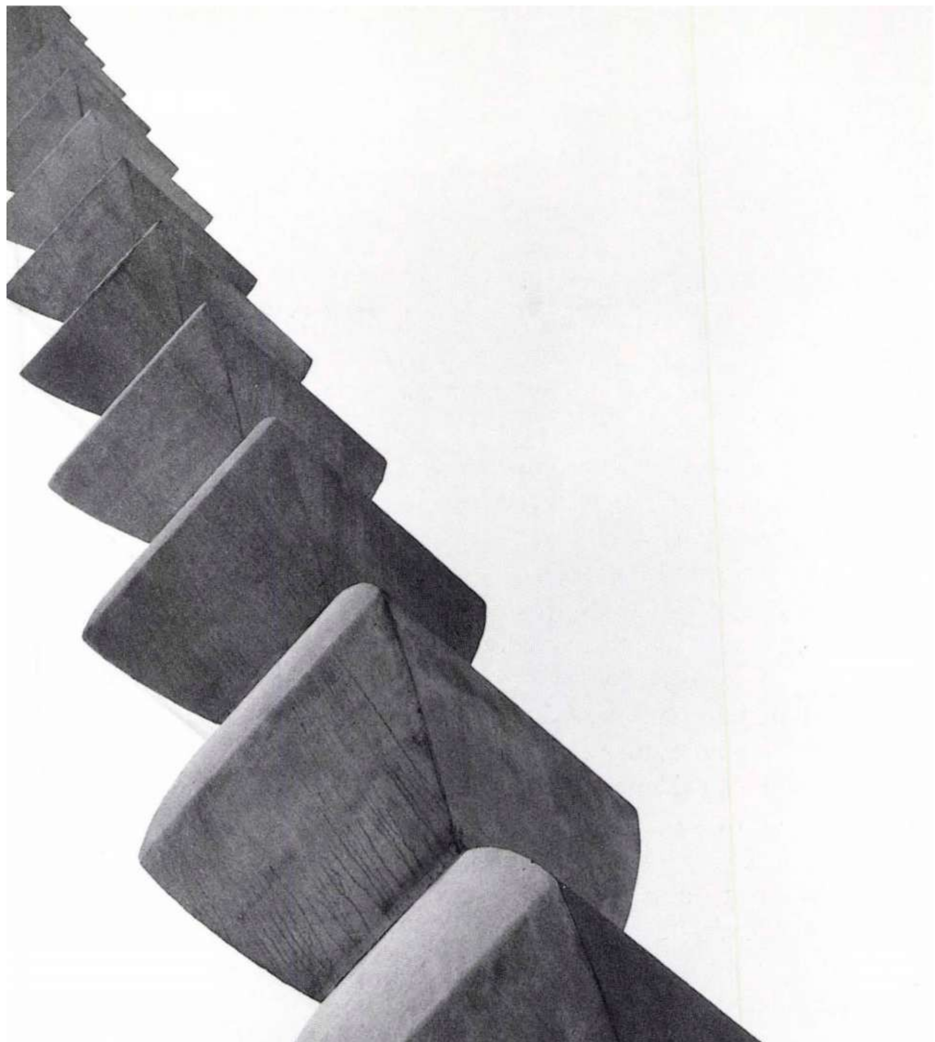
Cioplitorul în piatră care 1-a ajutat pe Brâncuşi la lucrările de la Tirgu Jiu a relatat că sculptorul avea o provizie de mere la el în cameră, că-şi umplea în fiecare dimineaţă buzunarele şi că, la prînz, în plin şantier, le ronţăia cu o lăcomie ceremonioasă. Ultimul proiect, pe care n-a avut timp să-1 realizeze: să construiască, pentru maharajahul din Indore, un mausoleu în formă de măr. Aceeaşi „dorinţă de India" de care vorbesc Panait Istrati în *Pelerinul inimii* şi Mircea Eliade în *Promisiunile echinocţiului.*

Măr, sferă, modul, ritm ascensional, suflu vital: imagini ale nemuririi. La Tîrgu Jiu, cele două Românii s-au înfruntat: România mistică, orientalizantă, care a adus ceva nou Europei, şi România comunistă, utilitară, limitată, vandală, care a profitat de puterea ei pentru a distruge sublima utopie a celui mai mare artist român. În jurul *Mesei tăcerii,* această a doua Românie a implantat straturi de boschete, care transformă un loc de meditaţie în colţ de picnic; prin *Poarta sărutului,* nu se mai vede cerul, ci maşini şi

beton; *Coloana fără sfîrşit,* într-un decor arid, nu mai e decît un absurd stîlp de semnalizare.

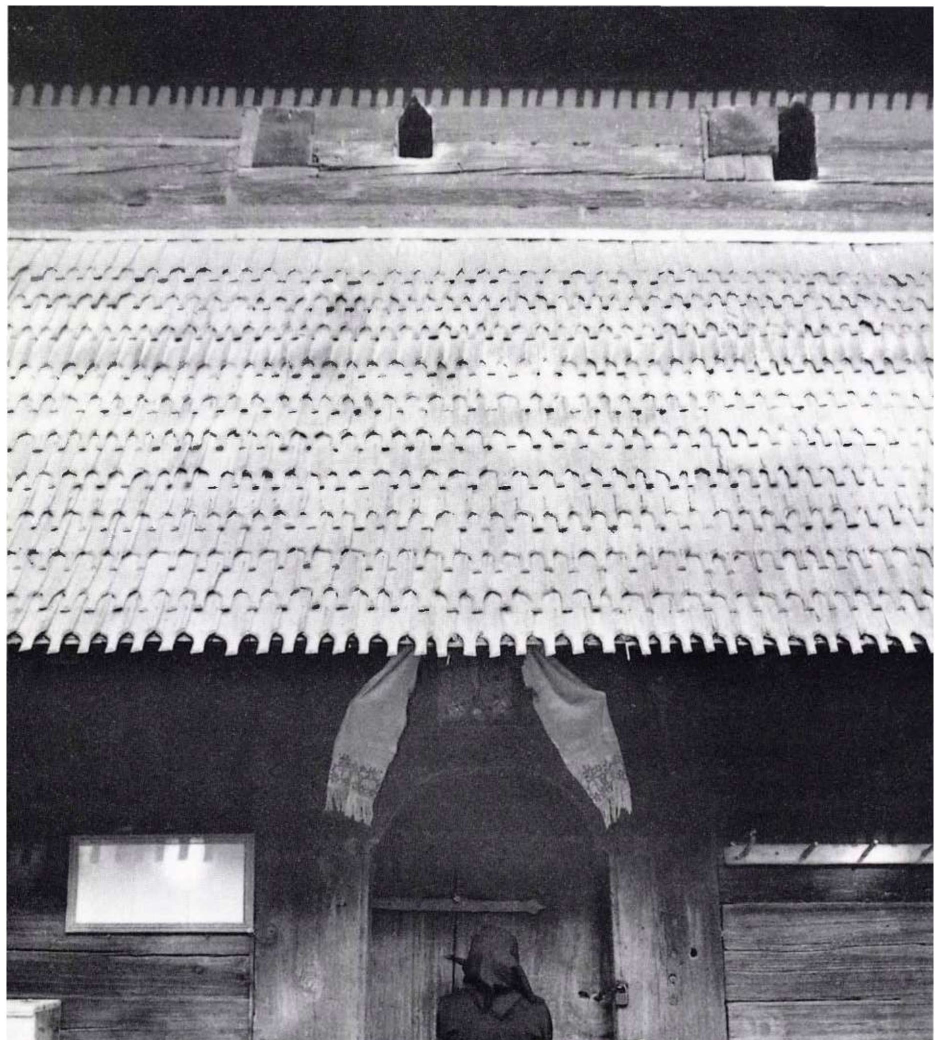
Dar rămîne mărul. Merele. Merele, pe care copiii, pe tot parcursul călătoriilor noastre, ni le-au oferit în faţa casei lor. Merele, pe care călugăriţele din mînăstiri le pun la uscat pentru iarnă. Merele, care n-au lipsit niciodată, nici în timpul celor mai mari penurii. Merele, care rezumă atît de bine universul compact, neted, ţărănesc, solid al lui Brâncuşi, şi simbolizează totodată visul lui de perfecţiune modulară. Ca tot ce ne-a plăcut în România, merele vorbesc simţurilor, dar mai întîi spiritului.

Tîrgu Jiu: Coloana fără sfîrşit a *lui Brâncuşi.*
Paginile următoare: Delta Dunării

Multumiri

Pentru ajutorul pe care 1-au primit în diferite privinţe, autorii le mulţumesc: Svetlanei Ciucă, lui Georges Diener, Didier Dutour, Radu Ionescu, Paul Laffon, Frédéric Martel, Ion Munteanu, Alex Leo S erban, Dolores s i Radu Torna, Renaud Vignal.

Biserica de la 1 eud

.Cuprins

În România la fel ca în Italia 9
Către Orient... 15
Maramureş... 25
Mînăstirile din Bucovina 45
Oedip 67
Moldova.. 75
Chişinău, în Basarabia....................................... 82
Ciurea, în Ţigănie.. 89
Brăila _____'.. 99
Pe vremea lui Panait Istrati................................ 99
Astăzi.. 111
Delta.. 121
Marea Neagră... 133
Bucureşti 145
De la nepăsarea sud-orientală
la imboldurile raţiunii... 157
Capşa.. 168
Castelul.. 175
Ţigani 186
Ateliere, scriitori 193
Floreşti... 207
Silful de la Snagov.. 212
Transilvania 221

Cioran la el acasă... *244*
Oltenia **25 9**
Pe urmele lui Constantin Brâncuşi................... *265*
Mulţumiri... **277**
Redactor VLAD RUSSO
Apărut 2000 BUCUREŞTI - ROMÂNIA
Tiparul executat la Regia Autonomă „Monitorul Oficial"